

**The Interim
Constitution of
Nepal, 2063 (2007)**

AS AMENDED BY THE FIRST, SECOND
AND THIRD AMENDMENTS

**नेपालको
अन्तरिम
संविधान, २०६३**

पहिलो, दोस्रो र तेस्रो
संशोधनसहित

The Interim Constitution of Nepal, 2063 (2007)

AS AMENDED BY THE FIRST, SECOND
AND THIRD AMENDMENTS

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

पहिलो, दोस्रो र तेस्रो
संशोधनसहित

WITH THE ENGLISH AND NEPALI SIDE-BY-SIDE
अङ्ग्रेजी र नेपाली भाषामा

AND INTRODUCTORY MATERIAL IN BOTH LANGUAGES
दुवै भाषामा परिचयात्मक सामग्रीसहित

COORDINATED AND PREPARED BY:
Jill Cottrell
Surya Dhungel
Kedar Bhattarai
Basant Subba

संयोजन तथा तयारी:
जिल कोट्टरेल
सूर्य ढुंगेल
केदार भट्टराई
वसन्त सुब्बा

UNDP NEPAL
J A N U A R Y 2 0 0 8

युएनडीपी नेपाल
पुस २०६४

© United Nations Development Programme (UNDP) 2008

UN House, Pulchowk
G.P.O Box 107, Kathmandu, Nepal
Tel: + (977-1) 5523200
Fax: + (977-1) 5523991, 5523986
www.undp.org.np

DESIGNED AND PROCESSED BY
Power Communications Pvt. Ltd.

Printed in Nepal

© संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम (युएनडीपी) २००८
युएन हाउस, पुलचोक
पोस्ट बक्स नं. १०७, काठमाडौं, नेपाल
फोन: +(९७७-१) ५५२३२००
फ्याक्स: +(९७७-१) ५५२३९९१, ५५२३९८६
www.undp.org.np

साजसज्जा:
पावर कम्युनिकेसन प्रा.लि.,

नेपालमा मुद्रित

CONTENTS

PART I

About this Publication	4
The Interim Constitution of Nepal	6
A Simple Guide to the Interim Constitution	12
Some Comments on the Translation	34

PART II

The Interim Constitution of Nepal, 2063 (2007) as amended by the first, second and third Amendments	36
Contents pages (article by article)	38
List of Schedules (including Comprehensive Peace Agreement)	50
Text of Constitution	52
Text of Schedules	242

Note: the English version of each document appears on the left hand page facing the Nepali version.

विषय सूची

भाग १

यो प्रकाशनका बारेमा	५
नेपालको अन्तरिम संविधान	७
अन्तरिम संविधानको सरल मार्गदर्शन	१३

भाग २

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ पहिलो, दोस्रो र तेस्रो संशोधनसहित	३७
विषय सूची (धारागत)	३९
अनुसूचीहरूको सूची (विस्तृत शान्ति सम्झौतासहित)	५१
संविधानको पाठ	५३
अनुसूचीहरूको पाठ	२४३

नोट: अङ्ग्रेजी भाषाको प्रत्येक संस्करण नेपाली संस्करणको सामुन्नेको बायाँ पानामा रहेको छ।

ABOUT THIS PUBLICATION

The Interim Constitution as published here includes the changes made by the three amending Acts –the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007), and the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) and the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment) 13 Poush 2064 (28 December 2007). We have indicated what the changes were (by means of footnotes, and by boldening changes made in the first amendment, and boldening and underlining those made by the second amendment and using italics when inserting the changes made by the third amendment). Integration of the amendments was done by Kedar Bhattarai and Basant Subba.

Another distinctive feature is that we have included a detailed table of contents: it is possible to see which article of the Interim Constitution appears on which page.

The English translation is based on that which was initially done by Mr. Uday Nepali and his team from the Nepal Law Society. The revised version has been prepared by staff of the Constitution Advisory Support Unit, a unit within UNDP Kathmandu headed by Yash Ghai. We have made some changes which we believe make the meaning clearer. This has involved many hours of careful study of the Nepali original by the team of translators working in the Constitution Advisory Support Unit office, UNDP, Kathmandu - Kedar Bhattarai, and Basant Subba – and by Surya Dhungel, and of discussion with Jill Cottrell. Useful comments were received from the UNMIN translation team headed by Dr. Mark Turin. We sent the translation to various other people, both Nepalese and foreigners for their comments, and they have all stated that they believe this is a useful venture. We are very grateful to all these people for having taken the time and trouble.

We have produced it in the form of a bilingual version: in book form the Nepali appears on the right and the English on the left hand page. This will help readers of the English who also understand Nepali to be sure of the meaning. We hope it will also be helpful to translators of future constitutional documents.

The text of the Interim Constitution is preceded in this book by a brief introduction to the Interim Constitution, and also by a “Simple Guide to the Interim Constitution”, intended for members of the public who want to understand something about the document, but for whom the original text is too time-consuming to read. Maybe some people will feel able to tackle the full document after reading the “Simple Guide”.

The content of this volume will also be available on the UNDP Support to Constitution Making website (www.undp.org.np/constitutionbuilding). There you could use the contents list, in either Nepali or English, to click to the article you require.

यो प्रकाशनका बारेमा

अन्तरिम संविधानको यो संस्करणमा अन्तरिम संविधानमा गरिएका तीनवटा संशोधनहरू, नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ चैत ३०, नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ जेठ ३० तथा नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन) १३ पुस २०६४, लाई समावेश गरिएको छ। हामीले ती संशोधनहरूलाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख (पाद टिप्पणीद्वारा, र पहिलो संशोधनका विषयहरूलाई गाढा काला अक्षरमा तथा दोस्रो संशोधनका विषयहरूलाई गाढा काला अक्षरमा राखेर तथा तलबाट धर्को दिएर तथा तेस्रो संशोधनका विषयहरूलाई छड्के (italics)मा राखेका छौं। संशोधनहरूलाई समावेश गर्ने काम केदार भट्टराई र वसन्त सुब्बाद्वारा भएको हो।

यसको अर्को खास विशेषता के रहेको छ भने हामीले यसमा विस्तृत विषय सूची दिएका छौं। यसबाट अन्तरिम संविधानको कुन धारा कुन पानामा रहेको छ भन्ने खोज्न सजिलो हुनेछ।

अङ्ग्रेजी संस्करण सुरूमा नेपाल कानून समाजका श्री उदय नेपाली र उहाँको टोलीले गरेको अनुवादमा आधारित छ। यो परिमार्जित संस्करण यस घईको नेतृत्वमा युएनडीपी काठमाडौंमा रहेको संवैधानिक परामर्श सहायता एकाइका कर्मचारीहरूबाट तयार पारिएको हो। हामीले केही संशोधन गरेका छौं, जसले अर्थमा स्पष्टता ल्याउने विश्वास हामी गर्दछौं। यो काममा संवैधानिक परामर्श सहायता एकाइ, युएनडीपी काठमाडौंका अनुवादकहरूको टोली (केदार भट्टराई र वसन्त सुब्बा) र सूर्य ढुंगेलद्वारा नेपाली संस्करणको सावधानीपूर्ण अध्ययन तथा जिल कोर्टसँगको छलफलमा लामो समय व्यतित भएको थियो। डा. मार्क टुरिनले नेतृत्व गर्नुभएको अनमिनको अनुवाद टोलीबाट उपयोगी सुझावहरू प्राप्त भएका थिए। हामीले धेरै नेपाली र विदेशी व्यक्तित्वहरूलाई उहाँहरूको सुझावका लागि अनुवादित सामग्री पठायौं, र उहाँहरू सबैले यो उपयोगी कार्य भएको विश्वास गरेको उल्लेख गर्नुभएको छ। उहाँहरूले प्रदान गर्नुभएको समय र मेहनतका लागि हामी उहाँहरू सबैप्रति कृतज्ञ छौं।

हामीले यसलाई दुईभाषी संस्करणको रूपमा प्रस्तुत गरेका छौं। पुस्तकको दायतर्फका पानामा नेपाली र बायाँतर्फका पानामा अङ्ग्रेजी रहेको छ। यसले नेपाली पनि बुझ्ने अङ्ग्रेजीका पाठकहरूलाई अर्थमा सुनिश्चित हुनका लागि सहयोग गर्नेछ। भावी संवैधानिक दस्तावेजहरूका अनुवादकहरूका लागि पनि यसले सहयोग पुऱ्याउने आशा हामीले गरेका छौं।

दस्तावेजका बारेमा जान्न चाहने तर पूर्ण पाठ पढ्न धेरै समय लाग्ने सर्वसाधारणलाई लक्षित गरेर यो पुस्तकमा अन्तरिम संविधानको पूर्ण पाठभन्दा अगाडि अन्तरिम संविधानको छोटो परिचय र “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को सरल मार्गदर्शन” पनि दिइएको छ। “सरल मार्गदर्शन” पढेपछि केहीले पूर्ण दस्तावेज पढ्न आफूलाई सक्षम भएको महसुस गर्न सक्ने छन्।

यो पुस्तक युएनडीपीको ‘संविधान निर्माणका लागि सहयोग’को वेबसाइट www.undp.org.np/constitutionbuilding मा पनि उपलब्ध हुनेछ। त्यहाँ नेपाली वा अङ्ग्रेजीमा तपाईंलाई आवश्यक संविधानको धारालाई क्लिक गर्न विषय सूचीको प्रयोग गर्न सक्नु हुनेछ।

THE INTERIM CONSTITUTION OF NEPAL

In 1990 Nepal adopted its fifth – and first fully democratic – constitution. Although there were many good features about that constitution, it failed to satisfy the demands of many Nepali people. There was also a sense that the 1990 Constitution had limited involvement of the people in its making, and that it came formally into being not as an act of the people’s sovereignty but as a gift of the King. Among the shortcomings of the Constitution in the eyes of many were the insistence that Nepal is a Hindu kingdom; the inclusion of many important economic and social rights as “directive principles” only, which means they were not able to be used as the basis for legal claims; inadequate provisions for civilian control of the army; excessive power given to the King; and provisions that were not clear enough about the King’s powers, thus making it possible for those powers to be abused. Unfortunately, over the years no attempt was made to remedy the deficiencies of that constitution by amendment. To the faults of the constitution itself, and insufficient royal commitment to democracy, must be added grave failures of leadership, failure of political parties to make any serious effort to be representative of the nation as a whole, excessive domination of many sectors of national life by a minority of the community, and excessive concentration of powers in the hands of the Kathmandu authorities. All these were compounded by the ten-year Maoist insurgency. Matters were brought to a head by the King’s seizure of all power in 2005.

The actions of the King finally led to a people’s movement, *jana andolan*, in April 2006, and the King ultimately recalled the parliament originally elected in 1999. By then the Maoists had begun negotiations with the major political parties, in which the Maoists’ main demands were republicanism and the convening of a Constituent Assembly to draft a new constitution. But the hundred of thousands who came out on the streets were demanding more than a restoration of democracy; they demanded greater inclusion of the various sectors of society marginalized in the past, including Dalits, Janajatis (ethnic groups), Madhesis (from the terai) and women. So the insistence was on breaking the monopoly of power by the certain privileged groups, inclusion of all groups in decision making, including in the Constituent Assembly, and rights for all. The Maoists in particular insisted that the 1990 Constitution could not continue to be the legal basis for governance, even for a transitional period. A decision was made to have an Interim Constitution.

नेपालको अन्तरिम संविधान

नेपालले २०४७ सालमा पाचौँ - र पहिलो पूर्ण प्रजातान्त्रिक - संविधान ग्रहण गर्‍यो । संविधानका धेरै राम्रा विशेषताहरू भए पनि धेरै नेपाली जनताका मागहरू पूरा गर्न यो असफल भयो । २०४७ को संविधान निर्माणमा जनताको संलग्नता सीमित रहेको र त्यो औपचारिक रूपमा जनताको सार्वभौमसत्ताबाट नभई राजाले दिएको रूपमा आएको भन्ने भावना पनि रहेको थियो । धेरैको नजरमा संविधानका कमजोरीहरूमध्ये नेपाल हिन्दु अधिराज्यको रूपमा रहनु, धेरै महत्वपूर्ण आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारहरू “निर्देशक सिद्धान्तहरू” मा मात्र समावेश गरिनु, (जसको अर्थ तिनीहरूलाई कानुनी अधिकारका लागि आधारको रूपमा प्रयोग गर्न सकिँदैन हुन्थ्यो), सेनामा नागरिक नियन्त्रणका लागि अपर्याप्त प्रावधानहरू हुनु, राजालाई ज्यादै धेरै अधिकार प्रदान गरिनु, र अधिकारहरूको दुरुपयोगका लागि सम्भव तुल्याउने गरी राजाको अधिकारका सम्बन्धमा अस्पष्ट प्रावधानहरू रहनु थिए । दुर्भाग्यवस्, धेरै वर्षसम्म पनि संशोधनद्वारा त्यो संविधानका कमजोरीहरूको उपचार खोज्ने काम भएन । त्यसबीचमा संविधानको आफ्नै कमजोरी, र प्रजातन्त्रप्रति राजाको अपर्याप्त प्रतिबद्धताका साथै नेतृत्व वर्गको गम्भीर असफलता, समग्र राष्ट्रको प्रतिनिधित्वका लागि हुनपर्ने गम्भीर प्रयासमा दलहरूको असफलता, राष्ट्रिय जीवनका धेरै पक्षहरूमा अल्पसङ्ख्यकहरूको प्रभुत्व र काठमाडौँमा अत्यधिक शक्ति केन्द्रित रहने कार्य भयो । दशवर्षे माओवादी द्वन्द्वबाट यी सबै कुरा जटिल बनेका थिए । २०६१ मा राजाले सबै अधिकारहरू लिएपछि यी सबै विषयहरू चरमोत्कर्षमा पुगे ।

अन्ततोगत्वा राजाको कामले २०६२ चैतमा जनआन्दोलनलाई निम्त्यायो र अन्ततः राजाले २०५६ मा निर्वाचित संसदलाई पुनर्स्थापना गरे । त्यसपछि माओवादीले प्रमुख राजनीतिक दलहरूसँग वार्ता सुरु गरे, जसमा उनीहरूका प्रमुख मागहरू गणतन्त्र र नयाँ संविधानको मस्यौदाका लागि संविधान सभाको गठन रहेका थिए । तर सडकमा उत्रेका लाखौँ जनताले भने लोकतन्त्रको स्थापनाभन्दा बढी माग गरिरहेका थिए, तिनीहरूले दलित, जनजाति (जातीय समुदायहरू), मधेशी (तराईमा) र महिलालगायत समाजका विभिन्न क्षेत्रमा विगतमा सीमान्तीकृत वर्गहरू व्यापक समावेशिताको माग गरेका थिए । खास सुविधा सम्पन्न वर्गमा रहेको अधिकारको एकाधिकार खोस्ने कार्य, संविधान सभालगायत निर्णय प्रक्रियामा सबै वर्गको समावेश र सबैका लागि अधिकारमा जोड थियो । माओवादीले शासन सञ्चालनको कानुनी आधार, तथा अभै, विशेष गरी सङ्क्रमणकालका लागि पनि, २०४७ को संविधान हुन नसक्ने कुरामा जोड दियो । त्यसपछि अन्तरिम संविधान निर्माण गर्ने निर्णय भयो ।

An Interim Constitution Drafting Committee was formed in June 2006, chaired by retired Supreme Court Justice Laxman Aryal. Originally it comprised 7 prominent lawyers, including former presidents of the Nepal Bar Association. When it was realized that 5 of these were male Brahmins, the Committee was expanded to bring in a few women, and members put forward by the various parties including the Maoists. It clearly found its work very difficult. The first draft that was made contained many incomplete provisions, or provisions with alternatives, many of them showing clear signs of Maoist conceptions of government – including severe undermining of the independence of the judiciary, and the placing of excessive powers in the hands of the Council of Ministers. Maoist contributions to the draft included the stress on land reform, which survives into the final version. Another sign of the difficulty of the task was the considerable extent to which the Interim Constitution Drafting Committee had recourse to the 1990 Constitution.

Although about 5000 submissions were made to the Interim Constitution Drafting Committee from various civil society groups, it is not known whether they were even read. The changes that were made from the 1990 Constitution did however reflect the concerns of those calling for inclusion, most notably in some new directive principles, and in the provisions for the Constituent Assembly. Also some new fundamental rights are to be found, some of which were formerly in the directive principles chapter. And the state is to be secular, no longer a Hindu kingdom. The position of the monarchy was placed on ice, as it were. Previously kingly functions are now given to the Speaker or to the Prime Minister. But the third amendment to the Interim Constitution, in December 2007, took the further step of saying that Nepal is to be a republic, and this is to be implemented by the first sitting of the Constituent Assembly.

The basics of the existing governmental, parliamentary, system remain. However, there is no longer a second house of parliament, but most of its members (other than royal nominees) are merged into the House of Representatives. While the Interim Constitution was being drafted, negotiations with the Maoists were proceeding, and a Comprehensive Peace Agreement was signed in November 2006. This agreement meant that there had to be provision for nominated Maoist members of the house. At the same time 48 other new members were to be nominated, ostensibly to broaden the membership, though in the end the parties mostly brought in people of the old rather than a new mould. The interim nature of the arrangements is also signified by the insistence that decision making is to be by consensus, including the selection of the Prime Minister. This was carried to the extent that there was no provision for a vote of no confidence in the government. This was changed in the second amendment in June 2007. The same amendment introduced a recognition of the opposition – another change that perhaps hints at a weakening consensus.

२०६३ असारमा सर्वोच्च अदालतका पूर्व न्यायाधीश लक्ष्मण अर्यालको संयोजकत्वमा अन्तरिम संविधान मस्यौदा समिति गठन भयो। सुरूमा यसमा नेपाल बार एसोसिएसनका अध्यक्षलगायत सातजना प्रवृद्ध कानून व्यवसायीहरू रहनु भएको थियो। जब तीमध्ये पाँच जना पुरुष बाहुन रहेको महसुस गरियो, त्यो समितिमा केही महिला थपी विस्तार गरियो। माओवादीलगायत धेरै दलहरूले यसमा सदस्य थप गरे। समितिको काम ज्यादै कठिन थियो। पहिलो मस्यौदामा धेरै अपूर्ण प्रावधानहरू वा विकल्पसहितका प्रावधानहरू थिए। तीमध्ये धेरै कुरा न्यायपालिकाको स्वतन्त्रतालाई गम्भीर उपेक्षा र मन्त्रपरिषद्मा ज्यादै धेरै अधिकार प्रदान गर्दै माओवादीको सरकारको अवधारणा फल्काउने खालका थिए। मस्यौदामा माओवादीको जोड भूमिसुधारमा थियो, जुन अन्तिम मस्यौदामा पनि रहेको छ। अन्तरिम संविधान मस्यौदा समितिले सामना गर्नुपरेको कठिनाइको अर्को पक्ष २०४७ को संविधानबारेको विमर्श थियो।

अन्तरिम संविधान मस्यौदा समिति समक्ष विभिन्न नागरिक समाजहरूबाट करिब ५००० सुभावहरू प्राप्त भएको भए पनि तिनीहरूको सुनुवाइ भए वा नभएको स्पष्ट छैन। तर पनि २०४७ को संविधानबाट गरिएका परिवर्तनहरूले समावेशिताको माग गर्नेहरूका सरोकारहरूलाई प्रतिविम्बित, उल्लेख्य रूपमा केही नयाँ निर्देशक सिद्धान्तहरूमा र संविधान सभासम्बन्धी प्रावधानहरूमा, गरेको छ। यसमा केही नयाँ मौलिक अधिकारहरू पनि रहेका छन्, तीमध्ये केही पहिले निर्देशक सिद्धान्तको भागमा रहेका थिए। त्यसपछि राज्य धर्म निरपेक्ष भयो, हिन्दु अधिराज्य रहेन। राजतन्त्रको अवस्था निलम्बित रह्यो। पहिले राजाको हैसियतले गरिँदै आएका कामहरू अहिले सभामुख वा प्रधानमन्त्रीलाई दिइएका छन्। तर २०६४ पुस १३ गते भएको अन्तरिम संविधानको तेस्रो संशोधन नेपाल गणतन्त्रात्मक मुलुक भएको उल्लेख गर्दै अझ अगाडि बढ्यो। यसको कार्यान्वयन संविधान सभाको पहिलो बैठकबाट हुनेछ।

विद्यमान सरकारी तथा संसदीय प्रणालीको आधार उस्तै रह्यो। तर पनि संसदको माथिल्लो सदन भने छैन, तर यसका धेरै सदस्य (राजाद्वारा मनोनीत भएका बाहेक) हरूलाई प्रतिनिधि सभामा ल्याइएको छ। अन्तरिम संविधानको मस्यौदा भइरहँदा माओवादीसँगको वार्ता जारी थियो र २०६३ मङ्सिरमा विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको थियो। यो सम्झौतामा संसदमा माओवादीका सदस्यहरू मनोनीत गरिने प्रावधान हुनुपर्ने आशय थियो। त्यसैगरी, सदस्य विस्तारका लागि अरू ४८ जना सदस्यहरू मनोनीत गरिनुपर्ने थियो, यद्यपि अन्त्यमा दलहरूले नयाँभन्दा पुरानै व्यक्तिहरूलाई ल्याए। अन्तरिम प्रकृतिको व्यवस्थापनको अर्थ पनि प्रधानमन्त्रीको नियुक्तिलगायक विषयहरूमा सर्वसम्मतिको निर्णय प्रक्रियालाई जोड दिने थियो। सरकारमाथि अविश्वासको प्रस्तावका सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था नभएको हदसम्म यसलाई पुऱ्याइएको थियो। २०६४ जेठमा गरिएको दोस्रो संशोधनमा यसमा परिवर्तन गरिएको थियो। सोही संशोधनले विपक्षको व्यवस्था पनि गऱ्यो - सर्वसम्मतिलाई कमजोर तुल्याउने परिवर्तनको अर्को सङ्केत यो थियो।

An important aspect of the Interim Constitution –which gives it its interim nature – is that which provides for the setting up of the Constituent Assembly and the preparation of the new Constitution. The provisions are not very detailed. The provisions for membership of the Constituent Assembly, though superficially appearing inclusive, proved on closer examination to guarantee little. After agitation in the Terai, and talks with Madhesi groups, the government agreed to amend the Constitution to provide for some redrawing of the boundaries of the geographical constituencies, to ensure greater terai representation. This was done in June 2007. More detail about inclusion in the Constituent Assembly through proportional representation lists, under the second election in the mixed system, was left to the Constituent Assembly Election Act.

There is little detail in the Interim Constitution about how the Constituent Assembly will operate, other than for some rules about adoption of the final new Constitution, and about achieving consensus, if possible, on the content of the constitution, and an imprecise provision about possible reference to the people through a referendum “on any matters of national importance”. It seem unlikely that there will now be an Act on the Constituent Assembly before the elections, so details are left to be fleshed out by the Constituent Assembly itself which will adopt its own procedural rules.

The Constituent Assembly will act as the Legislature-Parliament as well (though it can delegate a lot of the legislative work to a committee).

The inclusion of provisions about the Human Rights Commission in the Constitution is new. And there are some new provisions about the army, including about democratization.

The purpose of this volume is not to analyze the Interim Constitution, but just to make it available in a user friendly form. You can find some further comments on the Interim Constitution on the UNDP website – Support to Constitution Making.

This version is based on the Interim Constitution as amended on three occasions - in other words it is up-to-date as of the end of 2007.

अन्तरिम संविधानको अन्तरिम प्रकृति दर्शाउने अर्को महत्वपूर्ण पक्ष संविधान सभाको गठन र नयाँ संविधानको निर्माणसम्बन्धी प्रावधान हो । त्यससम्बन्धी प्रावधानहरू ज्यादै विस्तृत छैनन् । सतही रूपमा समावेशी देखिने भए पनि संविधान सभाको सदस्यतासम्बन्धी प्रावधानहरू परीक्षणमा कम सुनिश्चितता गर्ने प्रकृतिका छन् । तराईमा भएको आन्दोलन र मधेशी समुदायसँगको वार्तापछि तराईको व्यापक प्रतिनिधित्वको सुनिश्चितता गर्न भौगोलिक निर्वाचन क्षेत्रको पुनः सीमाङ्कनका लागि संविधान संशोधन गर्न सरकार सहमत भयो । यो काम २०६४ जेठमा गरियो । सूचीका आधारमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वमार्फत मिश्रित प्रणालीमा दोस्रो निर्वाचनअन्तर्गत समावेशिताको विस्तृत व्यवस्था संविधान सभा निर्वाचन ऐनमा गर्ने गरी छाडियो ।

नयाँ संविधान अङ्गीकार गर्ने र संविधानका विषयवस्तुमा सम्भव भएसम्म सहमति जुटाउने केही नियमहरूलाई छोडेर संविधान सभा कसरी सञ्चालन हुने भन्ने विषयमा अन्तरिम संविधानमा थोरै, र “राष्ट्रिय महत्वका कुनै विषयमा” जनमत सङ्ग्रहमार्फत जनताको अभिमत लिनेसम्बन्धी अस्पष्ट व्यवस्था छ । निर्वाचनअघि संविधान सभा सम्बन्धी ऐन बन्ने कुरा असम्भव जस्तै छ, त्यसैले संविधान सभाको कार्य व्यवस्थासम्बन्धी विस्तृत कार्यविधि त्यो आफैले तय गर्ने गरी छाडिएको छ ।

संविधान सभाले व्यवस्थापिका-संसदको रूपमा पनि काम गर्नेछ (यद्यपि यसले विधायिकी कार्यहरू समितिलाई प्रदान गर्न सक्नेछ) ।

संविधानमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसम्बन्धी प्रावधानको समावेश नयाँ हो । त्यसैगरी, यसमा सेना र लोकतान्त्रीकरणसम्बन्धी केही नयाँ प्रावधानहरू रहेका छन् ।

यो पुस्तकको उद्देश्य अन्तरिम संविधानको विश्लेषण गर्नु नभई प्रयोगकर्तालाई सजिलो रूपमा उपलब्ध गराउनु हो । अन्तरिम संविधानका सम्बन्धमा थप केही टिप्पणीहरू युएनडीपीको संविधान निर्माणका लागि सहयोगसम्बन्धी वेबसाइटमा पाउन सकिने छ ।

यो संस्करण तीन पटक संशोधन भएको अन्तरिम संविधानमा आधारित छ । अर्को शब्दमा यो २०६४ पुससम्मको अद्यावधिक रहेको छ ।

A SIMPLE GUIDE TO THE INTERIM CONSTITUTION OF NEPAL 2007

What is a Constitution? It is a set of rules about how government is formed and how it works and what the rights of the people are. In most countries these rules are found in one large document. In Nepal now the document is “The Interim Constitution of Nepal” and it became a law on January 15, 2007.

It is the “Interim” Constitution because it is intended to exist only until a new Constitution has been made by the people of Nepal through the Constituent Assembly. An agreement to have a Constituent Assembly and a new Constitution was one of the results of the jana andolan II in 2006. Some changes have already been made in the Interim Constitution, as we shall see.

When the Constituent Assembly prepares a new Constitution it does not have to use any of the rules in the Interim Constitution. But it may decide that some of those rules are still useful. The purpose of this Simple Guide is to give readers some idea of what a Constitution can include. As you read, you can think about whether you would like to see the same rule in the new, final Constitution, or whether you would want to see something different. And some topics that might be in a Constitution are not included in the Interim Constitution at all.

At the beginning is the “Preamble” – this explains why the Constitution has been prepared, mentioning the people’s movement, and the need for democracy and for a new Constitution.

The Interim Constitution is then divided into Parts on different topics. The first Part states some basic things about the Constitution and about Nepal. It says that the Constitution is such an important law that no other laws must contradict it, and everyone, including the government, must obey it. It says that Nepal is a “secular” state – which means that the state is not attached to one particular religion – unlike the 1990 Constitution which said that Nepal was a Hindu Kingdom. This does not mean that it is against religion – just that religion is a personal not a government matter. It says that Nepali is the official language, but all other languages spoken in Nepal are national languages and they can be used in local offices. Exactly what it means to say a language is an “official language” varies from country to country. Chapter I also says what the national flag is, as well as the national animal, flower and bird.

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को सरल मार्गदर्शन

संविधान के हो ? यो सरकारको गठन कसरी हुन्छ र यसले कसरी काम गर्छ भन्ने कुराहरूका साथै नागरिक अधिकारहरूसम्बन्धी नियमहरूको एक सँगालो हो । धेरै देशहरूमा यस्ता कानूनहरू एउटै पुस्तकमा समावेश गरिएको पाइन्छ । नेपालको हकमा यो दस्तावेज “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३” हो, जसले २०६३ माघ १ गते कानूनी रूप धारण गर्‍यो ।

यो संविधान “अन्तरिम” रहेको किनकि “नेपाली जनताद्वारा” संविधान सभामार्फत नयाँ संविधान नबनाएसम्मका लागि मात्र यसको अस्तित्व रहने गरी यसलाई बनाइएको छ । तसर्थ यो दस्तावेज अपर्याप्त हुनसक्छ । २०६२/६३ मा भएको दोस्रो जनआन्दोलनको नतिजास्वरूप देशमा संविधान सभाको गठन र नयाँ संविधान निर्माण गरिने सहमति भएको हो । अन्तरिम संविधानमा भएका संशोधनहरूलाई हामी पछि हेर्ने छौं ।

संविधान सभाले नयाँ संविधान निर्माण गर्दा अन्तरिम संविधानमा भएका नियमहरूलाई त्यसमा समावेश गर्न आवश्यक पर्दैन । तर यसले अन्तरिम संविधानका कतिपय नियमहरू अझ पनि उपयुक्त छन् भन्ने कुराको निर्णय भने गर्न सक्छ । यो सरल मार्गदर्शनको उद्देश्य संविधानमा कस्ता-कस्ता कुरा समावेश हुनसक्छन् भन्नेबारे पाठकवर्गलाई केही जानकारी गराउनु रहेको छ । यो पढ्दै जाँदा तपाईंले नयाँ संविधानमा पनि पुरानै नियमहरू राख्नु पर्छ वा फरक कुराहरू राख्नुपर्छ भन्नेबारे सोच्न सक्नु हुनेछ । संविधानमा समावेश हुनसक्ने केही विषयवस्तुहरू अन्तरिम संविधानमा बिल्कुलै समावेश नभएका हुनसक्छन् ।

अन्तरिम संविधानको प्रारम्भमा एक “प्रस्तावना” छ, जसले संविधान किन निर्माण गरिएको हो भन्ने कुराको व्याख्या गर्नुका साथै दोस्रो जनआन्दोलनलगायत लोकतन्त्र तथा नयाँ संविधानको आवश्यकताबारे उल्लेख गरेको छ ।

अन्तरिम संविधानलाई विविध विषयअनुसार विभिन्न भागमा विभाजन गरिएको छ । यसको पहिलो भागले नेपाल र संविधानबारे केही आधारभूत कुरा उल्लेख गरेको छ । यसले, संविधान देशको मूल कानून भएको तथा अन्य कुनै कानून योसँग बाझिने छैन र सरकारसहित सबैले यसको पालना गर्नेछन् भन्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । यसमा, नेपाललाई एक “धर्म निरपेक्ष” राज्य भनी उल्लेख छ, जसको अर्थ राज्यले कुनै विशेष धर्मसँग सम्बन्ध राख्दैन भन्ने हो – जबकि २०४७ को संविधानले नेपाललाई एक हिन्दु अधिराज्य भनी उल्लेख गरेको थियो । यसको अर्थ राज्य धर्म विरोधी छ भन्ने होइन, यसको अर्थ धर्म सरकारी नभई व्यक्तिगत मामिला हो भन्ने हो । संविधानअनुसार नेपाली देशको आधिकारिक भाषा हो, जसको अर्थ यो सरकारी कामकाजको भाषा हुने छ भन्ने हो । तर नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरू राष्ट्र भाषा हुन् र यिनीहरूलाई स्थानीय कार्यालयहरूमा प्रयोग गर्न सकिने छ । “आधिकारिक भाषा” लाई देशअनुसार फरक-फरक ढङ्गबाट परिभाषित गरिएको हुन्छ । पहिलो भागले राष्ट्रिय भण्डालगायत राष्ट्रिय जनावर (गाई), राष्ट्रिय फूल (लाली गुराँस), राष्ट्रिय रङ्ग (सिम्पिक) र राष्ट्रिय पंक्षी (डाँफे) बारे पनि उल्लेख गरेको छ ।

Part 2 is about Citizenship. A citizen is a person who can say “I am a Nepalese”. Such a person can get a passport of the country. In many countries citizens are the only people who can vote in elections. They have special rights as citizens, and also special responsibilities. Chapter 2 says that any person whose father or mother is Nepalese is Nepalese, and that other people can become Nepalese (including the wife of a Nepalese man). No person who is a Nepalese citizen can at the same time be a citizen of another country (not all countries have a rule like this).

Part 3 is a very important chapter. It is about human rights. These are the rights which we all have because we are human. But some of the rights in the Interim Constitution apply only to citizens; this is all right for some rights, but in many constitutions most rights are for all people within the country – because they are all human. Human rights in a constitution are political – they indicate to the government what would be the right behaviour – but they are also legal rights. A person who has suffered because the government has violated the rights should have a legal claim for compensation. Sometimes it is more effective to complain to a body like the Human Rights Commission though.

So what are the rights recognised in the Interim Constitution? They are the right to a dignified life, to liberty, freedom of speech, freedom to join with others in gatherings or associations. Everyone is equal, and there must be no discrimination just because a person is of a certain sex, or ethnic group or caste, or speaks a certain language or believes in a certain religion. Discriminating when providing goods, services or facilities against someone because of their race or because they are “untouchable” must be something for which a person can be punished under the law. There is a right to a clean environment and a right to basic health care. There is a right to free primary and secondary education. Certain rights are guaranteed for children and for women. There are rights to property, and rights to social security in some situations. And there is a right to practise one’s religion – but this right only applies to the religion into which a person was born. There are rights to a fair trial for people accused of a crime, and a right not to be tortured. There is a right to information, a right to privacy, and right not to be exploited and a right to fair labour conditions. Before some of these rights can actually be useful a law must be passed. This is not a complete list of the rights in the Constitution. And some of the rights are limited by the Constitution – because this may be necessary for the benefit of everyone in some circumstances.

भाग- २ मा नागरिकताबारे उल्लेख छ । नेपालको नागरिक त्यो व्यक्ति हो जसले “म नेपाली हुँ” भन्न सक्छ । त्यस्तो व्यक्तिले देशको राहदानी प्राप्त गर्न सक्दछ । धेरै देशहरूमा केवल त्यहाँका नागरिकहरूले मात्र निर्वाचनमा मतदान गर्न पाउँछन् । उनीहरूसँग विशेष अधिकारहरूका साथै विशेष जिम्मेवारीहरू हुन्छन् । यस भागमा उल्लेख भएअनुसार जन्म हुँदा कुनै व्यक्तिको बाबु वा आमा नेपाली रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति नेपाली हुनेछ । त्यसैगरी, नेपाली नागरिकसँग विवाह गर्ने विदेशी महिलालगायत अन्य व्यक्तिहरू पनि नेपाली नागरिक बन्नसक्ने प्रावधानहरू पनि छन् । नेपालको कुनै नागरिक एकैसमय अर्को देशको पनि नागरिक बन्न सक्ने (सबै मुलुकमा यस्तो नियम छैन) छैन ।

भाग ३ अत्यन्तै महत्वपूर्ण भाग हो । यसमा मानव अधिकारबारे उल्लेख छ । मानिस भएको नाताले हामी सबैसँग यी अधिकारहरू छन् । तर, अन्तरिम संविधानमा भएका केही अधिकारहरू यहाँका नागरिकहरूमा मात्र लागू हुन्छन्; यो केही अधिकारहरूको निमित्त स्वीकार्य हुन्छ, तर धेरै संविधानहरूमा उल्लेखित प्रायः जसो अधिकारहरू देशका सबै मानिसहरूका लागि हुन्छ – किनकि उनीहरू सबै मानिस नै हुन् । संविधानमा उल्लेख भएका मानव अधिकारहरू राजनीतिक विषयवस्तु हुन्, यसले सरकारलाई नागरिकहरूप्रति कसरी व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने कुराको निर्देश गर्दछ । तर यी कानूनी अधिकारहरू पनि हुन् । सरकारबाट यस्ता अधिकारको उल्लङ्घन भई कुनै व्यक्तिले हानी नोक्सानी बेहोर्नु पर्‍यो भने त्यसकारिबद्ध उसले कानूनी तवरबाट क्षतिपूर्तिको दावी गर्न पाउने छ । तर कहिलेकाहीं त्यस्ता कुराको निमित्त राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग जस्तो निकायमा जाहेरी गर्नु अझ प्रभावकारी हुनेछ ।

अन्तरिम संविधानमा कस्ता अधिकारहरू पहिचान गरिएका छन् त ? तिनीहरू हुन्: मर्यादित जीवन बाँच्न पाउने अधिकार, स्वतन्त्रताको अधिकार, वाक् स्वतन्त्रता, शान्तिपूर्वक भेला हुने वा सङ्घ र संस्थासँग आवद्ध हुन पाउने स्वतन्त्रता आदि । सबै नागरिक समान छन् र कुनै व्यक्तिको लैङ्गिक भिन्नता, उसको जात वा समुदाय, उसको भाषा वा धर्मका आधारमा ऊप्रति कुनै किसिमको भेदभाव गरिनु हुँदैन । कुनै व्यक्तिको जात वा छुवाछूतका आधारमा कसैप्रति वस्तु, सेवा वा सुविधाहरूमा विभेद गरिए त्यो कानूनी रूपमा दण्डनीय हुनेछ । यसमा स्वच्छ वातावरण र आधारभूत स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी अधिकार पनि समावेश गरिएका छन् । त्यसैगरी, यसमा निःशुल्क प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षाको अधिकार समाविष्ट छ । बालबालिका र महिलाको निमित्त विशेष अधिकारहरू प्रत्याभूत गरिएका छन् । सम्पत्तिको हकसहित कुनै विशेष परिस्थितिहरूको निमित्त सामाजिक सुरक्षाको अधिकार पनि समावेश गरिएको छ । त्यसैगरी, सबैलाई आफ्नो धर्म मान्न पाउने अधिकार छ – तर यो अधिकार आफू जन्मदाको धर्ममा मात्र लागू हुन्छ । अपराधको निमित्त दोषी ठहर्‍याइएकाहरूलाई निष्पक्ष न्यायिक जाँचबुझको अधिकारका साथै यातनाविरुद्धको अधिकारको व्यवस्था छ । अन्य अधिकारहरूमा सूचनाको हक, गोपनीयताको हक, शोषणविरुद्धको हक र उचित श्रम अभ्यासको हक प्रमुख छन् । यीमध्ये कतिपय अधिकारहरू उपयोग हुनुअघि विशेष कानून पारित हुनु आवश्यक हुन्छ । संविधानमा उल्लेख भएका हकहरूको यो पूर्ण सूची भने होइन । केही अधिकारहरू संविधानद्वारा सीमित छन् – किनभने कतिपय परिस्थितिमा सबैको भलाइका निमित्त यो आवश्यक पर्न सक्छ ।

An important point is: how does one actually protect one's rights? Later in the Constitution it says that the Supreme Court can make orders to enforce human rights. The Human Rights Commission also has the responsibility to protect human rights.

Part 4 is called Responsibilities, Directive Principles and Policies of The State. Here we find Article 33 which is about the state's responsibilities to move to the Constituent Assembly, with elections originally to be held by mid-June, 2007, later changed to November 2007, and at the time of publication of this edition expected on April 10th 2008. This Article also commits the State to various other things that would carry out the demands of the *jana andolan II*. So the government must repeal all discriminatory laws, it must restructure the state to do away with injustice, it must set up a Truth and Reconciliation Commission, and in various ways improve society. This is a big agenda for an interim period!

This is followed by some Directive Principles and State Policies. These are rather similar but not so clearly related to the interim period. In fact many of them were in the 1990 Constitution. For example there must be special provision for women's health and education to improve their involvement in national life (this was in the 1990 Constitution, too). And there must be reservations for a certain time for marginalised and poor communities in connection with education, health, housing, food sovereignty and employment. Reservations means that special arrangements, like quotas, must be made. Although lots of hopeful ideas are included here, it is important to realise that no-one could take the government to court claiming that it had not done anything about these things. This is expressly stated – which makes these principles and policies different from the rights.

Part 5 is about the Executive – the Government. It says the Prime Minister – the head of government – must be chosen by consensus between the 7 parties . If this cannot be achieved the Prime Minister must have the support of two-thirds of the members of the Legislature-Parliament. Then there must be a Deputy Prime Minister and other Ministers. These must also be chosen by agreement between the parties. It goes on to say how a Minister resigns. It also says that a person who is not a member of the Legislature-Parliament could become a Minister. This Part was changed in the second amendment to make it possible to remove the Prime Minister; this would be done by a “vote of no confidence” which would not be successful unless it had the support of two-thirds of those members of the Legislature present.

यहाँ एउटा महत्वपूर्ण प्रश्न कुनै एक व्यक्तिले आफ्नो अधिकार वास्तवमा कसरी सुरक्षित गर्छ ? भन्ने हो । संविधानको पछिल्लो भागमा सर्वोच्च अदालतले मानव अधिकार लागू गर्न आदेश दिनसक्छ भन्ने कुरा उल्लेख छ । मानव अधिकार संरक्षण गर्ने राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको पनि दायित्व हो । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई यो संविधानले विशेष स्थान प्रदान गरेको छ ।

भाग ४ मा राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । अन्तरिम संविधानमा सुरुमा राज्यको दायित्वसम्बन्धी पहिलो धारा ३३ मा २०६४ जेठसम्म संविधानसभाको निर्वाचन गर्ने प्रावधान थियो । पछि यो २०६४ मङ्सिर ६ गतेलाई परिवर्तन गरियो र यो पुस्तक प्रकाशित भएको समयसम्म २०६४ चैत २८ गते निर्वाचन गर्ने व्यवस्था भएको छ । यो धाराले राज्यको दायित्वका साथै *दोस्रो जनआन्दोलन*बाट उठेका मागहरू पूरा गर्ने अन्य धेरै प्रतिबद्धता पनि जाहेर गर्दछ । तसर्थ सरकारले विभेदकारी सबै कानूनहरू खारेज गर्नुका साथै अन्याय हटाउन राज्यको पुनर्संरचना गरी समाजमा विद्यमान कुरीतिहरू निर्मूल गर्न अन्य उपायहरूको अवलम्बनलगायत सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्नुपर्दछ । सङ्क्रमणकालमा यी सबै मुद्दाहरू सम्बोधन गर्ने कुरा निकै नै ठूलो कार्यसूची हो ।

यसपछि राज्यका केही दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । यी कुराहरू धारा ३३ मा उल्लेखित उत्तरदायित्वहरू जस्तै छन् । तर यिनीहरू अन्तरिम कालसँग स्पष्टसँग जोडिएका छैनन् । वास्तवमा यीमध्ये धेरै कुराहरू २०४७ को संविधानमा थिए । उदाहरणका लागि महिलाहरूलाई राष्ट्रिय जीवनमा संलग्न गराउन उनीहरूको स्वास्थ्य र शिक्षामा विशेष रूपबाट सुधार ल्याउनुपर्ने कुरा । (यो २०४७ को संविधानका पनि थियो) । त्यसैगरी, सीमान्तीकृत तथा गरिब समुदायहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, खाद्य सुरक्षा र रोजगारीको निम्ति केही निश्चित समयका लागि आरक्षणको व्यवस्था गरिनु पर्दछ । आरक्षणको अर्थ कुनै विशेष समुदायका सदस्यहरूको निम्ति विशेष व्यवस्था जस्तो कि कोटा सुरक्षित गरिनु हो । यसमा यस्ता धेरै आशावादी कुराहरू राखिएको भए तापनि संविधानमा उल्लेखित प्रावधान अनुरूप सरकारले यी कुराहरू पूरा नगरेको भनी कसैले सरकारविरुद्ध अदालतमा मुद्दा दायर गर्न नपाउने हुँदा सिद्धान्त र नीतिहरू अधिकारभन्दा फरक छन् ।

भाग ५ मा कार्यपालिका अथवा सरकारसम्बन्धी कुराहरू उल्लेख छन् । यसमा सरकार प्रमुखको हैसियतमा प्रधानमन्त्रीलाई सात दलबीचको सहमतिद्वारा चयन गरिनु पर्ने प्रावधान छ । यस्तो सहमति नभएको खण्डमा प्रधानमन्त्रीलाई व्यवस्थापिका-संसदको दुई तिहाइ सदस्यहरूको समर्थन चाहिने हुन्छ । अविश्वासको प्रस्तावद्वारा प्रधानमन्त्री हटाउन सकिने व्यवस्था संशोधनबाट थप गरिएको छ । त्यसपछि, उपप्रधानमन्त्री र अन्य मन्त्रीहरूको पनि व्यवस्था छ । उनीहरूको पनि राजनीतिक दलहरूबीचको सहमतिबाट चयन हुनुपर्दछ । यस भागमा प्रधानमन्त्रीले कसरी राजीनामा गर्न सक्नेछ, भन्नेबारे पनि उल्लेख छ । त्यसैगरी, व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नभएको व्यक्ति कसरी मन्त्री बन्न सक्नेछ, भन्नेबारे पनि यसमा उल्लेख छ । प्रधानमन्त्रीलाई हटाउन सकिने प्रावधानसहित दोस्रो संशोधनमा यो भागको संशोधन गरिएको थियो । यो “अविश्वासको प्रस्ताव” द्वारा गर्न सकिन्छ, तर विधायिका-संसदका दुई तिहाइ सदस्यहरूको समर्थनविना यो सम्भव छैन ।

Part 6 is about the Legislature Parliament. This used to be called just “Parliament”. It is the body that makes law. The Constitution says who are the members – it is unusual because it says that the existing members (elected in 1999) remain members, and that the parties were to choose some extra members, from civil society and the grassroots. Also the Maoist party members were not to be elected but chosen by the party. It says that business of the house must be conducted on the basis of “political consensus” – but also says that in case a decision has to be made this must usually be by a simple majority of the members who vote. There are rules about quorum – how many members must be present for the house to carry on its business: the answer is one quarter. There are rules about qualifications to be a members, about choosing the person who presides (the Speaker), about freedom of speech for members. It also says that no-one else can accuse the members of bad faith – something that is taken from the 1990 Constitution. It says the House can adopt its own rules of procedure. In order to protect the independence of the courts no case that is being heard in court can be discussed in the legislature. The Interim Constitution is not very clear about what the Legislature Parliament actually does (except for making laws as we shall see). But the other roles of a legislature include keeping a watch over the government, including questioning Ministers, and investigating matters through its committees.

Once the Constituent Assembly comes into existence it will do the work of parliament and the current parliament will cease to exist.

Part 7 is about the Constituent Assembly, which has the task of making a new constitution for Nepal. It says members will be elected – some from constituencies with one member each and some in party lists. The parties must be “inclusive” in choosing candidates for the constituencies, and ensure proportionate representation of women, Dalits, indigenous tribes, people from backward regions, Madhesi and other groups in their lists for the second election. And overall at least one-third candidates must be women. It says the Constituent Assembly will be in existence for 2 years. It says members must have certain qualifications – same as for the Members of the House. Like Parliament it will adopt its own rules. For passing the Constitution the aim is for consensus. But if someone votes against any proposed article of the constitution, this must be referred to a meeting of party leaders to try to reach agreement. If this can’t be achieved, an article in the new constitution has to have two-thirds support to be passed.

Part 8 is called “legislative procedure” and is about how laws (except for the new Constitution) must be passed. Laws must be signed by the Speaker (laws used to be signed by the King). If the legislature is not sitting and there is need for a law, the Government may pass it as an “Ordinance” – but it must later be approved by the legislature.

भाग ६ मा व्यवस्थापिका-संसदबारे व्यवस्था छ, जसलाई पहिले “संसद” मात्र भनिने गरिन्थ्यो । यो कानून निर्माण गर्ने निकाय हो । व्यवस्थापिका-संसदका सदस्यबारे गरिएको प्रावधान असाधारण देखिन्छ । सन् १९९९ मा निर्वाचित भई २००४ मा पदावधि सकिएका प्रायः जसो सांसदहरूलाई पुनर्वहाली गरिएको छ, र राजनीतिक दलहरूले नागरिक समाज र स्थानीय तहबाट थप सदस्यहरू चयन गर्नु परेको थियो । त्यसैगरी, नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) का सदस्यहरू निर्वाचित नभई दलबाट चयन गरिएका हुन् । व्यवस्थापिका-संसदको काम कारवाही “राजनीतिक सहमति” (अर्थात् सात दलबीचको सहमति) का आधारमा सञ्चालन गरिनेछ भन्ने कुरा उल्लेख छ । यसमा यो पनि भनिएको छ यदि कुनै विषयमा निर्णय गर्नुपरे उपस्थित सदस्यहरूको साधरण बहुमतबाट हुनेछ । त्यसबाहेक यसमा सदस्यहरूको योग्यता, सभामुखको चयन र सदस्यहरूका वाक स्वतन्त्रताबारे व्याख्या गरिएको छ । प्रधानमन्त्रीले विशेष अधिवेशन बोलाउन सक्ने र आफूउपर विश्वास भए नभएको जाँच प्रश्न राख्न पाउने प्रावधान संशोधनद्वारा थप गरिएको छ । २०४७ को संविधानमा प्रावधान भए जस्तो यस संविधान अनुसार कसैले संसद सदस्यको असल नियतबारे शङ्का गर्न पाउने छैन । संसदले आफ्नो कार्य सञ्चालन विधिबारे नियम आफैले अङ्गीकार गर्न सक्नेछ । अदालतहरूको स्वतन्त्रतालाई संरक्षण गर्न अदालतमा विचाराधीन मुद्दाहरूका सम्बन्धमा सदनमा छलफल गरिने छैन । व्यवस्थापिका-संसदले के गर्छ भन्ने कुरामा अन्तरिम संविधान प्रष्ट (कानून निर्माण गर्नेबाहेक) छैन । व्यवस्थापिकाका अन्य कामहरूमा सरकारको काम कारवाहीमा नजर राख्नुका साथै मन्त्रीहरूलाई प्रश्न गर्नु र यसअन्तर्गत गठित विभिन्न समितिहरूमाफत तत्सम्बन्धी अनुसन्धान गर्नु रहेको छ ।

संविधान सभा गठन भई यसबाट संसदको काम सुरु भएपछि व्यवस्थापिका-संसदको कार्यकाल समाप्त हुनेछ ।

भाग ७ संविधानसभासँग सम्बन्धित छ, जसको काम नेपालको निमित्त नयाँ संविधान निर्माण गर्नु हो । यस भागमा उल्लेख भएअनुसार संविधानसभाका सदस्यहरू प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट एक जनाका दरले र केही सदस्य राजनीतिक दलहरूको सूचीबाट निर्वाचित हुनेछन् । महिला, दलित, आदिवासी-जनजाति, पिछडिएका क्षेत्रका मानिस, मधेशी तथा अन्य अल्पसङ्ख्यक समूहहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व गर्न निर्वाचन क्षेत्रका निमित्त उम्मेदवारहरू चयन गर्दा र दोस्रो निर्वाचनका लागि उम्मेदवारहरूको सूची तय गर्दा दलहरूले “समावेशिता” सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । मोटामोटी रूपमा कमसेकम एक तिहाई उम्मेदवार महिला हुनु जरूरी छ । संविधान सभाको अवधि दुई वर्षको हुनेछ । व्यवस्थापिका-संसदका सदस्यहरूको जस्तै संविधानसभाका सदस्यहरूका पनि केही निर्दिष्ट योग्यता हुनपर्दछ । संसदले जस्तै यसले आफ्नो नियमावली आफै बनाउँछ । संविधान पारित गर्न सहमतिको आवश्यकता पर्नेछ । यदि कुनै सदस्यले प्रस्तावित संविधानको कुनै धाराविरुद्ध मतदान गरे त्यसबारे सहमतिमा पुग्न प्रयास गर्न त्यो कुरा दलका नेताहरूको बैठकमा पेश गरिनुपर्दछ । यसपछि पनि सम्पूर्ण संविधान सभामा सर्वसम्मति नभए त्यो धारा पारित हुन दुई तिहाई सदस्यहरूको समर्थनको आवश्यकता पर्ने हुन्छ ।

भाग ८ मा “व्यवस्थापन कार्यविधि” राखिएको छ । यसमा कानून (नयाँ संविधानबाहेक) कसरी पारित गरिनु पर्दछ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । संविधान सभाबाट पारित विधेयक ऐन बन्नुअघि सभामुखबाट प्रमाणीकरण हुनुपर्ने हुन्छ (यसअघि त्यसमा राजाबाट हस्ताक्षर हुने गर्थ्यो) । व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन नबसेको समयमा कुनै कानून निर्माण गर्न आवश्यक परे सरकारले त्यसलाई “अध्यादेश” को रूपमा ल्याउन सक्ने छ, तर त्यसलाई पछि व्यवस्थापिकाबाट अनुमोदन गरिनुपर्ने हुन्छ ।

Part 9 is about money – about financial procedure. No taxes can be raised, and no money borrowed by the Government without a law. All government money must be paid into a central account, called the “Consolidated Fund”, and nothing must be paid out of it without authority under a law. Most expenditure will be made after discussion in the annual budget. But certain expenses are automatically paid without such discussion – this is to prevent interference with certain offices, including the judges of the Supreme Court. The chapter sets out the normal procedure for presenting an annual budget and having it approved by parliament. There are also special situations – like unexpected expenditure - which are given special procedures.

Part 10 is about the courts: it is called “The Judiciary”. It creates the Supreme Court, the Appellate Courts and the District Courts and says what their basic powers are. It says who is qualified to become a judge. It says that the Chief Justice is appointed by the Prime Minister, but this must be on the recommendation of the Constitutional Council. (You will find the Constitutional Council is now made up of the Prime Minister, the Chief Justice (or the Minister of Justice when the Chief Justice is to be appointed) the Speaker and three other Ministers, chosen by the Prime Minister– see Article 149). The other judges are appointed on the recommendation of the Judicial Council – which consists of the Chief Justice, the Minister of Justice, another Supreme Court Judge, an advocate and a scholar of law. It says that Supreme Court Judges can only be removed if there is a resolution passed by two-thirds of the Legislature. Other judges can be removed by the Judicial Council for misbehaviour and other reasons. It says that with a few exceptions judges must not do any other sort of work except that of a judge.

A very important provision is that about using the Supreme Court to protect rights. A citizen can apply to the court for any law to be declared contrary to the Constitution. The Court can actually say that the law has no force in the future – but anything that has been done under the law before the court decision can stand. The court also can issue orders to enforce fundamental rights – and this is not restricted to citizens.

There is also a Judicial Services Commission to deal with the appointments etc. of members of the judicial service who are not judges. This body has similar membership to the Judicial Council: Chief Justice, the Minister of Justice, and another Supreme Court Judge but also the Chair of the Public Service Commission and the Attorney General.

Every year the Supreme Court must make a report to the Prime Minister – and this must include various facts and figures, and whether any remarks have been made about judges when cases have gone to higher courts on appeal.

भाग ९ मा कर तथा आर्थिक कार्य प्रणालीबारे उल्लेख छ । यसमा भएको प्रावधानअनुसार सरकारले कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाउन वा ऋण लिन पाउने छैन । सरकारका सबै धन तथा रकम सञ्चित कोषमा जम्मा गरिनु पर्दछ र कानूनअन्तर्गतका अधिकारीबाट बाहेक यो कोषबाट रकम भिक्त सकिने छैन । वार्षिक बजेटमा छलफल भइसकेपछि खर्चको व्यवस्था हुनेछ । तर कुनै कार्यालयको विशेष काममा व्यवधान नपुऱ्याउन विना छलफल नै भएको खर्चको रकम सोधभर्ना गरिने छ । यसमा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू पनि पर्दछन् । यस भागमा आर्थिक वर्षको बजेट पेश गर्ने प्रक्रिया र त्यो संसदबाट कसरी पारित हुन्छ भन्ने कुराको व्याख्या गरिएको छ । र, विशेष परिस्थितिमा हुनसक्ने आकस्मिक खर्चको निमित्त विशेष कार्यविधिको प्रावधान पनि गरिएको छ ।

भाग १० मा अदालतहरूबारे व्यवस्था गरिएको छ, जसलाई न्यायपालिका भनिन्छ । यसमा सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतबारे व्याख्या गरिनुका साथै यस्ता अदालतहरूका आधारभूत अधिकारबारे उल्लेख गरिएको छ । न्यायाधीशहरूको योग्यताबारे यहाँ वर्णन गरिएको छ । प्रधान न्यायाधीश प्रधानमन्त्रीद्वारा नियुक्त हुन्छ तर यो संवैधानिक परिषद्को सल्लाहबाट हुनुपर्दछ । संवैधानिक परिषद्मा अहिले प्रधानमन्त्री, प्रधान न्यायाधीश (वा प्रधान न्यायाधीश नियुक्त गर्नुपरे न्याय मन्त्री (धारा १४९, हेर्नुहोस्)), सभामुख र प्रधानमन्त्रीद्वारा चयन गरिएका अन्य तीन मन्त्री सम्मिलित हुनेछन् । अन्य न्यायाधीशहरू न्याय परिषद्को सिफारिसमा नियुक्त हुनेछन्, जसमा प्रधान न्यायाधीश, न्याय मन्त्री, सर्वोच्च अदालतका अर्का न्यायाधीश, एक कानूनविद् र एक अधिवक्ता समावेश हुनेछन् । सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू व्यवस्थापिका-संसदको दुई तिहाइ मतबाट महाभियोग पारित भएमा पदमुक्त हुनेछन् । अन्य न्यायाधीशहरूलाई न्याय परिषद्ले खराब आचरण वा अन्य कारणका आधारमा पदबाट मुक्त गर्न सक्नेछ । केही अपवादबाहेक न्यायाधीशहरूले न्यायसम्बन्धीबाहेक अरु काम गर्नुहुँदैन ।

यस भागमा मौलिक हकको संरक्षणको निमित्त सर्वोच्च अदालतमा निहित महत्वपूर्ण अधिकारसम्बन्धी प्रावधानबारे पनि उल्लेख गरिएको छ । कुनै पनि नागरिकलाई कुनै नियम-कानून संविधान विपरित छ भन्ने लागेमा त्यस्तो प्रावधान बदर घोषणा गर्न माग गर्दै अदालतमा निवेदन दिने अधिकार छ । अदालतले त्यस्तो कानून भविष्यमा लागू हुने छैन भनी भन्न सक्छ, तर यस्तो अदालती निर्णय हुनुअघि उक्त कानूनअनुसार भएका निर्णयहरू भने यथावत् रहने छन् । मौलिक हकहरू लागू गर्न अदालतले आदेश जारी गर्न पनि सक्नेछ र यो नागरिक अधिकारमा मात्र सीमित हुनेछैन ।

त्यसैगरी, न्यायाधीशबाहेक न्याय सेवाका अन्य सदस्यहरूको नियुक्तिको निमित्त एक न्याय सेवा आयोगको गठन हुनेछ । यस निकायमा न्याय परिषद्मा भएका सदस्यहरू जस्तै सदस्यहरू हुनेछन्, जसमा लोकसेवा आयोगको अध्यक्ष र महान्यायाधिवक्ता पनि समावेश हुनेछन् ।

सर्वोच्च अदालतले प्रत्येक वर्ष आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीसमक्ष पेश गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रतिवेदनमा दर्ता भएका मुद्दाको सङ्ख्यासहित फर्स्योट भए-नभएका मुद्दाको सङ्ख्या तथा सर्वोच्च अदालतबाट मातहतको कुनै न्यायाधीशको न्याय सम्पादनबारे न्यायिक टिप्पणी भएको भए त्यो पनि उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।

A special court is set up to deal with complaints about the elections to the Constituent Assembly.

Part 11 is about the Commission for the Investigation of Abuse of Authority. This important body is designed to investigate people who have been accused of having done something wrong or being corrupt, when they are holding some public office. The Prime Minister appoints the members of the Commission – but the recommendation must come from the Constitutional Council. Members must be at least 45 years old and experienced in some area of life like engineering or law or accounting. They must not be members of a political party, and must have a good character – they must not be known to have done wrong things. So that the members can be fearless in their investigations they cannot be easily dismissed – in this they are like Supreme Court Justices. They only hold the job for 6 years. What could the Commission do if it thought that someone had done wrong? It can report the person to their department, or other body like the Public Service Commission for disciplinary action. And they can take a case to court. Every year they must report on their activities to the Prime Minister.

Part 12 is about the Auditor General, whose responsibility, like that of the Commission in Part 11, is to ensure accountability of government and public officials. He or she is appointed rather in the same way as Commission members, and it is hard to dismiss him or her. The work of the office is to check on the way money has been spent – was it spent on the purposes that had been approved by the law and by the relevant ministry? He or she must look at the expenditure by the government, the legislature, the military, the courts and many other public bodies. As well as seeing whether the law has been obeyed, and proper accounting standards applied, the Auditor-General must decide whether the use of the money has been effective and efficient. So the idea is to see not only whether there has been corruption or illegality but also whether the public are getting value for their money.

Part 13 is on the Public Service Commission, which has some important functions in connection with the civil service. It conducts the exams for entry into the civil service, and it gives advice about appointments generally and about individuals. Half of its members must have worked in the public service for over 20 years and the rest must be people from other walks of life. Like other commissions its members serve for 6 years, and the Commission must make an annual report.

Part 14 is about the Election Commission, which runs elections – and will be in charge of the election for the Constituent Assembly. Their responsibilities include registering voters, and political parties, and preparing laws about the elections, to be passed by the Legislature Parliament. Like other commissions, the members are appointed by the Prime Minister but the names come from the Constitutional Council. There must be a Chief Commissioner and could be as many as four other commissioners.

संविधानसभाको निर्वाचनसम्बन्धी उजूरी हेर्न एउटा विशेष अदालत गठन गरिने छ । यो नयाँ व्यवस्थाका रूपमा थप गरिएको हो ।

भाग ११ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसम्बन्धी छ । कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिलाई अनुचित कार्य वा भ्रष्टचार गरेको अभियोग लागे त्यसबारे छानवीन गर्न यो महत्वपूर्ण निकायको स्थापना गरिएको हो । प्रधानमन्त्रीले आयोगका सदस्यहरूको नियुक्ति गर्नेछ तर - त्यसका लागि संवैधानिक परिषद्को सिफारिस आवश्यक पर्छ । आयोगका सदस्यहरू कमिमा ४५ वर्ष पुगेका र इन्जिनियरिङ्ग, लेखा वा कानूनको क्षेत्रमा अनुभव हासिल गरेका हुनु पर्दछ । उनीहरू कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नभएको र उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको हुनु पर्दछ । अर्थात्, कुनै गम्भीर अपराधमा संलग्न नभएको हुनुपर्दछ ताकि सदस्यहरू सजिलै पदमुक्त हुने भयरहित भएर छानवीनमा जुट्न सकून् । यस अर्थमा उनीहरू सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू जस्तै हुन्छन् । उनीहरूको पदावधि छ वर्षको लागि हुनेछ । आयोगलाई कुनै व्यक्तिले गलत काम गरेको छ भन्ने लागे यसले के गर्न सक्छ ? यस्तो अवस्थामा आयोगले त्यस्ता व्यक्तिका विभागमा अथवा लोकसेवा आयोगमा अनुशासनको कारवाहीका निम्ति लेखी पठाउन सक्नेछ । आयोगले यस्ता मुद्दालाई अदालतमा पनि लान सक्नेछ । आयोगले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ ।

भाग १२ मा महालेखापरीक्षकबारे उल्लेख छ । भाग ११ मा उल्लेखित आयोगको जस्तै महालेखापरीक्षकको जिम्मेवारी पनि सरकार र सार्वजनिक पद धारण गरेका पदाधिकारीहरूको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्नु हो । महालेखापरीक्षकको नियुक्ति पनि आयोगका सदस्यहरूको नियुक्ति जस्तै गरी हुन्छ र महालेखापरीक्षकलाई पदमुक्त गर्नु कठिन छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयको काम विशेष उद्देश्यको निम्ति निर्धारित बजेट कानूनसम्मत ढङ्गबाट तथा सम्बन्धित मन्त्रालयबाट तय भएअनुसार खर्च भए नभएको कुरा परीक्षण गर्नु हो । महालेखापरीक्षकबाट सरकार, व्यवस्थापिका, नेपाली सेना, अदालतहरू तथा अन्य धेरै सार्वजनिक निकायहरूका खर्चको परीक्षण हुन्छ । त्यसबाहेक, महालेखापरीक्षकले विभिन्न कार्यालयहरूको खर्च कानूनसम्मत भए नभएको, लेखापरीक्षणसम्बन्धी उपयुक्त मानक प्रयोग भए नभएको कुरालगायत रकम प्रभावकारी तथा सक्षम ढङ्गबाट प्रयोग गरिएको छ, छैन भन्नेबारे निर्णय गर्नु पर्दछ । तसर्थ, यसको उद्देश्य अक्षमताबाट भ्रष्टचार भए नभएको परीक्षण गर्नेबाहेक जनताले बुझाएको राजस्व अनुरूप उनीहरूले सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् कि छैनन् भन्ने कुरा पनि हेर्ने हो ।

भाग १३ मा लोक सेवा आयोगबारे व्यवस्था गरिएको छ, जसका महत्वपूर्ण कामहरू निजामती सेवासँग जोडिएका छन् । आयोगले निजामती सेवाको पदमा नियुक्तिको निम्ति परीक्षा सञ्चालन गर्ने, र नियुक्ति तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्ने गर्दछ । आयोगका सदस्यहरूमध्ये आधा बीस वर्षसम्म सरकारी सेवामा रहेका र आधा राष्ट्रिय जीवनमा ख्याति प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूमध्येबाट नियुक्त हुनेछन् । अन्य आयोगमा जस्तै यस आयोगका सदस्यहरूको पदावधि पनि छ वर्षको हुनेछ र आयोगले वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

भाग १४ मा निर्वाचन आयोगबारे उल्लेख गरिएको छ, जसले संविधान सभालगायत स्थानीय निकायको निर्वाचन सञ्चालन गराउँछ । यसका जिम्मेवारीहरूमा मतदाता नामावली सङ्कलन गर्ने तथा राजनीतिक दलहरू दर्ता गर्ने र व्यवस्थापिका-संसदले पारित गर्ने गरी निर्वाचनसम्बन्धी कानून तयार गर्ने रहेको छ । अन्य आयोगहरूमा जस्तै प्रधानमन्त्रीबाट यसका आयुक्तहरूको नियुक्ति हुन्छ, तर त्यसका निम्ति संवैधानिक परिषद्बाट नाम प्रस्तावित हुनेछ । आयोगमा एक प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र बढीमा अन्य चार निर्वाचन आयुक्तहरू हुनेछन् ।

Chapter 15 is about the National Human Rights Commission. The Commission has existed for some time but this is the first time it has been mentioned in the Constitution. There must be a chairman (who must be a retired Chief Justice or Supreme Court Judges) and 4 other members. The other members must have experience in human rights work or social work. Members must come from a wide range of backgrounds – including women. They are appointed by the Prime Minister – on the recommendation of the Constitutional Council. The work of the Human Rights Commission is to investigate accusations of human rights violations, to make recommendations to authorities to take action, including punishment of people who have violated human rights, to suggest taking action in court for human rights violations, and to publicise human rights – working with civil society. It is also supposed to study the laws of Nepal to see whether they meet human rights standards. They are to give advice to the country on becoming a party to human rights treaties. And they are to monitor how the government complies with human rights treaties and make proposal for improving the country’s human rights performance. The Commission is given some special powers to do its work. It can call people to give it information. It can enter premises to find evidence. It can order compensation to people who have suffered because of human rights violations. It is supposed not to inquire into anything that is dealt with the Army Act – which deals with the administration and discipline of the Army. But on the other hand, this does not apply if there is a violation of human rights (or humanitarian law). It must report annually to the Prime Minister.

Chapter 16 is about the Attorney General who is the legal advisor of the Government. He or she gives advice to the Government itself and to other public bodies and can appear in court as the government’s lawyer. There are other functions including investigating a complaint that a person who was in prison or somehow in custody was treated in a way that violated human rights. And the Attorney General is supposed to watch the work of the Supreme Court and how it interprets and applies the law (but it does not say what the Attorney General is to do with this information). The Attorney General can go to the Legislature Parliament and express any views before it. The Attorney General is appointed by the Prime Minister and can be dismissed by the Prime Minister. He or she must have qualifications that are good enough that he or she could be appointed as a judge of the Supreme Court.

भाग १५ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसम्बन्धी छ । आयोगको अस्तित्व केही समययता रहिआएको भए तापनि पहिलो पटक यो संवैधानिक अङ्गको रूपमा स्थापित भएको छ । यसमा एक अध्यक्ष (जो सेवा निवृत्त प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश हुनु पर्दछ) । यसमा अरु चार जना सदस्यहरू हुनेछन् । सदस्यहरूमा मानव अधिकार वा समाज सेवाको अनुभव हुनुपर्दछ । महिलासहित सदस्यहरू विविध पृष्ठभूमिबाट आएको हुनु पर्नेछ । सदस्यहरू संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा प्रधानमन्त्रीबाट नियुक्त हुनेछन् । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका कामहरूमा मानव अधिकारको उल्लङ्घनका उजुरीबारे छानबीन तथा अनुसन्धान गर्ने, मानव अधिकारको उल्लङ्घन गर्ने व्यक्तिलाई दण्ड दिनेलगायत अन्य कारवाहीका लागि अधिकारीवर्गमा सिफारिस गर्ने, मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्नेलाई अदालतमा कारवाही चलाउन सुभाष दिने, मानव अधिकारबारे प्रचार-प्रसार गर्ने तथा नागरिक समाजसँग सहकार्य गर्ने आदि प्रमुख छन् । आयोगले नेपालमा प्रचलित कानूनहरू मानव अधिकारका मानकहरूसँग मेल खान्छन् कि खाँदैनन् भन्ने अध्ययन गर्नु पर्दछ । साथै, मानव अधिकारसम्बन्धी सन्धि-सम्झौताका प्रावधानहरू सरकारबाट कसरी अपनाइएको छ भन्नेबारे आयोगले अनुगमन गर्नुका साथै देशमा भइरहेको मानव अधिकारको पालनामा सुधार ल्याउन प्रस्ताव पेश गर्नुपर्दछ । आयोगलाई आफ्नो काम गर्न केही विशेष अधिकार प्रदान गरिएको छ । आफूलाई सूचना उपलब्ध गराउन यसले जनतासँग आह्वान गर्न सक्नेछ । र, मानव अधिकारको उल्लङ्घनको प्रमाण जुटाउन कुनै व्यक्तिको आवास वा कार्यालयमा प्रवेश गर्न सक्नेछ । मानव अधिकारको उल्लङ्घनबाट पीडित भएकालाई क्षतिपूर्ति दिलाउन यसले आदेश दिनसक्ने छ । सैनिक ऐनको क्षेत्राधिकारको विषयमा भने आयोगले छानबीन गर्ने छैन – जुन सैनिक प्रशासन र अनुशासनसँग सम्बन्धित छ । तर अर्कोतिर, मानव अधिकार र मानवतावादी कानूनको उल्लङ्घन भएको अवस्थामा भने अधिकारको यस्तो कटौती लागू हुने छैन । तर मानव अधिकार (मानविय कानून) को उल्लङ्घन भएको अवस्थामा यो लागू हुँदैन । आयोगले प्रधानमन्त्रीसमक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्दछ ।

भाग १६ महान्यायाधिवक्तासँग सम्बन्धी छ, जो नेपाल सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार हुने छ । सरकार तथा अन्य सार्वजनिक निकायलाई कानूनी सल्लाह प्रदान गर्नेबाहेक महान्यायाधिवक्ताबाट नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा हुनेछ । हिरासतमा भएका व्यक्तिलाई मानवोचित व्यवहार नगरिएको उजुरी परे त्यसबारे पनि महान्यायाधिवक्ताबाट अनुसन्धान गर्ने काम हुनेछ । महान्यायाधिवक्ताले सर्वोच्च अदालतबाट हुने काम कारवाही हेर्नेबाहेक कानूनको कसरी व्याख्या तथा प्रयोग भइरहेको छ भन्ने कुरा सुपरीवेक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ (तर त्यो सूचनालाई महान्यायाधिवक्ताबाट कसरी प्रयोग हुनेबारे भने स्पष्ट गरिएको छैन) । महान्यायाधिवक्ताले व्यवस्थापिका-संसदमा जान सक्छ र कुनै पनि दृष्टिकोण राख्न सक्नेछ । महान्यायाधिवक्ता प्रधानमन्त्रीबाट नियुक्त हुनेछ र वर्खास्त पनि हुन सक्नेछ । महान्यायाधिवक्ताको योग्यता सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशलाई आवश्यक पर्ने योग्यतासरह हुनु पर्दछ ।

Part 17 is called “Form of State and Local Self Governance”. One Article of this is about Nepal becoming a federal state. At first it said that the Constituent Assembly would decide this, but the Interim Constitution was changed so that it now says Nepal will be a federal state. But it does not give any details. It does say that the state must be re-structured to remove discrimination. A High Level Commission is to be appointed to make proposals on the details of the restructuring. The part also deals with local government. It says that the political parties must agree on a system of local self-government at the District, Municipality and Village levels. This is to be an interim arrangement – which must mean until the Constituent Assembly has made final recommendations. Responsibilities – and the resources needed to carry them out – must be shared between the national government and the other levels. The whole system must ensure fair development, and especially it must take care of the backward groups. A new law is needed about this local government system.

Part 18 is about political parties. It says people have a right to form political parties. And no law must interfere with this. Also no law must permit a one-party system in Nepal. In order to be able to register, a political party must support the spirit of the preamble – we looked at this earlier. The parties must show that they are democratic –including having elections for their officers at least once in 5 years. And they must supply information about their sources of finance, and about their manifesto – that is their appeal to the voters. There are some other restrictions on registering a party; these include a rule that there must be no discrimination about party membership on the basis of religion, caste, tribe, language or sex. This means that there cannot be a women-only party or a party for Dalits only. And the party cannot be registered if its purposes or its symbols are likely to disturb the religious or communal harmony or might divide the country, or if it is formed to push for a no-party state or a one-party state. If they want to contest election, parties must register with the Election Commission. For the Constituent Assembly elections, a new party must produce the signatures of 10,000 people in support – but this does not apply to the parties that have members in the Legislature Parliament now.

Part 19 is about arrangements for dealing with situations of emergency. This may be by war, invasion, armed rebellion or “extreme economic disarray” – it does not mention natural disaster like earthquake or floods. In such a situation the Council of Ministers can declare a “state of emergency” which will give them extra powers to cope with the situation and also enable them to ignore some of the human rights in Part 4. The state of emergency must be approved by the Legislature Parliament within one month and can’t last for more than 3 months without further approval from the Legislature. Two-thirds of the Legislature Parliament must vote for the state of emergency if it is to be valid. If any official causes damage, like damaging property to prepare defences against invasion, the person whose property was damaged can claim compensation.

भाग १७ मा राज्यको ढाँचा र स्थानीय स्वायत्त शासनबारे व्याख्या गरिएको छ । यसको एक व्यवस्था नेपालको सङ्घीय पुनर्संरचनाका सम्बन्धमा छ । पहिले संविधानसभाले यसको निर्णय गर्छ भन्ने थियो भने अन्तरिम संविधानमा भएको संशोधनमा नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ, तर यसको विस्तृत व्याख्या भने छैन । यसले भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको पुनर्संरचना गर्न आवश्यक भएको भन्ने कुरा उल्लेख गर्दछ । राज्यको पुनर्संरचनाबारे विस्तृत सुझाव दिन एक उच्चस्तरीय आयोगको गठन हुने छ । यस भागमा स्थानीय स्वायत्त शासनबारे पनि उल्लेख गरिएको छ । यसमा जिल्ला, नगर र गाउँस्तरमा स्थानीय निकाय गठन गर्न राजनीतिक दलहरूबीच सहमति हुनु पर्दछ भन्ने कुरा उल्लेख छ । संविधान सभाले अन्तिम निर्णय नगरेसम्म यो अन्तरिम व्यवस्थापन हुनेछ । यस कामलाई आवश्यक पर्ने जिम्मेवारी तथा स्रोतसाधन राष्ट्रिय सरकार र अन्य तहका निकायहरूबीच बाँडफाँड हुनुपर्दछ । सम्पूर्ण प्रणालीले पहिले सन्तुलित विकास सुनिश्चित गर्नुपर्दछ, विशेष गरी यसले पिछडिएका वर्ग वा समूहलाई ध्यान दिनु पर्दछ । स्थानीय स्वायत्त शासन प्रणालीका निम्ति एक विशेष कानूनको आवश्यकता पर्ने हुन्छ ।

भाग १८ राजनीतिक दलहरूसँग सम्बन्धित छ । नागरिकहरूमा राजनीतिक दल खोल्ने अधिकार हुनेछ र नेपालमा एक दलीय प्रणाली अवलम्बन हुने छैन भन्ने कुरा यो भागमा उल्लेख छ । राजनीतिक दल खोल्नको निम्ति संविधानको प्रस्तावनामा भएको भावना र मर्मलाई अङ्गीकार गर्नुपर्ने हुन्छ – जसबारे हामीले अगाडि नै चर्चा गरिसकेका छौं । राजनीतिक दलहरू लोकतान्त्रिक हुनुबाहेक पाँच वर्षमा एकपटक दलका प्रत्येक तहका पदाधिकारीहरूको निर्वाचन हुने व्यवस्था गर्नु पर्दछ । दलहरूले आ-आफ्ना आय स्रोतका साथै घोषणापत्रबारे जानकारी गराउनु पर्दछ, जुन मतदाताहरूको निम्ति आकर्षक हुन सक्छ । राजनीतिक दल दर्ता गर्ने सन्दर्भमा केही बन्देजहरू छन्, जसमध्ये कुनै राजनीतिक दलको सदस्यता प्राप्त गर्न धर्म, जात, जाति, भाषा वा लिङ्गको आधारमा भेदभाव हुनु नहुने नियम एक हो । यसको अर्थ महिला मात्रको अथवा दलित मात्रको राजनीतिक दल हुने छैन । कुनै राजनीतिक दलको उद्देश्य वा यसको झण्डा वा चिह्नले धार्मिक वा साम्प्रदायिक एकतालाई खलल पार्ने वा देशलाई विखण्डन गर्ने वा निर्दलीय वा एकदलीय व्यवस्थालाई सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्ने रहेछ भने त्यस्तो दललाई दर्ता गराइने छैन । निर्वाचनमा भाग लिन चाहने राजनीतिक दलहरूले निर्वाचन आयोगमा दर्ता गर्नु पर्नेछ । संविधान सभाको निर्वाचनको निम्ति नयाँ राजनीतिक दलले १०,००० समर्थकहरूको हस्ताक्षर प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ तर – व्यवस्थापिका-संसदमा सदस्य भएका दलहरूलाई यसो गर्नु पर्नेछैन ।

भाग १९ मा सङ्कटकालीन अधिकारहरूबारे उल्लेख छ । यस्तो स्थिति युद्ध, बाह्य आक्रमण, सशस्त्र विद्रोह, वा “चरम आर्थिक विश्रृङ्खलता” बाट उत्पन्न हुनसक्छ (यहाँ भुइँचालो तथा बाढी-पहिरो जस्तो प्राकृतिक प्रकोपबारे उल्लेख भएको छैन) । यस्तो अवस्थामा मन्त्रपरिषदले “सङ्कटकाल” घोषणा गर्न सक्नेछ । यस्तो स्थितिको सामना गर्न यसले मन्त्रपरिषदलाई अतिरिक्त अधिकार प्रदान गर्नुका साथै भाग ४ मा उल्लेखित कतिपय मौलिक अधिकारलाई समेत निलम्बन गर्ने अधिकार दिन सक्नेछ । सङ्कटकाल लागू भएको एक महिनाभित्र व्यस्थापिका-संसदले त्यसलाई अनुमोदन गर्नुपर्ने हुन्छ र संसदको पुनः अनुमोदनबिना यो तीन महिनाभन्दा बढी कायम रहँदैन । घोषणा वैध हुन यसलाई व्यस्थापिका-संसदका दुई तिहाइ सदस्यले पक्षमा मतदान गर्नुपर्ने हुन्छ । सङ्कटकालमा कुनै अधिकारीबाट कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति क्षति भए पीडित व्यक्तिले क्षतिपूर्ति माग गर्न सक्नेछ ।

Part 20 is about the army. It says that the commander in chief is appointed by the Council of Ministers, and the Council of Ministers manages the Army. The Council of Ministers must prepare, and carry out, a plan for the democratization of the Army; the plan must have the consent of the political parties and the Council of Ministers must consult the relevant committee of the Legislature-Parliament about it. This plan must include training for the army in democracy and human rights. There must be a National Defence Council which makes recommendations to the Council of Ministers about the Army. The Defence Council consists of 6 Ministers (the Prime Minister, the Defence and Home Ministers and 3 others). If the Army is brought into action (except to deal with a natural disaster) this must be approved by a special committee of the Legislature Parliament within one month. The Council of Ministers must form a special committee to deal with the question of integrating and rehabilitating the Maoist Army. Other matters about the Maoist Army must be done as agreed in the peace agreements.

Part 21 says that the Interim Constitution can be changed by a vote of at least two-thirds of those members of the Legislature Parliament who are present at the time of the vote. This procedure was used to change the Constitution three times in 2007.

Part 22 is called “Miscellaneous”, and it does various things. It creates the Constitutional Council. This is made up of the Prime Minister, the Chief Justice, the Speaker of the Legislature Parliament and three Ministers chosen by the Prime Minister. The Part says that the Council of Ministers appoints Nepalese Ambassadors. The Council of Ministers also has the power to pardon people convicted of criminal offences, and if anyone is convicted they can suspend the sentence, or change the sentence to something less serious or even say that the person will not serve the sentence at all. Any honours and titles to be given by the state are given by the Prime Minister. It is not clear if he also decides on the honours. No Nepal citizen can accept any honour from a foreign country without Nepal government approval. The Government can create the civil service and any other services needed to run the country. There must be a law to deal with this. The Government may set up special commissions to protect the rights of women, Dalits, Janajatis, Madhesis, disabled, labourers or farmers and others. When any person is appointed to be a member of any commission there must be a hearing before the Legislature Parliament. A law must deal with this. There is also a rule about qualifications for people appointed to positions under the Constitution: they must be citizens and must, if they are naturalised citizens, have lived in Nepal for 10 years.

भाग २० मा सेनासम्बन्धी व्यवस्थाबारे उल्लेख गरिएको छ । मन्त्रपरिषदले नेपाली सेनाको प्रधान सेनापति नियुक्त गर्ने र सेनाको व्यवस्थापन हुनेछ भन्नेकुरा यसमा उल्लेख छ । मन्त्रपरिषदले नेपाली सेनाको लोकतान्त्रीकरणको निम्ति कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछ । यसका निम्ति राजनीतिक दलहरूको अनुमोदनको आवश्यकता पर्दछ र मन्त्रपरिषदले यसबारे व्यवस्थापिका-संसदको सम्बन्धित समितिसँग परामर्श गर्नुपर्ने हुन्छ । कार्ययोजनाले सेनालाई लोकतन्त्र र मानव अधिकारको मूल्य तथा मान्यताबारे प्रशिक्षित गर्ने कार्य समावेश गर्नुपर्दछ । नेपाली सेनाको परिचालन गर्ने सन्दर्भमा मन्त्रपरिषदलाई सिफारिस गर्न एक राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्को गठन हुनेछ । राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदमा छ मन्त्री रहनेछन् (प्रधानमन्त्री, रक्षा मन्त्री, गृह मन्त्री र अन्य तीन मन्त्री) । नेपाली सेना परिचालन भएको खण्डमा (प्राकृतिक विपदा बाहेक) त्यो निर्णयलाई व्यवस्थापिका-संसदको विशेष समितिले एक महिनाभित्र अनुमोदन गर्नुपर्ने हुन्छ । माओवादी सेनाका लडाकुहरूको समायोजन र पुनर्स्थापनको निम्ति मन्त्रपरिषदले एक विशेष समितिको गठन गर्नुपर्ने हुन्छ । माओवादी सेनाबारे अन्य कुरा सेना र हतियार व्यवस्थापनको अनुगमन सम्बन्धी सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसार गरिनु पर्नेछ ।

भाग २१ मा संविधान संशोधनबारे व्याख्या गरिएको छ, जसमा उल्लेख भएअनुसार व्यवस्थापिका-संसदमा उपस्थित कम्तीमा दुई तिहाइ सदस्यहरूको मतदानबाट अन्तरिम संविधानको कुनै धारालाई संशोधन गर्न सकिनेछ । नेपालको अन्तरिम संविधानमा तीन पटक संशोधन गर्न यो कार्यविधि प्रयोग गरिएको थियो ।

भाग २२ मा विविध कुराहरूबारे उल्लेख गरिएको छ । यस धारामा संवैधानिक परिषद्बारे व्यवस्था छ । परिषदमा प्रधानमन्त्री, प्रधान न्यायाधीश, व्यवस्थापिका-संसदका सभामुख, र प्रधानमन्त्रीद्वारा चयन भएका तीन जना अन्य मन्त्री हुनेछन् । यस भागमा उल्लेख भएअनुसार नेपाली राजदूतहरूको नियुक्ति मन्त्रपरिषद्बाट हुनेछ । मन्त्रपरिषदसँग सजायलाई माफी, मुलतवी, परिवर्तन वा कम गर्ने अधिकार हुनेछ । यस धारामा व्यवस्था भएअनुसार प्रधानमन्त्रीबाट राज्यका तर्फबाट दिइने उपाधि, सम्मान र विभूषणहरू प्रदान हुनेछन् । यस्ता उपाधि, सम्मान र विभूषण क-कसलाई दिने भन्ने निर्णय प्रधानमन्त्रीबाट नै हुनेछ भन्ने प्रष्ट गरिएको छैन । त्यसैगरी, नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त नगरी नेपालको कुनै नागरिकले कुनै विदेशी मुलुकको सरकारबाट प्रदान गरिने उपाधि, सम्मान र विभूषण ग्रहण गर्नु हुँदैन भन्ने प्रावधान छ । नेपाल सरकारले मुलुकको प्रशासन सञ्चालन गर्न निजामती सेवा र आवश्यक अन्य सेवाहरूको गठन गर्न सक्नेछ । यो ऐनमा व्यवस्था भएअनुसार हुनेछ । नेपाल सरकारले महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, अपाङ्ग, मजदुर वा किसानलगायत अन्य समूहका हक हित संरक्षण गर्न विशेष आयोगहरू गठन गर्न सक्नेछ । संवैधानिक निकायका पदमा नियुक्त हुनुअघि उनीहरूबारे कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम संसदीय सुनुवाइ हुनेछ । यो विद्यमान कानून बमोजिम हुनेछ । यस्ता पदमा नियुक्ति हुनको लागि केही योग्यताको आवश्यकता पर्दछ जस्तो कि: उनीहरू नेपालको नागरिक हुनुपर्दछ । त्यस्ता व्यक्तिहरूले अङ्गीकृत नागरिकता प्राप्त गरेको भए उनीहरू कम्तीमा दश वर्ष नेपालमा बसेको हुनुपर्दछ ।

There is also a rule about approval of treaties entered into by Nepal. If they deal with certain important topics, including peace, security, the boundaries of Nepal or natural resources, they must be approved by two-thirds of all the members of the Legislature Parliament. There is also a provision for a referendum (a vote of all the people) if some matter of national importance is to be decided. The Constituent Assembly can refer such a matter to the people in this way – unless the Constitution says that the matter must be decided in some other way. There has been some discussion about a referendum to decide on future of the monarchy. But this is said in the Constitution to be decided by the Constituent Assembly itself, so the Constitution would have to be changed in order for this question to be referred to a referendum. There is a final provision which says that if there is any difficulty in connection with implementation of the Constitution, the Council of Ministers could issue any orders to remove the difficulties – but this must be approved by the Legislature Parliament or the Constituent Assembly within a month.

Part 23 deals with what are called “Transitional Issues” This means things that must be done because there is a new constitution and a new situation in the country. These are: the King has no powers in connection with government; and the Prime Minister is the person responsible for the governance of the country. In fact, when the Constitution was amended for the third time, in December 2007, the Prime Minister was made Head of State until the republican status of Nepal is implemented by the Constituent Assembly. So the King is no longer even in a formal sense the head of state. All property of late King Birendra, late Queen Aishwarya and other members of their family must be put in a trust so that the property can be used for the benefit of the nation. All property acquired by King Gyanendra as King must be nationalized. The existing Council of Ministers was to continue until a new one was created under this Constitution. As soon as the Constitution was adopted by the House of Representatives the existing Parliament was to be dissolved and the new Legislature Parliament was to sit on the same day. Any Bills for new laws being considered by the old parliament would be transferred to the new. Existing judges remained in office and continued to hear cases but had to take a new oath of office under the Interim Constitution. Any judge who refused would lose his or her job. There must be gradual reforms in courts to make the system, “independent, clean, impartial and competent”. Existing constitutional bodies would continue. The Human Rights Commission would continue until a new one was set up under the Constitution. All existing laws would continue. But any laws that are not consistent with the Constitution cease to be valid after three months – but if only part of a law is inconsistent then only that part is invalid.

नेपालद्वारा सन्धि अनुमोदन गरिने प्रावधान पनि यसमा छ। शान्ति, सुरक्षा, नेपाल राज्यको सिमाना वा प्राकृतिक स्रोत जस्ता महत्वपूर्ण विषयमा सन्धि वा सम्झौतालाई व्यवस्थापिका-संसदमा भएका सम्पूर्ण सदस्यहरूको दुई तिहाइ बहुमतले अनुमोदन गर्नुपर्ने हुन्छ। यस धारामा राष्ट्रिय महत्वका कुनै विषयमा निर्णय गर्नुपरे जनमत (सबै जनताले मतदान गर्ने) सङ्ग्रहको प्रावधान पनि गरिएको छ। संविधानमा अन्यत्र व्यवस्था भएकोमा बाहेक संविधान सभाले त्यस्तो विषयलाई जनसमक्ष राख्न सक्नेछ। जनमत सङ्ग्रहद्वारा राजसंस्थाको भविष्य निर्णय गर्नेबारे पनि केही बहस भइरहेको छ। तर यसबारे निर्णय संविधान सभाले गर्नेछ, भन्ने कुरा अन्तरिम संविधानमा उल्लेख गरिएकोले जनमत सङ्ग्रहद्वारा त्यसो गर्ने हो भने संविधानमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ। संविधानको कार्यान्वयन गर्दा कुनै बाधा अड्काउ परे मन्त्रपरिषद्ले त्यस्ता बाधा अड्काउ फुकाउ गर्न आदेश जारी गर्न सक्नेछ तर त्यसलाई व्यवस्थापिका-संसदले एक महिनाभित्र अनुमोदन गर्नुपर्ने हुन्छ।

भाग २३ मा सङ्क्रमणकालीन व्यवस्थाबारे व्याख्या गरिएको छ, अर्थात् देशमा नयाँ परिस्थिति र संविधान भएकोले केही गर्नुपर्ने हुन्छ। यसमध्ये एउटा मुद्दा राजसंस्थासम्बन्धी छ। राजासँग अहिले सरकारसम्बन्धी कुनै अधिकार छैन, मुलुकको शासन व्यवस्था र सञ्चालनसम्बन्धी सबै अधिकार प्रधानमन्त्रीमा निहित छ। वास्तवमा २०६४ पुसमा तेस्रो पटक अन्तरिम संविधान संशोधन गरिँदा संविधान सभाबाट गणतन्त्रको कार्यान्वयन नहुँदासम्मका लागि प्रधानमन्त्रीलाई राष्ट्र प्रमुख बनाइयो। त्यसकारण राजा औपचारिक रूपमा पनि राष्ट्र प्रमुख छैनन्। यसमा स्वर्गीय राजा वीरेन्द्र, रानी ऐश्वर्य र निजहरूका सम्पत्तिहरू नेपाल सरकारको मातहतमा ल्याई टुट्ट बनाएर राष्ट्रहितमा प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था पनि गरिएको छ। यसैगरी, राजा ज्ञानेन्द्रलाई प्राप्त भएका सबै सम्पत्तिहरू राष्ट्रियकरण गरिनेछ। वर्तमान संविधानअन्तर्गत अर्को मन्त्रपरिषद् गठन नभएसम्म विद्यमान मन्त्रपरिषद् कायम रहनेछ। यो संविधान जारी भएपछि तत्काल कायम रहेको प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभा स्वतः विघटन हुनेछ र सोही दिन यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदको बैठक बस्नेछ। यो संविधान जारी हुँदा प्रतिनिधिसभामा विचाराधीन रहेका विधेयकहरू यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदमा हस्तान्तरण हुनेछन्। यो संविधान प्रारम्भ भएपछि बहाल रहेका न्यायाधीशहरूले अन्तरिम संविधानप्रति प्रतिवद्धताको शपथ ग्रहण गर्नु पर्नेछ। शपथ ग्रहण गर्न अस्वीकार गर्ने न्यायाधीश स्वतः आफ्नो पदबाट मुक्त हुनेछ। न्यायपालिकालाई स्वतन्त्र, स्वच्छ, निष्पक्ष र सबल बनाउन न्याय क्षेत्रलाई क्रमशः सुधार गर्दै लैजानु पर्नेछ। यो संविधान प्रारम्भ हुँदा विद्यमान संवैधानिक निकायहरू कायम रहनेछन्। यो संविधान अनुरूप व्यवस्था गरिएको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गठन नभएसम्म विद्यमान राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग कायम रहनेछ। विद्यमान सबै कानूनहरू कायम रहने छन्। तर संविधानसँग बाभिएका कानूनहरू यो संविधान प्रारम्भ भएको तीन महिनापछि स्वतः अमान्य हुनेछन्।

Part 24 defines a few words that are used in the Constitution. Chapter 25 says that the Interim Constitution must be passed by the House of Representatives and approved by the new Legislature Parliament (which happened on January 15 2007). And the 1990 Constitution ceases to exist.

The Constitution also has some Schedules. The first gives details of the national flag. One gives the text of the Comprehensive Peace Agreement and another the text of the Agreement on Arms Monitoring.

भाग २४ मा संविधानमा प्रयोग भएका केही शब्दहरूको व्याख्या गरिएको छ। भाग २५ मा अन्तरिम संविधानलाई प्रतिनिधिसभाले जारी गरी व्यवस्थापिका-संसदले अनुमोदन गर्नेछ भन्ने कुरा उल्लेख छ। र, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ खारेज गरिएको छ।

संविधानमा केही अनुसूचीहरू पनि संलग्न गरिएका छन्। यस्तो पहिलो अनुसूचीले राष्ट्रिय भण्डावारे विस्तृत विवरण प्रदान गरेको छ। अरू अनुसूचीमध्ये एउटामा विस्तृत शान्ति सम्झौता तथा अर्कोमा हतियार र सेना व्यवस्थापनको अनुगमन सम्झौताको पाठ रहेको छ।

SOME COMMENTS ON THE TRANSLATION

Occasionally we have decided to put in square brackets the original Nepali word in transliterated form. One of these words is Janajati, which means a member of an ethnic group. It is used in Nepal to mean a person who is not a Bahun (Brahmin) or Chhetri, a Dalit or a member of the Madhesi community. Even the last is perhaps disputed because sometimes Madhesis class the Tharu community as being "Madhesi" but the Tharus themselves may insist that they are to be identified as Janajati. Usually the word Janajati appears linked to the word Adivasi. That word means "indigenous ethnic group". It is not for us to interpret the Interim Constitution, as opposed to translating it. So we have put in brackets after an attempted translation whatever word or words is/are in the original - usually Adivasi Janajati.

Similarly we have indicated in brackets the use of the word kamaiyas or haliyas. These are both types of bonded labourers. The words are often used in English and simply to translate them as "bonded labourers" or as "tillers" would not convey the full nature of the Nepali text. Again we have indicated in brackets the use of the phrase "Haruwa Charuwa". This is described on the website of Community Self Reliance Centre thus: "Haruwa is a system of hiring people for agriculture work with exploitative wages and Charuwa is a system of hiring people for grazing cattle of the landlords with exploitative wages."*

We encountered something of a problem with the Comprehensive Peace Agreement and the Agreement on Arms Monitoring which are appended to the Constitution. The English text of the latter is the authentic text, so we should not change it. But once or twice the English is quite frankly nonsense. In that case we have put what we believe to be a more rational word in square brackets. You will find this in the Preamble ("progressive political outlet [solution]") and in clause 4.1.2 ("Unsuitable [Unstable] devices").

The Constitution is intended to implement the Comprehensive Peace Agreement. However we have not systematically compared the English text of the Constitution with the official translation of the CAP. Thus sometimes the two documents may slightly differ. We have made a few minor changes to the CPA translation - errors of usage or even perhaps typographical errors in the original. Here again we have in a few instances suggested a preferred word in square brackets. In Nepali it is unnecessary to set out "his or her" etc - possessives are neutral in terms of gender. In this translation we have chosen to use the clumsy "his/her" etc, or the ungrammatical "their", to avoid gender specific language.

Finally, non-readers of Nepali are requested to bear in mind that (apart from the Arms Agreement) the only legally binding version is the Nepali, and no phrases that might be familiar from other systems of law should be assumed to bear the same legal meaning or have the same legal effect as they would in an English language statute.

* See <http://www.csrcnepal.org/issues.htm>. "Kamaiya" and "Haliya" are also briefly explained.

INDICATING CHANGES MADE IN THE INTERIM CONSTITUTION

The Interim Constitution as published here includes the changes made by the three amending Acts:

- the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007)
- the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064 Jestha 30 (June 13, 2007)
- the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment) 13 Paush 2064 (28 December 2007).

We have indicated what those changes were in the following ways:

- by means of a footnote indicating by which amendment the change was made (and indicating in the footnote what the original wording was)
- by **boldening** changes made in the first amendment
- **boldening and underlining** changes made by the second amendment
- using *italics* changes made by the third amendment.

अन्तरिम संविधानमा भएका संशोधनहरूबारे जानकारी

यो पुस्तक प्रकाशित हुँदासम्म अन्तरिम संविधानमा तीनवटा संशोधनहरू भएका छन्:

- नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ चैत ३० गते
- नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ जेठ ३० गते
- नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ पुस १३ गते

हामीले ती संशोधनहरूलाई निम्न किसिमले सङ्केत गरेका छौं:

- कुन संशोधनमा के के कुरा संशोधन भएको छ भन्ने कुरा पादटिप्पणी (footnote) द्वारा उल्लेख (र, पादटिप्पणीमा पहिलेको व्यवस्था समेत उल्लेख) गरेर
- पहिलो संशोधनका विषयहरूलाई **गाढा काला अक्षर (bolding)** मा राखेर
- दोस्रो संशोधनका विषयहरूलाई **गाढा काला अक्षरमा तलबाट धर्को (bolding and underlining)** दिएर
- तेस्रो संशोधनका विषयहरूलाई *छड्के (italics)* मा राखेर

THE INTERIM CONSTITUTION
OF NEPAL, 2063 (2007)

AS AMENDED BY THE FIRST, SECOND AND THIRD
AMENDMENTS

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

पहिलो, दोस्रो र तेस्रो संशोधनसहित

TABLE OF CONTENTS

Preamble	52
Part 1 Preliminary	54
1. Constitution as the fundamental law	54
2. Sovereignty and state authority	54
3. Nation	54
4. State of Nepal	54
5. Language of the nation	54
6. National flag	56
7. National anthem etc	56
Part 2 Citizenship	58
8. Citizenship at the commencement of the Constitution	58
9. Naturalized or honorary citizenship	60
10. Acquisition and termination of citizenship	60
11. Citizenship team to be assigned	60
Part 3 Fundamental Rights	62
12. Right to freedom	62
13. Right to equality	64
14. Right against untouchability and racial discrimination	64
15. Rights regarding publication, broadcasting and press	66
16. Rights regarding environment and health	68
17. Education and cultural rights	68
18. Rights regarding employment and social security	68
19. Right to property	68
20. Rights of women	70
21. Right to social justice	70
22. Rights of children	70

विषय सूची

प्रस्तावना	५३
भाग १ प्रारम्भिक	५५
१. संविधान मूल कानून	५५
२. सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता	५५
३. राष्ट्र	५५
४. नेपाल राज्य	५५
५. राष्ट्र भाषा	५५
६. राष्ट्रिय झण्डा	५७
७. राष्ट्रिय गान इत्यादि	५७
भाग २ नागरिकता	५८
८. संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखतको नागरिकता	५९
९. अंगीकृत वा सम्मानार्थ नागरिकता	६१
१०. नागरिकताको प्राप्ति र समाप्ति	६१
११. नागरिकता टोली खटाइने	६१
भाग ३ मौलिक हक	६३
१२. स्वतन्त्रताको हक	६३
१३. समानताको हक	६५
१४. छुवाछुत तथा जातीय भेदभाव विरुद्धको हक	६५
१५. प्रकाशन, प्रसारण तथा छापाखाना सम्बन्धी हक	६७
१६. वातावरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हक	६९
१७. शिक्षा तथा संस्कृति सम्बन्धी हक	६९
१८. रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी हक	६९
१९. सम्पत्तिको हक	६९
२०. महिलाको हक	७१
२१. सामाजिक न्यायको हक	७१
२२. बालबालिकाको हक	७१

23.	Right to religion	72
24.	Rights regarding justice	72
25.	Right against preventive detention	74
26.	Right against torture	74
27.	Right to information	74
28.	Right to privacy	76
29.	Right against exploitation	76
30.	Right Regarding labour	76
31.	Right against exile	76
32.	Right to constitutional remedy	76
Part 4	Responsibilities, Directive Principles and Policies of the State	78
33.	Responsibilities of the State	78
34.	Directive Principles of the State	82
35.	State policies	84
36.	Questions not to be raised in court	88
Part 5	The Executive	90
37.	Executive power	90
38.	Constitution of the Council of Ministers	90
39.	State Ministers and Assistant Ministers	94
40.	Appointment of non-member of Legislature-Parliament as Minister	94
41.	Remuneration and other benefits	94
42.	Oath	94
43.	Conduct of business of the Government of Nepal	94
44.	The Council of Ministers after the formation of Constituent Assembly	96
Part 6	Legislature-Parliament	98
45.	Constitution of Legislature-Parliament	98
46.	Qualifications for membership	100
47.	Decision as to disqualification of members	100
48.	Vacation of seat	100
49.	Oath	100
50.	Speaker and Deputy Speaker of the Legislature-Parliament	102
51.	Summoning and prorogation of sessions	102
52.	Address by the Prime Minister	104
53.	Quorum	104
54.	Transaction of business in case of vacancy in membership	104
55.	Voting	104

२३.	धर्म सम्बन्धी हक	७३
२४.	न्याय सम्बन्धी हक	७३
२५.	निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक	७५
२६.	यातना विरुद्धको हक	७५
२७.	सूचनाको हक	७५
२८.	गोपनीयताको हक	७७
२९.	शोषण विरुद्धको हक	७७
३०.	श्रम सम्बन्धी हक	७७
३१.	देश निकाला विरुद्धको हक	७७
३२.	संवैधानिक उपचारको हक	७७
भाग ४	राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू	७८
३३.	राज्यको दायित्व	७९
३४.	राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू	८३
३५.	राज्यका नीतिहरू	८५
३६.	अदालतमा प्रश्न उठाउन नसकिने	८९
भाग ५	कार्यपालिका	९१
३७.	कार्यकारिणी अधिकार	९१
३८.	मन्त्रिपरिषद्को गठन	९१
३९.	राज्य मन्त्री र सहायक मन्त्री	९५
४०.	व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नभएको व्यक्ति मन्त्री पदमा नियुक्त हुन सक्ने	९५
४१.	पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधाहरू	९५
४२.	शपथ	९५
४३.	नेपाल सरकारको कार्य सञ्चालन	९५
४४.	संविधान सभाको गठन भएपछिको मन्त्रिपरिषद्	९७
भाग ६	व्यवस्थापिका-संसद	९८
४५.	व्यवस्थापिका-संसदको गठन	९९
४६.	सदस्यका लागि योग्यता	१०१
४७.	सदस्यको अयोग्यता सम्बन्धी निर्णय	१०१
४८.	स्थान रिक्तता	१०१
४९.	शपथ	१०१
५०.	व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख र उप-सभामुख	१०३
५१.	अधिवेशनको आव्हान र अन्त	१०३
५२.	प्रधानमन्त्रीबाट सम्बोधन	१०५
५३.	गणपूरक सङ्ख्या	१०५
५४.	सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा बैठकको कार्य सञ्चालन	१०५
५५.	मतदान	१०५

55A.	Vote of confidence	106
56.	Privileges	106
57.	Procedure relating to the conduct of business	108
57A	Opposition	108
58.	Committees	108
59.	Constituent Assembly to exercise the powers of the Legislature-Parliament	110
60.	Restriction on discussion	110
61.	Secretariat of Legislature-Parliament	110
61A.	The Secretary General and Secretary of Legislature-Parliament	110
62.	Remuneration	110

Part 7 Constituent Assembly 112

63.	Formation of the Constituent Assembly	112
64.	Term of the Constituent Assembly	116
65.	Qualifications of the members	116
66.	Decision about disqualification of members	116
67.	Vacation of seat of a member	118
68.	Oath of members	118
69.	Meeting of the Constituent Assembly	118
70.	Procedure for passing a Bill relating to the Constitution	118
71.	Chairperson and Vice Chairperson of the Constituent Assembly	120
72.	Vacation of the office of Chairperson and Vice Chairperson	122
73.	Quorum	122
74.	Transaction of Business of the Constituent Assembly in the case of vacancy in membership	122
75.	Voting	124
76.	Penalty for unauthorized presence or voting	124
77.	Privileges	124
78.	Procedure relating to the conduct of business	126
79.	Committees	126
80.	Secretariat of the Constituent Assembly	128
81.	Remuneration	128
82.	Dissolution of the Constituent Assembly	128
83.	Acting in the capacity of Legislature-Parliament	128

Part 8 Legislative Procedure 130

84.	Authority to introduce a Bill	130
85.	Procedure for passage of Bills	132
86.	Withdrawal of Bills	132
87.	Certification of the Bill	132
88.	Ordinances	132

५५क.	विश्वासको मत	१०७
५६.	विशेषाधिकार	१०७
५७.	कार्य सञ्चालन विधि	१०९
५७क.	विपक्षी दल	१०९
५८.	समिति	१०९
५९.	संविधान सभाले व्यवस्थापिका-संसदको अधिकार प्रयोग गर्ने	१११
६०.	बहसमा बन्देज	१११
६१.	व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय	१११
६१.क	व्यवस्थापिका-संसदको महासचिव र सचिव	१११
६२.	पारिश्रमिक	१११

भाग ७ संविधान सभा ११३

६३.	संविधान सभाको गठन	११३
६४.	संविधान सभाको कार्यकाल	११७
६५.	सदस्यको योग्यता	११७
६६.	सदस्यको अयोग्यता सम्बन्धी प्रश्नको निर्णय	११७
६७.	सदस्यको स्थानको रिक्तता	११९
६८.	सदस्यको शपथ	११९
६९.	संविधान सभाको बैठक	११९
७०.	संविधानको विधेयक पारित गर्ने विधि	११९
७१.	संविधान सभाका अध्यक्ष र उपाध्यक्ष	१२१
७२.	अध्यक्ष र उपाध्यक्षको स्थान रिक्तता	१२३
७३.	गणपूरक सङ्ख्या	१२३
७४.	सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा संविधान सभाको कार्य सञ्चालन	१२३
७५.	मतदान	१२५
७६.	अनधिकृत उपस्थित भएमा वा मतदान गरेमा सजाय हुने	१२५
७७.	विशेषाधिकार	१२५
७८.	कार्य सञ्चालन विधि	१२७
७९.	समिति	१२७
८०.	संविधान सभाको सचिवालय	१२९
८१.	पारिश्रमिक	१२९
८२.	संविधान सभाको विघटन	१२९
८३.	व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतमा काम गर्ने	१२९

भाग ८ व्यवस्थापन कार्यविधि १३१

८४.	विधेयक प्रस्तुत गर्न सक्ने	१३१
८५.	विधेयक पारित गर्ने विधि	१३३
८६.	विधेयक फिर्ता लिने	१३३
८७.	विधेयकको प्रमाणीकरण	१३३
८८.	अध्यादेश	१३३

Part 9 Financial Procedure	136
89. No tax to be levied or loan to be raised except in accordance with law	136
90. Consolidated Fund	136
91. Expenditures from the Consolidated Fund or a Government Fund	136
92. Expenditure chargeable on the Consolidated Fund	136
93. Estimates of revenues and expenditure	139
94. Appropriation Act	139
95. Supplementary estimates	140
96. Votes on Account	140
97. Votes of Credit	140
98. Contingency Fund	140
99. Act relating to financial procedures	142
Part 10 Judiciary	144
100. Courts to exercise powers related to justice	144
101. Courts	144
102. Supreme Court	144
103. Appointment and qualifications of Judges of the Supreme Court	146
104. Conditions of service and privileges of the Chief Justice and Judges	146
105. Removal of the Chief Justice and Judges of the Supreme Court	148
106. Chief Justice or Judges not to be engaged in any other assignment	148
107. Jurisdiction of the Supreme Court	150
108. Establishment, management and jurisdiction of Appellate Courts and District Courts	152
109. Appointment, qualifications and conditions of service and Privileges of the Judges of Appellate Courts and Districts Courts	152
110. Judges of the Appellate Court and District Court not to be transferred to, or engaged in any other assignment	156
111. Transfer of cases	156
112. Responsibility of the Chief Justice	156
113. Judicial Council	158
114. Judicial Service Commission	160
115. Duty to extend cooperation to the courts	160
116. Orders and decisions of courts to be binding	160
117. Annual report	162
118. Constituent Assembly Court	162
Part 11 Commission for the Investigation of Abuse of Authority	164
119. Commission for the Investigation of Abuse of Authority	164
120. Functions, duties and powers of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority	166

भाग ८ आर्थिक कार्य प्रणाली	१३७
८९. कानून बमोजिम बाहेक कर लगाउन वा ऋण लिन नपाइने	१३७
९०. सञ्चित कोष	१३७
९१. सञ्चित कोष वा सरकारी कोषबाट व्यय	१३७
९२. सञ्चित कोषमाथि व्ययभार	१३७
९३. राजस्व र व्ययको अनुमान	१३९
९४. विनियोजन ऐन	१३९
९५. पूरक अनुमान	१४१
९६. पेस्की खर्च	१४१
९७. उधरो खर्च	१४१
९८. आकस्मिक कोष	१४१
९९. आर्थिक कार्यविधि सम्बन्धी ऐन	१४३
भाग १० न्यायपालिका	१४५
१००. न्याय सम्बन्धी अधिकार अदालतबाट प्रयोग हुने	१४५
१०१. अदालतहरू	१४५
१०२. सर्वोच्च अदालत	१४५
१०३. सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूको नियुक्ति र योग्यता	१४७
१०४. प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको सेवाका शर्त तथा सुविधा	१४७
१०५. प्रधान न्यायाधीश तथा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश पद मुक्त हुने	१४९
१०६. प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशलाई अन्य कुनै पदमा काममा लगाउन नहुने	१४९
१०७. सर्वोच्च अदालतको अधिकार क्षेत्र	१५१
१०८. पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको स्थापना, व्यवस्था र अधिकार क्षेत्र	१५३
१०९. पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको नियुक्ति, योग्यता र सेवाका शर्त तथा सुविधाहरू	१५३
११०. पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई अन्य कुनै पदमा सरुवा गर्न वा काममा लगाउन नहुने	१५७
१११. मुद्दा सार्न सक्ने	१५७
११२. प्रधान न्यायाधीशको जिम्मेवारी	१५७
११३. न्याय परिषद्	१५९
११४. न्याय सेवा आयोग	१६१
११५. अदालतलाई सहयोग गर्नु पर्ने	१६१
११६. अदालतको आदेश र निर्णयलाई मान्नु पर्ने	१६१
११७. वार्षिक प्रतिवेदन	१६३
११८. संविधान सभा सम्बन्धी अदालत	१६३
भाग ११ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१६५
११९. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१६५
१२०. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	१६७
१२१. वार्षिक प्रतिवेदन	१६९

121.	Annual report	168
Part 12 Auditor General		170
122.	Auditor General	170
123.	Functions, duties and powers of the Auditor General	172
124.	Annual report	174
Part 13 Public Service Commission		176
125.	Public Service Commission	176
126.	Functions, duties and powers of the Public Service Commission	178
127.	Annual report	182
Part 14 Election Commission		184
128.	Election Commission	184
129.	Functions, duties and powers of the Election Commission	186
130.	The Government of Nepal to provide necessary employees to the Election Commission	188
Part 15 National Human Rights Commission		190
131.	National Human Rights Commission	190
132.	Functions, duties and powers of the National Human Rights Commission	192
133.	Annual report	196
Part 16 Attorney General		198
134.	Appointment of the Attorney General	198
135.	Functions, duties and powers of the Attorney General	198
136.	Annual report	200
137.	Power to appear in the Legislature-Parliament	200
Part 17 Structure of State and Local Self governance		202
138.	Progressive restructuring of the State	202
139.	Provision for local self governance	202
140.	Mobilization and management of revenue	204
Part 18 Political Parties		206
141.	Prohibition on the imposition of restrictions on political parties	206
142.	Registration required for securing recognition for the purpose of contesting elections as a political party	206

भाग १२ महालेखापरीक्षक	१७१
१२२. महालेखापरीक्षक	१७१
१२३. महालेखापरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार	१७३
१२४. वार्षिक प्रतिवेदन	१७५
भाग १३ लोक सेवा आयोग	१७७
१२५. लोक सेवा आयोग	१७७
१२६. लोक सेवा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	१७९
१२७. वार्षिक प्रतिवेदन	१८३
भाग १४ निर्वाचन आयोग	१८५
१२८. निर्वाचन आयोग	१८५
१२९. निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	१८७
१३०. नेपाल सरकारले निर्वाचन आयोगलाई आवश्यक कर्मचारी उपलब्ध गराउनु पर्ने	१८९
भाग १५ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१९१
१३१. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१९१
१३२. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	१९३
१३३. वार्षिक प्रतिवेदन	१९७
भाग १६ महान्यायाधिवक्ता	१९९
१३४. महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति	१९९
१३५. महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार	१९९
१३६. वार्षिक प्रतिवेदन	२०१
१३७. व्यवस्थापिका-संसदमा उपस्थित हुन पाउने	२०१
भाग १७ राज्यको ढाँचा र स्थानीय स्वायत्त शासन	२०३
१३८. राज्यको अग्रगामी पुनर्संरचना	२०३
१३९. स्थानीय स्वायत्त शासनको व्यवस्था	२०३
१४०. राजश्व परिचालन र व्यवस्था	२०५
भाग १८ राजनैतिक दलहरू	२०७
१४१. राजनैतिक दललाई प्रतिबन्ध लगाउन बन्देज	२०७
१४२. राजनैतिक दलको रूपमा निर्वाचनको लागि मान्यता प्राप्त गर्न दर्ता गराउनु पर्ने	२०७

Part 19 Emergency Powers	210
143. Emergency powers	210
Part 20 Provisions Regarding the Army	214
144. Formation of the Nepal Army	214
145. National Defence Council	214
146. Transitional provision for the combatants	216
147. Management and monitoring	216
Part 21 Amendment of the Constitution	218
148. Amendment of the Constitution	218
Part 22 Miscellaneous	220
149. Constitutional Council	220
150. Nepali ambassadors and emissaries	220
151. Pardon	220
152. Titles, honours, and decorations	220
153. Constitution of the Government Service	222
154. Formation of Commissions	222
154A Constituency Delimitation Commission	222
155. Hearing for the officials of constitutional bodies and provisions regarding citizenship	228
156. Ratification of, accession to, acceptance of or approval of treaties or agreements	228
157. Decision could be made through referendum	230
158. Power to remove difficulties	230
Part 23 Transitional Provisions	232
159. Arrangements regarding the Head of the State	232
160. Provisions regarding the Council of Ministers	234
161. Provisions regarding the Legislature-Parliament	234
162. Provisions regarding the Judiciary	234
163. Provisions regarding constitutional bodies and officials thereof	236
164. Existing laws to remain in operation	236
Part 24 Definitions	238
165. Definitions	238

भाग १८ संकटकालीन अधिकार	१११
१४३. संकटकालीन अधिकार	२११
भाग १९ सेना सम्बन्धी व्यवस्था	११५
१४४. नेपाली सेनाको गठन	२१५
१४५. राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्	२१५
१४६. लडाकुहरूको सङ्क्रमणकालीन व्यवस्था	२१७
१४७. व्यवस्थापन र अनुगमन	२१७
भाग १९ संविधान संशोधन	११८
१४८. संविधान संशोधन	२१९
भाग २० विधि	१२१
१४९. संवैधानिक परिषद्	२२१
१५०. नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधि	२२१
१५१. माफी	२२१
१५२. उपाधि, सम्मान र विभूषण	२२१
१५३. सरकारी सेवाको गठन	२२३
१५४. आयोगको गठन	२२३
१५४क. निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग	२२३
१५५. संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको सुनुवाइ र नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था	२२९
१५६. सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन	२२९
१५७. जनमत संग्रहबाट निर्णय गर्न सकिने	२३१
१५८. बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार	२३१
भाग २१ सङ्क्रमणकालीन व्यवस्था	१३३
१५९. राष्ट्र प्रमुख सम्बन्धी व्यवस्था	२३३
१६०. मन्त्रपरिषद् सम्बन्धी व्यवस्था	२३५
१६१. व्यवस्थापिका-संसद सम्बन्धी व्यवस्था	२३५
१६२. न्यायपालिका सम्बन्धी व्यवस्था	२३५
१६३. संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू सम्बन्धी व्यवस्था	२३७
१६४. वर्तमान कानून लागू रहने	२३७
भाग २२ परिभाषा	१३८
१६५. परिभाषा	२३९

Part 25 Short Title, Commencement and abrogation	240
166. Short title and commencement	240
167. Abrogation	240
Schedule-1 (Relating to Article 6) National Flag	242
Schedule-2 (Relating to Clause (1) of Article 45)	248
Schedule-3 Relating to clause (2) of Article 166	260
Schedule-4 (Relating to Clause (3) of Article 166)	262
Comprehensive Peace Accord Concluded Between the Government of Nepal and the Communist Party of Nepal (Maoist)	262
Agreement on Monitoring of the Management of Arms and Armies 8 December 2006	294

भाग २५ संक्षिप्त नाम, प्रारम्भ र खारेजी	२४१
१६६. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ	२४१
१६७. खारेजी	२४१
अनुसूची-१ (धारा ६ सँग सम्बन्धित) राष्ट्रिय भण्डा	२४३
अनुसूची-२ (धारा ४५ को उपधारा (१) सँग सम्बन्धित)	२४९
अनुसूची-३ (धारा १६६ को उपधारा (२) सँग सम्बन्धित)	२६१
अनुसूची-४ (धारा १६६ को उपधारा (३) सँग सम्बन्धित)	२६३
नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको विस्तृत शान्ति सम्झौता	२६३
नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको हतियार र सेना व्यवस्थापनको अनुगमन सम्झौता, २०६३	२९५

PREAMBLE

WE, THE PEOPLE OF NEPAL, IN EXERCISE OF THE SOVEREIGN POWERS AND STATE AUTHORITY INHERENT IN US;

Recognizing the mandate of the Nepali people expressed, from time to time, since before 1951 until now, through historical struggles and people's movements for democracy, peace and progress;

Having determined upon the progressive restructuring of the state in order to resolve the existing problems of the country relating to class, caste, region and gender;

Expressing our full commitment to democratic norms and values including a system of competitive multiparty democratic rule, civil liberties, fundamental rights, human rights, adult franchise, periodic elections, full freedom of the press, independence of the judiciary and concepts of the rule of law;

Guaranteeing the basic rights of the Nepali people to frame a Constitution for themselves and to participate in the free and impartial election of the Constituent Assembly in a fear-free environment;

And keeping democracy, peace, prosperity, progressive economic-social changes and sovereignty, integrity, independence and dignity of the country as a central concern;

NOW THEREFORE, in order to institutionalize the achievements of the revolution and movements till this date, hereby promulgate this INTERIM CONSTITUTION OF NEPAL, 2063 (2007), prepared through a political consensus and to be in force until a new Constitution is framed by the Constituent Assembly.

प्रस्तावना

हामी सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता सम्पन्न नेपाली जनता,

नेपाली जनताले २००७ साल पहिलेदेखि हालसम्म पटक पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक सङ्घर्ष र जनआन्दोलन मार्फत लोकतन्त्र, शान्ति र अग्रगमनका पक्षमा प्रकट भएको जनादेशको सम्मान गर्दै,

देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, लैङ्गिक समस्याहरूलाई समाधान गर्न राज्यको अग्रगामी पुनर्संरचना गर्ने सङ्कल्प गर्दै,

प्रतिस्पर्धात्मक बहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार, आवधिक निर्वाचन, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र न्यायपालिका तथा कानूनी राज्यको अवधारणा लगायत लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यताप्रतिको पूर्ण प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दै,

नेपाली जनताको आफ्नो लागि आफैँ संविधान बनाउन पाउने र भयमुक्त वातावरणमा संविधान सभाको स्वतन्त्र र निष्पक्ष निर्वाचनमा सहभागी हुन पाउने आधारभूत अधिकारको प्रत्याभूति गर्दै,

लोकतन्त्र, शान्ति, समृद्धि, अग्रगामी आर्थिक-सामाजिक परिवर्तन तथा देशको सार्वभौमिकता, अखण्डता, स्वतन्त्रता र स्वाभिमानलाई केन्द्रमा राख्दै,

आजसम्मका क्रान्ति र आन्दोलनबाट प्राप्त उपलब्धीहरूलाई संस्थागत गर्न संविधान सभाबाट नयाँ संविधान नबनेसम्मको लागि राजनैतिक सहमतिबाट तयार भएको यो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ जारी भएको घोषणा गर्दछौं ।

PART 1

PRELIMINARY

1. Constitution as the fundamental law

(1) This Constitution is the fundamental law of Nepal. All laws inconsistent with this constitution shall, to the extent of such inconsistency, be void.

(2) It is the duty of every person to uphold this Constitution.

2. Sovereignty and state authority

The sovereignty and the state authority of Nepal are vested in the Nepali people.

3. Nation

Having multi-ethnic, multi-lingual, multi-religious, multi-cultural characteristics with common aspirations, and being committed to and united by a bond of allegiance to national independence, integrity, national interest and prosperity of Nepal, all the Nepali people collectively constitute the nation.

4. State of Nepal

(1) Nepal is an independent, indivisible, sovereign, secular, inclusive and fully democratic State.

(2) The territory of Nepal shall comprise

(a) the territory existing at the commencement of this Constitution, and

(b) such other territory as may be acquired after the commencement of this Constitution.

5. Language of the nation

(1) All the languages spoken as mother tongues in Nepal are the national languages of Nepal.

(2) The Nepali language in the Devanagari script shall be the language of official business.

(3) Notwithstanding whatever is written in clause (2), the use of one's mother tongue in a local body or office shall not be barred. The State shall translate the language used for such purposes into the language of official business for the record.

भाग ९ प्रारम्भिक

१. संविधान मूल कानून:

(१) यो संविधान नेपालको मूल कानून हो । यस संविधानसँग बाकिने कानून बाकिएको हदसम्म अमान्य हुनेछ ।

(२) यस संविधानको पालना गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ ।

२. सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता:

नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता नेपाली जनतामा निहित रहनेछ ।

३. राष्ट्र:

बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक विशेषतायुक्त, समान आकाङ्क्षा र नेपालको राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, अखण्डता, राष्ट्रिय हित तथा समृद्धिप्रति आस्थावान् रही एकताको सूत्रमा आवद्ध सबै नेपाली जनता समष्टि रूपमा राष्ट्र हो ।

४. नेपाल राज्य:

(१) नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो ।

(२) नेपालको क्षेत्र देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(क) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखतको क्षेत्र, र

(ख) यो संविधान प्रारम्भ भएपछि प्राप्त हुने क्षेत्र ।

५. राष्ट्र भाषा:

(१) नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्र भाषा हुन् ।

(२) देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ ।

(३) उपधारा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि स्थानीय निकाय तथा कार्यालयमा मातृभाषा प्रयोग गर्न कुनै बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन । त्यसरी प्रयोग गरिएको भाषालाई राज्यले सरकारी कामकाजको भाषामा रूपान्तर गरी अभिलेख राख्नेछ ।

6. National flag

The national flag of Nepal, as handed down by tradition, consists of two juxtaposed triangular figures with a crimson coloured base and deep blue borders, there being a white emblem of the crescent moon with eight rays visible out of sixteen in the upper part and a white emblem of a twelve rayed sun in the lower part. The method of drawing the flag and other particulars relating thereto shall be as set out in Schedule 1.

7. National anthem etc

(1) The national anthem and the coat-of-arms of Nepal shall be as determined by the Government of Nepal.

(2) The Rhododendron Arboreum is the national flower, Crimson is the national colour, the Cow is the national animal and the Lophophorus is the national bird of Nepal.

६. राष्ट्रिय भण्डा:

सिम्पिक रङ्गको भुईँ र गाढा नीलो रङ्गको किनारा भएको दुई त्रिकोण अलिकति जोरिएको, माथिल्लो भागमा खुर्पे चन्द्रको बीचमा सोढ्रमा आठ कोण देखिने सेतो आकार र तल्लो भागमा बाह्र कोणयुक्त सूर्यको सेतो आकार अङ्कित भएको, परम्परागत भण्डा नेपालको राष्ट्रिय भण्डा हो । सो भण्डा बनाउने तरिका र तत्सम्बन्धी अरु विवरण अनुसूची-१ म उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

७. राष्ट्रिय गान इत्यादि:

- (१) नेपालको राष्ट्रिय गान र निशाना छाप नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।
- (२) नेपालको राष्ट्रिय फूल लालीगुराँस, राष्ट्रिय रङ्ग सिम्पिक, राष्ट्रिय जनावर गाई र राष्ट्रिय पंक्षी डाँफे हुनेछ ।

PART 2

CITIZENSHIP

8. Citizenship at the commencement of the Constitution

(1) Persons who have citizenship at the commencement of this Constitution and persons who are eligible to acquire citizenship by virtue of the provisions of this Part shall be the citizens of Nepal.

(2) At the commencement of this Constitution, the following persons who have their domicile in Nepal shall be deemed to be citizens of Nepal by descent

(a) a person who has acquired citizenship by descent before the commencement of this Constitution, and

(b) any person whose father or mother was a citizen of Nepal at the birth of such person.

(3) Any child who is found within the territory of Nepal and whose parents are not known shall, until the father or mother of the child is traced, be deemed to be a citizen of Nepal by descent.

(4) Whenever any territory is acquired by way of merger into Nepal, every person having his domicile within such territory shall become a citizen of Nepal, as provided for by the existing law.

(5) Any person born and living permanently in Nepal before the end of Chaitra, 2046 (mid April, 1990) shall acquire the citizenship of Nepal by birth in accordance with the existing law.

Provided that application to that effect shall be submitted once in accordance with existing laws within the prescribed timeframe.

(6) A woman of foreign nationality who is married to a Nepali citizen may acquire naturalized citizenship, if she desires to do so, as provided for by the existing law.

भाग २

नागरिकता

८. संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखतको नागरिकता:

- (१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपालको नागरिकता प्राप्त गरेको र यस भाग बमोजिम नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य व्यक्तिहरू नेपालका नागरिक हुनेछन् ।
- (२) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपालमा स्थायी बसोवास भएको देहायको व्यक्ति वंशजको आधारमा नेपालको नागरिक ठहर्नेछः-
- (क) यो संविधान प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वंशजको आधारमा नागरिकता प्राप्त गरेको व्यक्ति,
- (ख) कुनै व्यक्तिको जन्म हुँदाका बखत निजको बाबु वा आमा नेपाली नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति ।
- (३) नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्नेछ ।
- (४) नेपालभित्र गाभिने गरी कुनै क्षेत्र प्राप्त भएमा सो क्षेत्रभित्र बसोवास भएको व्यक्ति प्रचलित कानूनको अधीनमा रही नेपालको नागरिक हुनेछ ।
- (५) सम्वत् २०४६ साल चैत्र मसान्तसम्म नेपाल सरहदभित्र जन्म भई नेपालमा स्थायी रूपले बसोवास गर्दै आएको व्यक्तिले प्रचलित कानून बमोजिम जन्मको आधारमा नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्नेछ ।
तर यस व्यवस्था अन्तर्गत नागरिकता प्राप्त गर्न प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम एक पटकको लागि तोकिएको अवधिभित्र निवेदन दिइसकेको हुनु पर्नेछ ।
- (६) नेपाली नागरिकसँग वैवाहिक सम्बन्ध कायम गरेकी विदेशी महिलाले चाहेमा प्रचलित कानून बमोजिम अङ्गीकृत नेपाली नागरिकता लिन सक्नेछ ।

(7) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Article, in the case of a person born to a woman citizen of Nepal married to a foreigner, if such a person is born in Nepal and has been residing permanently in Nepal and has not acquired citizenship of the foreign country by virtue of the citizenship of his or her father, he or she may acquire naturalized citizenship of Nepal according to the existing law.

9. Naturalized or honorary citizenship

Naturalizing in Article 8, the Government of Nepal may grant naturalized or honorary Nepalese citizenship [to a foreigner] as provided for by law.

10. Acquisition and termination of citizenship

The acquisition and termination of citizenship and other necessary arrangements shall be in accordance with the existing law.

11. Citizenship team to be assigned

The Government of Nepal may assign a Citizenship Distribution Task Force to grant citizenship to persons eligible to acquire citizenship as provided for in existing laws.

(७) यस धारामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी नागरिकसँग विवाह गरेकी नेपाली महिला नागरिकबाट जन्मिएको व्यक्तिको हकमा निजको नेपालमा जन्म भई नेपालमा नै स्थायी बसोवास गरेको र बाबुको नागरिकताको आधारमा निजले विदेशी मुलुकको नागरिकता प्राप्त गरेको रहेनछ भने निजले प्रचलित कानून बमोजिम नेपालको अङ्गीकृत नागरिकता प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

८. अङ्गीकृत वा सम्मानार्थ नागरिकता:

धारा ८ मा लेखिए बाहेक कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम नेपाल सरकारले अङ्गीकृत वा सम्मानार्थ नेपाली नागरिकता प्रदान गर्न सक्नेछ ।

१०. नागरिकताको प्राप्ति र समाप्ति:

नागरिकताको प्राप्ति, समाप्ति लगायत आवश्यक अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

११. नागरिकता टोली खटाउने:

नेपाल सरकारले प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम नागरिकता पाउन योग्यता पुगेका व्यक्तिलाई नागरिकता प्रदान गर्न नागरिकता वितरण टोली खटाउन सक्नेछ ।

PART 3

FUNDAMENTAL RIGHTS

12. Right to freedom

(1) Every person shall have the right to live with dignity, and no law which provides for capital punishment shall be made.

(2) Except as provided for by law no person shall be deprived of his/her personal liberty.

(3) Every citizen shall have the following freedoms

- (a) freedom of opinion and expression;
- (b) freedom to assemble peaceably and without arms;
- (c) freedom to form political party;
- (d) freedom to form unions and associations;
- (e) freedom to move and reside in any part of Nepal; and
- (f) freedom to engage in any occupation or be engaged in employment, industry and trade.

Provided that,

(1) Nothing in sub-clause (a) shall be deemed to prevent the making of laws to impose reasonable restrictions on any act which may undermine the sovereignty and integrity of Nepal, or which may jeopardize the harmonious relations subsisting among the people of various castes, tribes, religions or communities, or on any act of defamation, contempt of court or incitement to an offence, or on any act which may be contrary to decent public behaviour or morality.

(2) Nothing in sub-clause (b) shall be deemed to prevent the making of laws to impose reasonable restrictions on any act which may undermine the sovereignty, integrity or law and order situation of Nepal .

(3) Nothing in sub-clauses (c) and (d) shall be deemed to prevent the making of laws to impose reasonable restrictions on any act which may undermine the sovereignty and integrity of Nepal, or which may jeopardize the harmonious relations subsisting among the people of various castes, tribes, religions or communities, or which may instigate violence, or which may be contrary to public morality.

भाग ३

मौलिक हक

१२. स्वतन्त्रताको हक:

(१) प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुनेछ र मृत्यु दण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने छैन ।

(२) कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुने छैन ।

(३) प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ:-

- (क) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता,
- (ख) बिना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता,
- (ग) राजनैतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता,
- (घ) संघ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता,
- (ङ) नेपालको कुनै पनि भागमा आवतजावत र बसोवास गर्ने स्वतन्त्रता,
- (च) कुनै पेशा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता ।

तर,

(१) खण्ड (क) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने वा गाली वेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन दिने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(२) खण्ड (ख) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(३) खण्ड (ग) र (घ) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहित गर्ने वा सार्वजनिक नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(4) Nothing in sub-clause (e) shall be deemed to prevent the making of laws which are in the interest of the general public, or which are made to impose reasonable restrictions on any act which may jeopardize the harmonious relations subsisting among the people of various castes, tribes, religions or communities.

(5) Nothing in sub-clause (f) shall be deemed to prevent the making of laws to impose restrictions on any act which may be contrary to public health or morality, to confer on the State the exclusive right to undertake specific industries, businesses or services, or to impose any condition or qualification for engaging in any industry, trade, profession or occupation.

13. Right to equality

(1) All citizens shall be equal before the law. No person shall be denied the equal protection of the laws.

(2) There shall be no discrimination against any citizen in the application of general laws on grounds of religion, race, gender, caste, tribe, origin, language or ideological conviction or any of these.

(3) The State shall not discriminate among citizens on grounds of religion, race, caste, tribe, gender, origin, language or ideological conviction or any of these.

Provided that nothing shall be deemed to prevent the making of special provisions by law for the protection, empowerment or advancement of women, Dalits, indigenous ethnic tribes [Adivasi Janajati], Madhesi or farmers, labourers or those who belong to a class which is economically, socially or culturally backward, or children, the aged, disabled or those who are physically or mentally incapacitated.

(4) There shall be no discrimination with regard to remuneration and social security between men and women for the same work.

14. Right against untouchability and racial discrimination

(1) No person shall, on the ground of caste, descent, community or occupation, be subject to racial discrimination and untouchability in any form. Such a discriminatory act shall be liable to punishment and the victim shall be entitled to compensation as provided by the law.

(४) खण्ड (ड) को कुनै कुराले सर्वसाधारण जनताको हित वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने कार्यमा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(५) खण्ड (च) को कुनै कुराले सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्ने वा कुनै उद्योग, व्यापार, पेशा वा रोजगार गर्नको लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

१३. समानताको हक:

(१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात, जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(३) राज्यले नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन ।

तर महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी वा किसान, मजदुर वा आर्थिक, सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको वर्ग वा बालक, वृद्ध तथा अपाङ्ग वा शारीरिक वा मानसिक रूपले अशक्त व्यक्तिको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासको लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन ।

(४) समान कामका लागि महिला र पुरुषका बीच पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा भेदभाव गरिने छैन ।

१४. छुवाछुत तथा जातीय भेदभाव विरुद्धको हक:

(१) कुनै पनि व्यक्तिलाई जात, वंश, समुदाय वा पेशाका आधारमा कुनै किसिमको छुवाछुत तथा जातीय भेदभाव गरिने छैन । यस्तो भेदभावपूर्ण व्यवहार दण्डनीय हुनेछ र पीडित व्यक्तिले कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिमको क्षतिपूर्ति पाउनेछ ।

(2) No person shall, on the ground of caste or tribe, be deprived of the use of services, conveniences or utilities available to the public, or be denied access to any public place, or public religious places, or be prevented from performing any religious act.

(3) No person belonging to any particular caste or tribe shall, in relation to the production or making available of any goods, services or conveniences, be prevented from purchasing or acquiring such goods, services or conveniences; and no such goods, services or conveniences shall be sold or distributed only to members of a particular caste or tribe.

(4) No one shall be allowed to purport to demonstrate superiority or inferiority of any person or a group of persons belonging to any caste, tribe or origin; or to justify social discrimination on the basis of caste and tribe; or to disseminate ideas based on caste superiority or hatred; or to encourage caste discrimination in any form.

(5) Any act contrary to the provisions of clauses (2), (3) and (4) shall be punishable in accordance with law.

15. Rights regarding publication, broadcasting and press

(1) There shall be no prior censorship of publication and broadcasting or printing of any news item, editorial, article, feature or other reading or audio-visual material by any means including electronic publication, broadcasting and the press.

Provided that nothing shall be deemed to prevent the making of laws to impose reasonable restrictions on any act which may undermine the sovereignty or integrity of Nepal, or which may jeopardise the harmonious relations subsisting among the peoples of various castes, tribes or communities; or on any act of sedition, defamation, contempt of court or incitement to an offence; or on any act which may be contrary to decent public behaviour or morality.

(2) If there is any broadcasting, publishing or printing of material using radio, television, online or other types of digital or electronic equipment or medium, no such equipment or medium shall be closed, seized or any registration cancelled because of such broadcasting, publication or printing.

(3) No newspaper, periodical or press shall be closed or seized nor shall its registration be cancelled merely for printing or publishing any news items, articles, editorials, writings or other reading material.

(4) No means of communication including the press, electronic broadcasting and telephone shall be obstructed except in accordance with law.

(२) कुनै पनि व्यक्तिलाई जात जातिको आधारमा सार्वजनिक प्रयोगमा रहेका सेवा, सुविधा वा उपयोगका कुराहरू प्रयोग गर्नबाट वा सार्वजनिक स्थल वा सार्वजनिक धार्मिक स्थलमा प्रवेश गर्न वा धार्मिक कार्य गर्नबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(३) कुनै वस्तु, सेवा वा सुविधा उत्पादन वा वितरण गर्दा त्यस्तो सेवा, सुविधा वा वस्तु कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई खरिद वा प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन वा त्यस्तो वस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई मात्र बिक्री वितरण गरिने छैन ।

(४) कुनै जात, जाति वा उत्पत्तिका व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहको उच्च नीच दर्शाउने, जात, जातिको आधारमा सामाजिक विभेदलाई न्यायोचित ठहराउने वा जातीय सर्वोच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्ने वा जातीय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन ।

(५) उपधारा (२), (३) र (४) विपरीतको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।

१५. प्रकाशन, प्रसारण तथा छापाखाना सम्बन्धी हक:

(१) विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापा लगायतका अन्य जुनसुकै माध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य दृष्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा छाप्न पूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन ।

तर नेपालको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदाय बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकता प्रतिकूल हुने कार्यमा मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(२) कुनै श्रव्य, श्रव्य दृष्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यमबाट कुनै सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गरे वा छाप्ने वापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने वा छाप्ने, रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय, छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गरिने छैन ।

(३) कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य सामग्री मुद्रण वा प्रकाशन गरे वापत कुनै समाचारपत्र, पत्रिका वा छापाखाना बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गरिने छैन ।

(४) कानून बमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोन लगायतका सञ्चार साधनलाई अवरुद्ध गर्न सकिने छैन ।

16. Rights regarding environment and health

- (1) Every person has the right to live in a clean environment.

- (2) Every citizen shall have the right to basic health services free of cost from the State as provided for in the law.

17. Education and cultural rights

- (1) Each community shall have the right to receive basic education in their mother tongue as provided for in the law.

- (2) Every citizen shall have the right to receive free education from the State up to secondary level as provided for in the law

- (3) Each community residing in Nepal has the right to preserve and promote its language, script, culture, cultural civilisation and heritage.

18. Rights regarding employment and social security

- (1) Every citizen shall have the right to employment as provided for in the law.

- (2) Women, labourers, the aged, disabled as well as incapacitated and helpless citizens shall have the right to social security as provided for in the law.

- (3) Every citizen has the right to food *sovereignty as provided for in the law.

19. Right to property

- (1) Every citizen shall, subject to the existing laws, have the right to acquire, own, sell and otherwise dispose of property.

- (2) The State shall not, except in the public interest, acquire, or create any encumbrance on the property of any person.

Provided that this clause shall not be applicable to property acquired through illegal means.

- (3) Compensation shall be provided for any property requisitioned, acquired or encumbered by the State in implementing scientific land reform programmes or in the public interest in accordance with law. The amount and basis of compensation, and relevant procedure shall be as prescribed by law.

* We have confirmed that "food sovereignty" is the phrase deliberately chosen (see also the Comprehensive Peace Agreement) (editors).

१६. वातावरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हक:

(१) प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्ने हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क रूपमा पाउने हक हुनेछ ।

१७. शिक्षा तथा संस्कृति सम्बन्धी हक:

(१) प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा आधारभूत शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(३) नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने हक हुनेछ ।

१८. रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी हक:

(१) प्रत्येक नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम रोजगारीको हक हुनेछ ।

(२) महिला, श्रमिक, वृद्ध, अपाङ्ग तथा अशक्त र असहाय नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।

(३) प्रत्येक नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम खाद्य सम्पन्नताको हक हुनेछ ।

१९. सम्पतिको हक:

(१) प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ ।

(२) सार्वजनिक हितको लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन ।

तर अवैध ढङ्गले आर्जन गरेको सम्पत्तिको हकमा यो उपधारा लागू हुने छैन ।

(३) वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रम लागू गर्दा वा सार्वजनिक हितको लागि राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्दा वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर कुनै अधिकारको सिर्जना गर्दा कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ । क्षतिपूर्ति र सोको आधार र कार्य प्रणाली कानूनद्वारा निर्धारण गरिए बमोजिम हुनेछ ।

20. Rights of women

- (1) No woman shall be discriminated against in any way on the basis of gender.
- (2) Every woman shall have the right to reproductive health and other reproductive rights.
- (3) No physical, mental or other form of violence shall be inflicted on any woman, and such an act shall be punishable by law.
- (4) Sons and daughters shall have equal rights to ancestral property.

21. Right to social justice

Women, Dalits, indigenous ethnic groups [Adivasi Janajati], Madhesi communities, oppressed groups, the poor farmers and labourers, who are economically, socially or educationally backward, shall have the right to participate in state structures on the basis of principles of proportional inclusion.

22. Rights of children

- (1) Every child shall have the right to his or her own identity and name.
- (2) Every child shall have the right to be nurtured, to basic health and social security.
- (3) Every child shall have the right not to be subjected to physical, mental or any other form of exploitation. Any such act of exploitation shall be punishable by law and any child so treated shall be compensated as determined by law.
- (4) Helpless, orphaned or mentally retarded children, children who are victims of conflict or displaced and street children at risk shall have the right to receive special privileges from the State to ensure their secure future.
- (5) No minor shall be employed in factories, mines or in any other hazardous work nor shall be used in army, police or in conflicts.

२०. महिलाको हक:

- (१) महिला भएकै कारणबाट कुनै पनि किसिमको भेदभाव गरिने छैन ।
- (२) प्रत्येक महिलालाई प्रजनन स्वास्थ्य तथा प्रजनन सम्बन्धी हक हुनेछ ।
- (३) कुनै पनि महिला विरुद्ध शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य गरिने छैन र त्यस्तो कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ ।
- (४) पैतृक सम्पत्तिमा छोरा र छोरीलाई समान हक हुनेछ ।

२१. सामाजिक न्यायको हक:

आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी समुदाय, उत्पीडित वर्ग, गरीब किसान र मजदुरलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक हुनेछ ।

२२. बालबालिकाको हक:

- (१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान तथा नामको हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक बालबालिकालाई पालनपोषण, आधारभूत स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।
- (३) प्रत्येक बालबालिकालाई शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै पनि किसिमको शोषण विरुद्धको हक हुनेछ । यस्तो शोषणजन्य कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ र त्यस्तो व्यवहार गरिएको व्यक्तिलाई कानूनले निर्धारण गरे बमोजिमको क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।
- (४) असहाय, अनाथ, सुस्त मनस्थिति, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा परेका सडक बालबालिकालाई सुनिश्चित भविष्यको लागि राज्यबाट विशेष सुविधा पाउने हक हुनेछ ।
- (५) कुनै पनि नाबालकलाई कुनै कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य कुनै जोखिमपूर्ण काममा लगाउन वा सेना, प्रहरी वा द्वन्द्वमा प्रयोग गर्न पाइने छैन ।

23. Right to religion

(1) Every person shall have the right to profess, practise and preserve his or her own religion as handed down to him or her from ancient times paying due regard to social and cultural traditions.

Provided that no person shall be entitled to convert another person from one religion to another, and no person shall act or behave in a manner which may infringe upon the religion of others.

(2) Every religious denomination shall have the right to maintain its independent existence, and for this purpose to manage and protect its religious places and religious trusts, in accordance with law.

24. Rights regarding justice

(1) No person shall be detained without being informed of the ground for such an arrest.

(2) The person who is arrested shall have the right to consult a legal practitioner of his/her choice at the time of the arrest. The consultation made by such a person with the legal practitioner and the advice given thereon shall remain confidential, and such a person shall not be denied the right to be defended by his/her legal practitioner.

Explanation: For the purpose of this clause, the words "legal practitioner" means any person who is authorized by law to represent any person in any court.

(3) Every person who is arrested shall be produced before a judicial authority within a period of twenty-four hours after such arrest, excluding the time necessary for the journey from the place of arrest to such authority, and the arrested person shall not be detained in custody beyond the said period except on the order of such authority.

Provided that nothing in clauses (2) and (3) shall apply to preventive detention or to a citizen of an enemy state.

(4) No person shall be punished for an act which was not punishable by law when the act was committed, and no person shall be subjected to a punishment greater than that prescribed by the law in force at the time of the offence.

(5) No person accused of any offence shall be assumed to be an offender until proven guilty.

२३. धर्म सम्बन्धी हक:

(१) प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रचलित सामाजिक एवं साँस्कृतिक परम्पराको मर्यादा राखी परापूर्वदेखि चलिआएको आफ्नो धर्मको अवलम्बन, अभ्यास र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।

तर कसैले कसैको धर्म परिवर्तन गराउन पाउने छैन र एक अर्काको धर्ममा खलल पार्ने गरी कुनै काम, व्यवहार गर्न पाइने छैन ।

(२) प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो स्वतन्त्र अस्तित्व कायम राखी आफ्नो धार्मिक स्थल र धार्मिक गुठीको सञ्चालन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।

२४. न्याय सम्बन्धी हक:

(१) कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा राखिने छैन ।

(२) पक्राउमा परेका व्यक्तिलाई पक्राउ परेको समयमा नै आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग सल्लाह लिन पाउने हक हुनेछ । त्यस्तो व्यक्तिले आफ्नो कानून व्यवसायीसँग गरेको परामर्श र निजले दिएको सल्लाह गोप्य रहनेछ र त्यस्तो व्यक्तिलाई आफ्नो कानून व्यवसायीद्वारा पुर्पक्ष गर्ने हकबाट वञ्चित गरिने छैन ।

स्पष्टीकरण: यस उपधाराको प्रयोजनको लागि “कानून व्यवसायी” भन्नाले कुनै अदालतमा कुनै व्यक्तिको प्रतिनिधित्व गर्न कानूनले अधिकार दिएको व्यक्तिलाई जनाउँछ ।

(३) पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको समयबाट बाटोको म्याद बाहेक चौबीस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ र त्यस्तो अधिकारीबाट आदेश भएमा बाहेक पक्राउ भएका व्यक्तिलाई थुनामा राखिने छैन ।

तर उपधारा (२) र (३) मा लेखिएका कुराहरू निवारक नजरबन्द र शत्रु राज्यको नागरिकको हकमा लागू हुने छैन ।

(४) तत्काल प्रचलित कानूनले सजाय नहुने कुनै काम गरे वापत कुनै व्यक्ति सजायको भागी हुने छैन र कुनै पनि व्यक्तिलाई कसूर गर्दाको अवस्थामा प्रचलित कानूनमा तोकिएभन्दा बढी सजाय दिइने छैन ।

(५) कुनै अभियोग लगाइएको व्यक्तिलाई निजले गरेको कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार मानिने छैन ।

(6) No person shall be prosecuted or punished for the same offence in a court of law more than once.

(7) No person accused of any offence shall be compelled to be a witness against himself/herself.

(8) Every person undergoing trial shall have the right to be informed about the proceedings of the trial.

(9) Every person shall be entitled to a fair trial by a competent court or judicial authority.

(10) Any indigent person shall have the right to free legal aid in accordance with law.

25. Right against preventive detention

(1) No person shall be held under preventive detention unless there is sufficient ground to believe in the existence of an immediate threat to the sovereignty and integrity of, or the law and order situation in, Nepal.

(2) If an authority detains a person under preventive detention contrary to law or in bad faith, the person detained is entitled to compensation under the law.

26. Right against torture

(1) No person who is detained during investigation, or for trial or for any other reason, shall be subjected to physical or mental torture, or be treated in a cruel, inhuman or degrading manner.

(2) Any such an act pursuant to clause (1) shall be punishable by law, and any person so treated shall be compensated in a manner determined by law.

27. Right to information

(1) Every citizen shall have the right to demand or obtain information on any matters of concern to himself or herself or to the public.

Provided that nothing in this Article shall be deemed to compel any person to provide information on any matter about which confidentiality is to be maintained according to law.

- (६) कुनै पनि व्यक्ति विरुद्ध अदालतमा एकै कसूरमा एक पटकभन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय दिइने छैन ।
- (७) कुनै कसूरको अभियोग लागेको व्यक्तिलाई आफ्नो विरुद्ध साक्षी हुन कर लगाइने छैन ।
- (८) प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने हक हुनेछ ।
- (९) कुनै पनि व्यक्तिलाई सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक हुनेछ ।
- (१०) असमर्थ पक्षलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम निःशुल्क कानूनी सेवा पाउने हक हुनेछ ।

२५. निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक:

- (१) नेपाल राज्यको सार्वभौमसत्ता र अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन ।
- (२) निवारक नजरबन्द राख्ने अधिकारीले कानून विपरीत वा वदनियतपूर्वक कसैलाई नजरबन्द राखेमा नजरबन्द रहेको व्यक्तिले कानूनद्वारा तोकिएबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउनेछ ।

२६. यातना विरुद्धको हक:

- (१) अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिइने वा निजसँग निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरिने छैन ।
- (२) उपधारा (१) बमोजिमको कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ र त्यस्तो व्यवहार गरिएको व्यक्तिलाई कानूनले निर्धारण गरे बमोजिमको क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।

२७. सूचनाको हक:

प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने वा पाउने हक हुनेछ ।

तर कानूनद्वारा गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई कर लगाएको मानिने छैन ।

28. Right to privacy

Except in circumstances provided by law, privacy in relation to the person, and to their residence, property, documents, records, statistics and correspondence, and their reputation are inviolable.

29. Right against exploitation

(1) Every person shall have the right against exploitation.

(2) No person shall be exploited in the name of custom, tradition and practice, or in any other way

(3) No person shall be subjected to human trafficking, slavery or bonded labour.

(4) No person shall be subject to forced labour.

Provided that nothing in this clause shall prevent the enactment of a law requiring citizens to be engaged in compulsory service for public purposes.

30. Right Regarding labour

(1) Every employee and worker shall have the right to proper work practices.

(2) Every employee and worker shall have the right to form trade unions, to organise themselves and to engage in collective bargaining for the protection of their interests in accordance with law.

31. Right against exile

No citizen shall be exiled.

32. Right to constitutional remedy

The right to proceed in the manner set out in Article 107 for the enforcement of the rights conferred in this Part is guaranteed.

२८. गोपनीयताको हक:

कुनै पनि व्यक्तिको जीउ, आवास, सम्पति, लिखत, तथ्याङ्क, पत्राचार, चरित्र सम्बन्धी कुराहरूको गोपनीयता कानूनद्वारा तोकिएको अवस्थामा बाहेक अनतिक्रम्य हुनेछ ।

२९. शोषण विरुद्धको हक:

(१) प्रत्येक व्यक्तिलाई शोषण विरुद्धको हक हुनेछ ।

(२) प्रथा, परम्परा र प्रचलनको नाममा वा कुनै पनि किसिमले कसैलाई शोषण गर्न पाइने छैन ।

(३) मानिसलाई वेचबिखन गर्न, दास वा बाँधा बनाउन पाइने छैन ।

(४) कसैलाई पनि निजको इच्छा विरुद्ध काममा लगाउन पाइने छैन ।

तर यस उपधारामा उल्लिखित व्यवस्थाले सार्वजनिक प्रयोजनको लागि नागरिकलाई अनिवार्य सेवामा लगाउन सकिने कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

३०. श्रम सम्बन्धी हक:

(१) प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुनेछ ।

(२) कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई आ-आफ्ना हित रक्षाको निमित्त ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदाबाजी गर्ने हक हुनेछ ।

३१. देश निकाला विरुद्धको हक:

कुनै पनि नागरिकलाई देश निकाला गरिने छैन ।

३२. संवैधानिक उपचारको हक:

यस भागद्वारा प्रदत्त हकको प्रचलनका लागि धारा १०७ मा लेखिएको तरिका अनुसार कारवाही चलाउन पाउने हक सुरक्षित गरिएकोछ ।

PART 4

RESPONSIBILITIES, DIRECTIVE PRINCIPLES AND POLICIES OF THE STATE

33. Responsibilities of the State

The State shall have the following responsibilities:

- (a) recognizing the need for the functional realisation of the sovereignty that is inherent in the Nepali people, it is the obligation of the state to focus the attention of the whole nation on the completion of the election for the members of the Constituent Assembly **by the end of 2064* [by 12 April 2008 – tr.] in a free and fair manner,
- (b) to ensure progressive political, economic and social changes in the country,
- (c) to adopt a political system which fully abides by the universally accepted concepts of fundamental human rights, multi-party competitive democratic system, sovereign authority inherent in the people and supremacy of the people, constitutional checks and balances, rule of law, social justice and equality, independence of judiciary, periodic elections, monitoring by civil society, full independence of the press, right to information of the people, transparency and accountability in the activities of political parties, people's participation, neutral, competent and clean administration and to maintain good governance by eliminating corruption and impunity,
- (d) to carry out an inclusive, democratic and progressive restructuring of the State by eliminating its existing form of centralized and unitary structure in order to address the problems related to women, Dalits, indigenous tribes [Adivasi Janajati], Madhesis, oppressed and minority communities and other disadvantaged groups, by eliminating class, caste, language, gender, cultural, religious and regional discrimination,

* Amended on 2064 Paush 13 (December 28, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment) Act, 2064.

भाग ४

राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू

३३. राज्यको दायित्व :

राज्यको दायित्व देहाय बमोजिम हुनेछः-

- (क) नेपाली जनतामा अन्तरनिहित सार्वभौमसत्ताको व्यावहारिक प्रत्याभूति गर्ने विषयलाई आत्मसात गर्दै सम्बन्धित *२०६४ भित्र स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपमा संविधान सभाका सदस्यको निर्वाचन सम्पन्न गर्न राज्यले सम्पूर्ण ध्यान केन्द्रित गर्ने,
- (ख) देशमा अग्रगामी राजनैतिक-आर्थिक र सामाजिक परिवर्तन सुनिश्चित गर्ने,
- (ग) विश्वव्यापी रूपमा स्वीकृत आधारभूत मानव अधिकार, बहुदलीय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक प्रणाली, जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता र जनताको सर्वोच्चता, संवैधानिक सन्तुलन र नियन्त्रण, कानूनको शासन, सामाजिक न्याय र समानता, स्वतन्त्र न्यायपालिका, आवधिक निर्वाचन, नागरिक समाजको अनुगमन, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, जनताको सूचनाको अधिकार, राजनैतिक दलहरूका क्रियाकलापहरूमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता, जनसहभागिता, निष्पक्ष, सक्षम तथा स्वच्छ प्रशासनतन्त्रका अवधारणाहरूको पूर्ण परिपालना गर्ने राजनैतिक प्रणाली अवलम्बन गरी भ्रष्टाचार दण्डहीनताको अन्त्य गर्दै सुशासन कायम गर्ने,
- (घ) वर्गीय, जातीय, भाषिक, लैङ्गिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र क्षेत्रीय भेदभावको अन्त्य गर्दै महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, उत्पीडित, उपेक्षित र अल्पसङ्ख्यक समुदाय, पिछडिएका क्षेत्र लगायतका समस्याहरूलाई संबोधन गर्न राज्यको वर्तमान केन्द्रीकृत र एकात्मक ढाँचाको अन्त्य गरी राज्यको समावेशी, लोकतान्त्रिक र अग्रगामी पुनर्संरचना गर्ने,

* नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित (पहिले '२०६४ जेठ महिनाभित्र' भन्ने र दोस्रो संशोधनमा २०६४ मंसिर महिनाभित्र भन्ने प्रवधान रहेको)

- †(d1) to enable Madhesi, Dalits, indigenous ethnic groups[Adivasi Janajati], women, labourers, farmers, the physically impaired, disadvantaged classes and disadvantaged regions to participate in all organs of the State structure on the basis of proportional inclusion,
- (e) to formulate a common minimum programme for socio-economic transformation to eliminate all forms of feudalism and implement it gradually,
- (f) to pursue a policy of adopting scientific land reform programmes by gradually ending feudalistic land ownership,
- (g) to follow a policy of protecting and promoting national industries and resources,
- (h) to pursue a policy of establishing the rights of all citizens to education, health, housing, employment and food sovereignty,
- (i) to adopt a policy of ensuring socio-economic security and provide land to the economically backward classes, including the landless, bonded labourers [kamaiyas], tillers [haliyas], farm labours and shepherds [haruwa charuwa],
- (j) to adopt a policy of taking severe action and punishing any individual who earns unjust wealth through corruption committed while holding an office of profit,
- (k) to formulate a common development strategy for socio-economic transformation and justice, as well as for rapid economic progress and prosperity of the country,
- (l) to follow a policy that increases investment for promoting industry, trade and export, and create opportunities for employment and income generation by ensuring the professional rights of labourers,
- (m) to implement effectively international treaties and agreements to which the State is a party,
- (n) to repeal all discriminatory laws,
- (o) to use existing natural resources including water resources of the country for the interest of the nation,
- (p) to make arrangements for appropriate relief, recognition and rehabilitation for the families of those who died and for persons disabled and made helpless through injury caused during the course of the armed conflict,
- (q) to provide relief to the families of the victims, on the basis of the report of the Investigation Commission constituted to investigate the cases of persons who were the subject of enforced disappearance during the course of the conflict,

† Amended on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment) Act, 2064.

† (घ१) मुलुकको राज्य संरचनाका सबै अङ्गहरूमा मधेशी, दलित, आदिवासी जनजाति, महिला, मजदूर, किसान, अपाङ्ग, पिछडिएका वर्ग र क्षेत्र सबैलाई समानुपातिक समावेशीको आधारमा सहभागी गराउने,

- (ङ) सामन्तवादका सबै रूपहरूको अन्त्य गर्ने आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणको न्यूनतम साभ्का कार्यक्रम तय गरी लागू गर्दै जाने,
- (च) सामन्ती भू-स्वामित्वको अन्त्य गर्दै वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रम लागू गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने,
- (छ) राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र साधनस्रोतको संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने नीति अनुसरण गर्ने,
- (ज) शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी र खाद्य सम्प्रभुतामा सबै नागरिकको अधिकार स्थापित गर्ने नीति लिने,
- (झ) सुकुम्बासी, कमैया, हलिया, हरवा चरवा लगायतका आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका वर्गलाई जग्गा लगायत आर्थिक सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने नीति लिने,
- (ञ) सरकारी लाभको पदमा रहेर भ्रष्टाचार गरी गैर कानूनी सम्पत्ति आर्जन गर्नेहरू उपर कडा कारवाही गरी दण्डित गर्ने नीति लिने,
- (ट) देशको आर्थिक-सामाजिक रूपान्तरण एवं न्यायका साथै देशलाई छिटो समुन्नत र आर्थिक रूपले समृद्धशाली बनाउन एक साभ्का विकास अवधारणा निर्माण गर्ने,
- (ठ) श्रमिकका पेशागत अधिकारको सुनिश्चितता गर्दै उद्योगधन्दा, व्यापार, निर्यात प्रवर्द्धन आदिका लागि लगानी वृद्धि गरी रोजगारी एवं आय आर्जनका अवसरहरूको व्यापक वृद्धि गर्ने नीति अनुसरण गर्ने,
- (ड) राज्य पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
- (ढ) सबै विभेदकारी कानूनको अन्त्य गर्ने,
- (ण) मुलुकमा विद्यमान जलस्रोत लगायत प्राकृतिक स्रोत साधनको राष्ट्र हितमा प्रयोग गर्ने,
- (त) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने,
- (थ) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबिन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूका पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने,

- (r) to conduct special programmes to rehabilitate the displaced persons, to provide compensation for damaged private and public property, and to rebuild infrastructure destroyed during the course of the conflict, and
- (s) to constitute a high-level Truth and Reconciliation Commission to investigate the facts about those persons involved in serious violations of human rights and crimes against humanity committed during the course of conflict, and to create an atmosphere of reconciliation in the society.

34. Directive Principles of the State

(1) It shall be the chief objective of the State to promote conditions of welfare on the basis of the principles of an open society, by establishing a just system in all aspects of national life, including social, economic and political life, while at the same time protecting the lives, property, equality and liberty of the people.

(2) It shall be the objective of the State to maintain law and order and peace, protect and promote human rights, promote public welfare in the society, and create opportunities for maximum participation of the people through self-governance, while maintaining a system where people can reap the benefits of democracy.

(3) It shall be the political objective of the State to build a prosperous and advanced Nepal by institutionalizing democracy achieved as a result of the struggle of the Nepali people and by creating an environment wherein its benefits could be enjoyed.

(4) The fundamental economic objective of the State must be to give priority and protection to making the national economy independent, self-reliant and progressive by preventing the concentration of available resources and means of the country within a limited section of society, by making arrangements for equitable distribution of economic gains based on social justice, by making such provision as will prevent economic inequality and exploitation of any caste, gender, class, origin or individuals, and by giving priority and encouragement to national private and public enterprises.

(5) The social objective of the State shall be to establish and develop a healthy social life on the foundation of justice and morality, by eliminating all types of economic and social inequalities and by establishing harmony among diverse castes, tribes, religions, languages, races, communities and sects.

- (द) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापितहरूको पुनर्स्थापना गर्न, नष्ट भएका निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको हकमा राहत प्रदान गर्न तथा ध्वस्त संरचनाहरूको पुनर्निर्माण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ध) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा सडुलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने ।

३८. राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू:

- (१) जनताको जीउ, धन, समानता र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी सामाजिक, आर्थिक एवं राजनैतिक क्षेत्र लगायत राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गरी खुला समाजमा आधारित लोककल्याणकारी व्यवस्थाको अभिवृद्धि गर्नु राज्यको प्रमुख उद्देश्य हुनेछ ।
- (२) समाजमा शान्ति र व्यवस्था कायम गरी मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै सार्वजनिक हितको प्रबर्द्धन गर्ने र स्वायत्त शासनको माध्यमद्वारा जनतालाई शासनमा अधिकाधिक मात्रामा सम्मिलित हुने अवसर जुटाई लोकतन्त्रका लाभहरूको उपभोग गर्न सक्ने व्यवस्था कायम गर्नु राज्यको उद्देश्य हुनेछ ।
- (३) नेपाली जनताको सङ्घर्षको प्रतिफलस्वरूप प्राप्त लोकतन्त्रलाई संस्थागत गर्दै सोका लाभहरूको उपभोग गर्न पाउने अवस्थाको सृजना गर्दै समुन्नत र समृद्ध नेपाल निर्माण गर्ने राज्यको राजनैतिक उद्देश्य हुनेछ ।
- (४) देशमा उपलब्ध आर्थिक स्रोत र साधनलाई सीमित व्यक्तिहरूमा केन्द्रित हुन नदिई सामाजिक न्यायको आधारमा आर्थिक उपलब्धि न्यायोचित वितरणको व्यवस्था मिलाई कुनै पनि जाति, लिङ्ग, वर्ग, उत्पत्ति वा व्यक्ति उपर आर्थिक शोषण हुन नपाउने व्यवस्था गरी आर्थिक असमानता हटाउँदै स्वदेशी निजी एवं सार्वजनिक उद्यमलाई प्राथमिकता र प्रश्रय दिई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई स्वतन्त्र, आत्मनिर्भर एवं उन्नतिशील गराउनु राज्यको मूलभूत आर्थिक उद्देश्य हुनेछ ।
- (५) सबै किसिमको आर्थिक एवं सामाजिक असमानता हटाई विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, वर्ण, समुदाय र सम्प्रदायका बीच सामन्जस्य स्थापना गरी न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ सामाजिक जीवनको स्थापना र विकास गर्नु राज्यको सामाजिक उद्देश्य हुनेछ ।

(6) The State shall, in its international relations, be guided by the objective of enhancing the dignity of the nation in the international arena by maintaining the sovereignty, integrity and independence of the country.

35. State policies

(1) The State shall pursue a policy of raising the standard of living of the general public by fulfilling basic needs such as education, health, transportation, housing, and employment of the people of all regions, by equitably distributing investment of economic resources for balanced development of the country.

(2) The State shall pursue a policy of economic development through governmental, cooperative and private sectors.

(3) The State shall pursue a policy of strengthening the unity of the nation by maintaining the cultural diversity of the country through the promotion of healthy and harmonious social relations, on the basis of equality and coexistence, among people of various religions, cultures, castes, communities, sects, origins, languages and linguistic groups, and by assisting in the equal promotion of their languages, literatures, scripts, arts and cultures,

(4) The State shall, while mobilizing the natural resources and heritage of the country that might be useful and beneficial to the interest of the nation, pursue a policy of giving priority to the local community.

(5) The State shall make necessary arrangements to maintain the natural environment. The State shall give priority to special protection of the environment, and rare wildlife, and prevent further damage due to physical development activities, by increasing awareness of the general public about environmental cleanliness. Provision shall be made for the protection of the forest, vegetation and biodiversity, their sustainable use and for equitable distribution of the benefits derived from them.

(6) The State shall develop the agriculture sector as an industry by encouraging farmers and increasing productivity, and by creating conditions for economic progress of the majority of the people who are dependent on agriculture.

(7) The State shall pursue a policy of enhancing the participation of the labour force, as the major socio-economic force in the country, in the management of enterprises by ensuring their right to work, and by protecting their rights and interests.

(६) देशको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र स्वतन्त्रतालाई कायम राखी अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा राष्ट्रिय सम्मानको अभिवृद्धि गर्ने दिशामा राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध निर्देशित हुनेछ ।

३५. राज्यका नीतिहरू:

(१) देशको सन्तुलित विकासका लागि आर्थिक लगानीको न्यायोचित वितरण गरी सबै क्षेत्रका जनताको शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, आवास र रोजगारी जस्ता आधारभूत कुराहरूको विकास गरी जनसाधारणको जीवनस्तर वृद्धि गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(२) सरकारी, सहकारिता र निजी क्षेत्रको माध्यमबाट मुलुकमा अर्थतन्त्रको विकास गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(३) विभिन्न धर्म, संस्कृति, जाति, समुदाय, सम्प्रदाय, उत्पत्ति र भाषा भाषीहरूका बीच समानता एवं सहअस्तित्वका आधारमा स्वस्थ र सुमधुर सामाजिक सम्बन्ध विकसित गरी सबैको भाषा, साहित्य, लिपि, कला र संस्कृतिको समान विकासद्वारा देशको सांस्कृतिक विविधता कायम राखी राष्ट्रिय एकतालाई सुदृढ गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(४) राष्ट्रिय हित अनुकूल उपयोगी एवं लाभदायक रूपमा देशको प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको परिचालन गर्दा स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता दिइने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(५) राज्यले वातावरण स्वच्छ राख्न आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ । जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छताको चेतना बढाई भौतिक विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूद्वारा वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न नदिन एवं वातावरण तथा दुर्लभ वन्यजन्तुको विशेष संरक्षणमा राज्यले प्राथमिकता दिनेछ । वन र वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, दीगो उपयोग र त्यसबाट प्राप्त लाभमा समन्यायिक बाँडफाँडको व्यवस्था गर्नेछ ।

(६) राज्यले किसानलाई प्रोत्साहन गरी कृषि क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाई कृषिमा आधारित अधिकांश जनताको आर्थिक उन्नति हुने अवस्थाहरूको सिर्जना गरी कृषिलाई उद्योगको रूपमा विकास गर्नेछ ।

(७) देशको मुख्य सामाजिक आर्थिक शक्तिको रूपमा रहेको श्रमशक्तिलाई रोजगार उपलब्ध गराई काम पाउने अधिकार सुनिश्चित गरी उनीहरूको हक र हितको संरक्षण गर्दै उद्यमको व्यवस्थापनमा सहभागिता बढाउने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(8) The State shall pursue a policy of encouraging maximum participation of women in national development by making special provision for their education, health and employment.

(9) The State shall pursue a policy of making special provision for social security for the protection and welfare of single women, orphans, children, the helpless, the aged, disabled, incapacitated persons and tribes on the verge of extinction

(10) The State shall pursue a policy which will help to uplift the economically and socially backward indigenous ethnic groups [Adivasi Janajati], Madhesis, Dalits, as well as marginalized communities, and workers and farmers living below the poverty line by making provisions for reservations in education, health, housing, food security and employment for a certain period of time.

(11) The State shall pursue a policy of giving priority to the development of science and technology with a view to bring about prosperity in the country, and shall also adopt a policy of giving due consideration to the development of local technology.

(12) The State shall, for the purpose of national development, pursue a policy of attracting foreign capital and technology, giving priority to national investment.

(13) The State shall pursue the policy of creating conditions to gradually accelerate rural development, keeping in view the welfare of majority of the rural population.

(14) The State shall pursue a policy of making special provision on the basis of positive discrimination for the minorities, landless, squatters, bonded labourers, persons with disability, backward communities and sections, and the victims of conflict, including women, Dalits, indigenous tribes[Adivasi Janajati], Madhesis and Muslims.

(15) The State shall pursue a policy of providing a minimum required piece of land for settlement to the liberated bonded labourers[kamaiyas] having determined their exact numbers.

(16) The State shall pursue a policy of creating basic infrastructure to impart technical education, training and orientation for the development of that class of people dependent on labour including farmers and labourers, to motivate their participation in the development process of the country.

(८) महिला वर्गको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीको विशेष व्यवस्था गरी राष्ट्रिय विकासमा अधिकाधिक सहभागी बनाउने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(९) राज्यले एकल महिला, अनाथ, बालबालिका, असहाय, वृद्ध, अपाङ्ग, अशक्त र लोपोन्मुख जातिको संरक्षण र उन्नतिका लागि सामाजिक सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(१०) शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, खाद्यसम्पन्नता र रोजगारीमा निश्चित समयका लागि आरक्षणको व्यवस्था गरी आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका आदिवासी जनजाति, मधेशी, दलित लगायत सीमान्तकृत समुदाय तथा गरिवीको रेखामुनीका मजदुर किसानको उत्थान गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(११) देशको उन्नतिका लागि विज्ञान तथा प्रविधिको विकासलाई प्राथमिकता दिने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नुका साथै स्थानीय प्रविधिको विकास गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(१२) राष्ट्रिय विकासको लागि स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिई देशमा वैदेशिक पूँजी र प्रविधिलाई आकर्षित गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(१३) बहुसङ्ख्यक ग्रामीण जनताको हितलाई ध्यानमा राखी ग्रामीण विकासको गतिलाई तीब्रतर बनाउँदै लैजाने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(१४) राज्यले महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मुस्लिम लगायत अल्पसङ्ख्यक, भूमिहीन, सुकुम्बासी, कमैया, अपाङ्ग, पिछडिएका क्षेत्र तथा समुदाय र द्वन्द्व पीडितका लागि सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(१५) मुक्त कमैयाको सङ्ख्या यकीन गरी उनीहरूको बसोबासको लागि आधारभूत भूमि र रोजगारीको व्यवस्था गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(१६) किसान, मजदुर लगायत श्रममा आश्रित वर्गको विकासको लागि प्राविधिक शिक्षा, तालीम, प्रशिक्षणको आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गरी उनीहरूलाई राज्यको विकास प्रक्रियामा सहभागी गराउने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(17) The State shall pursue a policy of making legal provision for allowances to the aged, incapacitated women and the unemployed.

(18) The State shall pursue a policy of modernising the traditional knowledge, skills and practices existing in the country by identifying and protecting them.

(19) The State shall pursue a special policy of regulating the operation and management of public and non-governmental organizations established in the country.

(20) The State shall pursue a special policy of mobilizing the youthful human resources for the development of the country.

(21) The foreign policy of Nepal shall be based on the principles of the United Nations Charter, nonalignment, the principles of Panchsheel, international law and the norms of world peace.

(22) The State shall pursue a policy of making continuous efforts to institutionalize peace in Nepal through international norms and values, by promoting cooperative and good relations in economic, social and other spheres with neighbouring friendly nations and all other countries of the world, on the basis of equality.

36. Questions not to be raised in court

(1) No question shall be raised in any court as to whether provisions contained in this Part are implemented or not.

(2) The State shall mobilize or cause the mobilization of the required resources and necessary means for the implementation of the principles and policies contained in this Part.

(१७) वृद्ध, अशक्त महिला तथा बेरोजगारलाई कानूनमा व्यवस्था गरी भत्ता दिने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(१८) मुलुकमा विद्यमान परम्परागत ज्ञान, सीप र अभ्यासको पहिचान र संरक्षण गर्दै त्यसलाई आधुनिकीकरण गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

(१९) मुलुकमा स्थापना भएका सार्वजनिक तथा गैरसरकारी संघ संस्थाको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा नियमन गर्न राज्यले विशेष नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(२०) देशको विकासमा युवा जनशक्तिलाई परिचालन गर्न राज्यले विशेष नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

(२१) राज्यले संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्र, असंलग्नता, पञ्चशीलको सिद्धान्त, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र विश्वशान्तिको मान्यताको आधारमा नेपालको परराष्ट्र नीति लिनेछ ।

(२२) छिमेकी मित्र राष्ट्रहरू र संसारका अरु सबै मुलुकहरूसित आर्थिक, सामाजिक एवं अन्य क्षेत्रमा समानताको आधारमा सहयोगात्मक सुसम्बन्ध कायम गरी नेपालमा शान्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताको आधारमा संस्थागत गर्दै जाने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।

३६. अदालतमा प्रश्न उठाउन नसकिने:

(१) यस भागमा लेखिएका विषयहरू कार्यान्वयन भए वा नभएको सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

(२) राज्यले यस भागमा उल्लिखित सिद्धान्त तथा नीतिको कार्यान्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार स्रोत र साधन परिचालन गर्ने वा गराउनेछ ।

PART 5

THE EXECUTIVE

37. Executive power

(1) The executive power of Nepal shall, pursuant to this Constitution and other laws, be vested in the Council of Ministers.

(2) The responsibility for issuing general directives, controlling and regulating the administration of Nepal shall, subject to this Constitution and other laws, lie in the Council of Ministers.

(3) The executive functions of Nepal shall be exercised in the name of the Government of Nepal.

(4) Any decision or order or implementation warrant to be issued in the name of the Government of Nepal, pursuant to clause (3) above, shall be authenticated as prescribed by law.

38. Constitution of the Council of Ministers

(1) The Prime Minister shall be selected by political consensus and the Council of Ministers shall be formed under the chairpersonship of the Prime Minister.

Explanation: For the purpose of this Constitution "political consensus" means the political consensus reached between the seven political parties - Nepali Congress, Communist Party of Nepal (UML), * Janamorcha Nepal, Nepal Sadbhawana Party (Anandidevi), Nepal Majdur Kisan Party, Samyukta Bam Morcha Nepal - and Communist Party of Nepal (Maoist) on 22 Kartik 2063 (November 8, 2006).

(2) If consensus cannot be reached pursuant to clause (1), the Prime Minister shall be elected by a majority of two-thirds of the members of the Legislature-Parliament.

(3) The structure of, and allocation of portfolios to, the Interim Council of Ministers shall be determined by consensus.

*The words Nepali Congress (Democratic) is deleted on 2064 Poush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

भाग ५ कार्यपालिका

३७. कार्यकारिणी अधिकार:

- (१) नेपालको कार्यकारिणी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून बमोजिम मन्त्रिपरिषद्मा निहित हुनेछ ।
- (२) यो संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही नेपालको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा मन्त्रिपरिषद् उपर हुनेछ ।
- (३) नेपालको कार्यकारिणी कामहरू नेपाल सरकारको नाममा हुनेछ ।
- (४) उपधारा (३) बमोजिम नेपाल सरकारको नाममा हुने निर्णय वा आदेश र तत्सम्बन्धी अधिकारपत्रको प्रमाणीकरण कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

३८. मन्त्रिपरिषद्को गठन:

- (१) राजनैतिक सहमतिका आधारमा प्रधानमन्त्री र निजको अध्यक्षतामा मन्त्रिपरिषद्को गठन हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस संविधानको प्रयोजनका लागि “राजनैतिक सहमति” भन्नाले सम्वत् २०६३ साल कार्तिक २२ गते राजनैतिक सहमति कायम गर्ने नेपाली कांग्रेस, नेकपा (एमाले), * जनमोर्चा नेपाल, नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी), नेपाल मजदुर किसान पार्टी, संयुक्त वाम मोर्चा नेपाल सहितका सात राजनैतिक दलहरू र ने.क.पा. (माओवादी) बीचको सहमति सम्झनु पर्छ ।

- (२) उपधारा (१) बमोजिम सहमति कायम हुन नसकेमा व्यवस्थापिका-संसदको दुई तिहाई सदस्यको बहुमतको आधारमा प्रधानमन्त्री निर्वाचित हुनेछ ।
- (३) अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्को संरचना र कार्य विभाजन आपसी सहमतिबाट तय गरिनेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा नेपाली कांग्रेस (प्रजातान्त्रिक) भन्ने शब्द फिकिएको

(4) The Council of Ministers shall consist of a Deputy Prime Minister and other Ministers as required.

Explanation: For the purpose of this Article the word 'Minister' shall also mean a Minister of State who holds an independent portfolio in a Ministry.

(5) The Prime Minister shall appoint Ministers on the recommendation of the political parties concerned from among the members of the Legislature-Parliament.

(6) The Prime Minister and other Ministers shall be collectively responsible to the Legislature-Parliament, and the Ministers shall be individually responsible to the Prime Minister and the Legislature-Parliament for the work of their respective Ministries.

(7) The Prime Minister shall cease to hold office in the following circumstances
a) if he or she submits a written resignation to the Speaker of the Legislature-Parliament,

***(1a) if a vote of no-confidence is passed against him/her pursuant to Article 55**

b) if he/she ceases to be a member of the Legislature-Parliament; or
c) if he/she dies.

(8) The Deputy Prime Minister, Ministers, State Ministers and Assistant Ministers shall cease to hold their respective offices in the following circumstances

(a) if he or she submits a written resignation to the Prime Minister,
(b) if the Prime Minister ceases to hold his/her office pursuant to clause (7),
(c) if he/she is removed from his/her office by the Prime Minister upon the recommendation of or in consultation with the party concerned, or
(d) if he/she dies.

(9) If the Prime Minister ceases to hold office pursuant to clause (7), the existing Council of Ministers shall continue to function until a new Council of Ministers is constituted.

(10) In the case of the death of the Prime Minister, the Deputy Prime Minister or the seniormost Minister shall act as Prime Minister until a new Prime Minister is selected.

* Clause (a1) added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment) Act, 2064.

(४) मन्त्रपरिषद्मा आवश्यकता अनुसार उप(प्रधानमन्त्री र अन्य मन्त्रीहरू रहने छन् ।

स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनका लागि “मन्त्री” भन्नाले मन्त्रालयको छुट्टै कार्यभार सम्हाले राज्य मन्त्री समेतलाई जनाउँछ ।

(५) प्रधानमन्त्रीले मन्त्री नियुक्ति गर्दा सम्बन्धित दलको सिफारिसमा व्यवस्थापिका- संसदको सदस्यहरू मध्येबाट नियुक्ति गर्नु पर्नेछ ।

(६) प्रधानमन्त्री र अन्य मन्त्रीहरू व्यवस्थापिका-संसदप्रति सामूहिक रूपमा उत्तरदायी हुनेछन् र मन्त्रीहरू आफ्ना मन्त्रालयको कामका लागि व्यक्तिगत रूपमा प्रधानमन्त्री र व्यवस्थापिका-संसदप्रति उत्तरदायी हुनेछन् ।

(७) देहायका अवस्थामा प्रधानमन्त्री आफ्नो पदबाट मुक्त हुनेछ:-

(क) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,

* **(क१) धारा ५५क बमोजिम निजको विरुद्ध अविश्वासको प्रस्ताव पारित भएमा,**

(ख) निज व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नरहेमा, वा

(ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(८) उप-प्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्य मन्त्री तथा सहायक मन्त्री देहायका अवस्थामा आफ्नो पदबाट मुक्त हुनेछन् :-

(क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,

(ख) उपधारा (७) बमोजिम प्रधानमन्त्री आफ्नो पदबाट मुक्त भएमा,

(ग) सम्बन्धित दलको सिफारिसमा वा सम्बन्धित दलसँगको सल्लाहमा प्रधानमन्त्रीले निजलाई पदमुक्त गरेमा, वा

(घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(९) उपधारा (७) बमोजिम प्रधानमन्त्री आफ्नो पदबाट मुक्त भएपनि अर्को मन्त्रपरिषद् गठन नभएसम्म सोही मन्त्रपरिषद्ले कार्य सञ्चालन गरी रहनेछ ।

(१०) प्रधानमन्त्रीको मृत्यु भएमा नयाँ प्रधानमन्त्रीको चयन नभएसम्मको लागि उप-प्रधानमन्त्री वा वरिष्ठतम मन्त्रीले प्रधानमन्त्रीको रूपमा कार्य सञ्चालन गर्नेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा खण्ड (क१) थप

39. State Ministers and Assistant Ministers

(1) The Prime Minister may, on the recommendation of the political party concerned, appoint any Minister of State from among the members of Legislature-Parliament.

(2) The Prime Minister may, on the recommendation of the political party concerned, appoint any Assistant Minister from among the members of Legislature-Parliament to assist any Minister in carrying out his/her responsibility.

40. Appointment of non-member of Legislature-Parliament as Minister

Notwithstanding anything contained in Articles 38 and 39, the Prime Minister may appoint any person who is not a member of Legislature-Parliament as Deputy Prime Minister, Minister, State Minister or Assistant- Minister †on the basis of political consensus.

41. Remuneration and other benefits

The remuneration and other benefits of the Prime Minister, Deputy Prime Minister, Ministers, State Ministers and Assistant Ministers shall be as determined by an Act. Until so determined, they shall be as specified by the Government of Nepal.

42. Oath

The Prime Minister shall take his/her oath of office and secrecy before the Legislature-Parliament, and the Deputy Prime Minister, Ministers, State Ministers and Assistant Ministers shall take their oath of office and secrecy before the Prime Minister.

43. Conduct of business of the Government of Nepal

(1) The conduct of business of the Government of Nepal shall be carried out consistently with the aspirations of the united people's movement, political consensus and culture of mutual cooperation. The common minimum programme prepared through mutual agreement shall be the basis of the policies of the Government of Nepal.

(2) The allocation of portfolios and transaction of business of the Government of Nepal shall be carried out as provided for in rules approved by the Government of Nepal.

† Words added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment) Act, 2064.

३८. राज्य मन्त्री र सहायक मन्त्री:

(१) प्रधानमन्त्रीले व्यवस्थापिका-संसदको सदस्यहरू मध्येबाट सम्बन्धित राजनैतिक दलको सिफारिसमा राज्य मन्त्री नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रधानमन्त्रीले कुनै मन्त्रीलाई निजको कार्यभार सञ्चालनमा सहायता गर्न व्यवस्थापिका-संसदको सदस्यहरू मध्येबाट सम्बन्धित राजनैतिक दलको सिफारिसमा सहायक मन्त्री नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

४०. व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नभएको व्यक्ति मन्त्री पदमा नियुक्त हुन सक्ने:

धारा ३८ र ३९ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रधानमन्त्रीले †राजनीतिक सहमतिको आधारमा व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नभएको कुनै व्यक्तिलाई उप-प्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्य मन्त्री वा सहायक मन्त्री पदमा नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

४१. पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधाहरू:

प्रधानमन्त्री, उप-प्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्य मन्त्री र सहायक मन्त्रीहरूको पारिश्रमिक र अन्य सुविधाहरू ऐनद्वारा निर्धारण हुनेछ । सो बमोजिम ऐनद्वारा निर्धारण नभएसम्म नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

४२. शपथ:

प्रधानमन्त्रीले व्यवस्थापिका-संसद समक्ष र उप-प्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्य मन्त्री तथा सहायक मन्त्रीले प्रधानमन्त्री समक्ष आफ्नो पद र गोपनीयताको शपथ ग्रहण गर्नु पर्नेछ ।

४३. नेपाल सरकारको कार्य सञ्चालन:

(१) नेपाल सरकारको सञ्चालन संयुक्त जनआन्दोलनको भावना, राजनैतिक सहमति र सहकार्यको संस्कृति अनुरूप गरिनेछ । नेपाल सरकारको सञ्चालनको नीतिगत आधार आपसी सहमतिबाट तयार गरिएको न्यूनतम साभा कार्यक्रम हुनेछ ।

(२) नेपाल सरकारबाट स्वीकृत नियमावली बमोजिम नेपाल सरकारको कार्य विभाजन र कार्य सम्पादन हुनेछ ।

† नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा थप

(3) No question shall be raised in any court as to whether or not rules made pursuant to clause (2) above have been observed.

44. The Council of Ministers after the formation of Constituent Assembly

After the formation of the Constituent Assembly, the exercise of the executive power, constitution of the Council of Ministers and other matters related thereto shall, *mutatis mutandis*, be in accordance with the provisions in this Part.

(३) उपधारा (२) अन्तर्गतको नियमावलीको पालना भयो वा भएन भन्ने प्रश्न कुनै अदालतमा उठाउन सकिने छैन ।

४४. संविधान सभाको गठन भएपछिको मन्त्रिपरिषदः

संविधान सभाको गठन भएपछि कार्यकारिणी अधिकारको प्रयोग, मन्त्रिपरिषदको गठन र तत्सम्बन्धी अन्य कुरा आवश्यक हेरफेर सहित यसै भागमा लेखिएको व्यवस्था बमोजिम हुनेछ ।

PART 6

LEGISLATURE-PARLIAMENT

45. Constitution of Legislature-Parliament

(1) There shall be a unicameral Legislature-Parliament in Nepal which shall consist of the following 330 members as set out in schedule 2

(a) 209 members of the seven political parties and other parties who were sitting as elected members of the House of Representatives and National Assembly immediately before the commencement of this Constitution,

Explanation: The phrase "Seven Political Parties" means Nepali Congress, Communist Party of Nepal (UML), † Janamorcha Nepal, Nepal Sadbhawana (Anandidevi), Nepal Majdur Kisan Party and Samyukta Bam Morcha (United Left Front), which reached a political understanding on Kartik 22, 2063 (November 8, 2006),

(b) 73 members on behalf of Communist Party of Nepal (Maoist),

(c) 48 members nominated by consensus from the Samyukta Bam Morcha, people-based and professional organizations, oppressed communities, backward regions, indigenous ethnic groups[Adivasi Janajati], and from among women and various political personalities.

(2) Notwithstanding anything contained in clause (1), persons who were against the People's Movement shall not be in the Legislature-Parliament.

(3) The Legislature-Parliament shall be conducted on the basis of political consensus.

(4) The term of the Legislature-Parliament shall come to an end following the first meeting of the Constituent Assembly.

(5) If any seat of a member of the Legislature-Parliament falls vacant, for any reason, the vacancy shall be filled for the remaining period by nomination by the same political party or group which the member was representing.

† The words Nepali Congress (Democratic) is deleted on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

भाग ६ व्यवस्थापिका-संसद

४५. व्यवस्थापिका-संसदको गठन:

(१) नेपालमा एक सदनात्मक व्यवस्थापिका-संसद रहनेछ जसमा देहाय बमोजिमका अनुसूची-२ मा उल्लिखित ३३० सदस्य रहनेछन् :-

(क) यो संविधान प्रारम्भ हुनुभन्दा तत्काल अघि कायम रहेको प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभाका सात राजनैतिक दल र अन्य दलका निर्वाचित सदस्यहरू समेत गरी २०९ जना,

स्पष्टीकरण: “सात राजनैतिक दल” भन्नाले सम्वत् २०६३ साल कार्तिक २२ गते राजनैतिक सहमति कायम गर्ने नेपाली कांग्रेस, नेकपा (एमाले), † जनमोर्चा नेपाल, नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी), नेपाल मजदुर किसान पार्टी र संयुक्त वाम मोर्चालाई जनाउँछ ।

(ख) ने.क.पा. (माओवादी) को तर्फबाट ७३ जना,

(ग) संयुक्त वाम मोर्चा, जनवर्गीय तथा पेशागत सङ्गठन, उत्पीडित जाति, पिछडिएको क्षेत्र, आदिवासी जनजाति र महिला तथा राजनैतिक व्यक्तित्वहरूबाट सहमतिका आधारमा मनोनीत ४८ जना ।

(२) उपधारा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जनआन्दोलनको विपक्षमा रहेका व्यक्तिहरू व्यवस्थापिका(संसदमा रहने छैनन् ।

(३) व्यवस्थापिका-संसद राजनैतिक सहमतिका आधारमा सञ्चालन गरिनेछ ।

(४) व्यवस्थापिका-संसदको कार्यकाल संविधान सभाको पहिलो बैठक बसेपछि समाप्त हुनेछ ।

(५) व्यवस्थापिका-संसदको कुनै सदस्यको स्थान कूनै कारणले रिक्त भएमा बाँकी अवधिको लागि जुन राजनैतिक दल वा समूहबाट प्रतिनिधित्व भएको हो सोही राजनैतिक दल वा समूहबाट मनोनयन भई रिक्त स्थान पूर्ति हुनेछ ।

† नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा नेपाली कांग्रेस (प्रजातान्त्रिक) भन्ने शब्द भिकिएको

**(6) The Speaker shall notify the Assembly if the vacant seat of any member is filled by nomination according to clause (5) of Article 45 and inform it about the removal of the name of the member from the relevant part of Schedule 2 and the adding of the name of the nominated member in alphabetical order. If the Legislature-Parliament is not in session such notice shall be put on the notice board of the Legislature-Parliament. The name of the nominated member shall be deemed to be included in the relevant part of Schedule 2 after the procedures specified in this clause are completed.*

46. Qualifications for membership

In order to be a member of the Legislature-Parliament, a person must satisfy the following qualifications

- (a) be a citizen of Nepal,
- (b) have attained at least twenty-five years of age,
- (c) be committed to the spirit of the peoples' movement,
- (d) not be holding any office of profit.

Explanation: For the purpose of sub-clause (d), "office of profit" means any position, other than a political position, filled by election or nomination, for which remuneration or economic benefit is paid out of a Government Fund.

47. Decision as to disqualification of members

If a question arises as to whether a member of Legislature-Parliament is disqualified or has ceased to possess any of the qualifications set out in Article 46, the final decision shall be made by the Legislature-Parliament.

48. Vacation of seat

The seat of a member of the Legislature-Parliament becomes vacant in the following circumstances

- (a) if he/she resigns in writing,
- (b) if he/she does not have the qualifications specified in Article 46,
- (c) if the party he/she represented gives notice that he/she is no longer in the party,
- (d) if the tenure of the Legislature-Parliament expires, or
- (e) if he/she dies.

49. Oath

Each member of the Legislature-Parliament shall, before taking part for the first time in the Legislature-Parliament meeting, take an oath in the specified form.

* Added on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

* (६) उपधारा (५) बमोजिम मनोनीत भई रिक्त स्थानको पूर्ति भएकोमा त्यसरी रिक्त भएको सदस्यको नाम अनुसूची-२ को सम्बन्धित खण्डबाट हटेको र सोही खण्डमा त्यसरी मनोनयन भएको सदस्यको नाम वर्णानुक्रम अनुसार समावेश भएको सूचना सभामुखले सभालाई दिनु पर्नेछ। व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक नचलेको अवस्थामा त्यस्तो सूचना व्यवस्थापिका-संसदको सूचना-पाटीमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ। यस उपधारा बमोजिमको प्रक्रिया पूरा भएपछि मनोनीत सदस्यको नाम अनुसूची-२ को सम्बन्धित खण्डमा समावेश भएको मानिनेछ।

४६. सदस्यका लागि योग्यता:

व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य हुनका लागि कुनै पनि व्यक्तिले देहायको योग्यता पूरा गरेको हुनु पर्नेछ:-

- (क) नेपालको नागरिक,
- (ख) कम्तीमा पच्चीस वर्ष उमेर पूरा भएको,
- (ग) जनआन्दोलनको भावनाप्रति प्रतिबद्ध रहेको,
- (घ) कुनै लाभको पद धारण नगरेको।

स्पष्टीकरण: यस धाराको खण्ड (घ) को प्रयोजनको लागि “लाभको पद” भन्नाले निर्वाचित वा मनोनयनद्वारा पूर्ति गरिने राजनैतिक पद बाहेक सरकारी कोषबाट पारिश्रमिक वा आर्थिक सुविधा पाउने अन्य पद सम्भन्तु पर्छ।

४७. सदस्यको अयोग्यता सम्बन्धी निर्णय:

व्यवस्थापिका-संसदको कुनै सदस्य धारा ४६ अनुसार अयोग्य छ वा हुन गएको छ भन्ने प्रश्न उठेमा त्यसको अन्तिम निर्णय व्यवस्थापिका-संसदले गर्नेछ।

४८. स्थान रिक्तता:

व्यवस्थापिका-संसदको सदस्यको स्थान देहायको अवस्थामा रिक्त हुनेछ:-

- (क) निजले लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) धारा ४६ बमोजिम निजको योग्यता नभएमा,
- (ग) जुन राजनैतिक दलबाट प्रतिनिधित्व गरेको हो सो राजनैतिक दलमा नरहेको सूचना सम्बन्धित दलले जानकारी गराएमा,
- (घ) व्यवस्थापिका-संसदको कार्यकाल समाप्त भएमा, वा
- (ङ) निजको मृत्यु भएमा।

४९. शपथ:

व्यवस्थापिका-संसदको प्रत्येक सदस्यले व्यवस्थापिका-संसदको पहिलो बैठकमा भाग लिनुभन्दा अघि निर्धारित रूपमा शपथ लिनु पर्नेछ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा थप

50. Speaker and Deputy Speaker of the Legislature-Parliament

(1) The Legislature-Parliament shall elect a Speaker and a Deputy Speaker from among its members by political consensus. If a consensus cannot be reached, a majority of two-thirds of its total members shall elect them. If the office of the Speaker and Deputy Speaker falls vacant, the Legislature-Parliament shall fill the vacancy through election from among its members.

(2) The Speaker and Deputy Speaker of the Legislature-Parliament shall not be members of the same political party.

(3) In the absence of the Speaker of the Legislature-Parliament, the Deputy Speaker shall chair the meeting of the Legislature-Parliament.

(4) If the election of the Speaker and Deputy Speaker has not taken place, or if both the positions become vacant, the member who is the seniormost by age among the members present, shall preside over the meeting of the Legislature-Parliament.

(5) The office of the Speaker and Deputy Speaker shall become vacant in the following circumstances

- (a) if he or she ceases to be a member of the Legislature-Parliament,
- (b) if he or she submits a written resignation,
- (c) if a resolution is adopted by a majority of two-thirds of the total number of members existing for the time being in the Legislature-Parliament, to the effect that his or her conduct is not compatible with his or her position.

(6) The Deputy Speaker shall preside over the meeting at which deliberations are to be held on a resolution that the conduct of the Speaker is not compatible with his or her position. The Speaker shall be entitled to take part and vote in the deliberations on such a resolution.

51. Summoning and prorogation of sessions

(1) The Prime Minister shall summon the first session of the Legislature-Parliament and subsequent sessions from time to time,

(2) The Prime Minister shall, in consultation with the Speaker, prorogue the session of the Legislature-Parliament.

५०. व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख र उप-सभामुख:

(१) व्यवस्थापिका-संसदले आफ्ना सदस्य मध्येबाट एकजना सभामुख र एकजना उप-सभामुखको निर्वाचन राजनैतिक सहमतिबाट गर्नेछ। सहमति हुन नसकेमा व्यवस्थापिका-संसदका सम्पूर्ण सदस्यहरूको दुई तिहाई बहुमतबाट निर्वाचन गरिनेछ। सभामुख वा उप-सभामुखको पद रिक्त भएमा व्यवस्थापिका-संसदले आफ्नो सदस्यहरू मध्येबाट निर्वाचन गरी रिक्त स्थानको पूर्ति गर्नेछ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख र उप-सभामुख एउटै राजनैतिक दलको सदस्य हुन सक्ने छैन।

(३) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुखको अनुपस्थितिमा उप-सभामुखले व्यवस्थापिका-संसदको बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ।

(४) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख र उप-सभामुखको निर्वाचन नभएको वा दुवै पद रिक्त रहेको अवस्थामा व्यवस्थापिका-संसदको बैठकको अध्यक्षता उपस्थित सदस्यहरू मध्ये उमेरको हिसावले जेष्ठ सदस्यले गर्नेछ।

(५) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख वा उप-सभामुखको पद देहायको अवस्थामा रिक्त हुनेछ:-

(क) निज व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नरहेमा,

(ख) निजले लिखित राजीनामा दिएमा,

(ग) निजले पद अनुकूल आचरण गरेको छैन भन्ने प्रस्ताव व्यवस्थापिका-संसदको तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएमा।

(६) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुखले पद अनुकूलको आचरण गरेको छैन भन्ने प्रस्ताव उपर छलफल हुने बैठकको अध्यक्षता उप-सभामुखले गर्नेछ। सो प्रस्तावको छलफलमा सभामुखले भाग लिन र मतदान गर्न पाउनेछ।

५१. अधिवेशनको आवाहन र अन्त:

(१) प्रधानमन्त्रीले पहिलो पटक र त्यसपछि समय समयमा व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन आवाहन गर्नेछ।

(२) सभामुखको परामर्शमा प्रधानमन्त्रीले व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशनको अन्त गर्नेछ।

***(3) If, when the Legislature-Parliament is not in session or has been adjourned, at least one-fourth of all its members submit a request stating that it is desirable that a session or meeting of the Legislature-Parliament be called, the Prime Minister shall call the session or meeting of the Parliament by setting the date and time for this within a fortnight, and the Legislature-Parliament shall convene or commence its session on the specified date and at the time thus fixed.**

Explanation: For the purposes of this Clause 'request' should be understood as a written petition submitted by the applicants with their signatures.

52. Address by the Prime Minister

The Prime Minister shall address the session of the Legislature-Parliament presenting the annual policy and programmes of the Government.

53. Quorum

Except as otherwise provided for in this Constitution, no proposal or resolution shall be presented for decision in any meeting of the Legislature-Parliament unless one-fourth of the total number of members are present.

54. Transaction of business in case of vacancy in membership

(1) The proceedings of the Legislature-Parliament shall be conducted notwithstanding any vacancies in its membership, and no proceedings shall become invalid even if it is subsequently found that a person not entitled to take part in the proceedings participated.

(2) A Minister, Minister of State or Assistant Minister who is not a member of the Legislature-Parliament shall be entitled to attend the session of Legislature-Parliament or any meeting of its Committee.

Provided that he/she shall not have the right to vote.

55. Voting

Except as otherwise provided for in this Constitution, all questions submitted for decision in the Legislature-Parliament shall be decided by a majority vote of the members present and voting. Normally, the presiding member shall not have the right to vote.

Provided that in case of a tie he/she may exercise a casting vote.

^{*} Clause (3) and its clarification added on 2064 Jetha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064.

*** (३) व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक चालू नरहेको वा स्थगित रहेको अवस्थामा अधिवेशन वा बैठक बोलाउन वाञ्छनीय छ भनी व्यवस्थापिका-संसदका तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा एक चौथाइ सदस्यहरूले समावेदन गरेको मितिले १५ दिनभित्र बैठक बस्ने गरी प्रधानमन्त्रीले मिति र समय तोकी त्यस्तो अधिवेशन वा बैठक बोलाउनेछ र त्यसरी तोकिएको मिति र समयमा व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक प्रारम्भ हुने वा बस्नेछ ।**

स्पष्टीकरण: यस उपधाराको प्रयोजनका लागि “समावेदन” भन्नाले निवेदन पेस गर्ने व्यक्तिको हस्ताक्षर भएको लिखत सम्झनुपर्छ ।

५२. प्रधानमन्त्रीबाट सम्बोधन:

प्रधानमन्त्रीले व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशनमा सरकारको वार्षिक नीति कार्यक्रम प्रस्तुत गरी सम्बोधन गर्नेछ ।

५३. गणपूरक सङ्ख्या:

यस संविधानमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक व्यवस्थापिका-संसदको कुनै पनि बैठकमा सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको एक चौथाई सदस्य उपस्थित नभएसम्म कुनै प्रश्न वा प्रस्ताव निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिने छैन ।

५४. सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा बैठकको कार्य सञ्चालन:

(१) व्यवस्थापिका-संसदको कुनै सदस्यको स्थान रिक्त छ भने पनि व्यवस्थापिका-संसदले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्न सक्नेछ र व्यवस्थापिका-संसदको कुनै कारवाहीमा भाग लिन नपाउने कुनै व्यक्तिले भाग लिएको कुरा पछि पत्ता लाग्यो भने पनि भइसकेको कुनै कार्य अमान्य हुने छैन ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदको सदस्य नरहेको मन्त्री, राज्य मन्त्री वा सहायक मन्त्रीले व्यवस्थापिका-संसद वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित हुन सक्नेछ ।

तर निजलाई मतदान गर्ने अधिकार हुने छैन ।

५५. मतदान:

यस संविधानमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक व्यवस्थापिका-संसदको कुनै पनि बैठकमा निर्णयको लागि प्रस्तुत गरिएको जुनसुकै प्रश्नको निर्णय उपस्थित भई मतदान गर्ने सदस्यहरूको बहुमतबाट हुनेछ । अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई सामान्यतः मत दिने अधिकार हुने छैन ।

तर मत बराबर भएमा निजले आफ्नो निर्णायक मत दिनेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा उपधारा (३) र त्यसको स्पष्टीकरण थप

***55A. Vote of confidence**

(1) If the Prime Minister considers it necessary or appropriate to make it clear that the Legislature-Parliament has confidence in him, he may propose a vote of confidence to the Legislature Parliament any time.

2) At least one-fourth of the total number of the members of the Legislature-Parliament may propose a no-confidence motion stating that the Legislature-Parliament has no confidence in the Prime Minister.

Provided that a no-confidence motion against the same Prime Minister shall not be moved more than once within six months.

(3) A decision on the motion pursuant to Clause (1) or (2) shall be made by a two-thirds majority of the members of the Legislature-Parliament present.

56. Privileges

(1) There shall be full freedom of speech in the meeting of the Legislature-Parliament and no member shall be arrested or detained or prosecuted in any court for anything expressed or for any vote cast in that meeting.

(2) The Legislature-Parliament shall have full power to regulate its business, and it shall have the exclusive right to decide whether or not any proceeding of the Legislature-Parliament is regular. No question shall be raised in any court in this regard.

(3) No comment shall be made about the good faith of any proceedings of the Legislature-Parliament, and no person shall make or disseminate anything about comments or suggestions made by any member, deliberately misinterpreting or distorting their meaning.

(4) No proceedings shall be initiated in any court against any person for publication made under authority given by the Legislature-Parliament of any document, report, vote or proceeding.

Explanation: For the purposes of clauses (1), (2), (3) and (4), the word "Legislature-Parliament" shall mean the Legislature-Parliament and any of its committees.

(5) No member of Legislature-Parliament shall be arrested during the session of the Legislature-Parliament.

* Article 55A added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064.

***पृथक: विश्वासको मत:**

(१) प्रधानमन्त्रीले कुनै पनि वखत आफूमाथि व्यवस्थापिका-संसदको विश्वास छ भन्ने कुरा स्पष्ट गर्न आवश्यक वा उपयुक्त ठानेमा विश्वासको मतको लागि व्यवस्थापिका-संसदसमक्ष प्रस्ताव राख्न सक्नेछ ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा एक चौथाइ सदस्यले प्रधानमन्त्रीउपर व्यवस्थापिका-संसदको विश्वास छैन भनी लिखितरूपमा अविश्वासको प्रस्ताव पेस गर्न सक्नेछन् ।

तर, एउटै प्रधानमन्त्रीउपर छ महिनामा एकपटकभन्दा बढी अविश्वासको प्रस्ताव पेस गर्न सकिने छैन ।

(३) उपधारा (१) वा (२) बमोजिमको प्रस्तावको निर्णय व्यवस्थापिका-संसदका तत्काल कायम रहेका सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा दुइतिहाइ बहुमतबाट हुनेछ ।

५६. विशेषाधिकार:

(१) व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा पूर्ण वाक स्वतन्त्रता रहनेछ र सो बैठकमा व्यक्त गरेको कुनै कुरा वा दिएको कुनै मतलाई लिएर कुनै पनि सदस्यलाई पक्राउ गर्न, थुनामा राख्न वा निज उपर कुनै अदालतमा कुनै कारवाही चलाउन सकिने छैन ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदलाई आफ्नो आन्तरिक काम कारवाही नियमित गर्ने पूर्ण अधिकार रहनेछ र कुनै कारवाही नियमित वा अनियमित छ वा छैन भनी निर्णय गर्ने अधिकार व्यवस्थापिका-संसदलाई मात्र हुनेछ । यस सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

(३) व्यवस्थापिका-संसदको कुनै पनि काम कारवाहीलाई त्यसको असल नियतबारे शंका उठाई कुनै टिका टिप्पणी गरिने छैन र कुनै सदस्यले बोलेको कुनै कुराको सम्बन्धमा जानी-जानी गलत वा भ्रामक अर्थ लगाई कुनै प्रकारको प्रकाशन तथा प्रसारण गरिने छैन ।

(४) व्यवस्थापिका-संसदले दिएको अधिकार अन्तर्गत कुनै लिखत, प्रतिवेदन, मतदान वा कारवाही प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर कुनै व्यक्ति उपर अदालतमा कारवाही चलाउन सकिने छैन ।

स्पष्टीकरण: उपधारा (१), (२), (३) र (४) को प्रयोजनका लागि “व्यवस्थापिका-संसद” भन्नाले व्यवस्थापिका-संसदको र त्यसको कुनै समिति समेतलाई जनाउनेछ ।

(५) व्यवस्थापिका-संसदको कुनै पनि सदस्यलाई व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन अवधिभर पक्राउ गरिने छैन ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा धारा ५५क. थप

Provided that nothing in this clause shall be deemed to prevent the arrest of any member on a criminal charge under any law. If any member is so arrested, the authority making such arrest shall immediately inform the person chairing the Legislature-Parliament.

(6) Any breach of privilege provided for in this Article shall be deemed to constitute contempt of the Legislature-Parliament and the Legislature-Parliament shall have the exclusive right to decide whether or not any breach of privilege of the legislature has taken place.

(7) If a person is in contempt of the Legislature-Parliament, the person chairing the meeting may, in accordance with a decision by the meeting to that effect, reprimand or warn or impose a sentence of imprisonment not exceeding three months or impose a fine of up to ten thousand rupees on such a person. If the fine is not paid by such a person, it shall be recoverable as government dues.

Provided that if such a person submits an apology to the satisfaction of the Legislature-Parliament, it may either pardon him/her or alter the sentence imposed on him/her.

(8) Other matters relating to privileges not mentioned in this Constitution shall be as determined by law.

57. Procedure relating to the conduct of business

The Legislature-Parliament shall, subject to provisions of this Constitution, conduct its business on the basis of political consensus, and frame rules for maintaining order during its meetings and to regulate the constitution, functions and procedures of, and for any other matters pertaining to, committees of the Legislature-Parliament. Until such rules are formulated, the Legislature-Parliament shall regulate its own rules of procedure.

***57A Opposition**

The opposition and its leader in the Legislature-Parliament shall be provided for by law.

58. Committees

There shall be committees and sub-committees in the Legislature-Parliament as provided for in its rules.

* Article 57A added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064.

तर कुनै फौजदारी अभियोगमा कुनै सदस्यलाई कानून अनुसार पक्राउ गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन । त्यसरी कुनै सदस्य पक्राउ गरिएमा पक्राउ गर्ने अधिकारीले त्यसको सूचना व्यवस्थापिका-संसदको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई तुरुन्त दिनु पर्नेछ ।

(६) यस धारामा उल्लेख भएका कुनै कुरा उल्लङ्घन भएमा व्यवस्थापिका-संसदको विशेषाधिकार हनन हुने र व्यवस्थापिका-संसदको विशेषाधिकारको हननलाई व्यवस्थापिका-संसदको अवहेलना मानिनेछ । कुनै विशेषाधिकारको हनन भएको छ वा छैन भन्ने निर्णय गर्ने अधिकार व्यवस्थापिका-संसदलाई मात्र हुनेछ ।

(७) कसैले व्यवस्थापिका-संसदको अवहेलना गरेमा सो सम्बन्धी बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले बैठकको निर्णयबाट सो व्यक्तिलाई सचेत गराउन, नसिहत दिन वा तीन महिनामा नबढ्ने गरी कैद गर्न वा दश हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ । त्यस्तो जरिवाना निजले चुक्ता नगरेमा सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।

तर व्यवस्थापिका-संसदलाई सन्तोष हुने गरी निजले क्षमा याचना गरेमा व्यवस्थापिका-संसदले क्षमा प्रदान गर्न वा तोकिसकेको सजायलाई माफी गर्न वा घटाउन सक्नेछ ।

(८) यस संविधानमा उल्लेख गरिएदेखि बाहेक विशेषाधिकार सम्बन्धी अन्य कुराहरू कानूनद्वारा निर्धारण गरिए बमोजिम हुनेछन् ।

५७. कार्य सञ्चालन विधि:

यस संविधानको अधीनमा रही व्यवस्थापिका-संसदले आफ्नो कार्य सञ्चालन राजनैतिक सहमतिको आधारमा गर्नेछ र व्यवस्थापिका-संसदको बैठकको सुव्यवस्था कायम राख्न र समितिहरूको गठन, काम कारवाही र अन्य कुरा नियमित गर्नको लागि नियमावली बनाउनेछ । त्यस्तो नियमावली नबनेसम्मको लागि व्यवस्थापिका-संसदले आफ्नो कार्यविधि आफैँ नियमित गर्नेछ ।

*५७क. विपक्षी दल:

व्यवस्थापिका-संसदमा विपक्षी दल तथा त्यसको नेतासम्बन्धी व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ ।

५८. समिति:

व्यवस्थापिका-संसदमा यसको नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिम आवश्यक सङ्ख्यामा समिति र उप-समितिहरू रहने छन् ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा धारा ५७क. थप

59. Constituent Assembly to exercise the powers of the Legislature-Parliament

After the termination of tenure of the Legislature-Parliament pursuant to clause (4) of Article 45 the powers of the Legislature-Parliament under this Constitution shall be exercised by the Constituent Assembly.

60. Restriction on discussion

(1) No discussion shall be held in the Legislature-Parliament on a matter which is under consideration in any court of Nepal, and about anything done by a Judge in the course of performance of his or her judicial duties.

Provided that nothing in this Article shall be deemed to hinder the expression of opinion about the conduct of a Judge during deliberations on an impeachment motion.

(2) The provision made pursuant to clause (1), shall also be applicable to the Constituent Assembly.

61. Secretariat of Legislature-Parliament

(1) There shall be a Secretariat to carry out and manage the business of the Legislature-Parliament. The establishment of such a Secretariat and other matters related thereto shall be as determined by law.

(2) The Government of Nepal shall make available the necessary personnel required to conduct and manage the business of the Legislature-Parliament.

***61A. The Secretary General and Secretary of the Legislature-Parliament**

(1) There shall be a Secretary General and a Secretary of the Legislature-Parliament.

(2) The Prime Minister shall appoint the Secretary General and Secretary on the recommendation of the Speaker of the Legislature-Parliament.

(3) The qualifications, functions, duties, powers and other terms and conditions of service of the General Secretary and Secretary of the Legislature-Parliament shall be as determined by law.

62. Remuneration

The remuneration and facilities of the Speaker, Deputy Speaker, Member and Chairpersons of the Committees of the Legislature-Parliament shall be as provided for in law and, until so determined, it shall be as determined by the Government of Nepal.

* Added on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

५८. संविधान सभाले व्यवस्थापिका-संसदको अधिकार प्रयोग गर्ने:

धारा ४५ को उपधारा (४) बमोजिम व्यवस्थापिका-संसदको कार्यकाल समाप्त भएपछि यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदको अधिकार संविधान सभाले प्रयोग गर्नेछ ।

६०. बहसमा वन्देज:

(१) नेपालको कुनै अदालतमा विचाराधीन रहेको कुनै मुद्दा सम्बन्धमा तथा न्यायाधीशले कर्तव्य पालनको सिलसिलामा गरेको न्यायिक कार्यको सम्बन्धमा सदनमा छलफल गर्न पाइने छैन ।

तर महाभियोगको प्रस्तावमा छलफल गर्दा न्यायाधीशको आचार सम्बन्धमा कुनै कुरा व्यक्त गर्न यस धाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

(२) उपधारा (१) मा गरिएको यो व्यवस्था संविधान सभामा समेत लागू हुनेछ ।

६१. व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय:

(१) व्यवस्थापिका-संसदको काम कारवाही सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि एक सचिवालय रहनेछ । त्यस्तो सचिवालयको स्थापना र सो सम्बन्धी अन्य कुरा कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदको काम कारवाही सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक हुने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

***६१क. व्यवस्थापिका-संसदको महासचिव र सचिव :**

(१) व्यवस्थापिका-संसदमा एकजना महासचिव र एकजना सचिव रहनेछन् ।

(२) महासचिव र सचिवको नियुक्ति व्यवस्थापिका-संसदको सभामुखको सिफारिसमा प्रधानमन्त्रीले गर्नेछ ।

(३) व्यवस्थापिका-संसदको महासचिव र सचिवको योग्यता, काम, कर्तव्य, अधिकार तथा सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

६२. पारिश्रमिक:

व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख, उप-सभामुख, सदस्य तथा समितिका सभापतिहरूको पारिश्रमिक र सुविधा कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ र त्यसरी निर्धारण नभएसम्म नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा धारा ६१क. थप

PART 7

CONSTITUENT ASSEMBLY

63. Formation of the Constituent Assembly

(1) A Constituent Assembly shall be constituted to formulate a new Constitution by the Nepali people themselves, subject to the provisions of this Constitution.

(2) The election of the Constituent Assembly shall be held on a date to be specified by the Government of Nepal after the commencement of this Constitution

*** (3) In accordance with the law, there will be the following members of the CA, elected and nominated according to the mixed electoral system, taking account of the equality of population, geographical convenience and special characteristics, and, in the case of Madhes on the basis of percentage of the population -**

(a) One member elected, under the first-past-the-post system, from each geographical constituency, [§]two hundred and forty as determined by the Constituency Delimitation Commission under Article 154(a), based on the national census preceding the Constituent Assembly elections, and as far as possible maintaining the same relationship between number of members and population for all the administrative districts, while retaining the same administrative districts as hitherto.†

*Revised on 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063. As originally passed it read

The Constituent Assembly shall consist of the following four hundred twenty five members, out of which four hundred and nine members shall be elected through Mixed Electoral System and sixteen members shall be nominated, as provided for in the law

(a) Two hundred and five members shall be elected from among the candidates elected on the basis of First-Past-the-Post system from each of the Election Constituencies existed in accordance with the prevailing law before the commencement of this Constitution.

(b) Two hundred and four members shall be elected under the proportional electoral system on the basis of the votes to be given to the political parties, considering the whole country as one election constituency.

(c) Sixteen members to be nominated by the interim Council of Ministers, on the basis of consensus, from amongst the prominent persons of national life.

[§]Amended on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment). Originally it read the number of such constituencies being determined.

† This is not quite a literal translation, but we believe it reflects the meaning of the very complex Nepali original.

भाग ७

संविधान सभा

६३. संविधान सभाको गठन:

(१) नेपाली जनता आफैले नयाँ संविधानको निर्माण गर्न यस संविधानको अधीनमा रही एक संविधान सभाको गठन हुनेछ ।

(२) यो संविधान प्रारम्भ भए पछि संविधान सभाको सदस्यको निर्वाचन नेपाल सरकारले तोकेको मितिमा हुनेछ ।

* (३) संविधान सभामा समान जनसङ्ख्या र भौगोलिक अनुकूलता तथा विशिष्टताका आधारमा र मधेशमा जनसङ्ख्या प्रतिशतको आधारमा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम मिश्रित निर्वाचन प्रणाली अनुरूप देहाय बमोजिम निर्वाचित र मनोनयन हुने देहायका सङ्ख्याका सदस्यहरू रहनेछन्:-

(क) प्रशासकीय जिल्लालाई निर्वाचन जिल्ला कायम गरी संविधान सभाको निर्वाचन हुनुभन्दा अधिको राष्ट्रिय जनगणनाबाट निश्चित भएको जनसङ्ख्याको आधारमा त्यस्ता जिल्ला र सदस्य सङ्ख्याबीचको अनुपात यथासम्भव समान हुने गरी धारा १५४क. बमोजिम व्यवस्था भएको निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगबाट [§] निर्धारण भए बमोजिम दुई सय चालीस निर्वाचन क्षेत्र कायम गरी प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट एकजनाका दरले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार निर्वाचित सदस्य,

* नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ (२०६३ चैत ३० गते) द्वारा संशोधित । पहिले रहेको व्यवस्था:

(३) संविधान सभामा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम मिश्रित निर्वाचन प्रणालीका आधारमा निर्वाचित ४०९ जना र मनोनित १६ जना गरी देहायका बमोजिमका ४२५ जना सदस्यहरू रहनेछन्:

(क) यो संविधान प्रारम्भ हुनु अगाडि प्रचलित कानून बमोजिम कायम रहेको निर्वाचन क्षेत्रहरूबाट प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट एकजनाका दरले पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अनुसार निर्वाचित २०५ जना सदस्य,

(ख) सम्पूर्ण देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनैतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अनुसार निर्वाचित हुने २०४ सदस्य,

(ग) राष्ट्रिय जीवनका महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूमध्येबाट सहमतिका आधारमा अन्तरिम मन्त्रपरिषद्बाट मनोनीत हुने १६ जना सदस्य ।

§ नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित । पहिले निर्धारण भए बमोजिमको संख्या बराबर भन्ने प्रावधान रहेको

- (b) ^aThree hundred and thirty-five members to be elected according to the proportional representation system, with voting being for political parties, and treating the whole country as a single constituency.
- (c) ^sTwenty-six members nominated by the Council of Ministers on the basis of consensus from among ^sdistinguished persons and persons from among ethnic and indigenous groups who fail to be represented as a result of elections under sub clause (a) and (b) who have made significant contributions to national life.

^{*}(3A). Notwithstanding anything contained in Sub-clause (a) of Clause 3, while determining the number of constituencies according to this Clause, the number of constituencies in each administrative district prescribed by the laws prevailing during the elections for the then House of Representatives in 2056 [1999], shall not be reduced, but the number of constituencies in the hilly and mountainous areas shall be increased on the basis of percentage of population growth, and, then in determining the constituencies in Madhesh, the number of constituencies in the administrative districts in Madhesh shall be increased in order to ensure that those constituencies are in proportion to the percentage of population.

(4) The principle of inclusiveness shall be taken into consideration by political parties while selecting candidates pursuant to sub-clause (a) of clause (3), and, while making the lists of the candidates pursuant to sub-clause (b), the political parties shall ensure the proportional representation of women, Dalits, oppressed communities/indigenous groups, backward regions, Madhesis and other groups, in accordance with the law.

(5) Notwithstanding anything in clause 4, a minimum of one-third of the total number of candidates nominated shall be women, taking together the number of candidates on the basis of proportional representation pursuant to sub-clause (b) of clause (3) and the number of candidates pursuant to sub-clause (a) of the clause.

(6) The election of the members of the Constituent Assembly shall be held through secret ballot, as provided for in the law.

^a Amended on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment). Originally it read **a number of members, equal to the number elected under sub-clause (a).**

^s Amended on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment). Originally it read **seventeen... from distinguished persons.**

^{*} Clause (3A), added on 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063.

(ख) सम्पूर्ण मुलुकलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनैतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अनुसार † निर्वाचित हुने तीन सय पैतीस सदस्य,

(ग) राष्ट्रिय जीवनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका ^० विशिष्ट व्यक्तिहरु र खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको निर्वाचनबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका आदिवासी जनजातिमध्येबाट सहमतिका आधारमा मन्त्रपरिषद्बाट मनोनयन हुने ^० छव्वीसजना सदस्य,

* (३क) उपधारा (३) को खण्ड (क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो खण्ड बमोजिम निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्दा सम्बत् २०५६ सालमा तत्काल कायम रहेको प्रतिनिधि सभा सदस्यको निर्वाचन हुँदाका बखत प्रचलित कानून बमोजिम कायम रहेका प्रशासकीय जिल्लाहरूका निर्वाचन क्षेत्रको सङ्ख्यालाई यथावत् राखी हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा जनसङ्ख्या वृद्धिको आधारमा निर्वाचन क्षेत्र वृद्धि गरिनेछ र त्यसरी निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्दा मधेशको जनसङ्ख्याको प्रतिशतको आधारमा निर्वाचन क्षेत्रको सङ्ख्या कम भएका मधेशका प्रशासकीय जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र वृद्धि गरिनेछ ।

(४) उपधारा (३) को खण्ड (क) बमोजिम राजनैतिक दलहरूले उम्मेदवार चयन गर्दा समावेशी सिद्धान्तलाई ध्यान दिनु पर्नेछ र खण्ड (ख) बमोजिम राजनैतिक दलहरूले उम्मेदवारहरूको सूचिकृत गर्दा महिला, दलित, उत्पीडित जाति/आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्र, मधेशी लगायत अन्य वर्ग समेतको कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनु पर्नेछ ।

(५) उपधारा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महिलाको हकमा उपधारा (३) को खण्ड (ख) बमोजिम समानुपातिक प्रतिनिधित्वमा हुने सङ्ख्यामा सो उपधाराको खण्ड (क) अनुसार दिइने उम्मेदवारीको सङ्ख्या जोडेर कुल सङ्ख्यामा न्यूनतम एक तिहाई उम्मेदवारी दिनु पर्नेछ ।

(६) संविधान सभाका सदस्यहरूको निर्वाचन कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम गोप्य मतदानद्वारा हुनेछ ।

† नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित । पहिले खण्ड (क) बमोजिमको सदस्य सङ्ख्या बराबर निर्वाचित हुने सदस्य भन्ने प्रावधान रहेको

^० नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित । पहिले विशिष्ट व्यक्तिहरुमध्येबाट सत्रजना भन्ने प्रावधान रहेको

* नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ (२०६३ चैत ३० गते) द्वारा उपधारा (३क) थप

(7) For the purpose of election to the Constituent Assembly, every Nepali citizen who has attained the age of eighteen years by the end of Mangsir, 2063 (15th December 2006) shall be entitled to vote, as provided for in the law.

(8) Subject to the provisions of this Article, elections to the Constituent Assembly and other matters pertaining thereto shall be regulated as provided for in the law.

64. Term of the Constituent Assembly

Unless otherwise dissolved earlier by a resolution passed by the Constituent Assembly, the term of the Constituent Assembly shall be two years from the date of its first meeting.

Provided that the term of the Constituent Assembly may be extended for up to six months by a resolution of the Constituent Assembly, in the event that the task of drafting the Constitution is not completed due to the proclamation of a State of Emergency in the country.

65. Qualifications of members

In order to be a member of Constituent Assembly a person must have the following qualifications

- (a) be a Nepali citizen,
- (b) have attained at least twenty-five years of age,
- (c) not have been punished for any criminal offence involving moral turpitude,
- ***(c1) not be ineligible under any law.**
- (d) not be holding an office of profit.

Explanation: For the purpose of this sub-clause (d), "office of profit" means any position, other than a political position, filled by election or nomination for which remuneration or economic benefit is paid out of a Government Fund.

66. Decision about disqualification of members

If a question arises as to whether any member of the Constituent Assembly is disqualified or has ceased to possess any of the qualifications required by Article 65, the final decision shall be made by the Constituent Assembly Court.

* Sub-clause (c1) added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064.

(७) संविधान सभाको निर्वाचनको प्रयोजनको लागि सम्वत् २०६३ साल मङ्सिर मसान्तसम्म अठार वर्ष उमेर पूरा भएको प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम मतदान गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(८) यस धारामा लेखिएको कुराहरूको अधीनमा रही संविधान सभाको निर्वाचन र सो सम्बन्धी अन्य कुरा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

६४. संविधान सभाको कार्यकाल:

संविधान सभाले प्रस्ताव पारित गरी अगावै विघटन गरेकोमा बाहेक संविधान सभाको कार्यकाल संविधान सभाको पहिलो बैठक बसेको मितिले दुई वर्षको हुनेछ ।

तर मुलुकमा संकटकालीन स्थितिको घोषणा भएको कारणले संविधान निर्माण गर्ने काम पूरा हुन नसकेमा संविधान सभाले प्रस्ताव पारित गरी संविधान सभाको कार्यकाल थप छ महिनासम्म बढाउन सक्नेछ ।

६५. सदस्यको योग्यता:

संविधान सभाको सदस्य हुनका लागि कुनै पनि व्यक्तिले देहायका योग्यता पूरा गरेको हुनु पर्नेछ:

- (क) नेपाली नागरिक,
- (ख) कम्तीमा पच्चीस वर्ष उमेर पूरा गरेको,
- (ग) नैतिक पतन देखिने फौज्दारी कसूरमा सजाय नपाएको,
- * (ग१) कुनै कानूनले अयोग्य नभएको,**
- (घ) कुनै लाभको पद धारण नगरेको ।

स्पष्टीकरण: खण्ड (घ) को प्रयोजनका लागि “लाभको पद” भन्नाले निर्वाचन वा मनोनयनद्वारा पूर्ति गरिने राजनैतिक पद बाहेक कुनै सरकारी कोषबाट पारिश्रमिक वा अन्य कुनै आर्थिक सुविधा पाउने अन्य कुनै पदलाई जनाउनेछ ।

६६. सदस्यको अयोग्यता सम्बन्धी प्रश्नको निर्णय:

संविधान सभाका कुनै सदस्य धारा ६५ बमोजिम अयोग्य छ वा हुन गएको छ भन्ने प्रश्न उठेमा त्यसको अन्तिम निर्णय संविधान सभा अदालतले गर्नेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा खण्ड (ग१) थप

67. Vacation of seat of a member

The seat of a member of the Constituent Assembly shall be deemed to be vacant in the following circumstances

- (a) if he/she resigns in writing,
- (b) if he/she does not, or has ceased to, possess the qualifications required by Article 65,
- (c) if he/she, remains absent from ten consecutive meetings without notification to the Assembly,
- (d) if the party of which he/she was a member when elected provides notification in the manner set out by law that he/she has left the party, or notifies that he/she no longer holds the membership of the party, or
- (e) if he/she dies.

Explanation: The provision contained in sub-clause (d) shall not be applicable to the Chairperson or Vice Chairperson of the Constituent Assembly.

68. Oath of members

Every member of the Constituent Assembly shall take the oath as provided for in the law before taking part for the first time in a meeting of the Assembly or a meeting of any of its committees.

69. Meeting of the Constituent Assembly

(1) The first meeting of the Constituent Assembly shall be held, as summoned by the Prime Minister, within twenty-one days after the final results of the election of members of the Constituent Assembly have been made public by the Election Commission, and the subsequent meetings shall be held on such a date and place as prescribed by the person presiding over the Constituent Assembly.

(2) Notwithstanding anything contained in clause (1), if one-fourth of the members of the Constituent Assembly make an application, with reasons, to the Chairperson of the Constituent Assembly stating that it is appropriate to convene a meeting of the Constituent Assembly, the Chairperson shall convene such meeting within fifteen days.

70. Procedure for passing a Bill relating to the Constitution

(1) The Constituent Assembly shall, in order to pass a Bill relating to the Constitution, vote on the Preamble and each Article of such a Bill introduced before it.

६७. सदस्यको स्थानको रिक्तता:

संविधान सभाका सदस्यको स्थान देहायको अवस्थामा रिक्त भएको मानिनेछ:

- (क) निजले लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) धारा ६५ बमोजिम निजको योग्यता नभएमा वा नरहेमा,
- (ग) सभालाई सूचना नदिई लगातार दशवटा बैठकमा अनुपस्थित रहेमा,
- (घ) जुन राजनैतिक दलको सदस्य भई निर्वाचित भएको हो सोही दलले कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम निजले दल त्याग गरेको वा दलको सदस्यता कायम नरहेको कुरा सूचित गरेमा,
- (ङ) निजको मृत्यु भएमा ।

स्पष्टीकरण: खण्ड (घ) को व्यवस्था संविधान सभाका अध्यक्ष वा उपाध्यक्षको हकमा लागू हुने छैन ।

६८. सदस्यको शपथ:

संविधान सभाका प्रत्येक सदस्यले संविधान सभा वा यसको कुनै समितिमा पहिलो पटक भाग लिनु अघि कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम शपथ लिनु पर्नेछ ।

६९. संविधान सभाको बैठक:

(१) संविधान सभाका सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम निर्वाचन आयोगले सार्वजनिक गरेको एक्काइस दिनभित्र प्रधानमन्त्रीले आवाहन गरे बमोजिम संविधान सभाको पहिलो बैठक बस्नेछ र त्यसपछिका बैठक संविधान सभाको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले तोकेको मिति र स्थानमा बस्नेछ ।

(२) उपधारा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधान सभाका कम्तीमा एक चौथाई सदस्यले संविधान सभाको बैठक बोलाउन आवश्यक छ भनी कारण सहित संविधान सभाका अध्यक्ष समक्ष निवेदन गरेमा अध्यक्षले पन्ध्र दिनभित्र संविधान सभाको बैठक बोलाउनु पर्नेछ ।

७०. संविधानको विधेयक पारित गर्ने विधि:

(१) संविधान सभाले संविधानको विधेयक पारित गर्दा संविधान सभामा पेश भएको त्यस्तो विधेयकको प्रस्तावना तथा प्रत्येक धारामा मतदान गरी पारित गर्नेछ ।

(2) To vote according to clause (1), at least two-thirds of the total members of the Constituent Assembly must be present and must pass the motion unanimously.

(3) If a unanimous decision pursuant to clause (2), regarding the Preamble or any Article of the Bill relating to the Constitution, is not reached, the leaders of the parliamentary party of the political parties represented in the Constituent Assembly shall consult each other to achieve consensus on such matters.

(4) The consultation to be carried out pursuant to clause (3), must be completed within a maximum of fifteen days from the date on which the unanimous decision could not be reached.

(5) If consultation is carried out pursuant to clause (4), fresh voting on the Preamble or any Article of such Bill shall be carried out within seven days from the date of the completion of such consultation.

(6) If a unanimous decision is not reached as provided in clause (2) even after carrying out the voting pursuant to clause (5), there shall be a further vote on such Preamble or Article on which a unanimous decision could not be reached, and if at least two-thirds of the total members of the Constituent Assembly for the time being were present in the meeting, and at least two-thirds of the members present vote in favour, such Preamble or Article shall be deemed to have been passed.

(7) For the purpose of this Article a decision made during voting on the Preamble or any Article of the Bill relating to the Constitution introduced in the Constituent Assembly shall be deemed to be unanimous if none of the members voted against the Preamble or Article that is the subject of the vote.

71. Chairperson and Vice Chairperson of the Constituent Assembly

(1) The Constituent Assembly shall elect a Chairperson and a Vice Chairperson from among its members before the commencement of its work of formulating the Constitution.

(२) उपधारा (१) बमोजिम मतदान गर्दा संविधान सभामा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यको कम्तीमा दुई तिहाई सदस्य उपस्थित भएको बैठकको सर्वसम्मतिबाट पारित गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपधारा (२) बमोजिम संविधानको विधेयकको प्रस्तावना वा त्यसको कुनै धाराका सम्बन्धमा सर्वसम्मत कायम हुन नसकेमा सो विषयमा सर्वसम्मति कायम गर्न संविधान सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने राजनैतिक दलका संसदीय दलका नेताले आपसमा परामर्श गर्नेछन् ।

(४) उपधारा (३) बमोजिम परामर्श गर्ने काम सर्वसम्मति कायम हुन नसकेको मितिले बढीमा पन्ध्रदिनसम्म पूरा गरिसक्नु पर्नेछ ।

(५) उपधारा (४) बमोजिम परामर्श भएकोमा त्यस्तो परामर्श गर्ने काम पूरा भएको सात दिन भित्र त्यस्तो विधेयकको प्रस्तावना वा कुनै धारा उपर पुनः मतदान हुनेछ ।

(६) उपधारा (५) बमोजिम मतदान हुँदा पनि उपधारा (२) बमोजिमको सर्वसम्मत कायम हुन नसकेमा प्रस्तावना वा जुन धाराका सम्बन्धमा सर्वसम्मत कायम हुन नसकेको हो सो प्रस्तावना वा धारामा पुनः मतदान हुनेछ र त्यस्तो मतदानमा संविधान सभाका तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यको कम्तीमा दुई तिहाई सदस्य उपस्थित भएको बैठकको कम्तीमा दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएमा त्यस्तो प्रस्तावना वा धारा पारित भएको मानिनेछ ।

(७) यस धाराको प्रयोजनका लागि संविधान सभामा पेश भएको संविधानको विधेयकको प्रस्तावना वा त्यसको कुनै धाराको सम्बन्धमा मतदान गर्दा कुनै पनि सदस्यले त्यस्तो विधेयकको प्रस्तावना वा त्यसको कुनै धाराको विपक्षमा मत नदिएमा सर्वसम्मति कायम भएको मानिनेछ ।

७१. संविधान सभाका अध्यक्ष र उपाध्यक्षः

(१) संविधान सभाले संविधान निर्माण सम्बन्धी आफ्नो कार्य प्रारम्भ गर्नु अघि आफ्ना सदस्यहरू मध्येबाट एकजना अध्यक्ष र एकजना उपाध्यक्षको निर्वाचन गर्नेछ ।

(2) In the elections pursuant to clause (1) the Chairperson and Vice Chairperson shall be from different political parties represented in the Constituent Assembly.

(3) If the election of the Chairperson and Vice Chairperson has not taken place pursuant to clause (1), the senior-most member of the Constituent Assembly by age shall preside over the meeting of the Assembly.

(4) The Chairperson and Vice Chairperson shall act as neutral persons and not favour any political party or parties while performing their duties in accordance with this Constitution.

72. Vacation of the office of Chairperson and Vice Chairperson

(1) The office of the Chairperson and Vice Chairperson shall become vacant in the following circumstances

- a) if he/she submits a written resignation,
- b) if he/she ceases to be a member of the Constituent Assembly,
- c) if a resolution is passed by a majority of at least two-thirds of the total number of the members in the Constituent Assembly to the effect that his or her conduct is not compatible with his or her position, or
- d) if he/she dies.

(2) The Vice Chairperson or any other member shall preside over a meeting at which deliberations are to be held on a resolution that the conduct of the Chairperson of the Constituent Assembly is not compatible with his/her position, and the Chairperson can take part and vote in the deliberations on such a resolution.

73. Quorum

Except as otherwise provided in this Part, no quorum shall be deemed to be achieved and no question or resolution shall be presented for decision unless at least one-fourth of the total number of members are present.

74. Transaction of business of the Constituent Assembly in the case of vacancy in membership

The Constituent Assembly may conduct its proceedings notwithstanding any vacancies in its membership, and no proceedings shall become invalid even if it is subsequently found that a person not entitled to take part in the proceedings participated.

(२) उपधारा (१) बमोजिम निर्वाचन गर्दा अध्यक्ष र उपाध्यक्ष संविधान सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने अलग-अलग राजनैतिक दलबाट प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्य हुनु पर्नेछ ।

(३) उपधारा (१) बमोजिम अध्यक्ष र उपाध्यक्षको निर्वाचन सम्पन्न नभए सम्म उमेरका हिसावले संविधान सभाको सबभन्दा जेष्ठ सदस्यले संविधान सभाको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(४) अध्यक्ष वा उपाध्यक्षले यस संविधान बमोजिम आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा कुनै पनि राजनैतिक दलको पक्ष वा विपक्षमा नरही तटस्थ व्यक्तिको हैसियतले गर्नेछ ।

७२. अध्यक्ष र उपाध्यक्षको स्थान रिक्तता:

(१) देहायको अवस्थामा अध्यक्ष र उपाध्यक्षको पद रिक्त हुनेछ:-

(क) निजले लिखित राजीनामा दिएमा,

(ख) संविधान सभामा निजको सदस्यता नरहेमा,

(ग) निजले पद अनुकूलको आचरण गरेको छैन भन्ने प्रस्ताव संविधान सभाका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा दुई तिहाई सदस्यको बहुमतबाट पारित भएमा, वा

(घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(२) संविधान सभाको अध्यक्षले पद अनुकूलको आचरण गरेको छैन भन्ने प्रस्ताव उपर छलफल हुने बैठकको अध्यक्षता उपाध्यक्ष वा अन्य कुनै सदस्यले गर्नेछ र सो प्रस्तावको छलफलमा अध्यक्षले भाग लिन र मत दिन पाउनेछ ।

७३. गणपूरक सङ्ख्या:

यस भागमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक संविधान सभाको बैठकमा सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा एक चौथाई सदस्य उपस्थित नभएसम्म संविधान सभाको गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिने छैन र कुनै प्रश्न वा प्रस्ताव निर्णयका लागि प्रस्तुत हुने छैन ।

७४. सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा संविधान सभाको कार्य सञ्चालन:

संविधान सभाको कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहे पनि संविधान सभाले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्न सक्नेछ र अयोग्यताको कारण संविधान सभाको कुनै काम कारवाहीमा भाग लिन नपाउने कुनै व्यक्तिले भाग लिएको कुरा पछि पत्ता लाग्यो भने पनि भइसकेको काम कारवाही अमान्य हुने छैन ।

75. Voting

Except as otherwise provided in this Part, all questions submitted for decision in the Constituent Assembly shall be decided by a majority vote of the members present and voting. Normally the member presiding shall not have the right to vote.

Provided that in case of a tie, he/she may exercise a casting vote.

76. Penalty for unauthorized presence or voting

If a person is present or votes in the meetings of Constituent Assembly or any of its committees as a member without taking an oath pursuant to Article 68, or knowing that he/she is not qualified for membership of the Constituent Assembly, he/she shall, on the ruling of the person chairing the meeting, be liable to a fine of five thousand rupees for every such presence or voting. The fine shall be recoverable as government dues.

77. Privileges

(1) There shall be full freedom of speech in the meetings of the Constituent Assembly and no member shall be arrested, detained or proceeded against in any court for anything expressed or for any vote cast in such a meeting.

(2) Each meeting of the Constituent Assembly shall have full power to regulate its internal business, and it shall have the exclusive right to decide whether any proceeding of the Constituent Assembly is regular or not. No question shall be raised in any court in this regard.

(3) No comment shall be made about the good faith of any proceedings of the Constituent Assembly, and no person shall make or disseminate anything about comments or suggestions made by any member, deliberately misinterpreting or distorting their meaning.

(4) No proceedings shall be initiated against any person in any court for publishing any document, report, vote or proceeding which is carried out under the authority given by the Constituent Assembly.

Explanation: For the purposes of clauses (1), (2), (3) and (4) the words "Constituent Assembly" shall mean the meeting of the Constituent Assembly or any of its committees.

७५. मतदान:

यस भागमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक संविधान सभाको निर्णयको लागि प्रस्तुत जुनसुकै प्रश्न वा प्रस्तावको निर्णय उपस्थित भई मतदान गर्ने सदस्यहरूको बहुमतबाट हुनेछ । अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई सामान्यतया मत दिने अधिकार हुने छैन ।

तर मत बराबर भएमा निजले आफ्नो निर्णायक मत दिनेछ ।

७६. अनधिकृत उपस्थित भएमा वा मतदान गरेमा सजाय हुने:

धारा ६८ बमोजिम शपथ नलिई वा संविधान सभाको सदस्य हुनको लागि आवश्यक योग्यता पुगेको छैन भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै कुनै व्यक्ति संविधान सभा वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित भएमा वा निजले मतदान गरेमा निजलाई सो बैठकमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिको आदेशले त्यसरी उपस्थित भएको वा मतदान गरेको प्रत्येक पटकका लागि पाँच हजार रूपैयाँ जरिवाना हुनेछ । यसरी भएको जरिवाना निजले चुक्ता नगरेमा सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरिनेछ ।

७७. विशेषाधिकार:

(१) संविधान सभाको बैठकमा पूर्ण वाक स्वतन्त्रता रहनेछ र सो बैठकमा व्यक्त गरेको कुनै कुरा वा दिएको कुनै मतलाई लिएर कुनै पनि सदस्यलाई पक्राउ गर्न, थुनामा राख्न वा निज उपर कुनै अदालतमा कारवाही चलाइने छैन ।

(२) संविधान सभाको प्रत्येक बैठकलाई आफ्नो आन्तरिक काम कारवाही नियमित गर्ने पूर्ण अधिकार रहनेछ र कुनै काम कारवाही नियमित वा अनियमित छ वा छैन भनी निर्णय गर्ने अधिकार सम्बन्धित बैठकलाई मात्र हुनेछ । यस सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन ।

(३) संविधान सभाको कुनै पनि काम कारवाहीलाई त्यसको असल नियतबारे शंका उठाई कुनै टीका टिप्पणी गरिने छैन र कुनै सदस्यले बोलेको कुनै कुराको सम्बन्धमा जानी-जानी गलत वा भ्रामक अर्थ लगाई कुनै प्रकारको प्रकाशन तथा प्रसारण गरिने छैन ।

(४) संविधान सभाबाट दिएको अधिकार अन्तर्गत कुनै लिखत, प्रतिवेदन, मतदान वा कारवाही प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर कुनै व्यक्ति उपर अदालतमा कारवाही चलाइने छैन ।

स्पष्टीकरण: उपधारा (१), (२), (३) र (४) को प्रयोजनका लागि “संविधान सभाको बैठक” भन्नाले संविधान सभा र त्यसको कुनै समितिको बैठक समेतलाई जनाउनेछ ।

(5) No member of the Constituent Assembly shall be arrested during the session of the Constituent Assembly.

Provided that nothing in this clause shall be deemed to prevent the arrest under any law of any member on a criminal charge. If any member is so arrested, the official making such arrest shall immediately inform the person chairing the Constituent Assembly.

(6) Any breach of privilege stated in this Article shall be deemed to constitute contempt of the Constituent Assembly and the breach of privilege of the Constituent Assembly shall be considered as contempt of the Constituent Assembly. The Constituent Assembly shall have the exclusive right to decide whether or not any breach of privilege has taken place.

(7) If a person is in contempt of the Constituent Assembly, the person who is chairing the meeting to that effect may, after a decision by the meeting, admonish, warn, or impose a sentence of imprisonment not exceeding three months or impose a fine of up to ten thousand rupees on, such a person. If the fine is not paid by such a person, it shall be recoverable as government dues.

Provided that if the person so accused submits an apology to the satisfaction of the Constituent Assembly, it may either pardon him/her, or alter or not implement the sentence imposed on him/her.

(8) Other matters relating to privileges not mentioned in this Constitution shall be as determined by law.

78. Procedure relating to the conduct of business

The Constituent Assembly shall, subject to the provisions of this Constitution, frame rules for conducting its business, maintaining order during its meetings and regulating the constitution, functions, procedures and any other matters relating to its committees. Until such time as rules are made, the Constituent Assembly shall establish its own rules of procedure.

79. Committees

There shall be Committees and Sub-Committees of the Constituent Assembly as provided for in the law. The services of experts may be obtained as required.

(५) संविधान सभाको कुनै पनि सदस्यलाई संविधान सभाको कार्यकालभर पक्राउ गरिने छैन ।

तर कुनै फौजदारी अभियोगमा कुनै सदस्यलाई कानून बमोजिम पक्राउ गर्न यस उपधाराको बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन । त्यसरी कुनै सदस्य पक्राउ गरिएमा पक्राउ गर्ने अधिकारीले त्यसको सूचना संविधान सभाको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई तुरुन्त दिनु पर्नेछ ।

(६) यस धारामा उल्लेख भएका कुनै कुरा उल्लङ्घन भएमा संविधान सभाको विशेषाधिकार हनन हुने र संविधान सभाको विशेषाधिकारको हननलाई संविधान सभाको अवहेलना मानिनेछ । कुनै विशेषाधिकारको हनन भएको छ वा छैन भन्ने निर्णय गर्ने अधिकार सो सभालाई मात्र हुनेछ ।

(७) कसैले संविधान सभाको अवहेलना गरेमा सो सम्बन्धी बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले बैठकको निर्णयबाट सो व्यक्तिलाई सचेत गराउन, नसिहत दिन वा तीन महिनामा नबढ्ने गरी कैद गर्न वा दश हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ । त्यस्तो जरिवाना निजले चुक्ता नगरेमा सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरिनेछ ।

तर संविधान सभालाई सन्तोष हुने गरी निजले क्षमा याचना गरेमा संविधान सभाले क्षमा प्रदान गर्न वा तोकिसकेको सजायलाई माफी गर्न, घटाउन वा कार्यान्वयन नगराउन सक्नेछ ।

(८) यस संविधानमा उल्लेख गरिएदेखि बाहेक विशेषाधिकार सम्बन्धी अन्य कुराहरू कानूनद्वारा निर्धारण गरिए बमोजिम हुनेछन् ।

७८. कार्य सञ्चालन विधि:

यस संविधानको अधीनमा रही संविधान सभाले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्न बैठकको सुव्यवस्था कायम राख्न र समितिहरूको गठन, काम कारवाही र अन्य कुरा नियमित गर्नको लागि नियमावली बनाउनेछ । त्यस्तो नियमावली नबनेसम्मको लागि संविधान सभाले आफ्नो कार्यविधि आफैँ नियमित गर्नेछ ।

७९. समिति:

संविधान सभामा कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम आवश्यक सङ्ख्यामा समिति र उपसमितिहरू रहने छन् । आवश्यकता अनुसार विशेषज्ञहरूको सहयोग लिन सकिनेछ ।

80. Secretariat of the Constituent Assembly

(1) There shall be a Secretariat to conduct the business of the Constituent Assembly. The establishment of the Secretariat and other matters related thereto shall be as determined by law.

(2) The Government of Nepal shall make available the necessary personnel required to conduct and manage the business of the Constituent Assembly.

81. Remuneration

The remuneration and privileges of the Chairperson, Vice Chairperson, Members and the Chairperson of the Committees of the Constituent Assembly shall be as provided for in the law, and, until so provided, shall be as determined by the Government of Nepal.

82. Dissolution of the Constituent Assembly

On the day of the commencement of the Constitution promulgated by the Constituent Assembly, the task given to the Constituent Assembly shall come to an end.

Provided that, until the election of the Legislature-Parliament held in accordance with the Constitution promulgated by the Constituent Assembly, the proceedings of the Legislature-Parliament shall be conducted as specified in the Constitution promulgated by the Constituent Assembly.

83. Acting in the capacity of Legislature-Parliament

(1) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Part, the Constituent Assembly shall also act as Legislature-Parliament as long as the Constituent Assembly remains in existence, and the Constituent Assembly may constitute a separate committee to conduct necessary regular legislative functions.

(2) The Chairperson and Vice Chairperson of the Constituent Assembly shall be respectively the Speaker and Deputy Speaker of the Legislature-Parliament.

(3) The Secretariat of the Constituent Assembly and its personnel shall be the Secretariat and personnel of the Legislature-Parliament.

(4) When the Constituent Assembly is acting in the capacity of the Legislature-Parliament, the provisions contained in Part 8, with necessary modifications, shall be applicable to the Assembly.

८०. संविधान सभाको सचिवालय:

(१) संविधान सभाको कामलाई व्यवस्थित गर्नका लागि एक सचिवालय रहनेछ । त्यस्तो सचिवालयको स्थापना र सो सम्बन्धी अन्य कुरा कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(२) संविधान सभाको काम कारवाही सञ्चालन गर्न आवश्यक हुने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

८१. पारिश्रमिक:

संविधान सभाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सदस्य तथा समितिका सभापतिहरूको पारिश्रमिक र सुविधा कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ र त्यसरी व्यवस्था नभएसम्म नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

८२. संविधान सभाको विघटन:

संविधान सभाले पारित गरेको संविधान प्रारम्भ भएको दिनदेखि संविधान सभाको काम समाप्त हुनेछ ।

तर संविधान सभाले पारित गरेको संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदको निर्वाचन नभएसम्मका लागि व्यवस्थापिका-संसदको काम कारवाही सो सभाले पारित गरेको संविधानमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

८३. व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतमा काम गर्ने:

(१) यस भागमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधान सभा कायम रहेको अवधिभर सो सभाले व्यवस्थापिका-संसदको काम समेत गर्नेछ र नियमित विधायन सम्बन्धी आवश्यक कार्य सम्पादन गर्न संविधान सभाले छुट्टै समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) संविधान सभाका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्ष व्यवस्थापिका-संसदका क्रमशः सभामुख र उप-सभामुख हुनेछन् ।

(३) संविधान सभाको सचिवालय र त्यसका कर्मचारीहरू व्यवस्थापिका-संसदको सचिवालय र कर्मचारी हुनेछन् ।

(४) संविधान सभाले व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतमा कार्य सम्पादन गर्दा भाग ८ का व्यवस्थाहरू आवश्यक हेरफेर सहित संविधान सभालाई लागू हुनेछन् ।

PART 8

LEGISLATIVE PROCEDURE

84. Authority to introduce a Bill

(1) A Bill may be introduced in the House by any member of the Legislature-Parliament.

Explanation: For the purpose of this Part "House" means the Legislature-Parliament and "member" means member of the Legislature-Parliament.

(2) Any Finance Bill and any Bill concerning the security agencies, including the Nepal Army, the Armed Police Force or the Nepal Police, shall be introduced only as a Government Bill.

(3) "Finance Bill" means a Bill concerning any or all of the following subjects

- (a) the imposition, collection, abolition, remission, alteration or regulation of taxes,
- (b) the preservation of the Consolidated Fund or any other Government fund, the deposit of money into and the appropriation or the withdrawal of money from such funds, or the reduction, increment or cancellation of appropriations or of proposed expenditures from such funds,
- (c) the regulation of matters relating to the raising of loans or the giving of guarantees by the Government of Nepal or any matter pertaining to the amendment of the laws concerning financial liabilities undertaken or to be undertaken by the Government of Nepal,
- (d) the custody and investment of all revenues received by any Government fund, money acquired through the repayment of loans, and the grant of money, or audit of the accounts of the Government of Nepal, or
- (e) matters directly related to sub-clauses (a) to (d),

Provided that a Bill shall not be deemed to be a Finance Bill by reason only that it provides for the payment of any fees such as licence fee, application fee, renewal fee, or it provides for imposition of any penalty or imprisonment, or by reason that it provides for the imposition of any tax, duties or fees by a local authority.

(4) If any question arises whether a Bill is a Finance Bill or not, the decision of the Speaker of the Legislature-Parliament thereon shall be final.

भाग ८

व्यवस्थापन कार्यविधि

८४. विधेयक प्रस्तुत गर्न सक्ने:

(१) व्यवस्थापिका-संसदको कुनै पनि सदस्यले सदनमा विधेयक प्रस्तुत गर्न सक्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यस भागको प्रयोजनको लागि “सदन” भन्नाले व्यवस्थापिका-संसदको सदन र “सदस्य” भन्नाले व्यवस्थापिका-संसदको सदस्यलाई जनाउनेछ ।

(२) अर्थ विधेयक तथा नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी लगायत सुरक्षा निकायसँग सम्बन्धित विधेयक सरकारी विधेयकको रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिनेछ ।

(३) “अर्थ विधेयक” भन्नाले देहायमा उल्लिखित सबै वा कुनै विषयसित सम्बन्ध राख्ने विधेयकलाई जनाउँछ:-

- (क) कर लगाउने, उठाउने, खारेज गर्ने, छूट दिने, परिवर्तन गर्ने वा कर प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने विषय,
- (ख) सञ्चित कोष वा अन्य कुनै सरकारी कोषको संरक्षण गर्ने, त्यस्तो कोषमा रकम जम्मा गर्ने वा त्यस्तो कोषबाट कुनै रकम विनियोजन वा खर्च गर्ने वा विनियोजन वा खर्च गर्न खोजिएको रकम घटाउने, बढाउने वा खारेज गर्ने विषय,
- (ग) नेपाल सरकारले ऋण प्राप्त गर्ने वा जमानत दिने विषय व्यवस्थित गर्ने वा नेपाल सरकारले लिएको वा लिने आर्थिक दायित्व सम्बन्धी कानून संशोधन गर्ने विषय,
- (घ) सरकारी कोषमा प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजस्व, ऋण असूलीबाट प्राप्त रकम र अनुदानको रकम जिम्मा राख्ने, लगानी गर्ने वा नेपाल सरकारको लेखाको लेखा परीक्षण गर्ने विषय, वा
- (ङ) खण्ड (क) देखि खण्ड (घ) सम्मका विषयहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध भएका प्रासङ्गिक विषयहरू, तर कुनै अनुमतिपत्र दस्तुर, निवेदन दस्तुर, नविकरण दस्तुर जस्ता शुल्क, दस्तुर लगाउने वा कुनै जरिवाना वा कैद हुने व्यवस्था वा स्थानीय निकायले लगाउने कुनै कर, दस्तुर वा शुल्क भएको कारणले मात्र कुनै विधेयक अर्थ विधेयक मानिने छैन ।

(४) कुनै विधेयक अर्थ विधेयक हो वा होइन भन्ने प्रश्न उठेमा व्यवस्थापिका-संसदको सभामुखको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

85. Procedure for passage of Bills

(1) Any member who wants to introduce a Bill in the House shall give at least seven day's notice to the Secretary General or Secretary of the Legislature-Parliament about the Bill.

Provided that prior notice of five days shall be sufficient for a Government Bill.

(2) Copies of the Bill shall be made available to all members two days before the introduction of the Bill.

(3) The member who has introduced the Bill may propose the Bill in the House for consideration.

(4) If the proposal pursuant to clause (3) is accepted, discussion clause by clause of the Bill shall be held in the House or in the relevant Committee.

(5) The member introducing the Bill shall, after the completion of the clause by clause discussion on the Bill, if that discussion takes place in the House, or after the completion of the discussion on the report of the Committee, if the clause by clause discussion has taken place in Committee, move a motion in the Legislature- Parliament that the Bill be passed.

(6) If the proposal presented pursuant to clause (5) is passed by a simple majority of the total number of members of the House, the Bill shall be deemed to have passed.

86. Withdrawal of Bills

The member who introduces a Bill may withdraw the Bill with the approval of the House.

87. Certification of the Bill

A Bill passed by the House shall become an Act after it is certified by the Speaker of the Legislature-Parliament.

88. Ordinances

(1) If at any time, except when the Legislative-Parliament is in session, the Government of Nepal is satisfied that circumstances exist which render it necessary to take immediate action, without prejudicing the provisions set out in this Constitution, the government of Nepal may promulgate any Ordinance it deems necessary.

८५. विधेयक पारित गर्ने विधि:

(१) सदनमा विधेयक प्रस्तुत गर्न चाहने सदस्यले विधेयक प्रस्तुत गर्नु भन्दा कम्तीमा सात दिन अगावै सोको सूचना महासचिव वा सचिवलाई दिनु पर्नेछ ।

तर सरकारी विधेयकको हकमा पाँच दिन अगाडि सूचना दिनु पर्याप्त हुनेछ ।

(२) विधेयक पेश हुने दिनभन्दा दुई दिन अगावै प्रत्येक सदस्यलाई विधेयकको प्रति उपलब्ध गराइनेछ ।

(३) विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले सदन समक्ष विधेयकमाथि विचार गरियोस् भन्ने कुनै प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न सक्नेछ ।

(४) उपधारा (३) बमोजिमको प्रस्ताव स्वीकृत भएमा त्यस्तो विधेयक माथिको दफावार छलफल सदनमा वा सम्बन्धित समितिमा हुनेछ ।

(५) सदनमा दफावार छलफल भएकोमा सो समाप्त भएपछि र समितिमा दफावार छलफल भएकोमा समितिको प्रतिवेदन माथिको छलफल समाप्त भएपछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयक पारित गरियोस् भन्ने प्रस्ताव प्रस्तुत गर्नेछ ।

(६) उपधारा (५) बमोजिम प्रस्तुत भएको प्रस्ताव सदनको कुल सदस्य सङ्ख्याको सामान्य बहुमतबाट स्वीकृत भएमा विधेयक पारित भएको मानिनेछ ।

८६. विधेयक फिर्ता लिने:

विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले सदनको स्वीकृति लिई विधेयक फिर्ता लिन सक्नेछ ।

८७. विधेयकको प्रमाणीकरण:

सदनबाट पारित विधेयक व्यवस्थापिका-संसदको सभामुखद्वारा प्रमाणीकरण भएपछि ऐन बन्नेछ ।

८८. अध्यादेश:

(१) व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरामा नेपाल सरकार सन्तुष्ट भएमा यस संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी नेपाल सरकारले आवश्यक अध्यादेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(2) An Ordinance promulgated under Clause (1) shall have the same force and effect as an Act.

Provided that every such Ordinance

- (a) shall be tabled at the next session of Legislature-Parliament, and if not passed it shall *ipso facto* cease to be effective;
- (b) may be repealed at any time by the Government of Nepal; and
- (c) shall, unless rendered ineffective or repealed under sub-clause (a) or (b), cease to have effect at the expiration of sixty days from the commencement of the session of the Legislature-Parliament.

(२) उपधारा (१) बमोजिम जारी भएको अध्यादेश ऐन सरह मान्य हुनेछ ।

तर त्यस्तो प्रत्येक अध्यादेश,-

- (क) जारी भएपछि बसेको व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा पेश गरिनेछ र त्यस्तो बैठकले स्वीकार नगरेमा स्वतः निष्कृत हुनेछ,
- (ख) नेपाल सरकारबाट जुनसुकै बखत खारेज हुन सक्नेछ, र
- (ग) खण्ड (क) वा (ख) बमोजिम निष्कृत वा खारेज नभएमा व्यवस्थापिका-संसदको बैठक बसेको साठी दिनपछि स्वतः निष्कृत हुनेछ ।

PART 9

FINANCIAL PROCEDURE

89. No tax to be levied or loan to be raised except in accordance with law

(1) No tax shall be levied and collected except in accordance with law.

(2) No loan shall be raised or guarantee be given by the Government of Nepal except in accordance with law.

90. Consolidated Fund

Except for the revenues of religious endowments, all revenues received by the Government of Nepal, all loans raised on the security of revenues, and all the money received in repayment of any loan made under the authority of any Act and any amount received by the Government of Nepal shall be credited to a Government Fund to be known as the Consolidated Fund.

Provided that, the money of religious endowments, other than private religious endowments, shall be regulated by laws to be enacted.

91. Expenditures from the Consolidated Fund or a Government Fund

No expenditure shall be incurred out of the Consolidated Fund or any other Government fund other than the following

- (a) money charged on the Consolidated Fund,
- (b) money required to meet expenditure under an Appropriation Act,
- (c) advance money authorized by an Act required to meet expenditures, when an Appropriation Bill is under consideration, or
- (d) expenditures to be incurred in extraordinary circumstances under a Vote of Credit Act which contains only a description of expenditure.

Provided that matters relating to the Contingency Fund shall be governed in accordance with Article 98.

92. Expenditure chargeable on the Consolidated Fund

The expenditures relating to the following matters shall be charged on the Consolidated Fund

- (a) the amount required as remuneration and benefits and pension payable to the Chief Justice of Nepal and other Judges of the Supreme Court,

भाग ९

आर्थिक कार्य प्रणाली

८९. कानून बमोजिम बाहेक कर लगाउन वा ऋण लिन नपाइने:

(१) कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन ।

(२) कानून बमोजिम बाहेक नेपाल सरकारद्वारा कुनै ऋण लिइने र जमानत दिइने छैन ।

९०. सञ्चित कोष:

गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका राजस्व, राजस्वको धितोमा लिइएका सबै कर्जाहरू र ऐनको अधिकार अन्तर्गत दिइएको जुनसुकै ऋण असुल हुँदा प्राप्त भएको सबै धन तथा नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने अन्य जुनसुकै रकम एक सरकारी कोषमा आम्दानी बाँधिनेछ, जसलाई सञ्चित कोष भनिनेछ ।

तर, निजी गुठी बाहेकको अन्य गुठीको रकमको हकमा कानून बनाई नियमित गरिनेछ ।

९१. सञ्चित कोष वा सरकारी कोषबाट व्यय:

देहायका रकम बाहेक सञ्चित कोष वा अन्य कुनै सरकारी कोषबाट कुनै रकम भिक्त सकिने छैन:-

- (क) सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको रकम,
- (ख) विनियोजन गर्ने ऐनद्वारा खर्च हुने रकम,
- (ग) विनियोजन विधेयक विचाराधीन रहेका अवस्थामा पेस्कीको रूपमा ऐनद्वारा खर्च हुने रकम, वा
- (घ) विशेष अवस्थामा व्ययको विवरण मात्र भएको उधारो खर्च ऐनद्वारा व्यय हुने रकम ।

तर आकस्मिक कोषका हकमा धारा ९८ बमोजिम हुनेछ ।

९२. सञ्चित कोषमाथि व्ययभार:

देहायका विषयसँग सम्बन्धित खर्चहरू सञ्चित कोषमाथि व्ययभार हुनेछन्:-

- (क) सर्वोच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीश तथा अन्य न्यायाधीशहरूलाई दिइने पारिश्रमिक, सुविधा र निवृत्तिभरणको रकम,

- (b) the amount required as remuneration and benefits payable to the following officials -
 - (i) the Speaker and Deputy Speaker of the Legislature- Parliament,
 - (ii) the Chairperson and Vice Chairperson of the Constituent Assembly,
 - (iii) the Chief Commissioner and Commissioners of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority,
 - (iv) the Auditor General,
 - (v) the Chairperson and members of the Public Service Commission,
 - (vi) the Chief Election Commissioner and other Election Commissioners, and
 - (vii) the Chairperson and members of the National Human Rights Commission.
- (c) the administrative expenses of the Supreme Court, the Commission for the Investigation of Abuse of Authority, the Office of the Auditor General, the Public Service Commission, the Election Commission and the National Human Rights Commission,
- (d) all charges relating to debts for which the Government of Nepal is liable,
- (e) any sum required to be paid under any judgment or decree of a court against the Government of Nepal; and
- (f) any other sum declared by law to be chargeable on the Consolidated Fund.

93. Estimates of revenues and expenditure

(1) The Finance Minister shall, with respect to every fiscal year, present before the Legislature-Parliament annual estimates including the following matters

- (a) an estimate of revenues,
- (b) the money required to meet the charges on the Consolidated Fund; and
- (c) the money required to meet the expenditure to be provided for by an Appropriation Act.

(2) The annual estimate to be presented pursuant to clause (1) shall be accompanied by a statement of the expenses allocated to each Ministry in the previous financial year and particulars of whether the objectives of the expenses have been achieved.

94. Appropriation Act

The money required to meet the expenditure to be provided by an Appropriation Act shall be specified under appropriate heads in an Appropriation Bill.

(ख) निम्न लिखित पदाधिकारीलाई दिइने पारिश्रमिक र सुविधाका रकमहरू:-

- (१) व्यवस्थापिका-संसदका सभामुख र उप-सभामुख,
- (२) संविधान सभाका अध्यक्ष र उपाध्यक्ष,
- (३) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका प्रमुख आयुक्त र आयुक्तहरू,
- (४) महालेखापरीक्षक,
- (५) लोक सेवा आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरू,
- (६) प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तहरू, र
- (७) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष र सदस्यहरू ।

- (ग) सर्वोच्च अदालत, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षक, लोक सेवा आयोग, निर्वाचन आयोग र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसम्बन्धी प्रशासनिक व्ययहरू,
- (घ) नेपाल सरकारको दायित्वको ऋण सम्बन्धी व्ययभार,
- (ङ) नेपाल सरकारको विरुद्ध अदालतबाट भएको फैसला वा आज्ञा अनुसार तिर्नु पर्ने रकम, र
- (च) कानूनले सञ्चित कोषमाथि व्ययभार हुने भनी निर्धारण गरेको रकम ।

८३. राजस्व र व्ययको अनुमान:

(१) अर्थ मन्त्रीले प्रत्येक आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा व्यवस्थापिका-संसद समक्ष देहायका कुराहरू समेत खुलाई वार्षिक अनुमान पेश गर्नु पर्नेछ :-

- (क) राजस्वको अनुमान,
- (ख) सञ्चित कोषमाथि व्ययभार हुने आवश्यक रकमहरू, र
- (ग) विनियोजन ऐनद्वारा व्यय हुने आवश्यक रकमहरू ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम वार्षिक अनुमान पेश गर्दा अघिल्लो आर्थिक वर्षमा प्रत्येक मन्त्रालयलाई छुट्याइएको खर्चको रकम र सो खर्च अनुसारको लक्ष्य हासिल भयो वा भएन त्यसको विवरण पनि पेश गर्नु पर्नेछ ।

८४. विनियोजन ऐन:

विनियोजन ऐन अनुसार व्यय हुने आवश्यक रकम शीर्षकहरूमा निर्दिष्ट गरी विनियोजन विधेयकमा राखिनेछन् ।

95. Supplementary estimates

(1) The Finance Minister shall, in respect of any financial year, present supplementary estimates before the Legislature-Parliament, if it is found -

- (a) that the sum authorized to be spent for a particular service by the Appropriation Act for the current fiscal year is insufficient, or that a need has arisen for expenditure upon new services not provided for by the Appropriation Act for that year, or
- (b) that the expenditures made during that fiscal year are in excess of the amount authorized by the Appropriation Act.

(2) The sums included in the supplementary estimates shall be specified under separate heads in a Supplementary Appropriation Bill.

96. Votes on Account

(1) Notwithstanding anything contained in this Part, a portion of the expenditure estimated for the financial year may, when an Appropriation Bill is under consideration, be incurred in advance by an Act.

(2) A Vote on Account Bill shall not be submitted until the estimates of revenues and expenditures have been presented in accordance with the provisions of Article 93 and the sums involved in the Vote on Account shall not exceed one-third of the estimate of expenditure for the financial year.

(3) The expenditure incurred in accordance with the Vote on Account Act shall be included in the Appropriation Bill.

97. Votes of Credit

Notwithstanding anything contained elsewhere in this Part, if owing to a local or national emergency due to either natural causes, a threat of external aggression or internal disturbances or other reasons, and it is impractical or inexpedient in view of the security or interest of the State to specify the details required under Article 93, the Finance Minister may present a Vote of Credit Bill before the Legislature-Parliament giving only a description of the proposed expenditure.

98. Contingency Fund

An Act may create a Contingency Fund into which shall be paid from time to time such money as may be determined by law. Such Fund shall be under the control of the Government of Nepal. Any unforeseen expenditures shall be met out of such Fund by the Government of Nepal. The amount of the expenditures so met shall be reimbursed as soon as possible by an Act.

८५. पूरक अनुमान:

(१) कुनै आर्थिक वर्षमा देहायको अवस्था पर्न आएमा अर्थ मन्त्रीबाट व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पूरक अनुमान पेश गरिनेछ :-

(क) चालू आर्थिक वर्षका निमित्त विनियोजन ऐनद्वारा कुनै सेवाको लागि खर्च गर्न अख्तियारी दिइएको रकम अपर्याप्त भएमा वा त्यस वर्षका निमित्त विनियोजन ऐनले अख्तियार नदिएको नयाँ सेवामा खर्च गर्न आवश्यक भएमा, वा

(ख) त्यस आर्थिक वर्षमा कुनै विनियोजन ऐनद्वारा अख्तियारी दिएको रकमभन्दा बढी खर्च हुन गएमा ।

(२) पूरक अनुमानमा राखिएको रकम शीर्षकहरूमा निर्दिष्ट गरी पूरक विनियोजन विधेयकमा राखिनेछन् ।

८६. पेस्की खर्च:

(१) यस भागमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विनियोजन विधेयक विचाराधीन रहेको अवस्थामा आर्थिक वर्षका लागि अनुमान गरिएको व्ययको कुनै अंश अगावै पेस्कीका रूपमा ऐनद्वारा खर्च गर्न सकिनेछ ।

(२) धारा ९३ मा गरिएको व्यवस्था अनुसार राजस्व र व्ययको अनुमान पेश नगरिएसम्म पेस्की खर्च विधेयक प्रस्तुत गरिने छैन र पेस्कीको रकम आर्थिक वर्षको व्यय अनुमानको तृतीयांशभन्दा बढी हुनेछैन ।

(३) पेस्की खर्च ऐन अनुसार खर्च भएको रकम विनियोजन विधेयकमा समावेश गरिनेछ ।

८७. उधारो खर्च:

यस भागमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राकृतिक कारण वा वाह्य आक्रमणको आशङ्का वा आन्तरिक विघ्न वा अन्य कारणले गर्दा स्थानीय वा राष्ट्रव्यापी सङ्कटको अवस्था भएमा धारा ९३ अन्तर्गत चाहिने विवरण खुलाउन अव्यावहारिक वा राज्यको सुरक्षा वा हितका दृष्टिले अवाञ्छनीय देखिएमा अर्थ मन्त्रीले व्ययको विवरण मात्र भएको उधारो खर्च विधेयक व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्न सक्नेछ ।

८८. आकस्मिक कोष:

ऐनद्वारा आकस्मिक कोषका नामले एउटा कोष स्थापना गर्न सकिनेछ र त्यस्तो कोषमा समय समयमा ऐनद्वारा निर्धारण भए अनुसारको रकम जम्मा गरिनेछ । सो कोष नेपाल सरकारको नियन्त्रणमा रहनेछ । नेपाल सरकारले सो कोषबाट आकस्मिक कार्यको लागि खर्च गर्न सक्नेछ । त्यस्तो खर्चको रकम ऐनद्वारा यथाशीघ्र सोधभर्ना गरिनेछ ।

99. Act relating to financial procedures

Matters relating to the transfer of money appropriated from one head to another and other financial procedures shall be regulated by an Act.

८८. आर्थिक कार्यविधि सम्बन्धी ऐन:

ऐनद्वारा विनियोजित एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा रकम सार्ने र आर्थिक कार्यविधि सम्बन्धी अन्य कुराहरू ऐनद्वारा व्यवस्थित हुनेछ ।

PART 10

JUDICIARY

100. Courts to exercise powers related to justice

(1) Powers relating to justice in Nepal shall be exercised by courts and other judicial institutions in accordance with the provisions of this Constitution, the laws and the recognized principles of justice.

(2) The judiciary of Nepal shall be committed to this Constitution by recognizing the concept, norms and values of the independent judiciary, and by realizing the spirit of democracy and the aspirations of the *Jana Andolan*.

101. Courts

(1) There shall be the following courts in Nepal

- (a) Supreme Court,
- (b) Appellate Court, and
- (c) District Court.

(2) In addition to the courts referred to in clause (1), for the purpose of hearing special types of cases the law may establish and constitute special types of courts, judicial institutions or tribunals.

Provided that no court, judicial institution or tribunal shall be constituted for the purpose of hearing a particular case.

102. Supreme Court

(1) The Supreme Court shall be the highest court in the judicial hierarchy.

(2) All other courts and judicial institutions of Nepal, other than the Constituent Assembly Court, shall be under the Supreme Court. The Supreme Court may inspect, supervise and give directives to its subordinate courts and other judicial institutions.

(3) The Supreme Court shall be a Court of Record. It may initiate proceedings and impose penalties in accordance with law for contempt of itself and of its subordinate courts or judicial institutions.

भाग १० न्यायपालिका

१००. न्याय सम्बन्धी अधिकार अदालतबाट प्रयोग हुने:

(१) नेपालको न्याय सम्बन्धी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुसार अदालत तथा न्यायिक निकायहरूबाट प्रयोग गरिनेछ ।

(२) नेपालको न्यायपालिकाले स्वतन्त्र न्यायपालिका सम्बन्धी अवधारणा र मूल्यमान्यतालाई अनुसरण गरी लोकतन्त्र र जनआन्दोलनको भावनालाई आत्मसात गर्दै यस संविधानप्रति प्रतिवद्ध रहनेछ ।

१०१. अदालतहरू:

(१) नेपालमा देहाय बमोजिमका अदालतहरू रहनेछन्:-

- (क) सर्वोच्च अदालत,
- (ख) पुनरावेदन अदालत, र
- (ग) जिल्ला अदालत ।

(२) उपधारा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक खास किसिम र प्रकृतिका मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्न कानूनद्वारा अन्य अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको स्थापना र गठन गर्न सकिनेछ ।

तर कुनै खास मुद्दाको लागि अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको गठन गरिने छैन ।

१०२. सर्वोच्च अदालत:

(१) न्यायपालिकाको सबैभन्दा माथिल्लो तह सर्वोच्च अदालत हुनेछ ।

(२) संविधान सभा सम्बन्धी अदालत बाहेक नेपालका अन्य सबै अदालत र न्यायिक निकायहरू सर्वोच्च अदालतका मातहतमा हुनेछन् । सर्वोच्च अदालतले आफ्नो मातहतका अदालत र न्यायिक निकायहरूको निरीक्षण एवं सुपरीवेक्षण गर्न र आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) सर्वोच्च अदालत अभिलेख अदालत हुनेछ । यसले आफ्नो र आफ्ना मातहतका अदालत वा न्यायिक निकायहरूको अवहेलनामा कारवाही चलाई कानून बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ ।

(4) Except on the matters which fall under the jurisdiction of the Constituent Assembly Court, the Supreme Court shall have the final power to interpret this Constitution and other prevailing laws.

(5) The Supreme Court shall, in addition to the Chief Justice of Nepal, consist of up to a maximum of fourteen other Judges. If at any time, the number of existing Judges becomes insufficient due to an increase in the number of cases in the Supreme Court, *ad hoc* Judges may be appointed for a fixed term.

103. Appointment and qualifications of Judges of the Supreme Court

(1) The Prime Minister shall appoint the Chief Justice of the Supreme Court on the recommendation of the Constitutional Council, and the Chief Justice shall appoint other Judges of the Supreme Court on the recommendation of the Judicial Council. The tenure of office of the Chief Justice shall be six years from the date of appointment, subject to sub-clause (b) of clause (1) of Article 105.

(2) Any person who has worked as a Judge of the Supreme Court for at least three years is eligible for appointment as Chief Justice.

(3) Any person who has worked as a Judge of an Appellate Court or in any equivalent post in the judicial service for at least seven years, or has worked as a gazetted officer first class or above of the judicial service for at least twelve years, or has practised law for at least fifteen years as a law graduate advocate or senior advocate, or a distinguished jurist who has worked for at least fifteen years in the judicial or legal field is eligible for appointment as a Judge of the Supreme Court.

(4) If the office of the Chief Justice becomes vacant, or the Chief Justice is unable to carry out the duties of his/her office due to illness or any other reason, or he/she cannot be present in office due to a leave of absence or his/her being outside of Nepal, the senior-most Judge of the Supreme Court shall be the Acting Chief Justice.

(5) The Chief Justice and other Judges of the Supreme Court shall hold office until they attain the age of sixty-five years.

104. Conditions of service and privileges of the Chief Justice and Judges

(1) The Chief Justice, and the permanent judges of the Supreme Court who have served for at least five years, shall get a pension at retirement as provided for in the law.

(४) संविधान सभा सम्बन्धी अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने विषयमा बाहेक यस संविधान र प्रचलित कानूनको व्याख्या गर्ने अन्तिम अधिकार सर्वोच्च अदालतमा निहित रहनेछ ।

(५) सर्वोच्च अदालतमा प्रधान न्यायाधीशको अतिरिक्त बढीमा चौध जनासम्म अन्य न्यायाधीशहरू रहनेछन् । कुनै समयमा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको सङ्ख्या बढ्न गई न्यायाधीशहरूको सङ्ख्या अपर्याप्त हुन गएमा कुनै निश्चित अवधिका लागि अस्थायी न्यायाधीश नियुक्त गर्न सकिनेछ ।

१०३. सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूको नियुक्ति र योग्यता:

(१) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश र प्रधान न्यायाधीशले न्यायपरिषद्को सिफारिसमा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशहरूको नियुक्ति गर्नेछ । प्रधान न्यायाधीशको पदावधि धारा १०५ को उपधारा (१) को खण्ड (ख) को अधीनमा रही नियुक्ति भएको मितिबाट छ वर्षको हुनेछ ।

(२) सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश पदमा कम्तीमा तीन वर्ष काम गरेको व्यक्ति सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीशको पदमा नियुक्त हुन योग्य मानिनेछ ।

(३) पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश वा सो सरहको न्याय सेवाको कुनै पदमा सात वर्ष वा न्याय सेवाको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणी वा सो भन्दा माथिल्लो पदमा कम्तीमा बाह्र वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक अधिवक्ता वा वरिष्ठ अधिवक्ताको हैसियतमा कम्तीमा पन्ध्र वर्ष वकालत गरेको वा कम्तीमा पन्ध्र वर्षसम्म न्याय वा कानूनको क्षेत्रमा काम गरी विशिष्ट कानूनविद्का रूपमा ख्याति प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिका लागि योग्य मानिनेछ ।

(४) प्रधान न्यायाधीशको पद रिक्त भएमा वा अस्वस्थताको वा अरु कुनै कारणले प्रधान न्यायाधीश आफ्नो पदको काम गर्न असमर्थ भएमा वा बिदा बसेको वा नेपाल बाहिर गएको कारणले प्रधान न्यायाधीश सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित नहुने अवस्था परेमा सर्वोच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीशले कायम मुकायम प्रधान न्यायाधीश भई काम गर्नेछ ।

(५) प्रधान न्यायाधीश र सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशहरू पैसङ्गी वर्षको उमेर नपुगेसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछन् ।

१०४. प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको सेवाका शर्त तथा सुविधा:

(१) सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा कम्तीमा पाँच वर्ष काम गरेको सर्वोच्च अदालतको स्थायी न्यायाधीशले अवकाश प्राप्त गर्दा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम निवृत्तिभरण पाउनेछन् ।

(2) Except as otherwise provided in this Constitution, the remuneration, leave, allowances, pension and other conditions of service of the Chief Justice and other Judges of the Supreme Court shall be regulated by law.

(3) Notwithstanding anything in clauses (1) and (2), any Chief justice or Judge of the Supreme Court who has been removed from office through impeachment shall not be entitled to any gratuities and pensions.

(4) The remuneration, privileges and other conditions of service of the Chief Justice and other Judges of the Supreme Court shall not be altered to their disadvantage.

105. Removal of the Chief Justice and Judges of the Supreme Court

(1) The Chief Justice or other Judges of the Supreme Court shall be deemed to have ceased to hold office in the following situations

- a) if the Chief Justice submits his/her resignation to the Council of Ministers or a Judge submits his/her resignation to the Chief Justice,
- b) if he/she attains the age of sixty-five years.
- c) if the Legislature-Parliament passes a resolution of impeachment,
- d) if he/she dies.

(2) A motion for impeachment may be presented before the Legislature-Parliament against the Chief Justice or any other Judge on the ground that he/she is unable to perform their duties for reasons of incompetence, misbehaviour, failure to discharge the duties of their office in good faith, physical or mental condition, and if a two-thirds majority of the total number of its members passes the resolution, he/she shall *ipso facto* cease to hold office.

Provided that, the Chief Justice or Judge so charged shall not be deprived of the opportunity to defend him/herself.

(3) The Chief Justice or the Judge, against whom impeachment proceedings have been initiated pursuant to clause (2), shall not perform the duties of his/her office until the proceedings are completed.

106. Chief Justice or Judges not to be engaged in any other assignment

(1) The Chief Justice or Judges of the Supreme Court shall not be engaged in or deputed to any other assignment except that of a Judge.

(२) यस संविधानमा अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको पारिश्रमिक, विदा, भत्ता, निवृत्तिभरण र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा व्यवस्थित हुनेछन् ।

(३) उपधारा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महाभियोगद्वारा पदमुक्त भएको सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशले उपदान वा निवृत्तिभरण पाउने छैन ।

(४) सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई मर्का पर्ने गरी निजको पारिश्रमिक, सुविधा वा सेवाका अन्य शर्त बदलिने छैन ।

१०५. प्रधान न्यायाधीश तथा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश पद मुक्त हुने:

(१) देहायको अवस्थामा प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतको अन्य कुनै न्यायाधीश आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछ:-

- (क) प्रधान न्यायाधीशले मन्त्रिपरिषद् समक्ष र न्यायाधीशले प्रधान न्यायाधीश समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) निजको पैसङ्गी वर्षको उमेर पूरा भएमा,
- (ग) व्यवस्थापिका-संसदबाट महाभियोग प्रस्ताव पारित भएमा,
- (घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(२) प्रधान न्यायाधीश वा अन्य कुनै न्यायाधीश कार्यक्षमताको अभाव, खराब आचरण, इमान्दारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालन नगरेको, शारीरिक वा मानसिक कारणले कार्य सम्पादन गर्न असमर्थ भएको भन्ने आधारमा व्यवस्थापिका-संसदमा महाभियोग प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न सकिनेछ र सो प्रस्ताव तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएमा निज स्वतः पदमुक्त हुनेछ ।

तर त्यस्तो आरोप लागेको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई सफाइ पेश गर्ने मौकाबाट वन्चित गरिने छैन ।

(३) उपधारा (२) बमोजिम महाभियोगको कारवाही प्रारम्भ भएपछि सो कारवाईको टुङ्गो नलागेसम्म आरोप लागेको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशले आफ्नो पदको कार्य गर्ने छैन ।

१०६. प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशलाई अन्य कुनै पदमा काममा लगाउन नहुने:

(१) सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई न्यायाधीशको पदमा बाहेक अन्य कुनै पदमा काममा लगाइने वा काजमा खटाइने छैन ।

Provided that the Government of Nepal may, in consultation with the Judicial Council, assign the Chief Justice or a Judge of the Supreme Court to work concerning judicial inquiry or to legal or judicial investigation or research, for a specified period or to any other assignment of national importance.

(2) Any person who has once held the office of Chief Justice or Judge of the Supreme Court shall not be eligible for appointment in any Government Service, except for the post as provided by sub-clause (a) of clause (1) of Article 131, nor shall he/she be entitled to practice law before any court.

107. Jurisdiction of the Supreme Court

(1) Any Nepali citizen may file a petition in the Supreme Court to have any law or any part thereof declared void on the ground of inconsistency with this Constitution because it imposes an unreasonable restriction on the enjoyment of the fundamental rights conferred by this Constitution or on any other ground, and extra-ordinary power shall rest with the Supreme Court to declare that law void either *ab initio* or from the date of its decision if it appears that the law in question is inconsistent with the Constitution.

(2) The Supreme Court shall, for the enforcement of the fundamental rights conferred by this Constitution, for the enforcement of any other legal right for which no other remedy has been provided or for which the remedy even though provided appears to be inadequate or ineffective, or for the settlement of any constitutional or legal question involved in any dispute of public interest or concern, have the extraordinary power to issue necessary and appropriate orders to enforce such rights or settle the dispute. For these purposes, the Supreme Court may, with a view to imparting full justice and providing the appropriate remedy, issue appropriate orders and writs including the writs of *habeas corpus*, *mandamus*, *certiorari*, prohibition and *quo warranto*.

Provided that, except on the ground of absence of jurisdiction, the Supreme Court shall not, under this clause, interfere with the proceedings and decisions of the Legislature-Parliament concerning violation of its privileges and any penalties imposed therefor.

(3) The Supreme Court shall have jurisdiction to hear original and appellate cases, to examine decisions referred for confirmation [*Sadhak janchne*], review cases and hear petitions as defined by law.

(4) The Supreme Court may review its own judgments or final orders subject to the conditions and in the circumstances prescribed by law. Such a review shall be carried out by judges other than those who were involved in making the decision that is the subject of review.

तर नेपाल सरकारले न्याय परिषदसँग परामर्श लिई सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई न्यायिक जाँचबुझको काममा वा केही खास अवधिको लागि कानून वा न्याय सम्बन्धी अनुसन्धान, अन्वेषण वा राष्ट्रिय सरोकारको अन्य कुनै काममा खटाउन सक्नेछ ।

(२) सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीश भइसकेको व्यक्ति धारा १३१ को उपधारा (१) को खण्ड (क) बमोजिमको पदमा बाहेक कुनै पनि सरकारी पदमा नियुक्तिको लागि ग्राह्य हुने छैन र निजले कुनै पनि अड्डा अदालतमा उपस्थित भई बहस पैरवी गर्न पाउने छैन ।

१०७. सर्वोच्च अदालतको अधिकार क्षेत्र:

(१) यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक उपर अनुचित बन्देज लगाइएकोले वा अन्य कुनै कारणले कुनै कानून यो संविधानसँग बाभिएको हुँदा सो कानून वा त्यसको कुनै भाग बदर घोषित गरी पाउँ भनी कुनै पनि नेपाली नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछ र सो अनुसार कुनै कानून संविधानसँग बाभिएको देखिएमा सो कानूनलाई प्रारम्भदेखि नै वा निर्णय भएको मितिदेखि अमान्य र बदर घोषित गर्ने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ ।

(२) यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

तर अधिकार क्षेत्रको अभाव भएकोमा बाहेक व्यवस्थापिका-संसदले चलाएको विशेषाधिकारको कारवाही र तत्सम्बन्धमा तोकेको सजायमा यस उपधारा अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्ने छैन ।

(३) सर्वोच्च अदालतलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम शुरु मुद्दा हेर्ने, पुनरावेदन सुन्ने, साधक जाँच्ने, मुद्दा दोहऱ्याउने वा निवेदन सुन्ने अधिकार हुनेछ ।

(४) सर्वोच्च अदालतले कानूनद्वारा तोकिएका अवस्था र शर्तमा आफ्नो फैसला वा अन्तिम आदेशको पुनरावलोकन गर्न सक्नेछ । यसरी पुनरावलोकन गर्दा पहिला फैसला गर्दाका न्यायाधीश बाहेक अन्य न्यायाधीशले गर्नेछन् ।

(5) Other powers and procedures of the Supreme Court shall be as prescribed by law.

108. Establishment, management and jurisdiction of Appellate Courts and District Courts

The establishment and operation of the Appellate Courts, District Courts and other courts and judicial entities subordinate to the Supreme Court shall, subject to this Constitution, be as determined by law.

109. Appointment, qualifications and conditions of service and privileges of the Judges of Appellate Courts and Districts Courts

(1) The Chief Justice shall, on the recommendation of the Judicial Council, appoint the Chief Judge and Judges of the Appellate Courts and Judges of the District Courts.

(2) Any Nepali citizen who has a Bachelor's Degree in law and has worked as a District Judge or worked in any post of gazetted first class officer of the Judicial Service for a period of at least seven years; or has a Bachelors Degree in law and has practiced as a senior advocate or advocate for at least ten years; or, for at least 10 years, has either taught law or conducted research thereon or worked in any other field of law or justice shall be considered eligible for appointment as Chief Judge or other Judge of an Appellate Court.

(3) Any Nepali citizen who has a Bachelor's Degree in law and has worked for at least three years as a gazetted second class officer in the Judicial Service, or has practiced law for at least eight years as an advocate after having obtained a Bachelor's Degree in law, is eligible for appointment as a District Judge.

(4) A person who is an advocate with a Bachelor's Degree in law and has passed the written and oral examination conducted by the Judicial Council may be appointed to the post of the District Judge pursuant to clause (3). Such examination system and procedures shall be prescribed by law.

(5) For the appointment to the post of judge of the Appellate Court and the District Court the Judicial Council shall consider, *inter alia*, the qualifications, capacity, experience, dedication and contribution to justice, reputation earned in public life and high moral character of a person and make recommendations accordingly.

(५) सर्वोच्च अदालतको अन्य अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०८. पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको स्थापना, व्यवस्था र अधिकार क्षेत्र:

यस संविधानको अधीनमा रही पुनरावेदन अदालत, जिल्ला अदालत तथा सर्वोच्च अदालत मातहतका अन्य अदालत तथा न्यायिक निकायहरूको स्थापना र व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण गरिनेछ ।

१०९. पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको नियुक्ति, योग्यता र सेवाका शर्त तथा सुविधाहरू:

(१) प्रधान न्यायाधीशले न्याय परिषद्को सिफारिसमा पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश र न्यायाधीश तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको नियुक्ति गर्नेछ ।

(२) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी जिल्ला न्यायाधीश वा न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको पदमा कम्तीमा सात वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक वरिष्ठ अधिवक्ता वा अधिवक्ताको रूपमा कम्तीमा दश वर्ष वकालत गरेको वा कम्तीमा दश वर्ष कानूनको अध्यापन, अन्वेषण वा कानून वा न्याय सम्बन्धी अन्य कुनै क्षेत्रमा काम गरेको नेपाली नागरिक पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ ।

(३) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको पदमा कम्तीमा तीन वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक अधिवक्ताको रूपमा कम्तीमा आठ वर्ष वकालत गरेको नेपाली नागरिक जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ ।

(४) उपधारा (३) बमोजिम कानूनमा स्नातक अधिवक्तालाई जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्दा न्याय परिषद्बाट लिइने लिखित र मौखिक परीक्षाबाट उत्तीर्ण भएका व्यक्तिलाई नियुक्ति गरिनेछ । त्यस्तो परीक्षा प्रणाली र अन्य कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(५) न्याय परिषद्ले यस धारा बमोजिम योग्य भएको व्यक्तिलाई योग्यता, क्षमता, अनुभव, न्याय प्रतिको निष्ठा र योगदान, सार्वजनिक जीवनमा आर्जन गरेको ख्याती, उच्च नैतिक चरित्र समेतलाई विचार गरी पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्नेछ ।

(6) Unless the subject or context otherwise requires, the word "Judge" as mentioned in this Article and ensuing Articles shall mean and include an Additional Judge.

(7) The remuneration, allowances, pension, leave, gratuity and privileges and other conditions of service of the Chief Judge and other Judges of the Appellate Courts and the Judges of the District Court shall be as determined by law.

(8) The remuneration, privileges and conditions of service of the Chief Judge, other Judges of the Appellate Courts and the Judges of the District Courts shall not be altered to their disadvantage.

(9) Notwithstanding anything contained in clause (7), a Judge of an Appellate Court or of a District Court who is removed from his/her office pursuant to Sub-clause (c) of clause (10) shall not be entitled to any gratuities or pension.

(10) A Judge of an Appellate Court or District Court shall cease to hold office in the following circumstances

- a) if he/she submits written resignation to the Chief Justice,
- b) if he/she attains the age of sixty three years,
- c) if he/she is removed by the Chief Justice in accordance with a decision of the Judicial Council for reasons of incompetence, misbehaviour or failure to discharge the duties of his/her office in good faith, incapacity to discharge those duties due to physical or mental reasons or for deviation from the task of dispensing justice.

A Judge of the Appellate Court or District Court who is facing a charge under this sub-clause shall be given a reasonable opportunity to defend himself/herself; and for this purpose, the Judicial Council may constitute a "Committee of Inquiry" for recording the statement of the Judge, collecting evidence and submitting its findings thereon. The working procedure of the Committee shall be as regulated by law.

- d) if he/she dies.

(11) A Judge of an Appellate Court or District Court against whom proceedings have been initiated pursuant to sub-clause (c) of clause (10) shall not perform the duties of his/her office until the proceedings have been completed.

(६) यो धारा वा यस पछिका अन्य धाराहरूमा प्रयोग भएको न्यायाधीश भन्ने शब्दले विषय वा प्रसङ्गबाट अर्को अर्थ नलागेमा अतिरिक्त न्यायाधीश समेतलाई जनाउनेछ ।

(७) पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश, न्यायाधीश तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको पारिश्रमिक, भत्ता, निवृत्तिभरण, विदा, उपदान र सेवाका अन्य सुविधा र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् ।

(८) पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश र न्यायाधीश तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई मर्का पर्ने गरी निजको पारिश्रमिक, सुविधा र सेवाका शर्त बदलिने छैन ।

(९) उपधारा (७) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि उपधारा (१०) को खण्ड (ग) बमोजिम पदमुक्त भएको पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशले उपदान तथा निवृत्तिभरण पाउने छैन ।

(१०) देहायका अवस्थामा पुनरावेदन अदालत वा जिल्ला अदालतको न्यायाधीश आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछ:-

(क) निजले प्रधान न्यायाधीश समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,

(ख) निजको त्रिसष्टी वर्षको उमेर पूरा भएमा,

(ग) कार्यक्षमताको अभाव, खराब आचरण, इमान्दारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालन नगरेको, शारीरिक वा मानसिक कारणले कार्य सम्पादन गर्न असमर्थ भएको, न्यायमा विचलित भएको भन्ने आधारमा पदमुक्त गर्ने भनी न्याय परिषद्को निर्णय बमोजिम प्रधान न्यायाधीशबाट पदमुक्त भएमा,

यस खण्ड बमोजिम आरोप लागेको पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई आफ्नो सफाई पेश गर्न मनासिव मौका दिइनेछ र सो प्रयोजनको लागि निजसँग बयान लिन, प्रमाण सङ्कलन गर्न र राय सहितको प्रतिवेदन पेश गर्न न्याय परिषद्ले जाँचबुझ समिति गठन गर्न सक्नेछ । सो समितिको कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ ।

(घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(११) उपधारा (१०) को खण्ड (ग) बमोजिम कारवाही प्रारम्भ भएपछि सो कारवाहीको टुङ्गो नलागेसम्म आरोप लागेको त्यस्तो पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशले आफ्नो पदको कार्य गर्ने छैन ।

110. Judges of the Appellate Court and District Court not to be transferred to, or engaged in any other assignment

(1) A judge shall not be transferred to, engaged in or deputed to any assignment except that of a Judge.

Provided that the Government of Nepal may, in consultation with the Judicial Council, assign a Judge of the Appellate Court and the District Court for a specified period to work concerning judicial inquiry, or to any legal or judicial investigation or research, or to any other work of national concern. With regard to the Judges of the Appellate Courts or District Courts, the Chief Justice, in consultation with the Judicial Council, may assign them to the above mentioned work, including work relating to elections.

(2) The Chief Justice may transfer the Judges of the Appellate Courts or District Courts from one court to another on the recommendation of the Judicial Council.

(3) The Chief Justice may assign a judge of any Court for a specified period of time as a judge of another court of similar level taking into consideration the number and subject matter of the cases to be decided.

(4) The Supreme Court may, as provided for in the law, authorize a judge who is designated as a judge in a geographical region to issue preliminary or interim orders through electronic or other media, in the course of dealing with cases, to another nearby court of the same level taking into consideration the geographical situation.

111. Transfer of cases

If the Supreme Court is satisfied that the dispensation of justice in a case registered in a particular court may be adversely affected if it is heard by that court, the Supreme Court may order another court of the same level to hear the case.

112. Responsibility of the Chief Justice

The Chief Justice shall have the ultimate responsibility to make the administration of justice effective, and for this purpose he/she may, subject to this Constitution and other laws, give necessary instructions to the Supreme Court and other subordinate courts.

११०. पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई अन्य कुनै पदमा सरुवा गर्न वा काममा लगाउन नहुने:

(१) कुनै न्यायाधीशलाई न्यायाधीशको पदमा बाहेक अन्य कुनै पदमा सरुवा गरिने, काम लगाइने वा काजमा खटाइने छैन ।

तर नेपाल सरकारले न्याय परिषदसँग परामर्श लिई पुनरावेदन तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई न्यायिक जाँचबुझको काममा वा केही खास अवधिको लागि कानून वा न्याय सम्बन्धी अनुसन्धान, अन्वेषण वा राष्ट्रिय सरोकारको अन्य कुनै काममा खटाउन सक्नेछ । पुनरावेदन अदालत वा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको हकमा प्रधान न्यायाधीशले न्याय परिषदसँग परामर्श गरी उल्लिखित काम र निर्वाचन जस्ता काममा लगाउन सक्नेछ ।

(२) न्याय परिषदको सिफारिसमा प्रधान न्यायाधीशले पुनरावेदन अदालत तथा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशलाई एक अदालतबाट अर्को अदालतको न्यायाधीशमा सरुवा गर्न सक्नेछ ।

(३) मुद्दाको सङ्ख्या र न्यायिक निरूपण गरिनु पर्ने विवादको विषय समेतको आधारमा कुनै अदालतको न्यायाधीशलाई केही समयको लागि समान तहको अन्य अदालतमा न्यायाधीश भई काम काज गर्न प्रधान न्यायाधीशले पठाउन सक्नेछ ।

(४) कुनै क्षेत्रमा रहेका न्यायाधीशलाई भौगोलिक दृष्टिले नजिकको क्षेत्रको समान तहको अन्य अदालतमा रहेको मुद्दाको कारवाहीको क्रममा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम विद्युतीय उपकरणको माध्यमबाट वा अन्य माध्यमबाट प्रारम्भिक तथा अन्तरिम आदेश दिने अधिकार सर्वोच्च अदालतले प्रदान गर्न सक्नेछ ।

१११. मुद्दा सार्न सक्ने:

कुनै अदालतमा दायर भएको मुद्दा सो अदालतबाट सुनुवाई हुँदा न्याय प्रभावित हुने अवस्था छ भन्ने कारणसँग सर्वोच्च अदालत सन्तुष्ट भएमा त्यस्तो मुद्दा समान तहको अन्य अदालतबाट सुनुवाई गर्न सर्वोच्च अदालतले आदेश दिन सक्नेछ ।

११२. प्रधान न्यायाधीशको जिम्मेवारी:

मुलुकको न्याय प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउने अन्तिम जिम्मेवारी प्रधान न्यायाधीशको हुनेछ र सो प्रयोजनको लागि निजले यस संविधान तथा अन्य कानूनको अधीनमा रही सर्वोच्च अदालत तथा मातहतका अदालतलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

113. Judicial Council

(1) There shall be a Judicial Council to make recommendations and give advice in accordance with this Constitution concerning the appointment of, transfer of, disciplinary action against, and dismissal of Judges, and other matters relating to judicial administration, which shall consist of the following as its Chairperson and members:-

a) The Chief Justice	- Chairperson
b) The Minister of Justice	- Member
c) Senior-most Judge of the Supreme Court	- Member
d) A person to be nominated by the Prime Minister from among jurists	- Member
e) A senior advocate, or an advocate who has at least twenty years experience to be appointed by the Chief Justice on the recommendation of the Nepal Bar Association	- Member

Explanation: For the purpose of this article, the word "Minister" shall also include a Minister of State for Justice with an independent portfolio

(2) The term of office of the members referred to in sub-clauses (c) and (d) of clause (1), shall be four years and their remuneration and privileges shall be the same as those of a Judge of the Supreme Court.

(3) The members referred to in sub-clause (c) and (d) of clause (1) above, may be removed from office on the same grounds and in the same manner as provided for the removal of a Judge of the Supreme Court.

(4) The Chairperson and members of the Judicial Council may obtain and study the documents and files of a case related to any complaint lodged against a judge, and may furnish information thereon to the Judicial Council.

(5) The Judicial Council may, while carrying out preliminary investigation of a complaint received against a judge, constitute a Committee of Inquiry, if it has determined that a detailed investigation by an expert is required.

(6) The other functions, duties and powers of the Judicial Council shall be as determined by law.

११३. न्याय परिषद्:

(१) यस संविधान बमोजिम न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, सरुवा, अनुशासन सम्बन्धी कारवाही, बर्खासी र न्याय प्रशासन सम्बन्धी अन्य कुराहरूको सिफारिस गर्न वा परामर्श दिन एउटा न्याय परिषद् रहनेछ जसमा देहाय बमोजिम अध्यक्ष र सदस्यहरू हुनेछन्:-

(क) प्रधान न्यायाधीश	- अध्यक्ष
(ख) न्याय मन्त्री	- सदस्य
(ग) सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठतम न्यायाधीश एकजना	- सदस्य
(घ) कानूनविद् मध्ये प्रधानमन्त्रीबाट मनोनीत एकजना	- सदस्य
(ङ) नेपाल बार एसोसिएशनको सिफारिसमा प्रधान न्यायाधीशद्वारा नियुक्त वरिष्ठ अधिवक्ता वा कम्तीमा बीस वर्षको अनुभव प्राप्त अधिवक्ता	- सदस्य

स्पष्टीकरण: यस भागको प्रयोजनका लागि “मन्त्री” भन्नाले स्वतन्त्र कार्यभार भएको राज्य मन्त्री समेतलाई जनाउनेछ ।

(२) उपधारा (१) को खण्ड (घ) र (ङ) बमोजिमको सदस्यको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र निजको पारिश्रमिक तथा सुविधा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशको सरह हुनेछ ।

(३) उपधारा (१) को खण्ड (घ) र (ङ) बमोजिमको सदस्यलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।

(४) न्याय परिषद्को अध्यक्ष लगायतका सदस्यले कुनै न्यायाधीशको सम्बन्धमा पर्न आएको उजुरीसँग सम्बद्ध मुद्दाका कागजात तथा फायल मगाई अध्ययन गरी न्याय परिषद्मा त्यसको जानकारी दिन सक्नेछ ।

(५) कुनै न्यायाधीशको विषयमा पर्न आएको उजुरीको सम्बन्धमा प्रारम्भिक छानबिन गराउँदा विशेषज्ञबाट विस्तृत छानबिन गर्नु पर्ने देखिएमा न्याय परिषद्ले जाँचबुझ समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(६) न्याय परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

114. Judicial Service Commission

(1) In appointing, transferring or promoting gazetted officers of the Judicial Service or in taking departmental action concerning such officers in accordance with law, the Government of Nepal shall act on the recommendation of the Judicial Service Commission.

Provided that, for the purpose of permanent recruitment to gazetted posts of the Judicial Service from persons who are not already in the Government Service or from persons being promoted from non-gazetted to gazetted posts within the Judicial Service, the Government of Nepal shall act on the recommendation of the Public Service Commission.

(2) The Judicial Service Commission shall consist of the following as its Chairperson and members

(a) The Chief Justice	- Chairperson
(b) The Minister of Justice	- Member
(c) The Senior-most Judge of the Supreme Court	- Member
(d) The Chairperson of the Public Service Commission	- Member
(e) The Attorney General	- Member

(3) Other functions, duties, powers and procedures of the Judicial Service Commission shall be as determined by law.

115. Duty to extend cooperation to the courts

It shall be the duty of the Government of Nepal and the offices and officials subordinate to the Government of Nepal to act in aid of the Supreme Court and other courts in carrying out the functions of dispensing justice.

116. Orders and decisions of courts to be binding

(1) All shall abide by the orders and decisions made in the course of the hearing of a suit by courts.

(2) Any interpretation given to a law or any legal principle laid down by the Supreme Court in the course of the hearing of a suit shall be binding on the Government of Nepal and all offices and courts.

११४. न्याय सेवा आयोग:

(१) नेपाल सरकारले कानून बमोजिम न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित पदमा नियुक्ति, सरुवा, बढुवा गर्दा वा त्यस्तो पदमा बहाल रहेको कुनै कर्मचारीलाई विभागीय सजाय गर्दा न्याय सेवा आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नेछ ।

तर सरकारी सेवामा बहाल नरहेको व्यक्तिलाई न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित पदमा नयाँ भर्नाद्वारा स्थायी नियुक्ति गर्दा वा न्याय सेवाको राजपत्र अनङ्कित पदबाट न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित पदमा बढुवा गर्दा नेपाल सरकारले लोक सेवा आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

(२) न्याय सेवा आयोगमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू हुनेछन् :-

(क) प्रधान न्यायाधीश	- अध्यक्ष
(ख) न्याय मन्त्री	- सदस्य
(ग) सर्वोच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीश	- सदस्य
(घ) लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष	- सदस्य
(ङ) महान्यायाधिवक्ता	- सदस्य

(३) न्याय सेवा आयोगको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

११५. अदालतलाई सहयोग गर्नु पर्ने:

न्याय सम्पादनको कार्यमा सर्वोच्च अदालत र अन्य अदालतहरूलाई सहयोग गर्नु नेपाल सरकार र मातहतका सबै कार्यालय वा पदाधिकारीहरूको कर्तव्य हुनेछ ।

११६. अदालतको आदेश र निर्णयलाई मान्नु पर्ने:

(१) मुद्दा मामिलाको रोहमा अदालतले दिएको आदेश वा निर्णयको सबैले पालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) मुद्दा मामिलाका रोहमा सर्वोच्च अदालतले गरेको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्त नेपाल सरकार तथा सबै अड्डा अदालतहरूले मान्नु पर्नेछ ।

117. Annual report

(1) Each year, the Supreme Court shall submit its annual report to the Prime Minister, and the Prime Minister shall make arrangements to place such reports before the Legislature-Parliament.

(2) The annual report to be submitted pursuant to clause (1) shall contain *inter alia* the following particulars -

- (a) the number of cases registered in the Supreme Court and subordinate courts,
- (b) the number of cases disposed of and pending out of the cases registered as stated in sub-clause (a), and the reason for the latter being pending,
- (c) details of new precedents set by the Supreme Court,
- (d) number of cases reviewed by the Supreme Court,
- (e) description of judicial comment made by the Supreme Court, if any, on the matter of competence regarding the conduct of the judicial duty of any judge of a court subordinate to it,
- (f) amount of fines and penalties paid,
- (g) details regarding the implementation of decisions,
- (h) the budget appropriated to the Supreme Court and subordinate courts, and statement of expenditures.

(3) While submitting the annual report pursuant to clause (1), the Supreme Court shall also include the details of the work performed by the Judicial Council and the Judicial Service Commission.

118. Constituent Assembly Court

(1) A Constituent Assembly Court shall be constituted to resolve complaints regarding election to the Constituent Assembly.

(2) The constitution, jurisdiction and other matters relating to the Constituent Assembly Court established pursuant to clause (1) shall be as determined by law.

(3) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Constitution, unless a petition is filed in the court constituted pursuant to clause (1), in the manner prescribed by law, no question shall be raised in any court regarding the election of a member to the Constituent Assembly.

(4) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Constitution, once the process of election to the Constituent Assembly has commenced, no question shall be raised in any court in such a way as to hinder the election.

११७. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) सर्वोच्च अदालतले प्रत्येक वर्ष आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने वार्षिक प्रतिवेदनमा अन्य कुराहरूको अतिरिक्त देहायको विवरण खुलाउनु पर्नेछ:-

- (क) सर्वोच्च अदालत र मातहतका अदालतमा दर्ता भएका मुद्दाको सङ्ख्यात्मक विवरण,
- (ख) खण्ड (क) मा उल्लेख भए बमोजिम दर्ता भएका मुद्दा मध्ये फछ्यौट भएका र नभएका मुद्दाको सङ्ख्या र फछ्यौट हुन नसकेको कारण,
- (ग) सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादन भएका नयाँ नजीरहरूको विवरण,
- (घ) सर्वोच्च अदालतबाट पुनरावलोकन भएको मुद्दाको सङ्ख्या,
- (ङ) सर्वोच्च अदालतले मातहतका अदालतको कुनै न्यायाधीशको न्याय सम्पादनको सम्बन्धमा कार्यक्षमता सम्बन्धी विषयमा कुनै न्यायिक टिप्पणी गरेको भए सोको विवरण,
- (च) दण्ड वा जरिवाना असुल उपर भएको रकमको विवरण,
- (छ) फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण,
- (ज) सर्वोच्च अदालत तथा मातहतका अदालतलाई विनियोजन भएको बजेट र खर्चको विवरण ।

(३) सर्वोच्च अदालतले उपधारा (१) बमोजिमको प्रतिवेदन पेश गर्दा न्याय परिषद् र न्यायसेवा आयोगबाट भएका काम कारवाहीको विवरण समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

११८. संविधान सभा सम्बन्धी अदालत:

(१) निर्वाचन सम्बन्धी उजुरी हेर्न एक संविधान सभा अदालत गठन गरिनेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिमको संविधान सभा अदालतको गठन, क्षेत्राधिकार र अन्य विषयहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(३) यस संविधानमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपधारा (१) बमोजिमको अदालतमा कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम उजुर नपरी संविधान सभा सदस्यका लागि भएको कुनै निर्वाचन सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

(४) यस संविधानमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधान सभाको निर्वाचन प्रकृया प्रारम्भ भएपछि निर्वाचन अवरुद्ध हुने गरी कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

PART 11

COMMISSION FOR THE INVESTIGATION OF ABUSE OF AUTHORITY

119. Commission for the Investigation of Abuse of Authority

(1) There shall be a Commission for the Investigation of Abuse of Authority in Nepal consisting of a Chief Commissioner and as many other Commissioners as required. If additional Commissioners are appointed apart from the Chief Commissioner, the Chief Commissioner shall act as Chairperson of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority.

(2) The Prime Minister shall, on the recommendation of the Constitutional Council, appoint the Chief Commissioner and other Commissioners.

(3) Subject to the proviso in sub-clause (a) of clause (7), the term of office of the Chief Commissioner and other Commissioners shall be six years from the date of appointment.

Provided that,

(a) If, before the expiry of his/her term, the Chief Commissioner or a Commissioner attains the age of sixty-five, he/she shall retire.

(b) The Chief Commissioner or a Commissioner may be removed from his/her office on the same ground and in the same manner as has been set out for the removal of a Judge of the Supreme Court.

(4) The office of the Chief Commissioner or a Commissioner shall be deemed vacant under the following circumstances -

(a) if he/she submits a written resignation to the Prime Minister,

(b) if pursuant to clause (3), his/her term expires or he/she is removed from his/her office,

(c) if he/she dies.

5) No person shall be eligible to be appointed as the Chief Commissioner or a Commissioner unless he/she -

(a) holds a Bachelor's Degree from a university recognized by the Government of Nepal,

भाग ११

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग

११८. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग:

- (१) नेपालमा एक अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग रहनेछ, जसमा प्रमुख आयुक्त र आवश्यक सङ्ख्यामा अन्य आयुक्तहरू रहनेछन् । प्रमुख आयुक्तका अतिरिक्त अन्य आयुक्त नियुक्त भएमा प्रमुख आयुक्तले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।
- (२) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा प्रमुख आयुक्त र अन्य आयुक्तहरूको नियुक्ति गर्नेछ ।
- (३) उपधारा (७) को प्रतिवन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (क) को अधीनमा रही प्रमुख आयुक्त र अन्य आयुक्तहरूको पदावधि नियुक्तिको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।
- तर,
- (क) सो पदावधि पूरा हुनु अगावै प्रमुख आयुक्त वा आयुक्तको उमेर पैंसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा निज आफ्नो पदमा बहाल रहने छैन ।
- (ख) प्रमुख आयुक्त र आयुक्तलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।
- (४) देहायका अवस्थामा प्रमुख आयुक्त वा आयुक्तको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-
- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) उपधारा (३) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा,
- (ग) निजको मृत्यु भएमा ।
- (५) देहाय बमोजिमको योग्यता नभई कुनै व्यक्ति प्रमुख आयुक्त वा आयुक्तको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुने छैन :-
- (क) नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोपाधि प्राप्त गरेको,

- (b) is not a member of any political party immediately before the appointment,
- (c) has at least twenty years experience in the field of accounting, revenue, engineering, law, development or research and is a distinguished person
- (d) has attained forty-five years of age, and
- (e) possesses a high moral character.

(6) The remuneration and other conditions of service of the Chief Commissioner and the Commissioners shall be as determined by law. The remuneration and other conditions of service of the Chief Commissioner and the Commissioners shall not, so long as they hold office, be altered to their disadvantage.

(7) A person once appointed as the Chief Commissioner or Commissioner shall not be eligible for appointment in other Government Service.

Provided that,

- (a) Nothing in this Clause shall be deemed to be a bar to appointment of a Commissioner of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority as its Chief Commissioner, and when a Commissioner is so appointed as the Chief Commissioner, his/her term of office shall be computed as to include his/her tenure as Commissioner as well.
- (b) Nothing in this clause shall be deemed to be a bar to appointment to any position of a political nature, or to any position which has the responsibility of making investigations, inquiries or findings on any subject, or to any position which has the responsibility of submitting advice, opinions or recommendations after carrying out studies or research on any subject.

120. Functions, duties and powers of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority

(1) The Commission for the Investigation of Abuse of Authority may, in accordance with law, conduct or cause to be conducted inquiries into, and investigations of, improper conduct or corruption by a person holding any public office.

Provided that this Clause shall not be applicable to any official in relation to whom this Constitution itself separately provides for such action, and to any officials with regard to whom other law has separately made special provision.

(2) An inquiry and investigation may be conducted, or caused to be conducted, against any official of a Constitutional Body removed from their office following an impeachment resolution on the ground of misbehaviour, any Judge removed by the Judicial Council on similar charges, or any person proceeded against under the Army Act after they are removed from office, in accordance with law.

- (ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनैतिक दलको सदस्य नरहेको,
- (ग) लेखा, राजस्व, इन्जिनियरिङ्ग, कानून, विकास वा अनुसन्धानको क्षेत्रमा कम्तीमा बीस वर्ष काम गरी अनुभव र ख्याति प्राप्त गरेको,
- (घ) पैतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र
- (ङ) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(६) प्रमुख आयुक्त र आयुक्तको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् । प्रमुख आयुक्त र आयुक्त आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैनन् ।

(७) प्रमुख आयुक्त वा आयुक्त भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुने छैन ।

तर,

- (क) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको आयुक्तलाई प्रमुख आयुक्तको पदमा नियुक्त गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन र सो बमोजिम कुनै आयुक्त प्रमुख आयुक्तको पदमा नियुक्त भएकोमा निजको पदावधिको गणना गर्दा आयुक्त भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ ।
- (ख) कुनै राजनैतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानविन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

११०. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य वा भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कानून बमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

तर यस संविधानमा छुट्टै व्यवस्था भएको पदाधिकारी र अन्य कानूनले छुट्टै विशेष व्यवस्था भएको पदाधिकारीको हकमा यो उपधारा लागू हुने छैन ।

(२) खराब आचरणका आधारमा महाभियोग प्रस्ताव पारित भई पदमुक्त हुने संवैधानिक पदाधिकारीहरू, न्याय परिषद्बाट सोही अभियोगमा पदमुक्त हुने न्यायाधीशहरू र सैनिक ऐन बमोजिम कारबाही हुने व्यक्तिका हकमा निजलाई पदमुक्त भइसकेपछि कानून बमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न गराउन सकिनेछ ।

(3) If the Commission for the Investigation of Abuse of Authority finds, upon inquiry or investigation carried out pursuant to clause (1), that any person holding any public office has misused his/her authority by committing an act which is defined by law as improper conduct, it may warn such person, or forward a recommendation to the authority concerned in writing to take departmental action or any other necessary action as prescribed by the law.

(4) If the Commission for the Investigation of Abuse of Authority finds, upon inquiry or investigation carried out pursuant to clause (1), that a person holding any public office has committed an act which is defined by law as corrupt, it may lodge or caused to be lodged a case against such person or any other person involved therein in a court with jurisdiction in accordance with the law.

(5) If the Commission for the Investigation of Abuse of Authority finds, upon inquiry or investigation carried out pursuant to clause (1), that the nature of the work to be carried out by the person holding any public office falls under the jurisdiction of another authority or body, it may forward a recommendation to the authority or body concerned in writing for necessary action.

(6) Subject to this Constitution, other functions, duties, powers and procedures of the Commission for the Investigation of Abuse of Authority shall be as determined by law.

(7) The Commission for the Investigation of Abuse of Authority may delegate any of its powers, functions and duties relating to the inquiry, investigation or lodging of cases, to the Chief Commissioner, Commissioner or any employee of the Government of Nepal to be exercised in compliance with the conditions specified.

121. Annual report

(1) The Commission for the Investigation of Abuse of Authority shall submit an annual report to the Prime Minister on the work it has performed in accordance with this Constitution, and the Prime Minister shall make arrangements to submit such report before the Legislature-Parliament.

(2) The annual report to be submitted pursuant to clause (1) shall contain *inter alia* the total number of complaints lodged during the year at the Commission for the Investigation of Abuse of Authority; the number of cases in which investigation has been completed, cases filed in court with jurisdiction in accordance with law, with the number of cases pending, the cases in which warnings have been issued, or forwarded with recommendations in writing for departmental or any other necessary action; the achievements in preventing corruption and the recommendations for improvements in the future.

(३) उपधारा (१) बमोजिम भएको अनुसन्धान र तहकिकातबाट सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले कानून बमोजिम अनुचित कार्य मानिने कुनै काम गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको देखिएमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निजलाई सचेत गराउन, विभागीय कारवाही वा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम अन्य आवश्यक कारवाहीको लागि अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(४) उपधारा (१) बमोजिम भएको अनुसन्धान र तहकिकातबाट सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले कानून बमोजिम भ्रष्टाचार मानिने कुनै काम गरेको देखिएमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले त्यस्तो व्यक्ति र सो अपराधमा संलग्न अन्य व्यक्ति उपर कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतमा मुद्दा दायर गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(५) उपधारा (१) बमोजिम भएको अनुसन्धान र तहकिकातबाट सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिको काम कारवाही अन्य अधिकारी वा निकायको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रकृतिको देखिएमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आवश्यक कारवाहीको लागि सम्बन्धित अधिकारी वा निकाय समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(६) यस संविधानको अधीनमा रही अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

(७) अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने वा मुद्दा चलाउने आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकारमध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले प्रमुख आयुक्त, आयुक्त वा नेपाल सरकारको कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्न पाउने गरी सुम्पन सक्नेछ ।

१२१. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) यस संविधान बमोजिम अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा वर्षभरि परेका उजुरी, अनुसन्धान तहकिकात गरी कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतमा दायर गरेको र तामेलीमा राखेको मुद्दाको सङ्ख्या, अनुचित कार्य गरेकोमा सचेत गराएको वा विभागीय कारवाही वा अन्य कारवाहीका लागि लेखी पठाएको सङ्ख्या, भ्रष्टाचार निवारणका सम्बन्धमा भएको उपलब्धि तथा सो सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

PART 12

AUDITOR GENERAL

122. Auditor General

- (1) There shall be an Auditor General of Nepal.
- (2) The Auditor General shall be appointed by the Prime Minister on the recommendation of the Constitutional Council.
- (3) Subject to the proviso of clause (7), the term of office of the Auditor General shall be six years from the date of appointment.
Provided that,
 - (a) If, before the expiry of his/her term, the Auditor General attains the age of sixty-five, he/she shall retire.
 - (b) The Auditor General may be removed from his/her office on the same grounds and in the same manner as has been set out for removal of a Judge of the Supreme Court.
- (4) The office of the Auditor General shall be deemed vacant in the following circumstances -
 - (a) if he/she submits a written resignation to the Prime Minister,
 - (b) if pursuant to clause (3) his/her term expires or he/she is removed from his/her office,
 - (c) if he/she dies.
- (5) No person shall be eligible to be appointed as the Auditor General unless he/she -
 - (a) holds a Bachelors Degree in Management, Commerce or Accounts from a university recognized by the Government of Nepal, or has worked as a Special Class Officer of the Government of Nepal after successfully completing the Chartered Accountants examination, or has at least twenty years experience in the field of auditing;
 - (b) is not a member of any political party immediately before appointment;
 - (c) has attained forty-five years of age, and
 - (d) possesses high moral character

भाग १२

महालेखापरीक्षक

१११. महालेखापरीक्षक:

- (१) नेपालमा एक महालेखापरीक्षक हुनेछ ।
- (२) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा महालेखापरीक्षकको नियुक्ति गर्नेछ ।
- (३) उपधारा (७) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको अधीनमा रही महालेखापरीक्षकको पदावधि नियुक्तिको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।
- तर,
- (क) सो पदावधि पूरा हुनु अगावै महालेखापरीक्षकको उमेर पैंसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा निज आफ्नो पदमा बहाल रहने छैन ।
- (ख) महालेखापरीक्षकलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।
- (४) देहायका अवस्थामा महालेखापरीक्षकको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-
- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) उपधारा (३) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा,
- (ग) निजको मृत्यु भएमा ।
- (५) देहाय बमोजिमको योग्यता नभई कुनै व्यक्ति महालेखापरीक्षकको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुने छैन :-
- (क) नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट व्यवस्थापन, वाणिज्यशास्त्र वा लेखामा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी वा चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी परीक्षा उत्तीर्ण गरी नेपाल सरकारको विशिष्ट श्रेणीमा काम गरेको वा लेखा परीक्षण सम्बन्धी काममा कम्तीमा बीस वर्ष अनुभव प्राप्त गरेको,
- (ख) नियुक्ति हुँदाका वखत कुनै राजनैतिक दलको सदस्य नरहेको,
- (ग) पैंतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र
- (घ) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(6) The remuneration and other conditions of service of the Auditor General shall be as determined by law. The remuneration and other conditions of service of the Auditor General shall not, so long as he/she holds office, be altered to his/her disadvantage.

(7) A person once appointed as the Auditor General shall not be eligible for appointment in other Government service.

Provided that nothing in this clause shall be a bar to appointment to any position of a political nature, or to any position which has the responsibility of making investigations, inquiries or findings on any subject, or to any position which has the responsibility of submitting advice, opinions or recommendations after carrying out studies or research on any subject.

123. Functions, duties and powers of the Auditor General

(1) The accounts of the Supreme Court, Legislature-Parliament, Constituent Assembly, Commission for the Investigation of Abuse of Authority, Auditor General, Public Service Commission, Election Commission, National Human Rights Commission, Office of the Attorney General and other offices of constitutional entities and the Nepal Army and Armed Police and the Nepal Police as well as of all other government offices and courts shall be audited by the Auditor General in the manner determined by law, with due consideration given to the regularity, economy, efficiency, effectiveness and the propriety thereof.

(2) The Auditor General shall be consulted in the matter of the appointment of auditors for carrying out the audit of any corporate body of which the Government of Nepal owns more than fifty percent of the shares or assets. The Auditor General may also issue necessary directives setting forth the principles for carrying out the audit of such corporate bodies.

(3) The Auditor General shall, at all times, have access to documents concerning the accounts for the purpose of carrying out the functions specified in clause (1). It shall be the duty of the head of the office in question to provide all documents or information which may be demanded by the Auditor General or his/her employees.

(4) The accounts to be audited pursuant to clause (1) shall, subject to the relevant law, be maintained in such form as is prescribed by the Auditor General.

(६) महालेखापरीक्षकको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् । महालेखापरीक्षक आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैनन् ।

(७) महालेखापरीक्षक भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुने छैन ।

तर कुनै राजनैतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानबिन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

१२३. महालेखापरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) सर्वोच्च अदालत, व्यवस्थापिका-संसद, संविधान सभा, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षक, लोक सेवा आयोग, निर्वाचन आयोग, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा अन्य संवैधानिक निकायको कार्यालय र नेपाली सेना एवं सशस्त्र प्रहरी वा नेपाल प्रहरी लगायतका सबै सरकारी कार्यालय र अदालतको लेखा कानूनद्वारा निर्धारित तरिका बमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुनेछ ।

(२) पचास प्रतिशतभन्दा बढी शेयर वा जायजेशामा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणको लागि लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा महालेखापरीक्षकसँग परामर्श गरिनेछ । त्यस्तो संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण गर्दा अपनाउनु पर्ने सिद्धान्तको सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकले आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) महालेखापरीक्षकलाई उपधारा (१) बमोजिमको कामको लागि लेखा सम्बन्धी कागजपत्र जुनसुकै बखत हेर्न पाउने अधिकार हुनेछ । सो अनुसार महालेखापरीक्षक वा त्यसका कुनै कर्मचारीले माग गरेको जुनसुकै कागजपत्र तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) उपधारा (१) अनुसार लेखापरीक्षण गरिने लेखा सम्बन्धित कानूनका अधीनमा रही महालेखापरीक्षकद्वारा तोकिएको ढाँचामा राखिनेछ ।

(5) In addition to the accounts of the offices referred to in clause (1), the law may also require that the accounts of any other office or institution be audited by the Auditor General.

124. Annual report

(1) The Auditor General shall submit to the Prime Minister an annual report on the work the office has performed, and the Prime Minister shall make arrangements to submit such reports to the Legislature-Parliament.

(2) The annual report to be submitted pursuant to clause (1) above shall state, *inter alia*, the offices in respect of which the Auditor General has carried out audits in that year, any irregularities revealed by the audit, the achievements in resolving irregularities and the results obtained, and the details of recommendations for reform in future in regard to audit

(५) उपधारा (१) मा उल्लेख भएका कार्यालयहरूको लेखाका अतिरिक्त अन्य कुनै कार्यालय वा संस्थाको महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी कानूनद्वारा व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

१२४. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त महालेखापरीक्षकबाट वर्षभरिमा लेखापरीक्षण गरेका निकायको विवरण, लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजुको स्थिति, बेरुजु फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरुजु फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि तथा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

PART 13

PUBLIC SERVICE COMMISSION

125. Public Service Commission

(1) There shall be a Public Service Commission of Nepal consisting of a Chairperson and such number of other members as may be required.

(2) The Prime Minister shall on the recommendation of the Constitutional Council, appoint the Chairperson and other members of the Public Service Commission.

(3) At least fifty percent of the total number of members of the Public Service Commission shall be appointed from persons who have worked for at least twenty years in any government service, and the rest of the members shall be appointed from persons who have done research, investigation, teaching or any other significant work in fields such as science, technology, art, literature, law, public administration, sociology or any other sphere of national life and who hold a high reputation.

(4) Subject to the proviso under sub-clause (a) of clause (8), the term of office of the Chairperson and other members of the Public Service Commission shall be six years from the date of appointment.

Provided that,

(a) If, before the expiry of his/her term, the Chairperson or a member of the Public Service Commission attains the age of sixty-five, he/she shall retire.

(b) The Chairperson and other members of the Public Service Commission may be removed from office on the same grounds and in the same manner as has been set out for the removal of a Judge of the Supreme Court.

(5) The office of the Chairperson or other members of the Public Service Commission shall be deemed vacant in the following circumstances -

(a) if he/she submits a written resignation to the Prime Minister,

(b) if pursuant to clause (4) his/her term expires or he/she is removed from his/her office,

(c) if he/she dies.

भाग १३

लोक सेवा आयोग

१२५. लोक सेवा आयोग:

- (१) नेपालमा एक लोक सेवा आयोग हुनेछ जसमा अध्यक्ष र आवश्यकता अनुसार अन्य सदस्यहरू रहनेछन् ।
- (२) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा लोक सेवा आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्ति गर्नेछ ।
- (३) लोक सेवा आयोगका सदस्यहरूमध्ये कम्तीमा पचास प्रतिशत सदस्यहरू बीस वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिसम्म कुनै सरकारी सेवामा रहेका व्यक्तिहरू मध्येबाट र बाँकी सदस्यहरू विज्ञान, प्रविधि, कला, साहित्य, कानून, जनप्रशासन, समाजशास्त्र वा राष्ट्रिय जीवनका अन्य क्षेत्रमा शोध, अनुसन्धान, अध्यापन वा अन्य कुनै महत्वपूर्ण कार्य गरी ख्यातिप्राप्त गरेका व्यक्तिहरू मध्येबाट नियुक्त हुनेछन् ।
- (४) उपधारा (८) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (क) को अधीनमा रही लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।
- तर,
- (क) सो पदावधि पूरा हुन अगावै लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको उमेर पैसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा निज आफ्नो पदमा बहाल रहने छैन ।
- (ख) लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष र सदस्यलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।
- (५) देहायका अवस्थामा लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ:-
- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) उपधारा (४) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा,
- (ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(6) No person shall be eligible to be appointed as Chairperson or member of the Public Service Commission unless he/she possess the following qualifications -

- (a) holding a post-graduate degree from a university recognized by the Government of Nepal,
- (b) not being a member of any political party immediately before the appointment,
- (c) having attained the age of forty-five years, and
- d) possessing high moral character.

(7) The remuneration and other conditions of service of the Chairperson and the member of the Public Service Commission shall be as determined by law. The remuneration and other conditions of service of the Chairperson and the members of the Public Service Commission shall not, so long as they hold office, be altered to their disadvantage.

(8) A person once appointed to the office of the Chairperson and the member of the Public Service Commission shall not be eligible for appointment in other Government services.

Provided that,

- (a) Nothing in this clause shall be deemed to be a bar to the appointment of a member of the Public Service Commission as Chairperson thereof, and when a member is so appointed as the Chairperson, his/her term of office shall be computed so as to include his/her tenure as member as well.
- (b) Nothing in this clause shall be deemed to be a bar to appointment to any position of a political nature, or to any position which has the responsibility of making investigations, inquiries or findings on any subject, or to any position which has the responsibility of submitting advice, opinions or recommendations after carrying out studies or research on any subject.

126. Functions, duties and powers of the Public Service Commission

(1) It shall be the duty of the Public Service Commission to conduct examinations for the selection of suitable candidates to be appointed to Civil Service posts.

Explanation: For the purposes of this Article, all services and positions in the Government of Nepal shall be deemed included within the Civil Service, except Army officers or soldiers and the service and positions of Armed Police or Police personnel, and such other services and positions as are excluded from the Civil Service or positions by Act.

(६) देहाय बमोजिम नभई कुनै व्यक्ति लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुने छैन :-

- (क) नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेको,
- (ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनैतिक दलको सदस्य नरहेको,
- (ग) पैतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र
- (घ) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(७) लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् । लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष र सदस्य आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजहरूलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैनन् ।

(८) लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष वा सदस्य भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुने छैन ।

तर,

- (क) लोक सेवा आयोगको सदस्यलाई अध्यक्षमा नियुक्त गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन र सो बमोजिम कुनै सदस्य अध्यक्षको पदमा नियुक्त भएमा निजको पदावधिको गणना गर्दा सदस्य भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ ।
- (ख) कुनै राजनैतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानविन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

११६. लोक सेवा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) निजामती सेवाको पदमा नियुक्तिको निमित्त उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्न परीक्षा सञ्चालन गर्नु लोक सेवा आयोगको कर्तव्य हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनको लागि सैनिक अधिकृत वा जवान र सशस्त्र प्रहरी वा प्रहरी कर्मचारीको सेवा वा पद तथा निजामती सेवा वा पद होइन भनी ऐनद्वारा तोकिएको अन्य सेवा वा पद बाहेक नेपाल सरकारका अरु सबै सेवा वा पदलाई निजामती सेवा वा पद मानिनेछ ।

(2) Permanent appointment to any position in the Civil Service which carries the benefit of pension shall not be made except in consultation with the Public Service Commission.

(3) The Public Service Commission shall be consulted on the following subjects

- a) matters concerning the law relating to the conditions of service of the Civil Service,
- b) the general principles to be followed in the course of appointment to, promotion to, and departmental action concerning therein, the Civil Service or positions therein,
- c) matters concerning the suitability of any candidate for appointment to a Civil Service position for a period of more than six months,
- d) matters concerning the suitability of any candidate for transfer or promotion from one service to another within the Civil Service or from any other Government Service to the Civil Service,
- e) matters concerning the permanent transfer or promotion of any employee working in any position of an organization which is not required to consult with the Public Service Commission on matters of appointment, to any position for which consultation with the Public Service Commission is required, and
- f) matters relating to departmental actions proposed against any Civil Servant.

(4) Notwithstanding anything contained in clause (3), matters falling within the purview of the Judicial Service Commission pursuant to Article 144 shall be governed by that Article.

(5) The Public Service Commission shall be consulted on the general principles to be followed in the course of appointment to, and promotion of members of, the Military Service, Armed Police Service or Police Service.

(6) The Public Service Commission may provide advice, if requested by any public enterprise, with regard to the existing law relating to the terms and conditions of service of their employees, and with regard to the general principles to be followed in the course of appointment of, promotion of, and departmental action against, such employees.

Explanation: For the purpose of this Article the words "public enterprise" mean any corporate body in which the Government of Nepal owns and controls more than fifty percent of the shares or assets.

(२) निजामती सेवाको निवृत्तिभरण पाउने पदमा लोक सेवा आयोगको परामर्श विना स्थायी नियुक्ति गरिने छैन ।

(३) देहायका विषयमा लोक सेवा आयोगको परामर्श लिनु पर्नेछः-

- (क) निजामती सेवाको शर्त सम्बन्धी कानूनको विषयमा,
- (ख) निजामती सेवा वा पदमा नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सिद्धान्तको विषयमा,
- (ग) निजामती पदमा छ महिनाभन्दा बढी समयको लागि नियुक्ति गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तताको विषयमा,
- (घ) कुनै एक प्रकारको निजामती सेवाको पदबाट अर्को प्रकारको निजामती सेवाको पदमा वा अन्य सरकारी सेवाबाट निजामती सेवामा सरुवा वा बढुवा गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तताको विषयमा,
- (ङ) लोक सेवा आयोगको परामर्श लिनु नपर्ने अवस्थाको पदमा बहाल रहेको कर्मचारीलाई लोक सेवा आयोगको परामर्श लिनु पर्ने अवस्थाको पदमा स्थायी सरुवा वा बढुवा गर्ने विषयमा, र
- (च) कुनै पनि निजामती कर्मचारीलाई दिइने विभागीय सजायको विषयमा ।

(४) उपधारा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि धारा ११४ बमोजिम न्याय सेवा आयोगको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने विषयमा सोही बमोजिम हुनेछ ।

(५) सैनिक सेवा, सशस्त्र प्रहरी सेवा वा प्रहरी सेवा वा अन्य सरकारी सेवाको पदमा नियुक्ति र बढुवा गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा लोक सेवा आयोगको परामर्श लिनुपर्नेछ ।

(६) कुनै सार्वजनिक संस्थाको सेवाका कर्मचारीको सेवाका शर्त सम्बन्धी प्रचलित कानून र त्यस्तो सेवाका पदको नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा लोक सेवा आयोगसँग त्यस्तो संस्थाले परामर्श लिन चाहेमा लोक सेवा आयोगले परामर्श दिन सक्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यस धाराको प्रयोजनका लागि “सार्वजनिक संस्था” भन्नाले पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी शेयर वा जायजेशामा नेपाल सरकारको स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको संगठित संस्थालाई जनाउनेछ ।

(7) The Public Service Commission may delegate any of its functions, duties and powers to any of its members, a committee of such members or any employee of the Government of Nepal, to be exercised in compliance with specified conditions.

(8) Subject to this Constitution, other functions, duties and working procedures of the Public Service Commission shall be as determined by law.

127. Annual report

(1) Each year, the Public Service Commission shall submit to the Prime Minister an annual report on the work it has performed, and the Prime Minister shall make arrangements to submit such reports before the Legislature-Parliament.

(2) The annual report to be submitted pursuant to clause (1), shall contain, *inter alia*, description of the examinations conducted by the Public Service Commission throughout the year for selecting candidates, candidates who succeeded in such examinations, advice provided to various agencies, advice given with regard to departmental action against and punishment of civil servants and the follow-up thereto, consultation provided, if any, on the application of the general principles to be followed in the course of appointment to, promotion to, and departmental action concerning the Government Service, and the matters relating to reform of the Civil Service in the future

(७) लोक सेवा आयोगले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार आफ्नो कुनै सदस्य वा सदस्यहरूको समिति वा नेपाल सरकारको कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्ने गरी सुम्पन सक्नेछ ।

(८) यस संविधानको अधीनमा रही लोक सेवा आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

१२७. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) प्रत्येक वर्ष लोक सेवा आयोगले आफूले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त लोक सेवा आयोगले वर्षभरिमा उम्मेदवार छनौट गर्न लिएको परीक्षाको विवरण, सो परीक्षामा उत्तीर्ण परीक्षार्थी सम्बन्धी विवरण, विभिन्न निकायलाई परामर्श दिएको विवरण, निजामती कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही र सजाय गर्दा दिएको परामर्शको विवरण र परामर्श बमोजिमको काम भए नभएको विवरण, कुनै सरकारी सेवाको पदको नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको बारेमा परामर्श दिएको भए सोको विवरण र भविष्यमा निजामती सेवाको सुधारको विवरण समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

PART 14

ELECTION COMMISSION

128. Election Commission

(1) There shall be an Election Commission in Nepal consisting of a Chief Election Commissioner and up to four other Commissioners. If, apart from the Chief Election Commissioner, other Election Commissioners are appointed, the Chief Election Commissioner shall act as the Chairperson of the Election Commission.

(2) The Prime Minister shall, on the recommendation of the Constitutional Council, appoint the Chief Election Commissioner and the Election Commissioners.

(3) Subject to the proviso under sub-clause (a) of clause (7), the term of office of the Chief Election Commissioner and the Election Commissioners shall be six years from the date of appointment.

Provided that,

(a) If before the expiry of his/her term the Chief Election Commissioner and the Election Commissioner attains the age of sixty-five, he/she shall retire.

(b) The Chief Election Commissioner and the Election Commissioner may be removed from his/her office on the same grounds and in the same manner as has been set out for the removal of a Judge of the Supreme Court.

(4) The office of the Chief Election Commissioner or an Election Commissioner shall be deemed vacant in the following circumstances

(a) if he/she submits a written resignation to the Prime Minister,

(b) if pursuant to clause (3) his/her term expires or he/she is removed from office,

(c) if he/she dies.

भाग १४ निर्वाचन आयोग

१२८. निर्वाचन आयोग:

(१) नेपालमा एक निर्वाचन आयोग हुनेछ जसमा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र अन्य चार जनासम्म निर्वाचन आयुक्तहरू रहनेछन् । प्रमुख निर्वाचन आयुक्तका अतिरिक्त अन्य निर्वाचन आयुक्त नियुक्त भएमा प्रमुख निर्वाचन आयुक्तले निर्वाचन आयोगको अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।

(२) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तको नियुक्ति गर्नेछ ।

(३) उपधारा (७) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (क) को अधीनमा रही प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।

तर,

(क) सो पदावधि पूरा हुनु अगावै प्रमुख निर्वाचन आयुक्त वा निर्वाचन आयुक्तको उमेर पैसट्टी वर्ष पूरा भएमा निज आफ्नो पदमा बहाल रहने छैन ।

(ख) प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्तलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।

(४) देहायको अवस्थामा प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तको पद रिक्त भएको मानिनेछ:-

(क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,

(ख) उपधारा (३) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा,

(ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(5) No person shall be eligible to be appointed as the Chief Election Commissioner or an Election Commissioner unless he/she -

- (a) holds a Bachelor's Degree from a university recognized by the Government of Nepal,
- (b) is not a member of any political party immediately before the appointment,
- (c) has attained the age of forty-five years, and
- (d) possesses high moral character.

(6) The remuneration and other conditions of service of the Chief Election Commissioner and the Election Commissioners shall be as determined by law. The remuneration and other conditions of service of the Chief Election Commissioner and the Election Commissioners shall not, so long as they hold office, be altered to their disadvantage.

(7) A person once appointed to the office of the Chief Election Commissioner or an Election Commissioner shall not be eligible for appointment in other Government Services.

Provided that,

- (a) Nothing in this clause shall be deemed to be a bar to the appointment of an Election Commissioner as Chief Commissioner, and when a Commissioner is so appointed as the Chief Commissioner, his/her term of office shall be computed as to include his/her term as Commissioner as well.
- (b) Nothing in this clause shall be deemed to be a bar to appointment to any position of a political nature, or to any position which has the responsibility of making investigations, inquiries or findings on any subject, or to any position which has the responsibility of submitting advice, opinions or recommendations after carrying out studies or research on any subject.

129. Functions, duties and powers of the Election Commission

(1) The Election Commission shall, subject to the provisions of this Constitution and other laws, conduct, supervise, direct and control the elections to the Constituent Assembly, any referendum to be held pursuant to Article 157 of this Constitution, and the local government body elections. For these purposes, the Election Commission shall prepare the voters' rolls.

(2) If, after nominations for election to Constituent Assembly have been filed but before the election is completed, a question arises as to whether a candidate is disqualified or has ceased to possess the qualifications set out in Article 65, a final decision thereon shall be made by the Election Commission.

(५) देहाय बमोजिम नभई कुनै व्यक्ति प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुने छैन:-

- (क) नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोपाधि प्राप्त गरेको,
- (ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनैतिक दलको सदस्य नरहेको,
- (ग) पैतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको, र
- (घ) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(६) प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् । प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्त आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजहरूलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैनन् ।

(७) प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्त भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुनेछैन ।

तर,

- (क) निर्वाचन आयुक्तलाई प्रमुख निर्वाचन आयुक्तमा नियुक्त गर्न यस उपधाराको बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन र सो बमोजिम कुनै आयुक्त प्रमुख आयुक्तको पदमा नियुक्त भएमा निजको पदावधिको गणना गर्दा आयुक्त भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ ।
- (ख) कुनै राजनैतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानबिन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

११५. निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) यो संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही संविधान सभा, धारा १५७ बमोजिम हुने जनमत सङ्ग्रह तथा स्थानीय निकायको निर्वाचनको सञ्चालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रण निर्वाचन आयोगबाट हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि मतदाताहरूको नामावली तयार गर्ने कार्य निर्वाचन आयोगले गर्नेछ ।

(२) संविधान सभा सदस्यको लागि उम्मेदवारीको मनोनयन दर्ता भइसकेको तर निर्वाचन पूरा नहुँदै कुनै उम्मेदवार धारा ६५ अनुसार अयोग्य छ वा हुन गएको छ भन्ने प्रश्न उठेमा त्यसको निर्णय निर्वाचन आयोगले गर्नेछ ।

(3) The Election Commission may delegate any of its functions, duties and powers to the Chief Election Commissioner, a Commissioner or any employee of the Government of Nepal to be exercised in compliance with the conditions specified.

(4) Subject to this Constitution, other functions, duties and working procedures of the Election Commission shall be as regulated by law.

130. The Government of Nepal to provide necessary employees to the Election Commission

The Government of Nepal shall provide necessary employees and other things as may be required to perform the functions of the Election Commission in accordance with this Constitution.

(३) निर्वाचन आयोगले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार प्रमुख निर्वाचन आयुक्त, निर्वाचन आयुक्त वा नेपाल सरकारको कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्न पाउने गरी सुम्पन सक्नेछ ।

(४) यस संविधानको अधीनमा रही निर्वाचन आयोगका अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् ।

१३०. नेपाल सरकारले निर्वाचन आयोगलाई आवश्यक कर्मचारी उपलब्ध गराउनु पर्ने:

यस संविधान बमोजिम निर्वाचन आयोगलाई आफ्नो काम पूरा गर्न आवश्यक पर्ने कर्मचारी र अन्य कुराहरू नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

PART 15

NATIONAL HUMAN RIGHTS COMMISSION

131. National Human Rights Commission

(1) There shall be a National Human Rights Commission in Nepal consisting of the following Chairperson and members

- (a) a person from among the retired Chief Justices or Judges of the Supreme Court who has made an outstanding contribution to the protection and promotion of human rights, or a person who holds a high reputation and has rendered outstanding contribution being actively involved in the field of protection and promotion of human rights or social work. - Chairperson
- (b) four persons from among those who have made outstanding contribution, by being actively involved in the field of protection and promotion of human rights or social work. - Members

(2) While appointing the chairperson and members of the National Human Rights Commission, diversity, including gender diversity, must be maintained.

(3) The Prime Minister shall, on the recommendation of the Constitutional Council, appoint the Chairperson and the Members of the National Human Rights Commission.

(4) The term of the office of the Chairperson and the members of the National Human Rights Commission shall be six years from the date of appointment.

Provided that the Chairperson and the members of the National Human Rights Commission may be removed from his/her office on the same ground and in the same manner as has been set out for removal of a Judge of the Supreme Court.

(5) The office of the Chairperson and the members of the National Human Rights Commission shall be deemed vacant in the following circumstances

- (a) if he/she submits a written resignation to the Prime Minister,
- (b) if pursuant to clause (4) his/her term expires or he/she is removed from his/her office,
- (c) if he/she dies.

भाग १५

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

१३१. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग:

(१) नेपालमा एक राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग हुनेछ जसमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन्:-

(क) मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्धनको क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीश पदबाट सेवा निवृत्त व्यक्ति वा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्धन वा समाजसेवाका क्षेत्रमा क्रियाशील रही विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका ख्यातिप्राप्त व्यक्तिहरू मध्येबाट -	अध्यक्ष
(ख) मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्धन वा समाजसेवाका क्षेत्रमा क्रियाशील रही विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका ख्यातिप्राप्त व्यक्तिहरू मध्येबाट चारजना	- सदस्य

(२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति गर्दा महिला सहित विविधता कायम गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रधानमन्त्रीले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति गर्नेछ ।

(४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।

तर राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष र सदस्यलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले सो पदबाट हटाउन सकिनेछ ।

(५) देहायका अवस्थामा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ:-

- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) उपधारा (४) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा,
- (ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(6) No person shall be eligible to be appointed as the Chairperson or a member of the National Human Rights Commission unless he/she

- (a) holds a Bachelor's Degree from a university recognized by the Government of Nepal, and
- (b) is of high moral character.

(7) The remuneration and other conditions of service of the Chairperson and the members of the National Human Rights Commission shall be as determined by law. The remuneration and other conditions of service of the Chairperson and the members of the National Human Rights Commission shall not, so long as they hold office, be altered to their disadvantage.

(8) A person who has been the Chairperson or a member of the National Human Rights Commission shall not be eligible for appointment in any other government service.

Provided that nothing in this clause shall be deemed to be a bar to appointment to any position of a political nature, or to any position which has the responsibility of making investigations, inquiries or findings on any subject, or to any position which has the responsibility of submitting advice, opinions or recommendations after carrying out studies or research on any subject.

132. Functions, duties and powers of the National Human Rights Commission

(1) It shall be the duty of the National Human Rights Commission to ensure the respect, protection and promotion of human rights and their effective implementation.

(2) In order to perform the duty pursuant to clause (1), the Commission may carry out the following functions -

- (a) conduct inquiries into, investigations of, and recommendation for action against the perpetrator of, instances of violation or abetment of violation of the human rights of any person or a group of persons, upon a petition or complaint presented to the Commission by the victim himself/herself or any person on his/her behalf or upon information received from any source, or on its own initiative,
- (b) forward a recommendation to the authority concerned to take departmental action against any authority that has the duty or responsibility to prevent violations of human rights, if it failed to perform such duty or responsibility or showed recklessness or lack of interest in performing that duty,
- (c) make recommendation if necessary, to lodge a petition in the court, in accordance with the law, against a person who has violated human rights,

(६) देहाय बमोजिमको योग्यता नभई कुनै व्यक्ति राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्ति हुन योग्य हुने छैन:-

- (क) नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोपाधि हासिल गरेको,
- (ख) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(७) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष र सदस्य आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजहरूलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका शर्तहरू बदलिने छैनन् ।

(८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष वा सदस्य भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको लागि ग्राह्य हुने छैन ।

तर कुनै राजनैतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानबिन गर्ने वा त्यस्तो विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

१३३. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) उपधारा (१) मा उल्लिखित कर्तव्य पूरा गर्नको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले देहायका काम गर्नेछ:-

- (क) कुनै व्यक्ति वा समूहको मानव अधिकार उल्लंघन वा त्यसको दुरुत्साहन भएकोमा पीडित व्यक्ति आफैँ वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष प्रस्तुत वा प्रेषित गरेको निवेदन वा उजुरी वा कुनै स्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारी वा आयोगको आफ्नै स्वविवेकमा त्यसको छानबिन तथा अनुसन्धान गरी दोषी उपर कारवाही गर्न सिफारिस गर्ने,
- (ख) मानव अधिकारको उल्लंघन हुनबाट रोक्ने जिम्मेवारी वा कर्तव्य भएको पदाधिकारीले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा कर्तव्य पालन नगरेमा वा जिम्मेवारी पूरा गर्न वा कर्तव्य पालना गर्न उदासिनता देखाएमा त्यस्तो पदाधिकारी उपर विभागीय कारवाही गर्न सम्बन्धित अधिकारी समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (ग) मानव अधिकार उल्लंघन गर्ने व्यक्तिका विरुद्ध मुद्दा चलाउनु पर्ने आवश्यकता भएमा कानून बमोजिम अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सिफारिस गर्ने,

- (d) work jointly and in a coordinated manner with civil society to enhance awareness of human rights,
 - (e) forward a recommendation to the relevant authority for taking departmental action against or imposing punishment on the violators of human rights, giving clear reasons and basis therefor.
 - (f) review existing laws relating to human rights on a periodic basis and to recommend to the Government of Nepal necessary reforms and amendment thereto,
 - (g) recommend with reasons to the Government of Nepal that it become a party to any international treaties and agreements on human rights, if it is desirable to do so, and to monitor the implementation of the international treaties and agreements on human rights to which Nepal is a party and if found not to be implemented, forward recommendations to the Government of Nepal for effective implementation of such agreements,
 - (h) publicize the names of any official, person or bodies not following or implementing the recommendations and directions of the National Human Rights Commission regarding the violations of human rights in accordance with law, and to record them as human right violators.
- (3) The National Human Rights Commission in performing its functions and duties may exercise the following powers -
- (a) exercise the same powers as the court in requiring any person to appear before the Commission for recording their statement and information or examining them, receiving and examining evidence, and ordering the production of any physical proof,
 - (b) in case the Commission has received the information from any source that a serious incident of violation of human rights has occurred or is likely to occur, it may enter a person's residence or office, conduct a search and seize any documents and evidence relating to human rights violations therein,
 - (c) enter any government premises or other places, without prior notice, in case the Commission has received information that violation of human rights of a person is occurring thereon and immediate action is required, to provide rescue,
 - (d) order compensation for the victims of human rights violations in accordance with law,
 - (e) exercise or cause to be exercised other powers, and carry out its duties as prescribed by law.

- (घ) मानव अधिकारको सचेतना अभिवृद्धि गर्न नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (ङ) मानव अधिकारको उल्लंघनकर्तालाई विभागीय कारवाही तथा सजाय गर्न कारण र आधार खुलाई सम्बन्धित निकाय समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (च) मानव अधिकारसँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनको आवधिक रूपमा पुनरावलोकन गर्ने तथा त्यसमा गर्नु पर्ने सुधार तथा संशोधनका सम्बन्धमा नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (छ) मानव अधिकारसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि वा सम्झौताको नेपाल पक्ष बन्नु पर्ने भएमा त्यसको कारणसहित नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने र पक्ष बनिसकेका सन्धि वा सम्झौताको कार्यान्वयन भए वा नभएको अनुगमन गरी कार्यान्वयन नभएको पाइएमा सोको कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (ज) मानव अधिकारको उल्लंघनका सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गरेको सिफारिस वा निर्देशन पालना वा कार्यान्वयन नगर्ने पदाधिकारी, व्यक्ति वा निकायको नाम कानून बमोजिम सार्वजनिक गरी मानव अधिकार उल्लंघनकर्ताको रूपमा अभिलेख गर्ने ।
- (३) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा वा कर्तव्य पालना गर्दा देहायको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछः-
- (क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी वा बयान लिने वा बकपत्र गराउने, प्रमाण बुझ्ने, दशी प्रमाण दाखिला गर्न लगाउने सम्बन्धमा अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्ने,
- (ख) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन हुन लागेको वा भइसकेको सूचना आयोगले कुनै किसिमबाट प्राप्त गरेमा कुनै व्यक्ति वा निजको आवास वा कार्यालयमा विना सूचना प्रवेश गर्ने, खानतलासी लिने तथा त्यसरी खानतलासी लिँदा मानव अधिकारको उल्लंघनसँग सम्बन्धित लिखत, प्रमाण वा सबुद कब्जामा लिने,
- (ग) कुनै व्यक्तिको मानव अधिकार उल्लंघन भइरहेको कुरा जानकारी भई तत्काल कारवाही गर्नु पर्ने आवश्यक देखिएमा विना सूचना सरकारी कार्यालय वा अन्य ठाउँमा प्रवेश गर्ने र उद्धार गर्ने,
- (घ) मानव अधिकारको उल्लंघनबाट पीडित भएको व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति दिन आदेश दिने,
- (ङ) कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम अन्य अधिकारको प्रयोग र कर्तव्यको पालना गर्ने वा गराउने ।

(4) Notwithstanding anything contained in this Article, the National Human Rights Commission shall have no jurisdiction with respect to any matter which falls within the jurisdiction of the Army Act.

Provided that nothing shall be a bar to proceedings in respect to cases of violation of human rights and humanitarian laws.

133. Annual report

(1) The National Human Rights Commission shall submit to the Prime Minister an annual report on the work it has performed in accordance with this Constitution, and the Prime Minister shall make arrangements to submit such reports before the Legislature-Parliament.

(2) In addition to other matters the annual report to be submitted pursuant to clause (1), shall contain the complaints received by the National Human Rights Commission throughout the year and description of inquiries and investigations thereon, recommendations made to the Government of Nepal on various matters, number of cases lodged in the court, if any, against human rights violators and the particulars of recommendations for improvement in the future regarding the protection and promotion of human rights.

(४) यस धारामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सैनिक ऐनको क्षेत्राधिकारको विषयमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई क्षेत्राधिकार हुने छैन ।

तर मानव अधिकार वा मानवीय कानूनको उल्लंघन भएको विषयमा कारवाही चलाउन बाधा पर्ने छैन ।

१३३. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) यस संविधान बमोजिम राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ, र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा वर्षभरि परेका उजुरी, त्यस्तो उजुरीको सम्बन्धमा गरेको छानबिन र अनुसन्धानको विवरण, नेपाल सरकारलाई विभिन्न विषयमा गरेको सिफारिसको विवरण, मानव अधिकार उल्लंघन गर्ने व्यक्ति विरुद्ध कुनै मुद्दा दायर गरेको भए सोको सङ्ख्या, मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्धनका सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

PART 16

ATTORNEY GENERAL

134. Appointment of the Attorney General

(1) There shall be an Attorney General in Nepal who shall be appointed by the Prime Minister. The Attorney General shall hold office during the pleasure of the Prime Minister.

(2) No person shall be eligible to be appointed as Attorney General unless he/she is qualified to be appointed as a Judge of the Supreme Court.

(3) The office of the Attorney General shall be deemed vacant under the following circumstances -

- (a) if he/she submits a resignation in writing to the Prime Minister,
- (b) if the Prime Minister removes him/her from the office.
- (c) if he/she dies.

(4) The remuneration and other facilities of the Attorney General shall be at par with that of a judge of the Supreme Court. The other conditions of service of the Attorney General shall be as determined by law.

135. Functions, duties and powers of the Attorney General

(1) The Attorney General shall be the Chief Legal Advisor to the Government of Nepal. It shall be the duty of the Attorney General to give opinions and advice on constitutional and legal matters to the Government of Nepal and to such other authorities as the Government of Nepal may specify.

(2) The Attorney General or officers subordinate to him/her shall represent the Government of Nepal in suits in which the rights, interests or concerns of the Government of Nepal are involved. Unless this Constitution otherwise requires, the Attorney General shall have the right to make the final decision to initiate proceedings in any case on behalf of the Government of Nepal in any court or judicial authority.

(3) While discharging duties under clause (2), the Attorney General shall have authority as follows -

- (a) to appear on behalf of the Government of Nepal when the latter is bringing or defending litigation.

भाग १६

महान्यायाधिवक्ता

१३४. महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति:

(१) नेपालमा एक महान्यायाधिवक्ता रहनेछ जसको नियुक्ति प्रधानमन्त्रीबाट हुनेछ । महान्यायाधिवक्ता प्रधानमन्त्रीको इच्छानुसारको अवधिसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछ ।

(२) सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश हुन सक्ने योग्यता नभई कुनै पनि व्यक्ति महान्यायाधिवक्ताको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिने छैन ।

(३) देहायका अवस्थामा महान्यायाधिवक्ताको पद रिक्त भएको मानिनेछ:-

- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,
- (ख) प्रधानमन्त्रीबाट निजलाई पदमुक्त गरिएमा,
- (ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(४) महान्यायाधिवक्ताको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह हुनेछ । महान्यायाधिवक्ताको सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् ।

१३५. महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार:

(१) महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार हुनेछ । संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा नेपाल सरकार र नेपाल सरकारले तोकिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु निजको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) नेपाल सरकारको हक, हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दामा महान्यायाधिवक्ता वा निजको मातहतका अधिकृतहरूबाट नेपाल सरकारको प्रतिनिधित्व गरिनेछ । यस संविधानमा अन्यथा लेखिएदेखि बाहेक कुनै अदालत वा न्यायिक अधिकारी समक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुनेछ ।

(३) उपधारा (२) को अधीनमा रही महान्यायाधिवक्तालाई आफ्नो कर्तव्य पालन गर्दा देहायका काम गर्ने अधिकार हुनेछ:-

- (क) नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने,

(b) to monitor or cause to be monitored the interpretation of law and implementation of the legal principles propounded by the Supreme Court in the course of litigation.

(c) on the basis of complaints or information received by him by any means, to investigate allegations of inhumane treatment of any person in custody, or that any such person was not allowed to meet his/her relatives directly in person or through legal practitioners, and give necessary directions under this Constitution to the relevant authorities to prevent the recurrence of such a situation.

(4) In addition to the functions, duties and rights as set out in this Article, the other functions, duties and rights of the Attorney General shall be as determined by this Constitution and other laws.

(5) In the course of discharging his/her official duties, the Attorney General shall have the right to appear before any court, office or authority of Nepal.

(6) The Attorney General may delegate his functions, duties and power under this Article to his/her subordinates, to be exercised in compliance with the conditions specified.

136. Annual report

(1) The Attorney General shall, every year, prepare an annual report on the works he/she has performed in accordance with this constitution and other laws, and submit it to the Prime Minister, and the Prime Minister shall make arrangements to present the same to the Legislature-Parliament.

(2) The report under clause (1) shall, in addition to other matters, cover the number of instances of constitutional and legal advice given in the year by the Attorney General, a discussion of cases prosecuted by the government, a summary of cases involving the government as either plaintiff or defendant, a report of crimes, and recommendations for future improvements in cases brought by the government.

137. Power to appear in the Legislature-Parliament

The Attorney General shall have the power to appear and express his/her opinion on any legal question in the Legislature-Parliament, the Constituent Assembly or any committee meetings.

Provided that he/she shall not have the right to vote.

- (ख) मुद्दा मामिलाका रोहमा सर्वोच्च अदालतले गरेको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्तको कार्यान्वयन भए वा नभएको अनुगमन गर्ने गराउने,
- (ग) हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई यस संविधानको अधीनमा रही मानवोचित व्यवहार नगरेको वा त्यस्तो व्यक्तिलाई आफन्तसँग वा कानून व्यवसायी मार्फत भेटघाट गर्न नदिएको भन्ने उजुरी परेमा वा जानकारी हुन आएमा छानबिन गरी त्यस्तो हुनबाट रोक्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।

(४) यस धारामा लेखिएका काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त महान्यायाधिवक्ताको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार यो संविधान र अन्य कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(५) आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना गर्दा महान्यायाधिवक्तालाई नेपालको जुनसुकै अदालत, कार्यालय र पदाधिकारी समक्ष उपस्थित हुने अधिकार हुनेछ ।

(६) महान्यायाधिवक्ताले यो धारा बमोजिम आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग र पालन गर्ने गरी मातहतका अधिकृतलाई सुम्पन सक्नेछ ।

१३६. वार्षिक प्रतिवेदन:

(१) महान्यायाधिवक्ताले प्रत्येक वर्ष यो संविधान र अन्य कानून बमोजिम आफूले सम्पादन गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी प्रधानमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ र प्रधानमन्त्रीले त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त महान्यायाधिवक्ताले वर्षभरिमा संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा दिएको राय सल्लाहको सङ्ख्या, सरकारवादी भई चलेका मुद्दा सम्बन्धी विवरण, नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा प्रतिरक्षा गरेको विवरण, अपराध सम्बन्धी विवरण तथा सरकारवादी भई चल्ने मुद्दामा भविष्यमा गरिनु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

१३७. व्यवस्थापिका-संसदमा उपस्थित हुन पाउने:

महान्यायाधिवक्तालाई व्यवस्थापिका-संसद, संविधान सभा वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित भई कुनै कानूनी प्रश्नको सम्बन्धमा राय व्यक्त गर्ने अधिकार हुनेछ ।

तर मत दिने अधिकार भने हुने छैन ।

PART 17

STRUCTURE OF STATE AND LOCAL SELF GOVERNANCE

138. Progressive restructuring of the State

(1) To bring an end to discrimination based on class, caste, language, gender, culture, religion and region by eliminating the centralized and unitary form of the state, the state shall be made inclusive and restructured into a progressive, ***democratic federal system.**

(2) A High Level Commission shall be constituted to make recommendations for the restructuring of the State in accordance with clause (1). The composition, function, duty, power and terms of service of such Commission shall be as determined by the Government of Nepal.

(3) The final decision †**relating to the structure of the state and federal system** shall be made by the Constituent Assembly.

139. Provision for local self governance

(1) Arrangements shall be made to set up local self governance bodies on the basis of principles of decentralization and devolution of power by creating a congenial atmosphere for the exercise of the people's sovereignty and thereby ensuring maximum peoples' participation in the country's governance, to provide services to the people at the local level and for the institutional development of democracy.

(2) Interim local bodies shall be constituted at the District, Municipality and Village levels by consensus among all consenting parties to the agreement reached on the 22nd day of Kartik 2063 BS (November 7, 2006) between Nepali Congress, Communist Party of Nepal (UML), § Jana Morcha Nepal, Nepal Sadhbhavana Party (Anandidevi), Nepal Majdur Kishan Party and United Left Front along with Communist Party of Nepal (Maoist).

* Amended on 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063, introducing the word "federal".

† Amended on 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063.

§ The words Nepali Congress (Democratic) were deleted on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

भाग १७

राज्यको ढाँचा र स्थानीय स्वायत्त शासन

१३८. राज्यको अग्रगामी पुनर्संरचना:

(१) वर्गीय, जातीय, भाषिक, लैङ्गिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र क्षेत्रीय भेदभावको अन्त्य गर्न राज्यको केन्द्रीकृत र एकात्मक ढाँचाको अन्त्य गरी राज्यको समावेशी, *लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणाली सहितको अग्रगामी पुनर्संरचना गरिनेछ।

(२) उपधारा (१) बमोजिमको राज्यको पुनर्संरचना गर्नको लागि सुझाव दिन एक उच्चस्तरीय आयोगको गठन गरिनेछ। त्यस्तो आयोगको गठन, काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका शर्त नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

(३) †राज्यको पुनर्संरचना तथा संघीय शासन प्रणालीको स्वरूप सम्बन्धी विषयको अन्तिम टुङ्गो संविधान सभाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

१३९. स्थानीय स्वायत्त शासनको व्यवस्था:

(१) स्थानीय स्तरदेखि नै जनताको सार्वभौमसत्ताको प्रयोग गर्ने अनुकूल वातावरण बनाई मुलुकको शासन व्यवस्थामा जनताको बढीभन्दा बढी सहभागिता प्रवर्धन गर्न र जनतालाई स्थानीय स्तरमा नै सेवा उपलब्ध गराउन तथा लोकतन्त्रको स्थानीय स्तरदेखि नै संस्थागत विकास गर्न विकेन्द्रीकरण तथा अधिकारको निक्षेपणका आधारमा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकायको व्यवस्था गरिनेछ।

(२) सम्वत् २०६३ साल कार्तिक २२ गते राजनैतिक सहमति कायम गर्ने नेपाली कांग्रेस, नेकपा (एमाले), § जनमोर्चा नेपाल, नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी), नेपाल मजदुर किसान पार्टी र संयुक्त वाम मोर्चा सहितका राजनैतिक दलहरू र ने.क.पा.(माओवादी) को सहमतिले नेपाल सरकारद्वारा जिल्ला, नगर र गाउँस्तरमा अन्तरिम स्थानीय निकाय गठन गरिनेछ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ (२०६३ चैत ३० गते) द्वारा थपिएको

† नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ (२०६३ चैत ३० गते) द्वारा थपिएको

§ नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा नेपाली कांग्रेस (प्रजातान्त्रिक) भन्ने शब्द फिकिएको

(3) The organizational structure, forms and territorial boundaries as well as the process of formation of the local self governance bodies shall be as provided for in the law.

140. Mobilization and management of revenue

(1) In order to make the local bodies engaged in local self governance more competent by mobilising and allocating resources, and maintaining an equitable and judicious balance in the distribution of the fruits of development, and to make the local bodies accountable in recognising, formulating and implementing local level projects, there shall be sharing of accountabilities and revenues between the Government of Nepal and local self governance bodies according to the provisions in the law.

(2) While mobilizing and sharing revenues pursuant to clause (1) special consideration should be given to balanced and uniform development, and the total advancement of socially and economically backward classes and communities.

(३) स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकायको संगठनात्मक संरचना, त्यसको स्वरूप र प्रादेशिक इलाका तथा गठन विधि कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१४०. राजश्व परिचालन र व्यवस्था:

(१) स्थानीय विकासको लागि स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकायलाई सक्षम बनाउन साधन र स्रोतको परिचालन, विनियोजन र विकासको प्रतिफलको सन्तुलित तथा न्यायोचित वितरणमा समानता कायम राखी स्थानीय स्तरका योजनाको पहिचान, तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सम्बन्धित स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकायलाई नै जवाफदेही बनाउन कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम नेपाल सरकार र स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकाय बीच जिम्मेवारी र राजश्व परिचालन तथा बाँडफाँड हुनेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम राजश्व परिचालन र बाँडफाँड गर्दा मुलुकको सन्तुलित र समान विकास हुने गरी सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टिकोणबाट पिछडिएका वर्ग तथा समुदायको समग्र उत्थानका लागि विशेष ध्यान दिनु पर्नेछ ।

PART 18

POLITICAL PARTIES

141. Prohibition on the imposition of restrictions on political parties

(1) Persons who are committed to a common political ideology, philosophy and programme shall, subject to the laws made under proviso (3) of clause (3) of Article 12 of this Constitution, be entitled to form and operate political parties of their choice and to generate or cause to be generated publicity in order to secure public support and cooperation from the general public for their ideology, philosophy and programmes, and to carry out any other activities for that purpose. Any law, arrangement or decision which restricts any such activities shall be considered inconsistent with this Constitution and shall *ipso facto* be void.

(2) Any law, arrangement or decision which allows for participation or involvement of only a single political party or persons having a single political ideology, philosophy or programme in the elections, political system of the country or conduct of state affairs shall be inconsistent with this Constitution and shall *ipso facto* be void.

(3) Political parties with objectives contrary to the spirit and norms of the preamble of this constitution shall not be considered qualified for party registration.

142. Registration required for securing recognition for the purpose of contesting elections as a political party

(1) Any political party wishing to secure recognition from the Election Commission for the purposes of elections shall be required to register its name with the Election Commission in accordance with the procedure determined by the Commission. Political parties that fail to register their names shall be removed from the list of the Election Commission.

(2) While applying for the registration pursuant to clause (1) above, a political party shall, along with its constitution, manifesto and rules, clarify the following details, in addition to other matters -

- (a) the name of the political party and address of its central office,
- (b) the names and addresses of the members of its Executive Committee or any such other similar committee,
- (c) the details and the sources of funds of the political party.

भाग १८

राजनैतिक दलहरू

१४१. राजनैतिक दललाई प्रतिबन्ध लगाउन बन्देज:

(१) समान राजनैतिक विचारधारा, दर्शन र कार्यक्रममा प्रतिबद्ध व्यक्तिहरूले धारा १२ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (३) अन्तर्गत बनेको कानूनको अधीनमा रही आफ्नो इच्छानुसार राजनैतिक दल खोल्न, सञ्चालन गर्न र सो को विचारधारा, दर्शन र कार्यक्रमप्रति जनसाधारणको समर्थन र सहयोग प्राप्त गर्नको लागि त्यसको प्रचार र प्रसार गर्न, गराउन वा सो प्रयोजनका लागि अन्य कुनै काम गर्न सक्नेछन्। त्यस्तो कुनै कार्यमा कुनै प्रतिबन्ध लगाउने गरी बनाइएको कानून वा गरिएको कुनै व्यवस्था वा निर्णय यो संविधानको प्रतिकूल मानिने र स्वतः अमान्य हुनेछ।

(२) कुनै एउटै राजनैतिक दल वा एकै किसिमको राजनैतिक विचारधारा, दर्शन वा कार्यक्रम भएका व्यक्तिहरूले मात्र निर्वाचन, देशको राजनैतिक प्रणाली वा राज्य व्यवस्था सञ्चालनमा भाग लिन पाउने वा सम्मिलित हुन पाउने गरी बनाएको कानून, गरिएको कुनै व्यवस्था वा निर्णय यस संविधान प्रतिकूल र स्वतः अमान्य हुनेछ।

(३) यो संविधानको प्रस्तावनाको मूल भावना र मर्म प्रतिकूल उद्देश्य राखेका पार्टीहरू दल दर्ताको निम्ति योग्य मानिने छैनन्।

१४२. राजनैतिक दलको रूपमा निर्वाचनको लागि मान्यता प्राप्त गर्न दर्ता गराउनु पर्ने:

(१) निर्वाचनको प्रयोजनको लागि निर्वाचन आयोगबाट मान्यता प्राप्त गर्न चाहने प्रत्येक राजनैतिक दलले निर्वाचन आयोगद्वारा निर्धारण गरिएको कार्यविधि पूरा गरी निर्वाचन आयोगमा दर्ता गराउनु पर्नेछ। यस अनुसार दर्ता नगर्ने राजनैतिक दलहरूको नाम निर्वाचन आयोगको सूचीबाट हटाइनेछ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम दर्ताको लागि निवेदन गर्दा प्रस्ताव दर्ता गर्न गरिएको राजनैतिक दलको विधान, घोषणापत्र र नियमावली पेश गरी अन्य कुराको अतिरिक्त देहायको विवरण खुलाउनु पर्नेछ:-

- (क) राजनैतिक दलको नाम र त्यसको प्रधान कार्यालय रहने ठेगाना,
- (ख) राजनैतिक दलको कार्यकारिणी समिति वा सो सरहको समितिका सदस्य तथा अन्य पदाधिकारीको नाम र ठेगाना,
- (ग) राजनैतिक दलको आयस्रोतको कोष र सो जुटाउने स्रोतको विवरण।

(3) Political parties shall fulfil the following conditions while filing an application pursuant to clause (1) -

- (a) the constitution and the rules of the political party must be democratic,
- (b) the constitution or the rules of the political party must provide for election of office bearers of the party at all levels at least once in every five years,
- (c) there should be a provision for the inclusion of members from neglected and oppressed groups including women and Dalits in the executive committees at various levels,
- (d) there should be effective provision in the constitution of a party to discipline its members.

(4) The Election Commission shall not register any political party if any Nepali citizen is discriminated against in becoming a member of the political party on the basis of religion, caste, tribe, language or gender or if the name, objectives, symbol or flag of such political party is of a character that may disturb the country's religious or communal unity or is divisive in character, or if the constitution or rules of such party have the objective of protecting and promoting a partyless or single party system of government.

(5) For the purpose of the registration of a party for election, an application with the support and signature of at least ten thousand voters shall be necessary.

Provided that in the case of the parties represented in the Interim Legislature-Parliament, this provision shall not be applicable.

(6) The establishment, registration, recognition and other matters, except those stated in this Part, shall be as provided for in the law.

(३) उपधारा (१) बमोजिम दर्ताको लागि निवेदन दिँदा कुनै पनि राजनैतिक दलले देहायका शर्तहरू पूरा गरेको हुनु पर्नेछः-

- (क) राजनैतिक दलको विधान र नियमावली लोकतान्त्रिक हुनु पर्छ,
- (ख) राजनैतिक दलको विधान वा नियमावलीमा कम्तीमा पाँच वर्षमा एक पटक सो दलका प्रत्येक तहका पदाधिकारीहरूको निर्वाचन हुने व्यवस्था हुनु पर्छ,
- (ग) विभिन्न स्तरका कार्यकारिणी समितिमा महिला, दलित लगायत उपेक्षित र उत्पीडित क्षेत्रका सदस्यहरू समेत रहने समावेशी व्यवस्था गरिएको हुनु पर्छ,
- (घ) दलको विधानमा दलका सदस्यहरूलाई अनुशासित तुल्याउने प्रभावकारी व्यवस्था गरिएको हुनु पर्छ ।

(४) कुनै राजनैतिक दलको सदस्यता प्राप्त गर्न केवल धर्म, जात, जाति, भाषा वा लिङ्गको आधारमा नेपाली नागरिकउपर भेदभावपूर्ण बन्देज लगाइएको वा कुनै राजनैतिक संगठन वा दलको नाम, उद्देश्य, चिन्ह वा भण्डा मुलुकको धार्मिक वा साम्प्रदायिक एकतालाई खलल पार्ने वा मुलुकलाई विखण्डित गर्ने प्रकृतिको वा त्यस्तो दलको विधान वा नियमावलीमा निर्दलीय वा एकदलीय व्यवस्थाको सम्बर्धन र संरक्षण गर्ने उद्देश्य रहेछ भने निर्वाचन आयोगले त्यस्तो संगठन वा दललाई दर्ता गर्ने छैन ।

(५) निर्वाचनको निमित्त दल दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि कम्तीमा दस हजार मतदाताहरूको समर्थन सहितको हस्ताक्षरयुक्त निवेदन आवश्यक पर्नेछ ।

तर व्यवस्थापिका-संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने दलहरूको हकमा यो प्रावधान लागू हुने छैन ।

(६) यस भागमा लेखिएदेखि बाहेक राजनैतिक दलको स्थापना, दर्ता, मान्यता तथा अन्य कुराहरू कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

PART 19

EMERGENCY POWERS

143. Emergency Powers

(1) If a grave emergency arises in regard to the sovereignty or integrity of Nepal or the security of any part thereof, whether by war, external aggression, armed rebellion or extreme economic disarray, the Council of Ministers of the Government of Nepal may, by Proclamation or Order, declare a State of Emergency to be enforced in Nepal or any specified part thereof.

(2) The Proclamation or the Order issued pursuant to clause (1) shall be laid before the meeting of the Legislature-Parliament for approval within a month from the date of its issuance.

(3) If a Proclamation or Order laid for approval pursuant to clause (2) is approved by a two-thirds majority of the Legislature-Parliament present at the meeting such Proclamation or Order shall continue in force for a period of three months from the date it was made.

(4) If the Proclamation or the Order laid before a meeting of the Legislature-Parliament pursuant to clause (2) is not approved pursuant to clause (3), such Proclamation or the Order shall, *ipso facto*, cease to operate.

(5) Before the expiration of the period referred to in clause (3), if a meeting of the Legislature-Parliament, by a majority of two-thirds of the members present, passes a resolution to the effect that circumstances referred to in clause (1) continue to exist, it may extend the period of the Proclamation or Order of State of Emergency for another one period, not exceeding three months as specified in such resolution.

(6) After a State of Emergency has been declared pursuant to clause (1), the Council of Ministers of the Government of Nepal may issue such orders as are necessary to meet the exigencies. Orders so issued shall be operative with the same force and effect as law so long as the State of Emergency is in operation.

भाग १९

संकटकालीन अधिकार

१४३. संकटकालीन अधिकार:

(१) नेपाल राज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा कुनै भागको सुरक्षामा युद्ध, बाह्य आक्रमण, सशस्त्र विद्रोह वा चरम आर्थिक विश्रृङ्खलताको कारणले गम्भीर सङ्कट उत्पन्न भएमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले नेपाल राज्यभर वा कुनै खास क्षेत्रमा लागू हुने गरी सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा गर्न वा आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम गरिएको घोषणा वा आदेश सो आदेश भएको मितिले एक महिनाभित्र अनुमोदनको लागि व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा पेश गरिनेछ ।

(३) उपधारा (२) बमोजिम अनुमोदनको लागि पेश भएको घोषणा वा आदेश व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको दुई-तिहाइ बहुमतले अनुमोदन गरेमा घोषणा वा आदेश भएको मितिले तीन महिनासम्म लागू रहनेछ ।

(४) उपधारा (२) बमोजिम व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा अनुमोदनको लागि पेश भएको घोषणा वा आदेश उपधारा (३) बमोजिम अनुमोदन नभएमा सो घोषणा वा आदेश स्वतः निष्क्रिय भएको मानिनेछ ।

(५) उपधारा (१) को अवस्था अझै विद्यमान छ भनी उपधारा (३) बमोजिमको म्याद भुक्तान नहुँदै व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको दुई-तिहाइ बहुमतले प्रस्तावद्वारा निर्णय गरी अर्को एक पटक तीन महिनामा नबढाई सो प्रस्तावमा तोकिएको अवधिको लागि सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेशको म्याद बढाउन सक्नेछ ।

(६) उपधारा (१) बमोजिम सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश भएपछि त्यस्तो अवस्थाको निवारण गर्न नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्नेछ । त्यसरी जारी भएको आदेश सङ्कटकालीन अवस्था बहाल रहेसम्म कानून सरह लागू हुनेछ ।

(7) During the time of the Proclamation or Order of the State of Emergency made by the Council of Ministers of the Government of Nepal, pursuant to clause (1), the fundamental rights provided in Part 3 may be suspended so long as the Proclamation or Order is in operation.

Provided that clauses (1), (2) of article 12 and sub-clauses (c) and (d) of clause (3), Article 13 and 14, clause (2) and (3) of Article 15, Article 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 30 and 31 and the right to constitutional remedy related to Article 32 and the right to *Habeas Corpus* shall not be suspended.

(8) In circumstances where any Article of this Constitution is suspended pursuant to clause (7) above, no petition may be made in any court of law, nor any question be raised for the enforcement of the fundamental rights conferred by such Article.

(9) If, during the continuance of a Proclamation or Order pursuant to clause (1), any damage is inflicted upon any person by an act of any official done in contravention of law or in bad faith, the affected person may, within three months from the date of termination of the Proclamation or Order, file a petition for compensation for the said damage, and if the court finds the claim valid, it shall cause the compensation to be paid.

(10) The Council of Ministers of the Government of Nepal may, at any time during its continuance, revoke the Proclamation or Order relating to the State of Emergency pursuant to clause (1).

(७) नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट उपधारा (१) बमोजिम सङ्घटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश गरिंदा सो घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्मको लागि भाग ३ मा व्यवस्था भएका मौलिक हक निलम्बन गर्न सकिनेछ ।

तर धारा १२ को उपधारा (१), (२), र उपधारा (३) को खण्ड (ग) र (घ), धारा १३ र १४, धारा १५ को उपधारा (२), र (३), धारा १६, १७, १८, २०, २१, २२, २३, २४, २६, २९, ३० र ३१ तथा त्यस्ता धारासँग सम्बन्धित धारा ३२ बमोजिम संवैधानिक उपचारको हक र बन्दी प्रत्यक्षीकरणको उपचार प्राप्त गर्ने हक निलम्बन गरिने छैन ।

(८) उपधारा (७) बमोजिम यस संविधानको कुनै धारा निलम्बन गरिएकोमा सो धाराले प्रदान गरेको मौलिक हकको प्रचलनको लागि कुनै अदालतमा निवेदन दिन वा त्यस सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

(९) उपधारा (१) बमोजिमको घोषणा वा आदेश बहाल रहेको अवस्थामा कुनै पदाधिकारीले कानून विपरीत वा बदनियतसाथ कुनै काम गरेबाट कसैलाई कुनै प्रकारको क्षति भएको रहेछ भने निजले सो घोषणा वा आदेश समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र आफूलाई परेको क्षति वापत क्षतिपूर्तिको दावी गर्न सक्नेछ र दावी मनासिव ठहराएमा अदालतले उचित क्षतिपूर्ति भराइदिन सक्नेछ ।

(१०) उपधारा (१) बमोजिम गरिएको सङ्घटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट सो घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्म जुनसुकै बखत पनि फिर्ता लिन सकिनेछ ।

PART 20

PROVISIONS REGARDING THE ARMY

144. Formation of the Nepal Army

- (1) There shall be an institution of the Nepal Army in Nepal.
- (2) The Council of Ministers shall appoint the Commander-in-Chief of the Nepal Army.
- (3) The Council of Ministers shall control, mobilize and manage the Nepal Army in accordance with the law. The Council of Ministers shall, with the consent of the political parties and by seeking the advice of the concerned committee of the Legislature-Parliament, formulate an extensive work plan for the democratization of the Nepal Army and implement it.
- (4) In the case of formulating and implementing the action plan pursuant to clause (3), determination of the appropriate number of the Nepal Army, its democratic structure and national and inclusive character shall be developed, and training shall be imparted to the army in accordance with the norms and values of democracy and human rights.
- (5) Other matters pertaining to the Nepal Army shall be as provided for in the law.

145. National Defence Council

- (1) There shall be a National Defence Council in order to recommendations to the Council of Ministers on mobilization, operation and use of the Nepal Army consisting of the following Chairperson and members:-
 - (a) Prime Minister - Chairperson
 - (b) Defence Minister - Member
 - (c) Home Minister - Member
 - (d) Three ministers designated
by the Prime Minister - Members
- (2) In case the Prime Minister and the Defence Minister are the same person, the senior-most member of the Council of Ministers shall be a member of the National Defence Council.

भाग २०

सेना सम्बन्धी व्यवस्था

१४४. नेपाली सेनाको गठन:

- (१) नेपालमा नेपाली सेनाको एक संगठन रहनेछ ।
- (२) नेपाली सेनाको प्रधान सेनापतिको नियुक्ति मन्त्रिपरिषद्ले गर्नेछ ।
- (३) नेपाली सेनाको नियन्त्रण, परिचालन र व्यवस्थापन कानून बमोजिम मन्त्रिपरिषद्ले गर्नेछ । मन्त्रिपरिषद्ले राजनैतिक सहमति र व्यवस्थापिका-संसदको सम्बन्धित समितिको सुझाव लिई नेपाली सेनाको लोकतान्त्रिकरणको विस्तृत कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।
- (४) उपधारा (३) बमोजिम कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दा नेपाली सेनाको उपयुक्त सङ्ख्या, लोकतान्त्रिक संरचना र राष्ट्रिय र समावेशी चरित्र निर्माण गरी लोकतन्त्र र मानव अधिकारको मूल्यद्वारा सेनालाई प्रशिक्षित गर्ने काम गरिनेछ ।
- (५) नेपाली सेना सम्बन्धी अन्य कुराहरू कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१४५. राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्:

- (१) नेपाली सेनाको परिचालन, सञ्चालन र प्रयोग गर्नको लागि मन्त्रिपरिषद्लाई सिफारिस गर्न नेपालमा एक राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद् रहनेछ जसमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन् :-

(क) प्रधानमन्त्री	- अध्यक्ष
(ख) रक्षा मन्त्री	- सदस्य
(ग) गृह मन्त्री	- सदस्य
(घ) प्रधानमन्त्रीले तोकेका तीनजना मन्त्री	- सदस्य
- (२) प्रधानमन्त्री र रक्षा मन्त्री एकै व्यक्ति रहेको अवस्थामा मन्त्रिपरिषद्को वरिष्ठतम सदस्य राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्को सदस्य हुनेछ ।

(3) If the National Defence Council considers it necessary, it may invite other persons to the meeting of the Council.

(4) The Secretary of the Ministry of Defence shall work as the Secretary of the National Defence Council, and, in his/her absence, the officer designated by the Prime Minister shall carry out such work.

(5) Except in the case of mobilization of the Nepal Army because of natural calamities, the decision made by the Council of Ministers of the Government of Nepal for the mobilization of the army shall be presented to a special committee prescribed by the Legislature-Parliament within a month of the decision, and be approved accordingly.

(6) The National Defence Council may regulate its own working procedures.

146. Transitional provision for the combatants

The Council of Minister shall form a special committee to supervise, integrate and rehabilitate the combatants of the Maoist Army, and the functions, duties and powers of the committee shall be as determined by the Council of Ministers.

147. Management and monitoring

Other arrangements regarding the management and monitoring of the arms and the army shall be carried out in accordance with the 'Comprehensive Peace Accords' [*Bishtrit Shanti Samjhauta*] concluded between the Government of Nepal and CPN-Maoist on 5 Mangsir 2063 (November 21, 2006) and 'Agreement on the Monitoring of the Management of Arms and Armies' reached on 22 Mangsir 2063 (December 8, 2006).

(३) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदले आफ्नो बैठकमा आवश्यकता अनुसार अन्य व्यक्तिलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(४) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदको सचिवको काम रक्षा मन्त्रालयको सचिवले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा प्रधानमन्त्रीले तोकेको अधिकृतले गर्नेछ ।

(५) प्राकृतिक विपत परेको कारणले नेपाली सेना परिचालन भएकोमा बाहेक सेना परिचालन सम्बन्धी नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णय एक महिनाभित्र व्यवस्थापिका-संसदले तोकेको विशेष समितिमा प्रस्तुत भई अनुमोदन हुनु पर्नेछ ।

(६) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदले आफ्नो कार्यविधि आफैँ व्यवस्थित गर्न सक्नेछ ।

१४६. लडाकुहरूको सङ्क्रमणकालीन व्यवस्था:

माओवादी सेनाका लडाकुहरूको रेखदेख, समायोजन र पुनर्स्थापनाका निम्ति मन्त्रपरिषदले विशेष समिति बनाउने छ र त्यस्तो समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार मन्त्रपरिषदले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१४७. व्यवस्थापन र अनुगमन:

सेना र हतियार व्यवस्थापन र अनुगमन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था नेपाल सरकार र ने.क.पा. (माओवादी) बीच सम्पन्न २०६३ साल मङ्सिर ५ गतेको 'विस्तृत शान्ति सम्झौता' र २०६३ साल मङ्सिर २२ गतेको 'सेना र हतियार व्यवस्थापनको अनुगमन सम्बन्धी सम्झौता' मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

PART 21

AMENDMENT OF THE CONSTITUTION

148. Amendment of the Constitution

(1) A Bill regarding amendment or repeal of any Article of the Constitution may be presented in the Legislature-Parliament

(2) The Bill shall be deemed passed if the Bill so presented at the Legislature-Parliament is approved by at least two-thirds majority of the total existing members.

भाग २१

संविधान संशोधन

१४८. संविधान संशोधन:

(१) संविधानको कुनै धारालाई संशोधन वा खारेज गर्ने विधेयक व्यवस्थापिका-संसदमा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश भएको विधेयक व्यवस्थापिका-संसदमा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा दुई तिहाई सदस्यहरूको बहुमतबाट स्वीकृत भएमा विधेयक पारित भएको मानिनेछ ।

PART 22

MISCELLANEOUS

149. Constitutional Council

(1) There shall be a Constitutional Council for making recommendations in accordance with this Constitution for appointment of officials to Constitutional Bodies, which shall consist of the Chairperson and members as follows

(a) Prime Minister	- Chairperson
(b) Chief Justice	- Member
(c) Speaker of the Legislature-Parliament	- Member
(d) Three ministers designated by the Prime Minister	- Members

(2) When the position of the Chief Justice falls vacant and a recommendation has to be made for the same, the Minister for Justice shall be present in the Constitutional Council as a member.

(3) The procedures regarding the appointment of the officials of the Constitutional Bodies, and the functions, duties, powers and working procedures of the Constitutional Council shall be as determined by the law.

(4) The Chief Secretary of the Government of Nepal shall work as the Secretary of the Constitutional Council.

150. Nepali ambassadors and emissaries

The Council of Ministers may appoint ambassadors of Nepal and other emissaries for specified purposes.

151. Pardon

The Council of Ministers may grant pardons [to persons convicted], and suspend, commute or reduce any sentence imposed by any court, special court, military court or by any other judicial or quasi-judicial, or administrative authority or institution.

152. Titles, honours, and decorations

(1) Titles, honours or decorations to be conferred on behalf of the State shall be conferred by the Prime Minister.

भाग २२

विविध

१४८. संवैधानिक परिषद्:

(१) यस संविधान बमोजिम संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको नियुक्तिको सिफारिस गर्न एउटा संवैधानिक परिषद् हुनेछ जसमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन् :-

(क) प्रधानमन्त्री	-अध्यक्ष
(ख) प्रधान न्यायाधीश	-सदस्य
(ग) व्यवस्थापिका-संसदको सभामुख	-सदस्य
(घ) प्रधानमन्त्रीले तोकेका तीन जना मन्त्री	-सदस्य

(२) प्रधान न्यायाधीशको पद रिक्त भएको अवस्थामा प्रधान न्यायाधीशको नियुक्तिको सिफारिस गर्दा संवैधानिक परिषद्मा न्याय मन्त्री सदस्यको रूपमा रहनेछ ।

(३) संवैधानिक अङ्गका पदाधिकारीको नियुक्ति सम्बन्धी कार्यविधि, संवैधानिक परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(४) नेपाल सरकारको मुख्य सचिवले संवैधानिक परिषद्को सचिव भई काम गर्नेछ ।

१५०. नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधि:

मन्त्रपरिषद्ले नेपाली राजदूत र कुनै खास प्रयोजनको लागि विशेष प्रतिनिधि नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

१५१. माफी:

मन्त्रपरिषद्ले जुनसुकै अदालत, विशेष अदालत, सैनिक अदालत वा अन्य कुनै न्यायिक, अर्ध न्यायिक वा प्रशासकीय पदाधिकारी वा निकायले गरेको सजायलाई माफी, मुलतवी, परिवर्तन वा कम गर्न सक्नेछ ।

१५२. उपाधि, सम्मान र विभूषण:

(१) प्रधानमन्त्रीबाट राज्यका तर्फबाट दिइने उपाधि, सम्मान र विभूषणहरू प्रदान हुनेछन् ।

(2) No citizen of Nepal shall, without the approval of the Government of Nepal, accept any title, honour or decoration from the government of any foreign country.

153. Constitution of the Government Service

The Government of Nepal may, in order to run the administration of the country, constitute the Civil Service and other government services as required. The constitution, operation, and terms and conditions for such services shall be as determined by an Act.

154. Formation of Commissions

The Government of Nepal may form necessary commissions to safeguard and promote the rights and interests of different sectors of the country including women, Dalits, indigenous ethnic groups[Adivasi Janajati], Madhesi, disabled, labourers or farmers. The provisions for the formation, functions, duties and powers of such commissions shall be as determined by the law.

***154A Constituency Delimitation Commission**

(1) For the purpose of electing members to the Constituent Assembly, the Government of Nepal may form a Constituency Delimitation Commission, with the following Chairperson and members

(a) A retired Judge of the Supreme Court	- Chairperson
(b) A geographer	- Member
(c) A sociologist or demographer	- Member
(d) An administrator or management expert	- Member
(e) A special class gazetted officer of the Government of Nepal	- Member Secretary

(2) The appointment of the Chairperson and members of the Constituency Delimitation Commission shall be done by the Government of Nepal.

(3) The term of office of the Constituency Delimitation Commission shall be as determined by the Government of Nepal at the time of the formation of the Commission, and the term may be extended, if required, by the Government of Nepal.

^{*} Added on 2063 Chaitra 30 (April 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (First Amendment), 2063.

(२) नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त नगरी नेपालको कुनै नागरिकले कुनै विदेशी मुलुकको सरकारबाट प्रदान गरिने उपाधि, सम्मान वा विभूषण ग्रहण गर्न हुँदैन ।

१५३. सरकारी सेवाको गठन:

नेपाल सरकारले मुलुकको प्रशासन सञ्चालन गर्न निजामती सेवा र आवश्यक अन्य सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्तहरू ऐनद्वारा निर्धारण गरिए बमोजिम हुनेछन् ।

१५४. आयोगको गठन:

नेपाल सरकारले महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, अपाङ्ग, मजदुर वा किसान लगायत विविध क्षेत्रको हक हितको संरक्षण र प्रवर्धन गर्न आवश्यक आयोगहरू गठन गर्न सक्नेछ । त्यस्ता आयोगहरूको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

*१५४क. निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग:

(१) संविधान सभा सदस्यको निर्वाचन गर्ने प्रयोजनको लागि निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्न नेपाल सरकारले एक निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग गठन गर्न सक्नेछ, जसमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन् :

(क) सर्वोच्च अदालतबाट सेनानिवृत्त न्यायाधीश	- अध्यक्ष
(ख) भूगोलविद्	- सदस्य
(ग) समाजशास्त्री वा जनसङ्ख्याविद्	- सदस्य
(घ) प्रशासनविद् वा व्यवस्थापनविद्	- सदस्य
(ङ) नेपाल सरकारको सेवामा रहेको राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको अधिकृत	-सदस्य सचिव

(२) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्यको नियुक्ति नेपाल सरकारले गर्नेछ ।

(३) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको कार्याविधि सो आयोग गठन गर्दाका बखत नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ र त्यस्तो कार्याविधि आवश्यकतानुसार नेपाल सरकारले थप गर्न सक्नेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (पहिलो संशोधन), २०६३ (२०६३ चैत ३० गते) द्वारा थप

(4) Notwithstanding anything contained in Clause (1), no individual shall be deemed eligible to be appointed to the position of Chairperson or member of the Constituency Delimitation Commission unless he/she.

- (a) holds at least a Master's Degree in a relevant subject from a university recognized by the Government of Nepal,
- (b) is at least forty-five years of age, and
- (c) is of high moral character.

(5) The position of the Chairperson or member of the Constituency Delimitation Commission shall be deemed vacant if -

- (a) he or she submits a resignation in writing to the Prime Minister,
- (b) he or she dies.

(6) The Constituency Delimitation Commission, while delimiting the constituencies, shall determine the number of members to be elected on the basis of the population of each district in accordance with Clauses (3) and (3a) of Article 63, maintaining as far as practicable proportionality between the number of members and the population of the districts, and fix the number of constituencies for election of members of the Constituent Assembly accordingly.

(7) While delimiting the electoral constituencies pursuant to Clause (6), on the basis of equality of population, geographical convenience and special characteristics, attention shall be paid to the boundary of each administrative district, geographical conditions, population density, transportation facilities, and the communal and cultural characteristics of the people living in such districts.

(8) Notwithstanding anything in Clause (7) the number of electoral constituencies in each administrative district shall not be fixed below the number of constituencies that existed at the time of the commencement of this Constitution.

(9) No question shall be raised in any law court regarding the constituencies determined, *or reviewed pursuant to Clause (10c), by the Constituency Delimitation Commission.

(10) The Constituency Delimitation Commission shall submit its report to the Prime Minister about the work carried out by it.

* Added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment).

(४) उपधारा (१) को सर्वमान्यतामा प्रतिकूल नहुने गरी देहाय बमोजिमको योग्यता नभई कुनै पनि व्यक्ति निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्त हुन योग्य हुने छैन :-

- (क) नेपाल सरकारबाट मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा स्नातकोपाधि हासिल गरेको,
- (ख) कम्तीमा पैतालीस वर्ष उमेर पूरा भएको,
- (ग) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको ।

(५) देहायका अवस्थामा निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगका अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-

- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा ,
- (ख) निजको मृत्यु भएमा ।

(६) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगले यस धारा बमोजिम निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्दा धारा ६३ को उपधारा (३) र (३क) को अधीनमा रही त्यस्ता जिल्लाहरूको जनसङ्ख्या र संविधानसभा सदस्य सङ्ख्याबीचको अनुपात यथासम्भव समान हुने गरी प्रत्येक जिल्लाको जनसङ्ख्याको आधारमा सो जिल्लाबाट निर्वाचित हुने त्यस्तो सदस्य सङ्ख्या निर्धारण गर्नेछ र सो सङ्ख्या बराबर संविधान सभाको सदस्यको निर्वाचनको लागि निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्नेछ ।

(७) उपधारा (६) बमोजिम निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्दा समान जनसङ्ख्या र भौगोलिक अनुकूलता तथा विशिष्टताको आधारमा प्रत्येक प्रशासकीय जिल्लाको सिमाना, भौगोलिक अवस्था, जनसङ्ख्याको घनत्व यातायातको सुविधा र त्यस्तो जिल्लामा बसोवास गर्ने बासिन्दाहरूको सामुदायिक तथा सांस्कृतिक पक्षलाई समेत ध्यान दिनु पर्नेछ ।

(८) उपधारा (७) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो संविधान प्रारम्भ हुँदाको बखत निर्वाचन जिल्लामा कायम रहेका निर्वाचन क्षेत्रभन्दा कम हुने गरी निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गर्न सकिने छैन ।

(९) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगद्वारा निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण गरिएको *वा उपधारा (१०ग) बमोजिम पुनरावलोकन गरिएको विषयमा कुनै अदालतमा कुनै प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

(१०) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगले आफूले सम्पादन गरेको कामको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्री समक्ष बुझाउनेछ ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा थप

†(10A) The Prime Minister shall submit the report received pursuant to clause (10) to the Council of Ministers, and the Council of Ministers shall send the report to the Election Commission and other bodies concerned for implementation.

(10B) Notwithstanding anything in Clause (10A), if the Council of Ministers deems it necessary that a report submitted to the Prime Minister pursuant to Clause (10) be reviewed because of technical errors in a particular district, the Council of Ministers may, in such a special situation, set a deadline and request the Chairperson and member of the Commission formed pursuant to Clause (1) to review the report once.

(10C) If the Council of Ministers makes a request under Clause (10B), the Chairperson and member of such a Commission shall review the matter requested by the Council of Ministers within the deadline specified and submit a report to the Prime Minister.

(10D) A report received pursuant to Clause (10C) shall be implemented pursuant to Clause (10A)

(10E) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Clause while carrying out a review pursuant to Clause (10C), the Constituency Delimitation Commission will be deemed to be in existence for the entire period under Clause (10B).

(11) The Constituency Delimitation Commission shall determine its own procedures.

(12) The remuneration and other benefits of the Chairperson and members of the Constituency Delimitation Commission shall be similar to those of Chief Election Commissioner and Election Commissioner, respectively.

(13) The Government of Nepal shall provide the required number of staff for the Constituency Delimitation Commission.

†Added on 2064 Jestha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment).

‡ (१०क) प्रधानमन्त्रीले उपधारा (१०) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदन मन्त्रिपरिषदसमक्ष राख्नेछ र मन्त्रिपरिषदले प्रतिवेदन कार्यान्वयनका लागि निर्वाचन आयोग तथा सम्बद्ध निकायमा पठाउनेछ ।

(१०ख) उपधारा (१०क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपधारा (१०) बमोजिम प्रधानमन्त्रीसमक्ष बुझाएको प्रतिवेदनमा प्राविधिक रूपमा नमिलेको देखिएको जिल्लाको हकमा पुनरावलोकन हुन आवश्यक भएको मन्त्रिपरिषदले ठानेमा उपधारा (१) बमोजिम गठित आयोगका अध्यक्ष र सदस्यलाई निश्चित समय तोक्यो मन्त्रिपरिषदले त्यस्तो विशेष परिस्थितिमा सो प्रतिवेदन एकपटकका लागि पुनरावलोकन गर्न अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(१०ग) उपधारा (१०ख) बमोजिम मन्त्रिपरिषदले अनुरोध गरेमा त्यस्तो आयोगको अध्यक्ष अध्यक्ष र सदस्यले सोही अवधिभित्र मन्त्रिपरिषदले अनुरोध गरेको विषयमा पुनरावलोकन गरी सोको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(१०घ) उपधारा (१०ग) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त भएकोमा त्यस्तो प्रतिवेदनउपर उपधारा (१०क) बमोजिमको कारवाइ गर्नुपर्नेछ ।

(१०ङ) यस धारामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपधारा (१०ग) बमोजिम पुनरावलोकन गर्दा सो प्रयोजनका लागि उपधारा (१०ख) को अवधिभरका लागि निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोग कायम रहेको मानिनेछ ।

(११) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगले आफ्नो कार्यविधि आफैँ निर्धारण गर्नेछ ।

(१२) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक तथा सुविधा क्रमशः निर्वाचन आयोगका प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र निर्वाचन आयुक्त सरह हुनेछ ।

(१३) निर्वाचन क्षेत्र निर्धारण आयोगलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

‡ नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा थप

155. Hearing for the officials of constitutional bodies and provisions regarding citizenship

(1) Prior to appointment to constitutional posts on the recommendation of the Constitutional Council according to this Constitution, and to * **the appointment of the Judges of the Supreme Court and ambassadors**, there shall be a parliamentary hearing in accordance with the provisions of the law.

(2) In order to be eligible for appointment to constitutional positions under this Constitution, a person must be a citizen of Nepal by descent or birth or by naturalization and have lived in Nepal for at least ten years.

156. Ratification of, accession to, acceptance of or approval of treaties or agreements

(1) The ratification of, accession to, acceptance of or approval of treaties or agreements to which the State of Nepal or the Government of Nepal is to become a party shall be as determined by the law.

(2) The laws to be made pursuant to clause (1) shall, *inter alia*, require that the ratification of, accession to, acceptance of or approval of treaty or agreements on the following subjects be done by a two-thirds majority of the total number of members of the Legislature-Parliament existing:-

- (a) peace and friendship;
- (b) security and strategic alliance;
- (c) the boundaries of Nepal; and
- (d) natural resources and the distribution of their uses.

Provided that if any treaty or agreement referred in the sub-clauses (a) and (d), is of ordinary nature which does not affect the nation extensively, seriously or in the long-term, the ratification of, accession to, acceptance of or approval of such treaty or agreement may be done at a meeting of the Legislature-Parliament by a simple majority of the members present.

(3) After the commencement of the Constitution, unless a treaty or agreement is ratified, acceded to, accepted or approved in accordance with this Article, it shall not be binding on the Government of Nepal or the State of Nepal.

(4) Notwithstanding anything contained in clauses (1) and (2), no treaty or agreement shall be concluded that may be detrimental to the territorial integrity of Nepal.

* Amended on 2064 Jetha 30 (June 13, 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Second Amendment), 2064, to include reference to appointments of judges and ambassadors.

१५५. संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको सुनुवाइ र नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) *यस संविधान बमोजिम संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा नियुक्त हुने संवैधानिक पद तथा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश र राजदूतको नियुक्ति पूर्व निजहरूको कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम संसदीय सुनुवाइ हुनेछ ।

(२) यस संविधान बमोजिम नियुक्त हुने संवैधानिक पदहरूमा वंशज वा जन्मका नाताले नेपालको नागरिक भएको व्यक्ति वा अङ्गीकृत नागरिकता प्राप्त गरी कम्तीमा दस वर्ष नेपालमा बसोवास गरेको व्यक्ति मात्र नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ ।

१५६. सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन:

(१) नेपाल राज्य वा नेपाल सरकार पक्ष हुने सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम कानून बनाउँदा अन्य कुराको अतिरिक्त देहायका विषयका सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन व्यवस्थापिका-संसदमा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरूको दुई तिहाई बहुमतले गर्नु पर्ने शर्त राखिनेछ:-

(क) शान्ति र मैत्री,

(ख) सुरक्षा एवं सामरिक सम्बन्ध,

(ग) नेपाल राज्यको सिमाना, र

(घ) प्राकृतिक स्रोत तथा त्यसको उपयोगको बाँडफाँड ।

तर खण्ड (क) र (घ) मा उल्लिखित विषयका सन्धि वा सम्झौता मध्ये राष्ट्रलाई व्यापक, गम्भीर वा दीर्घकालीन असर नपर्ने साधारण प्रकृतिका सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन व्यवस्थापिका-संसदको बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको साधारण बहुमतबाट हुन सक्नेछ ।

(३) यो संविधान प्रारम्भ भएपछि हुने कुनै सन्धि वा सम्झौता यस धारा बमोजिम अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन नभएसम्म नेपाल सरकार वा नेपाल राज्यको हकमा लागू भएको मानिने छैन ।

(४) उपधारा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल राज्यको प्रादेशिक अखण्डतामा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै सन्धि वा सम्झौता गरिने छैन ।

* नेपालको अन्तरिम संविधान (दोस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ जेठ ३० गते) द्वारा थप

157. Decision could be made through referendum

(1) Except as provided elsewhere in the Constitution, if the Constituent Assembly decides, by a two-thirds majority of the total number of existing members that it is necessary to make a decision on any matters of national importance, a decision may be reached on such matters through referendum.

(2) The procedures pertaining to making decision pursuant to clause (1) shall be as determined by the law.

158. Power to remove difficulties

If any difficulty arises in connection with the implementation of this Constitution, the Council of Ministers may issue necessary Orders to remove such difficulties, and such Orders require endorsement by the Legislature-Parliament or the Constituent Assembly within a month.

१५७. जनमत संग्रहबाट निर्णय गर्न सकिने:

(१) यस संविधानमा अन्यत्र व्यवस्था भएकोमा बाहेक राष्ट्रिय महत्वको कुनै विषयमा जनमत संग्रहबाट निर्णय गर्न आवश्यक छ भनी संविधान सभाले तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरूको दुई तिहाई सदस्यको बहुमतबाट निर्णय गरेमा त्यस्तो विषयमा जनमत संग्रहबाट निर्णय लिन सकिनेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिमको प्रक्रियाबाट निर्णय लिइने कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।

१५८. बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार:

मन्त्रपरिषद्ले यो संविधानको कार्यान्वयन गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन आदेश जारी गर्न सक्नेछ र यस्तो आदेश व्यवस्थापिका-संसद वा संविधान सभाबाट एक महिनाभित्र अनुमोदन गराउनु पर्नेछ ।

PART 23

TRANSITIONAL PROVISIONS

159. †Arrangements regarding the head of the state

^α(1) *Nepal shall be a federal democratic republican state.*

(2) The implementation of [transition to] the republic shall be made at the first meeting of the Constituent Assembly.

Provided that the Legislature Parliament may implement the republic prior to the elections to the Constituent Assembly if the king creates a serious obstacle to the Constituent Assembly elections, by a motion in this regard passed by at least a two-thirds majority of the existing members of the Legislature-Parliament. Such a motion shall be presented before the Legislature-Parliament in accordance with a decision of the Council of Ministers of the Government of Nepal.

(3) No power to rule the country shall be vested in the King.

(3A) All the functions pertaining to governance of the country shall be carried out by the Prime Minister.

(3B) The Prime Minister shall conduct all the functions of the head of the state until the republic is implemented

[†] Amended on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment). Originally it read "Provisions regarding the King".

^α Amended on 2064 Paush 13 (28 December 2007) by the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment). Originally it read

(1) No power to rule the country shall be vested in the King.

(2) The Prime Minister shall perform all work pertaining to the governance and operation of the country.

(3) Notwithstanding anything contained elsewhere in this Constitution, the Constituent Assembly shall decide by a simple majority at its first meeting about whether or not to continue the monarchy in existence.

Second Amendment adds:

(3A) Notwithstanding anything in Clause (3), a majority of at least two-thirds of the total number of the existing members of the Legislature-Parliament may pass a resolution abolishing the monarchy if it concludes that the King poses serious obstacles to the election to the Constituent Assembly.

(3B) A decision to submit a proposal pursuant to Clause (3.A) shall be made by the Council of Ministers and such proposal shall be submitted to the Legislature-Parliament.

भाग २३

सङ्क्रमणकालीन व्यवस्था

१५८. † राष्ट्र प्रमुख सम्बन्धी व्यवस्था:

†(१) नेपाल एक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य हुनेछ ।

(२) गणतन्त्रको कार्यान्वयन संविधान सभाको पहिलो बैठकबाट हुनेछ ।

तर राजाले संविधान सभाको निर्वाचन हुन नदिन गम्भीर व्यवधान खडा गरेमा संविधान सभाको निर्वाचन हुनु अगावै पनि व्यवस्थापिका(संसदका तत्काल कायम रहेका कम्तीमा दुइ तिहाई सदस्यहरूको बहुमतले प्रस्ताव पारित गरी गणतन्त्र कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ र त्यस्तो प्रस्ताव नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को निर्णय बमोजिम नेपाल सरकारले व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्नेछ ।

(३) मुलुकको शासन व्यवस्था सम्बन्धी कुनै पनि अधिकार राजामा रहने छैन ।

(३क) मुलुकको शासन व्यवस्था र सोको सञ्चालन सम्बन्धी सम्पूर्ण काम प्रधानमन्त्रीले गर्नेछ ।

(३ख) गणतन्त्र कार्यान्वयन नभएसम्मको लागि राष्ट्र प्रमुखले गर्ने सम्पूर्ण काम प्रधानमन्त्रीले गर्नेछ ।

† नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित । पहिले "राजा सम्बन्धी व्यवस्था" भन्ने शीर्षक र हेको

‡ नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा संशोधित । पहिलेको व्यवस्था:

(१) मुलुकको शासन व्यवस्था सम्बन्धी कुनै पनि अधिकार राजामा रहने छैन ।

(२) मुलुकको शासन व्यवस्था र सञ्चालन सम्बन्धी सबै काम प्रधानमन्त्रीले गर्नेछ ।

(३) राजसंस्था कायम राख्ने या नराख्ने सम्बन्धमा यस संविधानमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधान सभाको पहिलो बैठकमा साधारण बहुमतबाट निर्णय गरिनेछ ।

दोस्रो संशोधन द्वारा थप व्यवस्था:

(३क) उपधारा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राजाले संविधानसभाको निर्वाचन हुन नदिन गम्भीर व्यवधान खडा गरेको ठहर गर्दै संविधानसभाको निर्वाचन हुनुअगावै पनि व्यवस्थापिका-संसदको तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा दुईतिहाई बहुमतबाट राजसंस्था कायम नरहने गरी प्रस्ताव पारित गर्न सक्नेछ ।

(३ख) उपधारा (३क) बमोजिम प्रस्ताव पेश गर्ने निर्णय मन्त्रपरिषदले गर्नेछ र त्यस्तो प्रस्ताव व्यवस्थापिका-संसदसमक्ष पेश गर्नेछ ।

(4) The property of late King Birendra, late Queen Aishwarya and other members of their family shall be brought under the control of the Government of Nepal, and a Trust shall be established to use the property for the benefit of the nation.

(5) All the property acquired by King Gyanendra in the capacity of King (for instance: the palaces in different parts of the country, forests and national parks, heritage sites of historical and anthropological importance etc.) shall be nationalized.

160. Provisions regarding the Council of Ministers

(1) The Council of Ministers existing at the time of the commencement of this Constitution shall be deemed to have been constituted under this Constitution.

(2) The Council of Ministers constituted pursuant to clause (1), shall continue to work until the Council of Ministers is constituted under Article 38.

161. Provisions regarding the Legislature-Parliament

(1) Immediately after the commencement of this Constitution, the Legislature-Parliament shall be constituted under this Constitution.

(2) After the commencement of this Constitution, the existing House of Representatives and the National Assembly shall *ipso facto* be dissolved, and the first meeting of the Legislature-Parliament under this Constitution shall convene on the same day.

(3) Bills that were under consideration in the House of Representatives at the time of the commencement of this Constitution shall be transferred to the Legislature-Parliament under this Constitution.

(4) The Parliament Secretariat and officials and the staff working in the Secretariat at the time of the commencement of this Constitution shall be deemed to be the Secretariat of the Legislature-Parliament and the officials and staff of the Secretariat shall be deemed to have been appointed under this Constitution.

162. Provisions regarding the Judiciary

(1) The Supreme Court, Appellate Court and District Courts subsisting at the time of the commencement of this Constitution shall be deemed to have been constituted under this Constitution, and this Constitution shall not hinder the making of the decisions by the concerned courts on cases filed prior to the commencement of this Constitution.

(४) स्वर्गीय राजा वीरेन्द्र, रानी ऐश्वर्य र निजहरूका परिवारको सम्पत्ति नेपाल सरकारको मातहतमा ल्याई ट्रस्ट बनाएर राष्ट्रहितमा प्रयोग गरिनेछ ।

(५) राजाको हैसियतले राजा ज्ञानेन्द्रलाई प्राप्त भएका सबै सम्पत्तिहरू (जस्तै विभिन्न स्थानका दरबारहरू, वन तथा निकुञ्जहरू, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरू आदि) राष्ट्रियकरण गरिनेछ ।

१६०. मन्त्रपरिषद् सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेको मन्त्रपरिषद् यसै संविधान अन्तर्गत गठन भएको मानिनेछ ।

(२) धारा ३८ बमोजिम मन्त्रपरिषद् गठन नभएसम्म उपधारा (१) बमोजिमको मन्त्रपरिषद् कायम रहनेछ ।

१६१. व्यवस्थापिका-संसद सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) यो संविधान जारी हुनासाथ यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदको गठन हुनेछ ।

(२) यो संविधान जारी भएपछि तत्काल कायम रहेको प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभा स्वतः विघटन हुनेछ र सोही दिन यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदको पहिलो बैठक बस्नेछ ।

(३) यो संविधान जारी हुँदाको बखत प्रतिनिधिसभामा विचाराधीन रहेका विधेयकहरू यस संविधान बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदमा हस्तान्तरण हुनेछन् ।

(४) यो संविधान जारी हुँदाका बखत कायम रहेको संसद सचिवालय र सो सचिवालयमा कार्यरत पदाधिकारी र कर्मचारी यसै संविधान बमोजिम कायम हुने व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय र नियुक्ति भएका पदाधिकारी र कर्मचारी मानिनेछन् ।

१६२. न्यायपालिका सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतहरू यसै संविधान बमोजिम स्थापना भएको मानिनेछ र यो संविधान प्रारम्भ हुनु अघि दायर भएका मुद्दाहरू तत् तत् अदालतबाट निरूपण गर्न यो संविधानले वाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

(2) The Judges working in the Supreme Court, Appellate Courts and District Courts, after the commencement of this Constitution, shall take an oath of commitment to this Constitution as determined by the Government of Nepal. Any Judge who declines to take the oath shall *ipso facto* cease to hold office.

(3) Necessary legal arrangements shall be made on the basis of democratic norms and values to bring about gradual reforms in the judicial sector to make it independent, clean, impartial and competent.

163. Provisions regarding constitutional bodies and officials thereof

(1) The constitutional bodies and officials thereof subsisting at the time of the commencement of this Constitution, but which are not to be re-established under this Constitution, shall cease to exist after the commencement of this Constitution.

(2) The constitutional bodies subsisting at the time of the commencement of this Constitution shall be deemed to have been constituted under this Constitution, and this Constitution shall not hinder such bodies in dealing with matters under consideration according to the existing laws. Necessary legal arrangements shall be made to bring about gradual reform in the constitutional bodies and the officials thereof, according to democratic norms and values.

(3) The subsisting National Human Rights Commission constituted according to existing laws shall continue to exist until the constitution of a National Human Rights Commission as provided for in this Constitution, and the pending petitions and complaints shall be transferred to the National Human Rights Commission constituted under this Constitution; and the Commission shall take up such petitions and complaints in accordance with this Constitution and the laws made under it.

164. Existing laws to remain in operation

(1) Decisions made and work performed by the reinstated House of Representatives that are not inconsistent with this Constitution shall be deemed to have been made and performed in accordance with this Constitution.

(2) All the laws in force at the time of commencement of this Constitution shall remain in operation until repealed or amended.

Provided that laws inconsistent with this Constitution shall, to the extent of inconsistency, *ipso facto*, cease to operate three months after the commencement of this Constitution.

(२) यो संविधान प्रारम्भ भएपछि सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतहरूमा बहाल रहेका न्यायाधीशहरूले यो संविधानप्रति प्रतिवद्धताको शपथ नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम ग्रहण गर्नु पर्नेछ । शपथ ग्रहण गर्न इन्कार गर्ने न्यायाधीश स्वतः आफ्नो पदबाट मुक्त हुनेछ ।

(३) स्वतन्त्र, स्वच्छ, निष्पक्ष र सबल न्यायपालिकाका लागि लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताका आधारमा न्याय क्षेत्रलाई सुधार गर्दै लैजान आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।

१६३. संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू मध्ये यस संविधानमा उल्लेख नगरिएका संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू यो संविधान प्रारम्भ भएपछि कायम रहने छैनन् ।

(२) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका संवैधानिक निकायहरू यसै संविधान बमोजिम स्थापना भएको मानिने छन् र प्रचलित कानून बमोजिम ती निकायहरूमा विचाराधीन रहेका विषयहरूलाई निरन्तरता दिन यस संविधानले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन । संवैधानिक अङ्ग र तिनका पदाधिकारीहरूलाई लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यता अनुरूप सुधार गर्दै लैजान आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।

(३) यो संविधान बमोजिम व्यवस्था गरिएको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गठन नभएसम्म प्रचलित कानून बमोजिम गठित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग कायम रहनेछ र यस संविधान बमोजिमको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गठन भएपछि सो आयोगबाट फछ्यौट हुन बाँकी रहेका निवेदन र उजुरीहरू यस आयोगमा सार्नेछन् र सो आयोगले त्यस्ता निवेदन र उजुरीहरू उपर यो संविधान र यस अन्तर्गत बनेको कानून बमोजिम कारवाही गर्नेछ ।

१६४. वर्तमान कानून लागू रहने:

(१) पुनर्स्थापित प्रतिनिधिसभाद्वारा भए गरेका निर्णय र काम कारवाही यो संविधानसँग नबाभिएको हदसम्म यसै संविधान बमोजिम भए गरेको मानिनेछन् ।

(२) यो संविधान लागू हुँदाका बखत कायम रहेका कानूनहरू खारेज या संशोधन नभएसम्म कायम रहनेछन् ।

तर यो संविधानसँग बाभिएको कानून यो संविधान प्रारम्भ भएको तीन महिनापछि बाभिएको हदसम्म स्वतः अमान्य हुनेछ ।

PART 24

DEFINITIONS

165. Definitions

- (1) Unless the subject or context otherwise requires, in this Constitution:-
 - a. "Article" means an Article of this Constitution;
 - b. "Nepal" means the State of Nepal;
 - c. "citizen" means citizen of Nepal;
 - d. "Bill" means a draft of a Constitution or an Act which has been introduced in the Legislature-Parliament or the Constituent Assembly.
 - e. "remuneration" means and includes salary, allowances, pension and any other forms of emoluments.

- (2) Unless the subject or context otherwise requires, the prevailing law of Nepal relating to interpretation shall, subject to the provisions of this Constitution, apply to the interpretation of this Constitution in the same manner as that law applies to the interpretation of the laws of Nepal.

भाग २४ परिभाषा

१६५. परिभाषा:

- (१) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा,-
- (क) “धारा” भन्नाले यो संविधानको धारा सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ख) “नेपाल” भन्नाले नेपाल राज्य सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ग) “नागरिक” भन्नाले नेपालको नागरिक सम्भन्तु पर्छ ।
 - (घ) “विधेयक” भन्नाले व्यवस्थापिका-संसद वा संविधान सभामा पेश भएको संविधान वा ऐनको मस्यौदा सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ङ) “पारिश्रमिक” भन्नाले तलब, भत्ता, निवृत्तिभरण र अन्य कुनै किसिमको पारिश्रमिक तथा सुविधा समेत सम्भन्तु पर्छ ।
- (२) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा व्यक्त भएका कुराहरूको अधीनमा रही कानून व्याख्या सम्बन्धी प्रचलित कानूनी व्यवस्था नेपाल कानूनको व्याख्यामा लागू भए सरह यस संविधानको व्याख्यामा पनि लागू हुनेछ ।

PART 25

SHORT TITLE, COMMENCEMENT AND ABROGATION

166. Short title and commencement

(1) This Constitution shall be called "The Interim Constitution of Nepal, 2063 [2007]".

(2) This Constitution shall be promulgated by the House of Representatives and be approved by the Legislature-Parliament. The details regarding the implementation of this Constitution shall be as described in Schedule 3.

(3) The "Comprehensive Peace Accord" concluded between the Government of Nepal and the Communist Party of Nepal (Maoist) on Mangsir 5, 2063 [November 21, 2006], and an agreement relating to "Agreement on the Monitoring of the Management of Arms and Armies" reached on Mangsir 22, 2063 [December 8, 2006] are exhibited in Schedule 4.

(4) This Constitution shall come into force from Monday, Magh One of the year Two Thousand Sixty Three [15 January 2007].

167. Abrogation

The Constitution of the Kingdom of Nepal, 2047 [1990] is hereby abrogated.

भाग २५

संक्षिप्त नाम, प्रारम्भ र खारेजी

१६६. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

(१) यो संविधानलाई “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३” भनिनेछ ।

(२) यो संविधान प्रतिनिधिसभाद्वारा जारी हुनेछ र व्यवस्थापिका-संसदद्वारा अनुमोदन गरिनेछ । यसको कार्यान्वयन सम्बन्धी विस्तृत व्यहोरा अनुसूची-३ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

(३) मिति २०६३ मङ्सिर ५ गते नेपाल सरकार र ने.क.पा. (माओवादी) बीच सम्पन्न ‘विस्तृत शान्ति सम्झौता’ र मिति २०६३ मङ्सिर २२ गते सम्पन्न ‘हतियार र सेनाको व्यवस्थापनको अनुगमन सम्बन्धी सम्झौता’ अनुसूची-४ मा राखिएको छ ।

(४) यो संविधान सम्वत् दुईहजार त्रिसठ्ठी साल माघ महिनाको एक गते सोमवारदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

१६७. खारेजी:

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ खारेज गरिएको छ ।

SCHEDULE 1

(Relating to Article 6)

NATIONAL FLAG

(A) Method of Making the Shape inside the Border

- 1) On the lower portion of a crimson cloth draw a line AB of the required length from left to right.
- 2) From A draw a line AC perpendicular to AB making AC equal to AB plus one third AB. From AC mark off D making line AD equal to line AB. Join BD.
- 3) From BD mark off E making BE equal to AB.
- 4) Touching E draw a line FG, starting from the point F on line AC, parallel to AB to the right hand-side. Mark off FG equal to AB.
- 5) Join CG.

(B) Method of Making the Moon

- 6) From AB mark off AH making AH equal to one-fourth of line AB and starting from H draw a line HI parallel to line AC touching line CG at point I.
- 7) Bisect CF at J and draw a line JK parallel to AB touching CG at point K.
- 8) Let L be the point where lines JK and HI cut one another.
- 9) Join JG.
- 10) Let M be the point where line JG and HI cut one another.
- 11) With centre M and with a distance shortest from M to BD mark off N on the lower portion of line HI.

अनुसूची ९

(धारा ६ सँग सम्बन्धित)

राष्ट्रिय भण्डा

(क) किनाराभिन्नको आकार बनाउने तरिका

(१) एउटा सिम्रिक रङ्गको रातो कपडामा तल्लो भागमा चाहिएको जति लम्बाइको रेखा बायाँबाट दाहिनेतिर खिच्ने र यसलाई क ख नाम राख्ने ।

(२) क बाट सीधा माथि ग सम्म क ख को लम्बाइ जतिमा क ख कै तृतीयांश थप्दा जति हुन्छ त्यति लामो हुने गरी क ग रेखा खिच्ने । क ग मा क बाट क ख को लम्बाइ जति लिई घ चिन्हो लगाउने । ख र घ जोड्ने ।

(३) ख घ रेखामा ख बाट क ख जति लिई ड चिन्हो लाउने ।

(४) ड हुँदै क ख को समानान्तर पारेर क ग मा पर्ने बिन्दु च बाट शुरु गरी दाहिनेतिर छ सम्म क ख को लम्बाइ जति रेखा खिच्ने ।

(५) ग र छ लाई जोड्ने ।

(ख) चन्द्र बनाउने तरिका

(६) क ख को चतुर्थांश जति क बाट दाहिनेमा ज चिन्हो लाउने र त्यहाँबाट माथि क ग को समानान्तर पारेर ग छ लाई भ्र मा छुने रेखा खिच्ने ।

(७) ग च को आधा ज बाट क ख को समानान्तर पारेर रेखा दायाँतिर खिची ग छ लाई ट मा छुने ।

(८) ज ट र ज भ्र रेखा काटिएको ठाउँमा ठ चिन्हो राख्ने ।

(९) ज र छ जोड्ने ।

(१०) ज छ र ज भ्र काटिएको बिन्दुमा ड चिन्हो लाउने ।

(११) ड लाई केन्द्र मानी ख घ रेखालाई न्यूनतम अन्तर पर्ने गरी स्पर्श गर्दा हुने जति दूरी पर्ने गरी ज भ्र रेखाको तल्लो भागमा ढ चिन्हो लगाउने ।

12) Touching M and starting from O, a point on AC, draw a line from left to right parallel to AB.

13) With centre L and radius LN draw a semi-circle on the lower portion and let P and Q be the points where it touches the line OM respectively.

14) With centre M and radius MQ draw a semi-circle on the lower portion touching P and Q.

15) With centre N and radius NM draw an arc touching PNQ at R and S. Join RS. Let T be the point where RS and HI cut one another.

16) With centre T and radius TS draw a semi-circle on the upper portion of PNQ touching it at two points.

17) With centre T and radius TM draw an arc on the upper portion of PNQ touching at two points.

18) Eight equal and similar triangles of the moon are to be made in the space lying inside the semi-circle of No. (16) and outside the arc of No. (17) of this Schedule.

(C) Method of Making the Sun

19) Bisect line AF at U, and draw a line UV parallel to AB line touching line BE at V.

20) With centre W, the point where HI and UV cut one another and radius MN draw a circle.

21) With centre W and radius LN draw a circle.

22) Twelve equal and similar triangles of the sun are to be made in the space enclosed by the circles of No. (20) and No. (21) with the two apexes of two triangles touching line HI.

(D) Method of Making the Border

23) The width of the border will be equal to the width TN. This will be of deep blue colour and will be provided on all the sides of the flag. However, on the five angles of the flag the external angles will be equal to the internal angles.

(१२) ड मा छोई क ख को समानान्तर रेखा बायाँबाट दायाँतिर खिच्ने र यसले क ग लाई छोएको विन्दुको नाम ण राख्ने ।

(१३) ठ केन्द्र लिएर ठ ढ व्यासार्द्धले तल्लो भागमा वृत्त खण्ड खिच्ने र ण ड बाट गएको रेखालाई यसले छोएको दुवै ठाउँमा क्रमशः त र थ नाम राख्ने ।

(१४) ड लाई केन्द्र मानी ड थ व्यासार्द्धले तल्लो भागमा अर्ध वृत्ताकार त थ लाई छुने गरी खिच्ने ।

(१५) ढ केन्द्र मानी ढ ड को व्यासार्द्धले त ढ थ वृत्त खण्डको दुवैतर्फ छुने गरी वृत्त खण्ड खिच्ने र यसले त ढ थ लाई छोएको विन्दुहरूको नाम क्रमशः द र ढ राख्ने । द ध लाई जोड्ने । द ढ र ज भ्र काटिएको विन्दुको नाम न राख्ने ।

(१६) न लाई केन्द्र मानेर व्यासार्द्ध न ध ले त ढ थ को माथिल्लो भागमा दुवै ठाउँमा छुने गरी अर्ध वृत्ताकार खिच्ने ।

(१७) न लाई केन्द्र मानेर व्यासार्द्ध न ड ले त ढ थ को माथिल्लो भागमा दुवै ठाउँमा छुने गरी वृत्त खण्ड खिच्ने ।

(१८) यो अनुसूचीको नं. (१६) को अर्ध वृत्ताकार भित्र र नं. (१७) को वृत्त खण्ड बाहिर चन्द्रमाको आठवटा बराबरका कोण बनाउने ।

ग) सूर्य बनाउने तरिका

(१९) क च को आधा प बाट क ख को समानान्तर पारेर ख ड मा छुने गरी प फ रेखा खिच्ने ।

(२०) ज भ्र र प फ काटिएको विन्दु व केन्द्र मानेर ड ढ को व्यासार्द्धले वृत्ताकार पूरा खिच्ने ।

(२१) व लाई केन्द्र मानेर ठ ढ व्यासार्द्धले वृत्ताकार पूरा खिच्ने ।

(२२) यो अनुसूचीको नं. (२०) को वृत्ताकार बाहिर र यो अनुसूचीको नं. (२१) को वृत्ताकारभित्र परेको गोल घेराको बीच भागमा सूर्यको बाह्रवटा बराबरका कोणहरू दुई चुच्चाहरूले ज भ्र रेखामा छुने गरी बनाउने ।

घ) किनारा बनाउने तरिका

(२३) न ढ को चौडाइ जति गाढा नीलो रङ्गको किनारा भ्रण्डाको आकारको बाहिरी सवैतिरको सीमामा थप्ने, तर भ्रण्डाको पाँच कोणहरूमा चाहिँ बाहिरी कोणहरू पनि भित्रै सरहका बनाउने ।

24) The above mentioned border will be provided if the flag is to be used with a rope. On the other hand, if it is to be hoisted on a pole, the hole on the border on the side AC can be extended according to requirements.

Explanation: - The lines HI, RS, FE, ED, JG, OQ, JK and UV are imaginary. Similarly, the external and internal circles of the sun and the other arcs except the crescent moon are also imaginary. These are not shown on the flag.

(२४) भण्डा डोरी लगाई प्रयोग गरेमा माथि बताइएकै पट्टि राख्ने । भण्डा लट्ठीमा घुसाने हो भने क ग पट्टि आवश्यक परे जति किनारा चौड्याउने । डोरी वा लट्ठीको प्रयोगमा क ग को पट्टिमा प्वाल राख्ने ।

स्पष्टीकरण: भण्डा बनाउँदा खिचिएका ज भ द ध, च ड, उ घ, ज छ, ण थ, ज ट र प फ रेखाहरू कल्पित हुन् । त्यस्तै सूर्यका बाहिरी र भित्री वृत्ताकारहरू तथा खुपे चन्द्र बाहेक अरु वृत्त खण्ड पनि कल्पित हुन् । यिनलाई खण्डमा देखाइँदैन ।

SCHEDULE 2

(Relating to Clause (1) of Article 45)

(A) Members according to Clause (1) of Article 45

Members of the House of Representatives

1. Mr. Ajaya Kumar Chaurasia Barai, Parsa-2	29. Mr. Khum Bahadur Khadka, Dang-1
2. Mr. Ajaya Pratap Shah, Kapilbastu-4	30. Mr. Khem Raj Bhatta Mayalu, Bardiya-3
3. Mr. Arjun Jung Bahadur Singh, Bajhang-1	31. Mr. Girija Prasad Koirala, Sunsari-5
4. Mr. Arjun Prasad Joshi, Parbat-1	32. Mr. Gehendra Giri, Dang-4
5. Ms. Astha Laxmi Shakya (Bohora), Kathmandu-6	33. Mr. Gokarna Raj Bista, Gulmi-3
6. Mr. Ananda Prasad Dhungana, Dhanusha-3	34. Mr. Gopal Prasad Koirala, Jhapa-6
7. Mr. Ananda Prasad Pokhrel, Dolakha-2	35. Mr. Gopal Man Shrestha, Shyanja-2
8. Mr. Aamod Prasad Upadhyaya, Morang-1	36. Mr. Gorakh Bahadur Bogati, Humla
9. Mr. Ishwar Pokhrel, Kathmandu-3	37. Mr. Govinda Bahadur Shah, Achham-1
10. Mr. Umakanta Chaudhari, Bara-1	38. Mr. Govinda Raj Joshi, Tanahu-1
11. Ms. Urmila Aryal, Parsa-4	39. Mr. Govinda Bikram Shah, Jajarkot-1
12. Mr. Hrishikesh Gautam, Bara-3	40. Dr. Gangadhar Lamsal, Chitwan-3
13. Mr. Eknath Ranabhat, Chitwan-2	41. Mr. Ganga Prasad Nepal, Sindhuli-1
14. Mr. Om Prasad Ojha, Taplejung-2	42. Mr. Ghanendra Basnet, Bhojpur-1
15. Mr. Kamal Prakash Sunuwar, Ramechhap-1	43. Mr. Chakra Prasad Bastola, Jhapa-4
16. Ms. Kamala Panta (Acharya), Gorkha-2	44. Mr. Chandra Bahadur Shahi, Mugu
17. Mrs. Kashi Paudel, Bardiya-1	45. Mr. Chandra Mani Kharal, Nawalparasi-2
18. Ms. Kunta Sharma, Sunsari-1	46. Mr. Chirinjibi Wagle, Gorkha-1
19. Mr. K.P. Sharma Oli, Jhapa-2	47. Mr. Chitra Bahadur K.C., Baglung-2
20. Mr. Keshar Man Roka, Rukum-1	48. Mrs. Chitra Lekha Yadav, Siraha-2
21. Mr. Keshav Thapa, Ilam-3	49. Mr. Jagadish Prasad Shah, Saptari-4
22. Mr. Kailash Nath Kashaudhan, Banke-3	50. Mr. Jagannath Khatiwada, Udayapur-2
23. Mr. Krishna Kishore Ghimire, Dang-3	51. Mr. Janak Raj Giri, Bajura
24. Mr. Krishna Pratap Malla, Dhanusha-4	52. Mr. Jaya Prakash Prasad Gupta, Saptari-1
25. Mr. Krishna Prasad Dahal, Makwanpur-1	53. Mr. Tuka Raj Sigdel, Tanahu-3
26. Mr. Krishna Prasad Bhattarai, Parsa-1	54. Mr. Tek Bahadur Chokhal, Kailali-4
27. Mr. Krishna Prasad Sitaula, Jhapa-1	55. Mr. Tanka Prasad Rai, Shankhuwasabha-1
28. Mr. Krishna Lal Maharjan, Lalitpur-2	56. Mr. Tanka Prasad Sharma Kandel, Baglung-1

(Note: for replacement for those who have ceased to hold office see page 258)

अनुसूची २

धारा ४५ को उपधारा (१) सँग सम्बन्धित

(क) धारा ४५ को उपधारा (१) (क) बमोजिमका सदस्यहरू

वर्तमान प्रतिनिधि समाका सदस्यहरू

१. श्री अजयकुमार चौरसिया बरै, पर्सा-१	२९. श्री खुमबहादुर खड्का, दाङ-१
२. श्री अजयप्रताप शाह, कपिलवस्तु-४	३०. श्री खेमराज भट्ट मायालु, वर्दिया-३
३. श्री अर्जुनजङ्गबहादुर सिंह, बझाङ-१	३१. श्री गिरिजाप्रसाद कोइराला, सुनसरी-५
४. श्री अर्जुनप्रसाद जोशी, पर्वत-१	३२. श्री गोहेन्द्र गिरी, दाङ-१
५. श्री अष्टलक्ष्मी शाक्य (बोहोरा), काठमाडौं-६	३३. श्री गोकर्णराज विष्ट, गुल्मी-३
६. श्री आनन्दप्रसाद ढुङ्गाना, धनुषा-३	३४. श्री गोपालप्रसाद कोइराला, भूपा-६
७. श्री आनन्दप्रसाद पोखरेल, दोलखा-२	३५. श्री गोपालमान श्रेष्ठ, स्याङ्जा-२
८. श्री आमोदप्रसाद उपाध्याय, मोरङ-१	३६. श्री गोरखबहादुर वोगटी, हुम्ला
९. श्री ईश्वर पोखरेल, काठमाडौं-३	३७. श्री गोविन्दबहादुर शाह, अछाम-१
१०. श्री उमाकान्त चौधरी, बारा-१	३८. श्री गोविन्दराज जोशी, तनहुँ-१
११. श्री उर्मिला अर्याल, पर्सा-४	३९. श्री गोविन्दविक्रम शाह, जाजरकोट-१
१२. श्री ऋषिकेश गौतम, बारा-३	४०. डा. गंगाधर लम्साल, चितवन-३
१३. श्री एकनाथ रानाभाट, चितवन-२	४१. श्री गंगाप्रसाद नेपाल, सिन्धुली-१
१४. श्री ओमप्रसाद ओझा, ताप्लेजुङ-२	४२. श्री घनेन्द्र बस्नेत, भोजपुर-१
१५. श्री कमलप्रकाश सुनुवार, रामेछाप-१	४३. श्री चक्रप्रसाद वास्तोला, भूपा-४
१६. श्री कमला पन्त (आचार्य), गोरखा-२	४४. श्री चन्द्रबहादुर शाही, मुगु
१७. श्रीमती काशी पौडेल, वर्दिया-१	४५. श्री चन्द्रमणि खराल, नवलपरासी-२
१८. श्री कुन्ता शर्मा, सुनसरी-१	४६. श्री चिरञ्जीवी वाग्ले, गोरखा-१
१९. श्री के.पी.शर्मा ओली, भूपा-२	४७. श्री चित्रबहादुर के.सी., बाग्लुङ-२
२०. श्री केशरमान रोका, रुकुम-१	४८. श्रीमती चित्रलेखा यादव, सिराहा-२
२१. श्री केशव थापा, इलाम-३	४९. श्री जगदीशप्रसाद साह, सप्तरी-४
२२. श्री कैलाशनाथ कसौधन, बाँके-३	५०. श्री जगन्नाथ खतिवडा, उदयपुर-२
२३. श्री कृष्णकिशोर घिमिरे, दाङ-३	५१. श्री जनकराज गिरी, बाजुरा
२४. श्री कृष्णप्रताप मल्ल, धनुषा-४	५२. श्री जयप्रकाशप्रसाद मुस्ता, सप्तरी-१
२५. श्री कृष्णप्रसाद दहाल, मकवानपुर-१	५३. श्री टुकराज सिग्देल, तनहुँ-३
२६. श्री कृष्णप्रसाद भट्टराई, पर्सा-१	५४. श्री टेकबहादुर चोखाल, कैलाली-४
२७. श्री कृष्णप्रसाद सिटौला, भूपा-१	५५. श्री टंकप्रसाद राई, संखुवासभा-१
२८. श्री कृष्णलाल महर्जन, ललितपुर-२	५६. श्री टंकप्रसाद शर्मा कँडेल, बाग्लुङ-१

(नोट : रिक्त स्थानमा मनोनीत सदस्यहरूको नाम पेज नम्बर २५९ मा रहेको छ।)

57. Mr. Dambar Singh Sambahamphe, Panchthar-2
58. Mr. Dila Ram Acharya, Arghakhanchi-1
59. Mr. Dilli Raj Khanal, Arghakhanchi-2
60. ~~Mr. Dilli Raj Sharma, Parbat-2~~
61. Mr. Tara Nath Ranabhat, Kaski-1
62. Mr. Tara Sam Yangya, Jhapa-5
63. Mr. Tarini Dutta Chataut, Kanchanpur-2
64. Mr. Tirtha Ram Dangol, Kathmandu-7
65. Ms. Tirtha Gautam, Rukum-2
66. Mr. Til Kumar Meyangbo (Limbu), Taplejung-1
67. Mr. Dan Bahadur Chaudhari, Kapilbastu-1
68. Mr. Damodar Bastakoti, Nawalparasi-1
69. Mr. Dil Bahadur Lama, Rasuwa
70. Mr. Dilendra Prasad badu, Darchula
71. Mr. Durga Linkha, Dhankuta-1
72. Mr. Duryodhan Singh, Rupandehi-1
73. Mr. Devi Lal Thapa, Jumla
74. Mr. Devendra Raj Kandel, Nawalparasi-4
75. Mr. Dharma Nath Prasad Shah, Siraha-5
76. Mr. Nara Bahadur Hamal, Dailekh-1
77. Mr. Narendra Bahadur Bam, Baitadi-1
78. Mr. Narendra Vikram Nemwang, Jhapa-3
79. Mr. Nawa Raj Subedi, Pyuthan-2
80. Mr. Nagendra Kumar Raya, Sarlahi-4
81. Mr. Narayan Prakash Saund, Kanchanpur-1
82. Mr. Narayan Man Bijukchhe, Bhaktapur-1
83. Mr. Narayan Sharma Paudel, Chitwan-4
84. ~~Mr. Netra Lal Shrestha, Salyan-2 (Removed as MP after informing Legislature-Parliament)~~
85. Mr. Parashu Ram Meghi Gurung, Shankhuwasabha-2
86. Mr. Pari Thapa, Baglung-3
87. Mr. Pashupati Chaulagain, Dolakha-1
88. Mr. Pashupati S.J.B. Rana, Sindhupalchok-3
89. Mr. Palten Gurung, Manang
90. Mr. Puskar Nath Ojha, Kailali-3
91. Mr. Purna Bahadur Khadka, Surkhet-1
92. Mr. Prakash Jwala, Salyan-1
93. Mr. Prakash Bahadur Gurung, Kaski-3
94. Mr. Pradeep Kumar Gyawali, Gulmi-2
95. Mr. Pradeep Nepal, Kathmandu-1
96. Mr. Prem Lal Singh, Kathmandu-4
97. Mr. Phatik Bahadur Thapa, Gulmi-1
98. Mr. Pharmulaha Mansur, Bara-4
99. Mr. Bala Dev Sharma Majgaiya, Dang-2
100. Mr. Bal Bahadur K.C. (Khatri), Solukhumbu-1
101. Mr. Birodh Khatiwada, Makwanpur-2
102. Mr. Benup Raj Prasain, Ilam-1
103. Dr. Banshi Dhar Mishra, Rautahat-3
104. Mr. Bhakta Bahadur Balayar, Doti-1
105. Mr. Bhadra Bahadur Thapa, Palpa-1
106. Mr. Bharat Kumar Shah, Rupandehi-4
107. Mr. Bharat Mohan Adhikari, Morang-2
108. ~~Mr. Mahantha Thakur, Sarlahi-5~~
109. Mr. Mahadev Gurung, Kaski-2
110. Mr. Mahendra Kumar Raya, Mahottari-4
111. ~~Mr. Mahendra Prasad Yadav, Sarlahi-1~~
112. Mr. Mahendra Bahadur Pandey, Nuwakot-3
113. Mr. Mahendra Yadav, Mahottari-1
114. Mr. Mahesh Acharya, Morang-5
115. Mr. Madhav Kumar Nepal, Rautahat-1
116. Mr. Mo. Aaftab Aalam, Raurahat-2
117. Mr. Mohan Bahadur Basnet, Sindhupalchok-1
118. Mr. Mangal Prasad Tharu, Bardiya-2
119. Mr. Mangal Siddhi Manandhar, Kathmandu-5
120. Mr. Yagya Jit Shah, Rupandehi-5
121. Mr. Yadav Bahadur Rayamajhi, Palpa-3
122. Mr. Yog Narayan Yadav, Dhanusha-2
123. Mr. Raghuj Pant, Lalitpur-3
124. Mr. Ratna Prasad Sharma Neupane, Jajarkot-2
125. Mr. Ramesh Lekhak, Kanchanpur-3
126. Mr. Rajendra Kharel, Kavrepalanchok-3
127. Mr. Rajendra Prakash Lohani, Nuwakot-1
128. Mr. Rajendra Prasad Pandey, Dhading-3
129. Mr. Rajendra Mahato, Sarlahi-2
130. Mr. Ram Kumar Chaudhari, Saptari-2

५७. श्री डम्बरसिं सम्वाहाम्फे, पाँचथर-२
 ५८. श्री डिलाराम आचार्य, अर्घाखाँची-१
 ५९. श्री डिल्लीराज खनाल, अर्घाखाँची-२
 ६०. श्री डिल्लीराज शर्मा, पर्वत-२
 ६१. श्री तारानाथ रानाभाट, कास्की-१
 ६२. श्री तारासम यङ्ग्या, भुपा-५
 ६३. श्री तारिणीदत्त चटौत, कञ्चनपुर-२
 ६४. श्री तीर्थराम डङ्गोल, काठमाडौँ-७
 ६५. श्री तीर्था गौतम, रुकुम-२
 ६६. श्री तीलकुमार मेन्याडवो (लिम्बु), ताप्लेजुङ-१
 ६७. श्री दानबहादुर चौधरी, कपिलवस्तु-१
 ६८. श्री दामोदर वस्ताकोटी, नवलपरासी-१
 ६९. श्री दिलबहादुर लामा, रसुवा
 ७०. श्री दिलेन्द्रप्रसाद वडु, दार्चुला
 ७१. श्री दुर्गा लिखा, धनकुटा-१
 ७२. श्री दुर्योधन सिंह, रुपन्देही-१
 ७३. श्री देवीलाल थापा, जुम्ला
 ७४. श्री देवेन्द्रराज कडेल, नवलपरासी-४
 ७५. श्री धर्मनाथप्रसाद साह, सिराहा-५
 ७६. श्री नरबहादुर हमाल, दैलेख-१
 ७७. श्री नरेन्द्रबहादुर बम, बैतडी-१
 ७८. श्री नरेन्द्रविक्रम नेम्वाङ, भुपा-३
 ७९. श्री नवराज सुवेदी, प्युठान-२
 ८०. श्री नागेन्द्रकुमार राय, सर्लाही-४
 ८१. श्री नारायणप्रकाश साँउद, कञ्चनपुर-१
 ८२. श्री नारायणमान विजुक्छे, भक्तपुर-१
 ८३. श्री नारायणशर्मा पौड्याल, चितवन-४
 ८४. श्री नेत्रलाल श्रेष्ठ, सल्यान-२ (व्यवस्थापिका-संसदमा जानकारी दिएर सांसद पदबाट हटाइएको)
 ८५. श्री परशुराम मेधी गुरुङ्ग, संखुवासभा-२
 ८६. श्री परी थापा, बाग्लुङ-३
 ८७. श्री पशुपति चौलागाईँ, दोलखा-१
 ८८. श्री पशुपतिशमशेर ज.ब.रा, सिन्धुपाल्चोक-३
 ८९. श्री पाल्तेन गुरुङ, मनाङ
 ९०. श्री पुष्करनाथ ओझा, कैलाली-३
 ९१. श्री पूर्णबहादुर खड्का, सुर्खेत-१
 ९२. श्री प्रकाश ज्वाला, सल्यान-१
 ९३. श्री प्रकाशबहादुर गुरुङ, कास्की-३
 ९४. श्री प्रदिपकुमार जवाली, गुल्मी-२
 ९५. श्री प्रदीप नेपाल, काठमाडौँ-१
 ९६. श्री प्रेमलाल सिंह, काठमाडौँ-४
 ९७. श्री फटिकबहादुर थापा, गुल्मी-१
 ९८. श्री फरमुलाह मंसुर, बारा-४
 ९९. श्री बलदेव शर्मा, दाङ-२
 १००. श्री बलबहादुर के.सी. (खत्री), सोलुखुम्बु-१
 १०१. श्री विरोध खतिवडा, मकवानपुर-२
 १०२. श्री बेनुपराज प्रसाईँ, इलाम-१
 १०३. डा. वंशीधर मिश्र, रौतहट-३
 १०४. श्री भक्तबहादुर वलायार, डोटी-१
 १०५. श्री भद्रबहादुर थापा, पाल्पा-१
 १०६. श्री भरतकुमार शाह, रुपन्देही-४
 १०७. श्री भरतमोहन अधिकारी, मोरङ-२
 १०८. श्री महेश ठाकुर, सर्लाही-५
 १०९. श्री महादेव गुरुङ, कास्की-२
 ११०. श्री महेन्द्रकुमार राय, महोत्तरी-४
 १११. श्री महेन्द्रप्रसाद यादव, सर्लाही-१
 ११२. श्री महेन्द्रबहादुर पाण्डे, नुवाकोट-३
 ११३. श्री महेन्द्र यादव, महोत्तरी-१
 ११४. श्री महेश आचार्य, मोरङ-५
 ११५. श्री माधवकुमार नेपाल, रौतहट-१
 ११६. श्री मो. अफताव आलम, रौतहट-२
 ११७. श्री मोहनबहादुर बस्नेत, सिन्धुपाल्चोक-१
 ११८. श्री मंगलप्रसाद थारु, वर्दिया-२
 ११९. श्री मंगलसिद्धि मानन्धर, काठमाडौँ-५
 १२०. श्री यज्ञजीत शाह, रुपन्देही-५
 १२१. श्री यादवबहादुर रायमाझी, पाल्पा-३
 १२२. श्री योगनारायण यादव, धनुषा-२
 १२३. श्री रघुजी पन्त, ललितपुर-३
 १२४. श्री रत्नप्रसाद शर्मा न्यौपाने, जाजरकोट-२
 १२५. श्री रमेश लेखक, कञ्चनपुर-३
 १२६. श्री राजेन्द्र खरेल, काभ्रेपलाञ्चोक-३
 १२७. श्री राजेन्द्रप्रकाश लोहनी, नुवाकोट-१
 १२८. श्री राजेन्द्रप्रसाद पाण्डे, धादिङ-३
 १२९. श्री राजेन्द्र महतो, सर्लाही-२
 १३०. श्री रामकुमार चौधरी, सप्तरी-२

131. Mr. Ramkrishna Tamrakar, Rupandehi-2
132. Mr. Ram Chandra Tiwari, Mahottari-2
133. Mr. Ram Chandra Paudel, Tanahu-2
134. Mr. Ram Chandra Yadav, Siraha-1
135. ~~Mr. Ram Chandra Raya, Siraha-1~~
136. Mr. Ram Janam Chaudhari, Kailali-2
137. Mr. Ram Nath Adhikari, Dhading-2
138. Mr. Ram Bahadur Gurung, Lamjung-1
139. Mr. Ram Bahadur Bista, Achham-2
140. Dr. Ram Varan Yadav, Dhanusha-5
141. Dr. Ram Sharan Mahat, Nuwakot-2
142. Mr. Ram Hari Dhungel, Ramechhap-2
143. Mrs. Renu Kumari Yadav, Saptari-3
144. Mr. Romi Gauchan Thakali, Mustang
145. Mr. Laxman Prasad Mehata, Sunsari-3
146. Mr. Lal Babu Pandit, Morang-3
147. Mr. Lila Mani Pokhrel, Sindhuli-3
148. Mr. Lekh Nath Acharya, Rolpa-1
149. Mr. Lekh Nath Neupane, Bhaktapur-2
150. Mr. Basanta Kumar Nemwang, Panchthar-1
151. Mr. Vijaya Kumar Gachhadar, Sunsari-2
152. Mr. Vijaya Subba, Terathum
153. Mrs. Vidya Devi Bhandari, Kathmandu-2
154. Mr. Binaya Dhawaja Chand, Baitadi-2
155. Mr. Bir Bahadur Lama, Makwanpur-3
156. Mr. Birendra Kumar Kanaudiya, Kapilbastu-3
157. Mr. Sharat Singh Bhandari, Mahottari-3
158. Mr. Shiva Kumar Basnet, Khotang-2
159. Mr. Shiva Prasad Humagai, Kavrepalanchok-2
160. Mr. Shiva B. Deuja, Kavrepalanchok-1
161. Mr. Shiva Raj Joshi, Dailekh-2
162. Mr. Shiva raj Joshi, Surkheth-3
163. Mr. Shuvash Karmacharya, Sindhupalchok-2
164. Mr. Sher Dhan Rai, Bhojpur-2
165. Mr. Sher Bahadur Deuba, Dadeldhura
166. Mr. Shankar Nath Sharma Adhikari, Sindhuli-2
167. Mr. Shankar Prasad Pandey, Syanja-3
168. Mr. Sarba Dhan Rai, Khotang-1
169. Mrs. Sabitri Bogati (Pathak), Chitwan-1
170. Mr. Siddha Raj Ojha, Doti-2
171. Mr. Subhash Nemwang, Ilam-2
172. Mr. Surendra Prasad Chaudhari, Parsa-3
173. Mr. Surendra Hamal, Rolpa-2
174. Mr. Suresh Kumar Karki, Udayapur-1
175. Mr. Suresh Malla, Bajhang-2
176. Mr. Sushil Koirala, Banke-2
177. Ms. Sushila Nepal, Lalitpur-1
178. Miss. Shushila Swanr, Kailali-1
179. Mr. Surya Prasad Pradhan, Rupendehi-3
180. Mr. Surya Bahadur Thapa, Dhankuta-2
181. Mr. Som Prasad Pandey, Palpa-2
182. Mr. Sohan Prasad Chaudhari, Bara-2
183. Mr. Smriti Narayan Chaudhari, Dhanusha-1
184. Mr. Harka Man Tamang, Morang-4
185. Mr. Hari Acharya, Pyautah-1
186. Mr. Hari Narayan Chaudhari, Morang-6
187. Mr. Hari Prasad Sapkota, Sunsari-4
188. Mr. Hari Bhakta Adhikari, Lamjung-2
189. Mr. Hari Lal Joshi, Gorkha-3
190. Mr. Hit Kaji Gurung, Syanja-1
191. Mr. Hom Nath Dahal, Okhaldhunga-1
192. Mr. Hridaya Ram Thani, Surkhet-2
193. ~~Mr. Hridayesh Tripathi, Nawalparasi-3~~
194. Mr. Gyanu K.C., Banke-1

१३१. श्री रामकृष्ण ताम्राकार, रुपन्देही-२
 १३२. श्री रामचन्द्र तिवारी, महोत्तरी-२
 १३३. श्री रामचन्द्र पौडेल, तनहुँ-२
 १३४. श्री रामचन्द्र यादव, सिराहा-१
 १३५. श्री रामचन्द्र राय, सर्लाही-३
 १३६. श्री रामजनम चौधरी, कैलाली-२
 १३७. श्री रामनाथ अधिकारी, धादिङ-२
 १३८. श्री रामबहादुर गुरुङ, लमजुङ-१
 १३९. श्री रामबहादुर विष्ट, अछाम-२
 १४०. डा. रामवरण यादव, धनुषा-५
 १४१. डा. रामशरण महत, नुवाकोट-२
 १४२. श्री रामहरि ढुङ्गेल, रामेछाप-२
 १४३. श्रीमती रेणुकुमारी यादव, सप्तरी-३
 १४४. श्री रोमी गौचन थकाली, मुस्ताङ
 १४५. श्री लक्ष्मणप्रसाद मेहता, सुनसरी-३
 १४६. श्री लालबाबु पण्डित, मोरङ-३
 १४७. श्री लीलामणि पोखरेल, सिन्धुली-३
 १४८. श्री लेखनाथ आचार्य, रोल्पा-१
 १४९. श्री लेखनाथ न्यौपाने, भक्तपुर-२
 १५०. श्री वसन्तकुमार नेम्वाङ, पाँचथर-१
 १५१. श्री विजयकुमार गच्छदार, सुनसरी-२
 १५२. श्री विजय सुब्बा, तेह्रथुम
 १५३. श्रीमती विद्यादेवी भण्डारी, काठमाडौँ-२
 १५४. श्री विनयध्वज चन्द, बैतडी-२
 १५५. श्री वीरबहादुर लामा, मकवानपुर-३
 १५६. श्री वीरेन्द्रकुमार कनौडिया, कपिलवस्तु-३
 १५७. श्री शरतसिंह भण्डारी, महोत्तरी-३
 १५८. श्री शिवकुमार बस्नेत, खोटाङ-२
 १५९. श्री शिवप्रसाद हुमागाई, काभ्रेपलाञ्चोक-२
 १६०. श्री शिवबहादुर देउजा, काभ्रेपलाञ्चोक-१
 १६१. श्री शिवराज जोशी, दैलेख-२
 १६२. श्री शिवराज जोशी, सुर्खेत-३
 १६३. श्री शुभाष कर्माचार्य, सिन्धुपाल्चोक-२
 १६४. श्री शेरधन राई, भोजपुर-२
 १६५. श्री शेरबहादुर देउवा, डडेल्धुरा
 १६६. श्री शंकरनाथ शर्मा अधिकारी, सिन्धुली-२
 १६७. श्री शंकरप्रसाद पाण्डे, स्याङ्जा-३
 १६८. श्री सर्वधन राई, खोटाङ-१
 १६९. श्रीमती सावित्री बोगटी (पाठक), चितवन-१
 १७०. श्री सिद्धराज ओझा, डोटी-२
 १७१. श्री सुभाष नेम्वाङ, इलाम-२
 १७२. श्री सुरेन्द्रप्रसाद चौधरी, पर्सा-३
 १७३. श्री सुरेन्द्र हमाल, रोल्पा-२
 १७४. श्री सुरेशकुमार कार्की, उदयपुर-१
 १७५. श्री सुरेश मल्ल, बझाङ-२
 १७६. श्री सुशील कोइराला, बाँके-२
 १७७. श्री सुशीला नेपाल, ललितपुर-१
 १७८. सुश्री सुशीला स्वार्, कैलाली-१
 १७९. श्री सूर्यप्रसाद प्रधान, रुपन्देही-३
 १८०. श्री सूर्यबहादुर थापा, धनकुटा-२
 १८१. श्री सोमप्रसाद पाण्डेय, पाल्पा-२
 १८२. श्री सोहनप्रसाद चौधरी, बारा-२
 १८३. श्री स्मृतिनारायण चौधरी, धनुषा-१
 १८४. श्री हर्कमान तामाङ, मोरङ-४
 १८५. श्री हरि आचार्य, प्यूठान-१
 १८६. श्री हरिनारायण चौधरी, मोरङ-६
 १८७. श्री हरिप्रसाद सापकोटा, सुनसरी-४
 १८८. श्री हरिभक्त अधिकारी, लमजुङ-२
 १८९. श्री हरिलाल जोशी, गोरखा-३
 १९०. श्री हितकाजी गुरुङ, स्याङ्जा-१
 १९१. श्री होमनाथ दाहाल, ओखलढुङ्गा-१
 १९२. श्री हृदयराम थानी, सुर्खेत-२
 १९३. श्री हृदयेश त्रिपाठी, नवलपरासी-३
 १९४. श्री ज्ञानु के.सी., बाँके-१

Members of the National Assembly

1. Mr. Akkal Bahadur Bista, Achham
2. Mr. Ashok Koirala, Morang
3. Mr. Urba Dutta Panta, Kanchanpur
4. Mr. Deepak Bahadur Gurung, Kaski
5. Mr. Bal Bahadur Rai, Okhaldhunga
6. Mr. Bedu Ram Bhusal, Kapilbastu
7. Miss. Maiya Devi Shrestha, Chitwan
8. Mr. Radheshyam Adhikari, Kathmandu
9. Mr. Ram Jeevan Singh, Mahottari
10. Mr. Ram Preet Paswan, Saptari
11. Mr. Ranga Nath Joshi, Bardiya
12. Mr. Laxmi Das Manandhar, Kathmandu
13. Mr. Lalit Kumar Basnet, Makawanpur
14. Ms. Shree Maya Thakali, Mustang
18. Mr. Ganga Narayan Shrestha, Sindhuli
19. Mr. Santosh Budha Magar, Rolpa
20. Mr. Bhakta Bahadur Shah, Jajarkot
21. Mr. Hit Bahadur Tamang, Nuwakot
22. Mr. Ram Charan Chaudhari Tharu, Bardia
23. Mr. Dilip Maharjan, Kathmandu
24. Mr. Narayan Prasad Dahal, Chitwan
25. Mr. Bam Dev Kshetri, Rupandehi
26. Ms. Purna Kumari Subedi, Banke
27. Ms. Uma Bhujel, Gorkha
28. Ms. Amrita Thapa, Syanja
29. Mr. Tanka Angbohang Limbu, Taplejung
30. Ms. Dharma Sheela Chapagai, Jhapa
31. Ms. Narayani Devi Shrestha, Lalitpur/Bhaktapur
32. Ms. Saraswati Chaudhari, Saptari
33. Ms. Ram Kumari Yadav, Dhanusa

(B) Members according to Clause (1) of Article 45 Nominated by CPN (Maoist)

1. Mr. Krishna Bahadur Mahara, Rolpa
2. Mr. Dev Gurung, Manang
3. Mr. Deena Nath Sharma, Baglung
4. Mr. Matrika Yadav, Dhanusha
5. Mr. Lokendra Bista, Rukum
6. Ms. Hisila Yami, Kathmandu
7. Mr. Janardan Sharma, Rukum
8. Mr. Lekh Raj Bhatta, Kailali
9. Mr. Khadga Bahadur B.K., Kalikot
10. Ms. Jayapuri Gharti Magar, Rolpa
11. Mr. Suresh Kumar Ale Magar, Tanahu
12. Mr. Tilak Pariyar, Banke
13. Mr. Mahendra Paswan, Siraha
14. Mr. Prabhu Shah, Rautahat
15. Mr. Krishna Dev Singh Danuwar, Siraha
16. Ms. Kamala Rokka, Rukum
17. Mr. Padam Bahadur Rai, Bhojpur
34. Ms. Mani Limbu, Udayapur
35. Ms. Satya Pahadi, Dolpa
36. Ms. Shova Kattel, Chitawan
37. Ms. Dama Sharma, Dang
38. Ms. Uma B.K., Kapilbastu
39. Ms. Manju Bam, Baitadi
40. Ms. Rupa Chaudhari, Kailali
41. Ms. Bhagawati Pradhan, Sindhupalchok
42. Ms. Devi Khadka, Dolakha
43. Ms. Kumari Moktan, Makwanpur
44. Ms. Sabitri Gurung, Tanahu
45. Ms. Balawati Sharma, Baglung
46. Ms. Rupa B.K., Palpa
47. Ms. Sita B.K., Pyuthan
48. Ms. Sarala Regmi, Bardiya
49. Ms. Saraswati Mohara, Dailekh
50. Mr. Ram Ashraya Ram, Parsa
51. Ms. Tika Budhathoki, Salyan
52. Mr. Nanda Singh Sarki, Dadeldhura
53. Mr. Mangal Biswakarma, Surkhet

वर्तमान राष्ट्रिय समाका सदस्यहरू

१. श्री अक्कलबहादुर विष्ट, अछाम
२. श्री अशोक कोइराला, मोरङ
३. श्री उर्वादत्त पन्त, कञ्चनपुर
४. श्री दिपकबहादुर गुरुङ, कास्की
५. श्री बलबहादुर राई, ओखलढुङ्गा
६. श्री बेदुराम भुसाल, कपिलवस्तु
७. सुश्री मैयादेवी श्रेष्ठ, चितवन
८. श्री राधेश्याम अधिकारी, काठमाडौं
९. श्री रामजीवन सिंह, महोत्तरी
१०. श्री रापप्रीत पासमान, सप्तरी
११. श्री रंगनाथ जोशी, बर्दिया
१२. श्री लक्ष्मीदास मानन्धर, काठमाडौं
१३. श्री ललितकुमार बस्नेत, मकवानपुर
१४. श्री श्रीमाया थकाली, मुस्ताङ

(ख) धारा ४५ को उपधारा (ग) (ख)

बमोजिमका सदस्यहरू

ने.क.पा. (माओवादी) बाट मनोनीत

१. श्री कृष्णबहादुर महारा, रोल्पा
२. श्री देव गुरुङ मनाङ
३. श्री दीनानाथ शर्मा बागलुङ
४. श्री मातृका यादव धनुषा
५. श्री लोकेन्द्र विष्ट रुकुम
६. श्री हिसिला यमी काठमाडौं
७. श्री जनार्दन शर्मा रुकुम
८. श्री लेखराज भट्ट कैलाली
९. श्री खड्गबहादुर विक कालिकोट
१०. श्री जयपुरी घर्ती रोल्पा
११. श्री सुरेशकुमार आले मगर, तनहुँ
१२. श्री तिलक परियार बाँके
१३. श्री महेन्द्र पासवान, सिराहा
१४. श्री प्रभु शाह, रौतहट
१५. श्री कृष्णदेव सिंह दनुवार, सिराहा
१६. श्री कमला रोकका, रुकुम
१७. श्री पदमबहादुर राई, भोजपुर

१८. श्री गंगानारायण श्रेष्ठ, सिन्धुली
१९. श्री सन्तोष बुढामगर, रोल्पा
२०. श्री भक्तबहादुर शाह, जाजरकोट
२१. श्री हितबहादुर तामाङ, नुवाकोट
२२. श्री रामचरण चौधरी थारु, बर्दिया
२३. श्री दिलीप महर्जन, काठमाडौं
२४. श्री नारायणप्रसाद दाहाल, चितवन
२५. श्री वामदेव क्षेत्री, रुपन्देही
२६. श्री पूर्णकुमारी सुवेदी, बाँके
२७. श्री उमा भुजेल, गोरखा
२८. श्री अमृता थापा, स्याङ्जा
२९. श्री टंक आम्बोहाङ लिम्बु, ताप्लेजुङ
३०. श्री धर्मशिला चापागाईं, भापा
३१. श्री नारायणी देवी श्रेष्ठ, भक्तपुर/ललितपुर
३२. श्री सरस्वती चौधरी, सप्तरी
३३. श्री रामकुमारी यादव, धनुषा
३४. श्री मणि लिम्बु, उदयपुर
३५. श्री सत्य पहाडी, डोल्पा
३६. श्री शोभा कट्टेल, चितवन
३७. श्री दामा शर्मा, दाङ
३८. श्री उमा विक, कपिलवस्तु
३९. श्री मञ्जु बम, बैतडी
४०. श्री रुपा चौधरी, कैलाली
४१. श्री भगवती प्रधान, सिन्धुपाल्चोक
४२. श्री देवी खड्का, दोलखा
४३. श्री कुमारी मोक्तान, मकवानपुर
४४. श्री सावित्री गुरुङ दुरा, तनहुँ
४५. श्री बलावती शर्मा, बागलुङ
४६. श्री रुपा विक, पाल्पा
४७. श्री सीता वि.क., प्यूठान
४८. श्री सरला रेग्मी, बर्दिया
४९. श्री सरस्वती मोहरा, दैलेख
५०. श्री रामआश्रम राम, पर्सा
५१. श्री टीका बुढाथोकी, सल्यान
५२. श्री नन्दसिंह साक्की, डडेल्धुरा
५३. श्री मंगल विश्वकर्मा, सुर्खेत

54. Mr. Parashuram Ramtel, Gorkha
55. Mr. Bharat Prasad Shah, Mahottari
56. Mr. Surya Nath Prasad Yadav, Saptari
57. Mr. Shaligram Jamkattel, Dhading
58. Mr. Paramananda Barma Kurmi, Banke
59. Mr. Binod Kumar Upadhyaya, Rupandehi
60. Mr. Shiva Kumar Mandal, Morang
61. Mr. Chinak Kurmi, Nawalparasi
62. Mr. Ram Laut Tiwari, Kapilwastu
63. Mr. Satya Narayan Bhagat Bin, Rautahat
64. Mr. Indra Jit Tharu, Dang
65. Mr. Puran Rana Tharu, Kanchanpur
66. Mr. Purna Singh Rajbanshi, Jhapa
67. Mr. Gama Bahadur Shrishya Magar, Myagdi
68. Mr. Sudarshan Baral Magar, Gulmi
69. Mr. Surya Man Dong Tamang, Kavrepalanchok
70. Mr. Khim Lal Devkota, Kaski
71. Ms. Furbi Sherpa, Terhathum
72. Ms. Sheela Yadav, Bara
73. Ms. Buddhi Man Majhi, Sindhuli

C) Members according to Clause (1) of Article 45 Nominated by Nepali Congress

- §1. Mr. Amresh Kumar Singh, Sarhali
2. Ms. Uma Adhikari Regmi, Chitawan
2. Mr. Kul Bahadur Gurung, Ilam
4. Mrs. Krishna Kumari Shrestha, Chitawan
5. Mr. Deenbandhu Shrestha, Jumla
6. Mr. Prakash Man Singh, Kathmandu
7. Dr. Prakash Sharan Mahat, Nuwakot
8. Mr. Pradeep Giri, Siraha
9. Mr. Bhim Bahadur Tamang, Dolakha
10. Mr. Mitha Ram Biswakarma, Parbat
11. Dr. Minendra Rijal, Morang

12. Mr. Yagya Raj Pathak, Doti
13. Mr. Bimalendra Nidhi, Dhanusa
14. Ms. Sita Devi Yadav, Siraha
15. Mrs. Sujata Koirala, Sunsari
16. Mr. Harihar Dahal, Kathmandu

C) Members according to Clause (1) of Article 45 Nominated by the Communist Party of Nepal (UML)

1. Ms. Parbati Chaudhari, Kailali
2. Ms. Reema Nepali, Rolpa
3. Ms. Shanti Pakhrin, Dolakha
4. Ms. Paro Devi Yadav, Siraha
5. Ms. Jayanti Rai, Bhojpur
6. Mr. Rijwan Ansari, Sarlahi
7. Mr. Chooda Mani Jangali (Biswakarma), Kaski
8. Mr. Bam Dev Gautam, Bardiya
9. Mr. Jhala Nath Khanal, Ilam
10. Mr. Amrit Kumar Bohara, Sindhupalchok

(C) Members according to Clause (1) of Article 45 Nominated by CPN (Maoist)

1. Ms. Shanta Shrestha, Kathmandu
2. Mr. Padam Lal Biswakarma, Ilam
3. Mr. Hari Roka, Khotang
4. Mr. Malla K. Sundar, Kathmandu
5. Mr. Kumar Phudung, Terathum
6. Mr. Krishna Acharya, Kaski
7. Mr. Narayan Prasad Regmi, Dang
8. Mr. Bhikshu Ananda, Kathmandu
9. Mr. Iliyas Musalman, Kapilbastu
10. Ms. Moti Devi Chaudhari, Bardiya

*

* The members nominated by the Nepali Congress (Democratic) have been alphabetically incorporated into the list of nominated members of the Nepali Congress in Schedule 2 (C) on 2064 Paush 13 (28 December 2007) according to the Interim Constitution of Nepal (Third Amendment)

§ Alphanumerical order is in Nepali Language

५४. श्री परशुराम रम्टेल गोरखा
५५. श्री भरतप्रसाद साह, महोत्तरी
५६. श्री सूर्यनाथप्रसाद यादव, सप्तरी
५७. श्री शालिकराम जम्कटेल, धादिङ
५८. श्री परमानन्द वर्मा कुर्मी, बाँके
५९. श्री विनोदकुमार उपाध्याय, रुपन्देही
६०. श्री शिवकुमार मण्डल, मोरङ
६१. श्री चिनक कुर्मी, नवलपरासी
६२. श्री रामलौट तिवारी, कपिलवस्तु
६३. श्री सत्यनारायण भगत वीन, रौतहट
६४. श्री इन्द्रजीत थारु, दाङ
६५. श्री पुरन राना थारु, कञ्चनपुर
६६. श्री पूर्णसिंह राजवंशी, भूपा
६७. श्री गमबहादुर श्रीश मगर, म्याग्दी
६८. श्री सुदर्शन बराल मगर, गुल्मी
६९. श्री सूर्यमान ढोड तामाङ, काभ्रे
७०. श्री खिमलाल देवकोटा, कास्की
७१. श्री फुर्वी शेर्पा, तेह्रथुम
७२. श्री शीला यादव, वारा
७३. श्री बुद्धिमान माझी

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू

नेपाली कांग्रेसबाट मनोनीत

- * १. श्री अमरेशकुमार सिंह, सर्लाही
२. श्री उमा अधिकारी रेग्मी, पर्वत
३. श्री कुलवहादुर गुरुङ्ग, इलाम
४. श्रीमती कृष्णकुमारी श्रेष्ठ, चितवन
५. श्री दीनबन्धु श्रेष्ठ, जुम्ला
६. श्री प्रकाशमान सिंह, काठमाडौं
७. डा. प्रकाश शरण महत, नुवाकोट
८. श्री प्रदिप गिरी, सिराहा
९. श्री भीमबहादुर तामाङ्ग, दोलखा
१०. श्री मिठाराम विश्वकर्मा, पर्वत
११. डा. मिनन्द्र रिजाल, मोरङ

१२. श्री यज्ञराज पाठक, डोटी
१३. श्री विमलेन्द्र निधि, धनुषा
१४. श्री सिता देवी यादव, सिराहा
१५. श्रीमती सुजाता कोइराला, सुनसरी
१६. श्री हरिहर दाहाल, काठमाडौं

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) बाट मनोनीत

१. श्री पार्वती चौधरी, कैलाली
२. श्री रिमा नेपाली, रोल्पा
३. श्री शान्ति पाख्रिन, दोलखा
४. श्री पारोदेवी यादव, सिराहा
५. श्री जयन्ति राई, भोजपुर
६. श्री रिजवान अन्सारी, सर्लाही
७. श्री चुडामणि जंगली विश्वकर्मा, कास्की
८. श्री वामदेव गौतम, बर्दिया
९. श्री भलनाथ खनाल, ईलाम
१०. श्री अमृतकुमार बोहरा, सिन्धुपाल्चोक

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू

ने.क.पा. (माओवादी) को तर्फबाट मनोनीत

१. श्री शान्ता श्रेष्ठ, काठमाडौं
२. श्री पदमलाल विश्वकर्मा, इलाम
३. श्री हरि रोका, खोटाङ
४. श्री मल्ल के सुन्दर, काठमाडौं
५. श्री कुमार फुदुङ्ग, तेह्रथुम
६. श्री कृष्ण आचार्य, कास्की
७. श्री नारायणप्रसाद रेग्मी, दाङ
८. श्री भिक्षु आनन्द, काठमाडौं
९. श्री इलियास मुसलमान, कपिलवस्तु
१०. श्री मोतीदेवी चौधरी, बर्दिया

*

* नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४ (२०६४ पुस १३ गते) द्वारा अनुसूची-२ मा उल्लेखित संविधानको धारा ४५ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम नेपाली कांग्रेस (प्रजातान्त्रिक) बाट मनोनीत सदस्यहरूको नामावली नेपाली कांग्रेसबाट मनोनीत सदस्यहरूको नामावलीको सूचीमा वर्णानुक्रम अनुसार समावेश गरी मिलाइएको

(C) Members pursuant to Clause (1) of Article 45 Nominated by Jana Morcha Nepal

1. Mr. Kaman Singh Lama, Kavrepalanchok
2. Mr. Anjana Bishankhe, Kathmandu
3. Mr. Asarfi Sada, Saptari

(C) Members pursuant to Clause (1) of Article 45 Nominated by Nepal Workers and Peasants Party

1. Mr. Sunil Prajapati, Bhaktapur
2. Mr. Jagya Bahadur Shahi, Dailekh
3. Ms. Lila Nyaichyai

(C) Members pursuant to Clause (1) of Article 45 Nominated by Nepal Sadbhawana Party (Anandi Devi)

1. Ms. Anandi Devi Singh, Saptari
2. Mr. Bharat Bimal Yadav, Mahottari
3. Mr. Govinda Tharu, Bardiya

(C) Members pursuant to Clause (1) of Article 45 Nominated by United Left Front

1. Mr. Chandra Prakash C.P. Mainali, Jhapa
2. Mr. Nanda Kumar Prasai, Jhapa
3. Mr. Ganesh Shah, Dhanusa

List of Members of Legislature-Parliament who have ceased to hold office and those nominated to replace them under Clause (5) of Article 45 [see also clause (6)]

Member no longer holding office	New member nominated	Party
<i>Mr. Dilli Raj Sharma (died)</i>	<i>Mr. Hrishikesh Tiwari</i>	<i>NC</i>
<i>Mr. Jaya Prakash Prasad Gupta (resigned)</i>	<i>Mr. Nagendra Jha</i>	<i>NC</i>
<i>Mr. Mahantha Thakur (resigned)</i>	<i>Mr. Laxman Raya</i>	<i>NC</i>
<i>Mr. Mahendra Prasad Yadav (resigned)</i>	<i>Mr. Rabindra Baitha</i>	<i>CPN (UML)</i>
<i>Mr. Netra Lal Shrestha (revoked)</i>	<i>Mr. Narendra Kumar Chaudhari</i>	<i>RPP</i>
<i>Mr. Ajaya Pratap Shah (died)</i>	<i>Mr. Abhishek Pratap Shah</i>	<i>RPP</i>
<i>Mr. Ram Chandra Raya (resigned)</i>	<i>Mr. Ras Narayan Raya</i>	<i>RPP</i>
<i>Mr. Hridayesh Tripathi (resigned)</i>	-	<i>NSP (A)</i>

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू**जनमोर्चा नेपालको तर्फबाट मनोनीत**

१. श्री कमानसिंह लामा, काभ्रेपलाञ्चोक
२. श्री अंजना विशंखे, काठमाडौं
३. श्री असर्फी सदा, सप्तरी

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू**नेपाल मजदुर किसान पार्टीको तर्फबाट मनोनीत**

१. श्री सुनिल प्रजापति, भक्तपुर
२. श्री जग्यबहादुर शाही, दैलेख
३. श्री लिला न्याइच्याई

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू**नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी) को तर्फबाट मनोनीत**

१. श्रीमती आनन्दीदेवी सिंह, सप्तरी
२. श्री भरतविमल यादव, महोत्तरी
३. श्री गोविन्द थारु, बर्दिया

(ग) धारा ४५ को उपधारा (१) (ग) बमोजिमका सदस्यहरू**संयुक्त वाममोर्चा, नेपालको तर्फबाट मनोनीत**

१. श्री चन्द्रप्रकाश (सि.पी.), मैनाली भूपा
२. श्री नन्दकुमार प्रसाई, भूपा
३. श्री गणेश शाह, धनुषा

व्यवस्थापिका-संसदका सदस्यको सूचीबाट हटेका र रिक्त स्थानमा धारा ४५ को उपधारा (५) (उपधारा (६) पनि हेर्नुहोस्) बमोजिम मनोनीत सदस्यहरूको सूची

सूचीबाट हटेका सदस्यहरू	मनोनीत नयाँ सदस्यहरू	दल
श्री डिल्लीराज शर्मा (निधन)	श्री हृषीकेश तिवारी	नेपाली कांग्रेस
श्री जयप्रकाशप्रसाद गुप्ता (राजीनामा)	श्री नागेन्द्र भूपा	नेपाली कांग्रेस
श्री महन्थ ठाकुर (राजीनामा)	श्री लक्ष्मण राय	नेपाली कांग्रेस
श्री महेन्द्रप्रसाद यादव (राजीनामा)	श्री रविन्द्र बैठा	नेकपा (एमाले)
श्री नेत्रलाल श्रेष्ठ (हटाइएको)	श्री नरेन्द्रकुमार चौधरी	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
श्री अजयप्रताप शाह (निधन)	श्री अभिषेकप्रताप शाह	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
श्री रामचन्द्र राय (राजीनामा)	श्री रासनारायण राय	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
श्री हृदयेश त्रिपाठी (राजीनामा)	-	नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी)

SCHEDULE 3

Relating to clause (2) of Article 166

This Constitution shall be promulgated by the House of Representatives and be ratified by the Legislature-Parliament after the beginning of the monitoring of arms and army management in accordance with the "Comprehensive Peace Accord" concluded between the Government of Nepal and the Communist Party of Nepal (Maoist) on Mangsir 22, 2063 [November 21, 2006], and "Agreement on the Monitoring of the Management of Arms and Armies" reached on Mangsir 5, 2063 [8 November 2006].

अनुसूची ३

(धारा १६६ को उपधारा (१) सँग सम्बन्धित)

मिति २०६३ साल मङ्सिर ५ गते नेपाल सरकार र ने.क.पा. (माओवादी) बीच सम्पन्न 'विस्तृत शान्ति सम्झौता' र मिति २०६३ साल मङ्सिर २२ गते सम्पन्न 'हतियार तथा सेनाको व्यवस्थापनको अनुगमन सम्बन्धी सम्झौता' बमोजिम हतियारको व्यवस्थापन र अनुगमन सुरु भएपछि प्रतिनिधिसभाद्वारा यो संविधान जारी हुनेछ र अन्तरिम व्यवस्थापिका-संसदद्वारा अनुमोदन हुनेछ ।

SCHEDULE 4

(Relating to Clause (3) of Article 166)

COMPREHENSIVE PEACE ACCORD CONCLUDED BETWEEN THE GOVERNMENT OF NEPAL AND THE COMMUNIST PARTY OF NEPAL (MAOIST)

Preamble

Respecting the people's mandate expressed in favour of democracy, peace and progress by the Nepali people through the historic struggles and people's movement, launched from time to time, since prior to 1950 to till now,

Reaffirming full commitment towards the 12-points Understanding, the 8-points Agreement reached between the Seven Political Parties and the Communist Party of Nepal (Maoist), the 25-points Code of Conduct agreed between the Government of Nepal and the CPN (Maoist), the decisions of the meeting of high level leaders of the Seven Political Parties and the CPN (Maoist) held on November 8, 2006 including all agreements, understandings, code of conducts concluded between the Government of Nepal and the CPN (Maoist), and correspondence of similar view point sent to the United Nations Organisation,

Expressing determination to carry out a progressive restructuring of the state to resolve the existing problems based on class, caste, region and gender,

Reiterating the commitment towards the competitive multiparty democratic system of governance, civil liberty, fundamental rights, human rights, full press freedom and concept of rule of law including democratic values and norms,

Remaining committed to the Universal Declaration of Human Rights, 1948 and international humanitarian laws and basic principles and values relating to human rights,

अनुसूची ४

(धारा १६६ को उपधारा (३) सँग सम्बन्धित)

नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको विस्तृत शान्ति सम्झौता

प्रस्तावना

नेपाली जनताले २००७ साल पहिलेदेखि हालसम्म पटक पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक संघर्ष र जनआन्दोलन मार्फत् लोकतन्त्र, शान्ति र अग्रगमनका पक्षमा प्रकट भएको जनादेशको सम्मान गर्दै,

सात राजनीतिक दल र ने.क.पा. (माओवादी) बीच सम्पन्न १२ बुँदे समझदारी, ८ बुँदे सहमति, नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी) बीच सम्पन्न २५ बुँदे आचारसंहिता, २०६३ साल कार्तिक २२ गते सात राजनीतिक दल र नेकपा (माओवादी) का शीर्ष नेताहरूको बैठकका निर्णयहरू लगायत नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच सम्पन्न सबै सम्झौता, सहमति, आचारसंहिता र संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित समान धारणाको पत्राचारप्रति पूर्ण प्रतिवद्धताको पुनर्पुष्टि गर्दै,

देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, लैंगिक समस्याहरूलाई समाधान गर्न राज्यको अग्रगामी पुनसंरचना गर्ने संकल्प गर्दै,

प्रतिष्पर्धात्मक बहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता तथा कानूनी राज्यको अवधारणा लगायत लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यता प्रतिको पूर्ण प्रतिवद्धतालाई दोहोर्‍याउँदै,

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून तथा मानव अधिकार सम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मान्यताहरूप्रति प्रतिवद्ध रहँदै,

Guaranteeing the fundamental rights of the Nepali People to participate in the elections of the Constituent Assembly in a free, impartial and fearless environment,

Keeping democracy, peace, prosperity, progressive socio-economic change and freedom, integrity, sovereignty and dignity of the country at the center,

Expressing determination to implement the commitment to holding an election to the Constituent Assembly in a free and impartial manner by June 14, 2007,

Declaring the beginning of a new chapter of peaceful collaboration by ending the armed conflict that existed in the country since 1995, on the basis of the political understanding reached between both parties in order to fulfill the guarantee of sovereignty of the Nepali people, progressive political outlet [solution], democratic restructuring of the state and socio-economic and cultural transformation through the Constituent Assembly,

Now, therefore, this Comprehensive Peace Accord has been concluded between the Government of Nepal and CPN (Maoist) with a commitment to transform the ceasefire reached between the Government of Nepal and CPN (Maoist) into a long term peace.

1. Preliminary

1.1. This Accord shall be referred as the "Comprehensive Peace Accord, 2006." In short, the Accord shall be referred as Peace Accord.

1.2. The Accord shall come into force from today through a public declaration of the Government side and the Maoist side.

1.3. Both sides shall issue necessary directives to all the agencies under them to immediately implement and abide by this Accord and, shall implement or cause it to be implemented.

1.4. All the agreements, understandings, code of conducts and decisions reached between the Seven Political Parties, the Government and the Maoist sides attached as an annex shall be deemed to be an integral part of this Accord.

1.5. The understandings and agreements to be reached in future as per necessary for the implementation of this Accord shall also be deemed to be a part of this Accord.

स्वतन्त्र, निष्पक्ष र भयमुक्त वातावरणमा संविधान सभाको निर्वाचनमा सहभागी हुन पाउने नेपाली जनताको आधारभूत अधिकारको प्रत्याभूति गर्दै,

लोकतन्त्र, शान्ति, समृद्धि, अग्रगामी आर्थिक-सामाजिक परिवर्तन तथा देशको स्वतन्त्रता, अखण्डता, सार्वभौमिकता र स्वाभिमानलाई केन्द्रमा राख्दै,

२०६४ साल जेठ महिनाभित्र स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपले संविधान सभाको निर्वाचन सम्पन्न गर्ने प्रतिवद्धतालाई कार्यान्वयन गर्ने दृढता व्यक्त गर्दै,

संविधान सभामार्फत् नेपाली जनताको सार्वभौमसत्ताको सुनिश्चितता, अग्रगामी राजनीतिक विकास, राज्यको लोकतान्त्रिक पुनर्संरचना र आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक रुपान्तरण गर्न दुवै पक्षबीच भएको राजनीतिक सहमतिका आधारमा देशमा २०५२ सालदेखि चल्दै आएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई अन्त्य गरी शान्तिपूर्ण सहकार्यको नयाँ अध्याय प्रारम्भ भएको घोषणा गर्दै,

नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी)का बीच भएको युद्धविरामलाई दीर्घकालीन शान्तिमा परिणत गर्ने प्रतिवद्धताकासाथ नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी)का बीच यो विस्तृत शान्ति सम्झौता सम्पन्न गरिएको छ ।

१. प्रारम्भिक

१.१ यस सम्झौताको नाम “विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३” रहेका छ । छोटकरीमा यस सम्झौतालाई शान्ति सम्झौता भनिने छ ।

१.२ यो सम्झौता सरकार पक्ष र माओवादी पक्षको सार्वजनिक घोषणा मार्फत् आजैका मितिदेखि लागू हुनेछ ।

१.३ दुवै पक्षले आ-आफ्नो मातहतका सबै निकायलाई यो सम्झौता तत्काल कार्यान्वयन तथा पालना गर्न आवश्यक निर्देशन जारी गर्नेछन् र कार्यान्वयन गर्ने गराउने छन् ।

१.४ अनुसूचीमा सङ्गलन सात राजनीतिक दल, सरकार र माओवादी पक्षबीच भएका सबै सहमति, समझदारी, आचारसंहिता र निर्णयहरू यस सम्झौताको अभिन्न अङ्ग मानिने छन् ।

१.५ यो सम्झौता कार्यान्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार पछि गरिने सहमति र सम्झौताहरू पनि यसैका अंग मानिने छन् ।

2. Definitions: Unless the subject or context otherwise requires, in this Accord

(a) "Ceasefire" means the act to prohibit all terms of attack, kidnapping, act of disappearance, detention, mobilization, strengthening, aggression and violent activities of armed forces and the activities spreading destruction, incitement and instigation in the society through whatsoever means carried out between the Government of Nepal and the CPN (Maoist) by aiming at each other.

(b) "Interim Constitution" means the "Interim Constitution of Nepal, 2007" to be promulgated for the period until a new constitution is drafted and promulgated by the Constituent Assembly.

(c) "Interim Council of Ministers" means the Interim Council of Ministers to be constituted under the Interim Constitution.

(d) "Both sides" mean the Government of Nepal side and the Communist Party of Nepal (Maoist) side.

(e) "Law in Force" means the Interim Constitution of Nepal, 2007 and the Nepal laws in force that are not inconsistent with it. Provided that this definition shall not obstruct the legal provisions that existed before the promulgation of the Interim Constitution 2007.

(f) "Verification" means the matter of preparation of exact record after verification of army, combatants and arms by the United Nations Organization.

3. Political-Economic-Social Transformation and Conflict Management

Both sides agree to adopt the following policies and programmes for the political, economic and social transformation and to manage the existing conflict in the country in a positive manner.

3.1. To ensure progressive political, economic and social transformation in the country on the basis of the decisions reached at the meeting of high level leaders of Seven Political Parties and CPN (Maoist) on November 8, 2006.

3.2. To constitute an Interim Legislature-Parliament on the basis of the Interim Constitution, and to hold an election of the Constituent Assembly in a free and impartial manner by the Interim Government by June 14, 2007 and to ensure practically the sovereignty vested in the Nepali people.

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस सम्मतौतामा :-

(क) “युद्धविराम” भन्नाले नेपाल सरकार तथा ने.क.पा. (माओवादी) बीच एक अर्कालाई लक्षित गरी गरिने सबै प्रकारका आक्रमण, अपहरण, बेपत्ता, थुनछेक, सशस्त्र बलहरुको परिचालन, सुदृढीकरण, आक्रामक एवं हिंसात्मक कारवाही तथा जुनसुकै माध्यमबाट समाजमा विध्वंस फैलाउने, उत्तेजित पार्ने एवम् भड्काउने क्रियाकलाप निषेध गर्ने कार्यलाई जनाउँछ ।

(ख) “अन्तरिम संविधान” भन्नाले संविधान सभाद्वारा नयाँ संविधान निर्माण भई लागू नभएसम्मको लागि जारी गरिने “नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३” लाई जनाउँछ ।

(ग) “अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्” भन्नाले अन्तरिम संविधान बमोजिम गठन हुने “अन्तरिम मन्त्रीपरिषद्” लाई जनाउँछ ।

(घ) “दुवै पक्ष” भन्नाले नेपाल सरकार पक्ष र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) पक्षलाई जनाउँछ ।

(ङ) “प्रचलित कानून” भन्नाले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ र यससँग नबाभिएका प्रचलित नेपाल कानूनलाई जनाउँछ । तर यस परिभाषाले अन्तरिम संविधान २०६३ जारी हुनु अघिको कानुनी व्यवस्थालाई वाधा पुऱ्याउने छैन ।

(च) “प्रमाणीकरण” भन्नाले संयुक्त राष्ट्र संघले सेना, लडाकु र हतियारको प्रमाणीकरण गरी यथार्थ लगत तयार पार्ने विषयलाई जनाउँछ ।

३. राजनीतिक-आर्थिक- सामाजिक रुपान्तरण र द्वन्द्व व्यवस्थापन :

दुवै पक्ष देहायबमोजिम राजनीतिक-आर्थिक- सामाजिक रुपान्तरणको नीति तथा कार्यक्रम अवलम्बन गर्न र देशमा विद्यमान द्वन्द्वको सकारात्मक ढङ्गले व्यवस्थापन गर्न सहमत छन् :

३.१. २०६३ कार्तिक २२ गते सम्पन्न सात दल र नेकपा (माओवादी) का शीर्ष नेताहरुको बैठकका निर्णयहरु (अनुसूची-६) का आधारमा देशमा अग्रगामी राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक परिवर्तन सुनिश्चित गर्ने ।

३.२ अन्तरिम संविधानका आधारमा अन्तरिम व्यवस्थापिका-संसद गठन गर्ने र अन्तरिम सरकारद्वारा आगामी २०६४ जेठ महिनाभित्र स्वतन्त्र र निष्पक्ष रुपमा संविधान सभाको निर्वाचन सम्पन्न गर्ने र नेपाली जनतामा अन्तरनिहित सार्वभौमसत्ताको व्यवहारिक प्रत्याभूति गर्ने ।

3.3. No powers to rule the country shall be vested in the King. The properties of late King Birendra, late Queen Aishwarya and their family shall be transferred to the Government of Nepal and be utilized for the national interest by forming a trust. All properties (like the palaces located in different places, forest and parks, heritages of historical and archeological importance etc.) acquired by King Gyanendra in that capacity shall be nationalized. Matter whether or not to maintain the institution of monarchy shall be decided by a simple majority in the first meeting of the Constituent Assembly.

3.4. To adopt a political system that fully abides by the universally accepted concepts of fundamental human rights, multiparty competitive democratic system, sovereignty vested in the people and supremacy of the people, constitutional checks and balances, rule of law, social justice and equality, independent judiciary, periodic elections, monitoring by the civil society, complete press freedom, people's right to information, transparency and accountability in the activities of political parties, people's participation, impartial, competent, and fair bureaucracy and to maintain good governance by ending corruption and impunity.

3.5. To carry out an inclusive, democratic and progressive restructuring of the State by eliminating the current centralized and unitary form of the State in order to address problems related to women, Dalit, indigenous ethnic [Adivasi Janajati] people, Madhesi, oppressed, neglected and minority communities and backward regions by ending discrimination based on class, caste, language, gender, culture, religion and region.

3.6. To decide, through mutual agreement, a minimum common programme for the socio-economic transformation that ends all forms of feudalism and to implement it gradually.

3.7. To adopt a policy to introduce a scientific land reform programme by ending feudal land ownership.

3.8. To follow a policy to protect and promote the national industries and resources.

3.9. To adopt a policy to establish the rights of all citizens to education, health, housing, employment and food sovereignty.

३.३ मुलुकको शासन व्यवस्था सम्बन्धी कुनै पनि अधिकार राजामा नरहने । स्वर्गीय राजा वीरेन्द्र, रानी ऐश्वर्य र निजहरूका परिवारको सम्पत्ति नेपाल सरकारको मातहतमा ल्याई ट्रस्ट बनाएर राष्ट्रहितमा प्रयोग गर्ने । राजाको हैसियतले राजा ज्ञानेन्द्रलाई प्राप्त भएका सबै सम्पत्तिहरू (जस्तै विभिन्न स्थानका दरवारहरू, वन तथा निकुञ्जहरू, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरू आदि) राष्ट्रियकरण गर्ने । राजसंस्था कायम राख्ने या नराख्नेबारे संविधानसभाको पहिलो बैठकद्वारा साधारण बहुमतले टुंगो लगाउने ।

३.४ विश्वव्यापी रूपमा स्वीकृत आधारभूत मानव अधिकार, बहुदलीय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक प्रणाली, जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता र जनताको सर्वोच्चता, संवैधानिक सन्तुलन र नियन्त्रण, विधिको शासन, सामाजिक न्याय र समानता, स्वतन्त्र न्यायपालिका, आवधिक निर्वाचन, नागरिक समाजको अनुगमन, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, जनताको सूचनाको अधिकार, राजनीतिक दलहरूका क्रियाकलापहरूमा पारदर्शिता र जवाफदेहीता, जनसहभागिता, निष्पक्ष, सक्षम तथा स्वच्छ प्रशासनतन्त्रका अवधारणाहरूको पूर्ण परिपालना गर्ने राजनीतिक प्रणाली अवलम्बन गर्ने ।

३.५ वर्गीय, जातीय, भाषिक, लैङ्गिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र क्षेत्रीय भेदभावको अन्त्य गर्दै महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, उत्पीडित, उपेक्षित र अल्पसङ्ख्यक समुदाय, पिछडिएका क्षेत्र लगायतका समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न राज्यको वर्तमान केन्द्रीकृत र एकात्मक ढाँचाको अन्त्य गरी राज्यको समावेशी, लोकतान्त्रिक र अग्रगामी पुनर्संरचना गर्ने ।

३.६ सामन्तवादका सबै रूपहरूको अन्त्य गर्ने आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणको न्यूनतम साभा कार्यक्रम आपसी सहमतिले तय गरेर लागू गर्दै जाने ।

३.७ सामन्ती भूस्वामित्वको अन्त्य गर्दै वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रम लागू गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।

३.८ राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र साधनस्रोतको संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने नीति अनुसरण गर्ने ।

३.९ शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी र खाद्य सुरक्षामा सबै नागरिकको अधिकार स्थापित गर्ने नीति लिने ।

3.10. To adopt a policy to provide land and other economic and social security to the economically backward classes including landless, bonded labours [kamaiyas], tillers[haliyas] pastoral farmers [farm labourers and shepherds] [haruwa charuwa].

3.11. To adopt a policy of severe punishment to any person who acquires unjust wealth through corruption while holding a government office of profit.

3.12. To build a common development concept for socio-economic transformation and justice as well as to rapidly develop the country and make it economically prosperous.

3.13. To ensure the professional [occupational] rights of the labourers and follow a policy for massive increase in employment and income generation opportunities by increasing investment in industries, trade, export promotion etc.

4. Management of Armies and Arms

In order to hold the election of the Constituent Assembly in a peaceful, impartial environment, free of fear, and for the democratization and restructuring of the army, to carry out the following tasks in accordance with the 12-points understanding, eight-points agreement and 25-points code of conduct concluded in the past, the five-points letter sent to the United Nations and the decision taken in the meeting of high level leaders held on November 8, 2006.

Regarding the Maoist Army

4.1. As per the commitment expressed in the letter sent to the United Nations on behalf of the Government of Nepal and the CPN (Maoist) on August 9, 2006, combatants of the Maoist army shall be confined within the following temporary cantonments in the following places. They shall be verified and monitored by the United Nations.

The main cantonments shall be located in the following places

1. Kailali
2. Surkhet
3. Rolpa
4. Nawalparasi
5. Chitwan
6. Sindhuli
7. Ilam

The sub-cantonments around the main cantonments shall be located at the rate of three each.

३.१० सुकुम्वासी, कमैया, हलिया, हरवाचरवा लगायतका आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका वर्गलाई जग्गा लगायत आर्थिक सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने नीति लिने ।

३.११ सरकारी लाभको पदमा रहेर भ्रष्टाचार गरी अकूत सम्पत्ति आर्जन गर्नेहरु उपर कडा कारवाही गरी दण्डित गर्ने नीति लिने ।

३.१२ देशको आर्थिक-सामाजिक रुपान्तरण एवं न्यायका साथै देशलाई छिटो समुन्नत र आर्थिक रूपले समृद्धशाली बनाउन एक साभ्का विकास अवधारणा निर्माण गर्ने ।

३.१३ श्रमिकका पेशागत अधिकारको सुनिश्चितता गर्दै उद्योगधन्दा, व्यापार, निर्यात प्रवर्धन आदिका लागि लगानी वृद्धि गरी रोजगारी एवं आय आर्जनका अवसरहरुको व्यापक वृद्धि गर्ने नीति अनुसरण गर्ने ।

८. सेना र हतियार व्यवस्थापन

संविधान सभाको निर्वाचनलाई शान्तिपूर्ण, निष्पक्ष र भयरहित वातावरणमा सम्पन्न गर्न र सेनाको लोकतान्त्रिकरण तथा पुनर्संरचना गर्न विगतमा भएका बाह्र बुँदे समझदारी, आठ बुँदे सहमति, पच्चीस बुँदे आचारसंहिता, संयुक्त राष्ट्र संघलाई पठाइएको पाँच बुँदे पत्र र कार्तिक २२ गते सम्पन्न शीर्ष नेताहरुको बैठकका निर्णयहरु अनुरूप निम्न कामहरु गर्ने -

माओवादी सेनाको सम्बन्धमा -

४.१. २०६३ साल साउन २४ गते नेपाल सरकार र ने.क.पा. (माओवादी) को तर्फबाट संयुक्त राष्ट्र संघलाई पठाइएको पत्रमा व्यक्त प्रतिवद्धता अनुसार माओवादी सेनाका लडाकुहरु (Combatants) निम्न लिखित स्थानहरुमा अस्थायी शिविरहरु (Cantonments) मा सीमित रहने । संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा उनीहरुको प्रमाणीकरण र अनुगमन गर्ने ।

मुख्य शिविरहरु निम्न स्थानहरुमा रहनेछन् :

१. कैलाली
२. सुर्खेत
३. रोल्पा
४. नवलपरासी
५. चितवन
६. सिन्धुली
७. इलाम

मुख्य शिविरहरु वरिपरि ३/३ वटाका दरले सहायक शिविरहरु रहनेछन् ।

4.2. After confining the Maoist combatants within the cantonments, all arms and ammunition except those required for the security of the cantonments shall be securely stored in the cantonment itself and the key shall be kept by the concerned party after installing a single lock. In the process of installing such a lock, a device with a siren for the monitoring by the United Nations for its record shall be assembled. While carrying out the necessary inspection of the stored arms, the United Nations shall do it in the presence of the concerned party. Other technical details related to this process along with the camera monitoring shall be prepared through an agreement between the United Nations, CPN (Maoist) and the Government of Nepal.

4.3. When the Maoist combatants stay in the temporary cantonments, the Government of Nepal shall provide ration supplies and other necessary arrangements.

4.4. The Interim Council of Ministers shall work to supervise, integrate and rehabilitate the Maoist combatants.

4.5. Security provisions for the Maoist leaders shall be made through the understanding with the Government.

Regarding the Nepal Army-

4.6. The Nepal Army shall be confined within the barracks as per the commitment expressed in the letter sent to the United Nations. It shall be guaranteed that their arms are not used for or against any one. The Nepal Army shall also store their arms in equal numbers as that of the Maoists and it shall be sealed with a single-lock and the key shall be kept by the concerned party. In the process of installing the lock, a device shall be used along with a siren for its record for monitoring by the United Nations. While carrying out the necessary inspection of the stored arms, the United Nations shall do it in the presence of the concerned party. Other technical details related to this process along with camera monitoring shall be prepared through an agreement between the United Nations, the CPN (Maoist) and the Government of Nepal.

४.२. माओवादी सेनाका लडाकुहरू शिविरमा रहेपछि शिविरको सुरक्षार्थ चाहिने हातहतियार र गोलीगट्टा वाहेक अन्य सबै हतियारहरू शिविरभित्रै सुरक्षित भण्डारण गर्ने र एकल ताल्चा लगाई चावी सम्बन्धित पक्षले नै राख्ने । सो ताल्चा लगाउने प्रक्रियामा संयुक्त राष्ट्र संघको निगरानीका लागि उसको रेकर्ड, साइरन सहितको संयन्त्र (Device) सम्मिलित गर्ने । भण्डारण गरिएका हातहतियारहरूको आवश्यक जाँच गर्नु पर्दा संयुक्त राष्ट्र संघले सम्बन्धित पक्षको रोहवरमा गर्ने । क्यामरा अनुगमन लगायत यस सम्बन्धका अन्य विस्तृत प्राविधिक विवरण संयुक्त राष्ट्र संघ, ने.क.पा.(माओवादी) र नेपाल सरकारका सहमतिले तयार गर्ने ।

४.३. माओवादी सेनाका लडाकुहरू अस्थायी शिविरमा बसिसकेपछि उनीहरूको रसदपानी लगायत अन्य आवश्यक व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्ने ।

४.४ माओवादी सेनाका लडाकुहरूको रेखदेख, समायोजन र पुनर्स्थापना निम्ति अन्तरिम मन्त्रीपरिषद्ले विशेष कमिटी बनाएर काम गर्ने ।

४.५ माओवादी नेताहरूको सुरक्षा व्यवस्था सरकारसँगको सहमतिले गर्ने ।

नेपाली सेनाको सम्बन्धमा -

४.६ संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित पत्रमा व्यक्त प्रतिवद्धता अनुसार नेपाली सेना व्यापकभित्र सीमित रहने । उसका हतियारहरू कसैको पनि पक्ष या विपक्षमा प्रयोग नहुने कुराको प्रत्याभूति गर्ने । माओवादी सेनाका तर्फबाट भण्डारण भएका हतियारको बराबरी संख्यामा नेपाली सेनाले पनि आफ्ना हतियारहरू सुरक्षित भण्डारण गर्ने र एकल ताल्चा लगाई चावी सम्बन्धित पक्षले नै राख्ने । सो ताल्चा लगाउने प्रक्रियामा संयुक्त राष्ट्र संघको निगरानीको लागि उसको रेकर्ड, साइरन सहितको संयन्त्र (Device) सम्मिलित गर्ने । भण्डारण गरिएका हातहतियारहरूको आवश्यक जाँच गर्नु पर्दा संयुक्त राष्ट्र संघले सम्बन्धित पक्षको रोहवरमा गर्ने । क्यामरा अनुगमन लगायत यस सम्बन्धका अन्य विस्तृत प्राविधिक विवरण संयुक्त राष्ट्र संघ, नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) को सहमतिले तयार गर्ने ।

4.7. The control, mobilization and management of the Nepal Army shall be done by the Council of Ministers in accordance with the newly enacted Military Act. The Interim Council of Ministers shall prepare and implement a detailed action plan for the democratization of the Nepal Army having also taken suggestions from the concerned committee of the Interim Legislature. Under this scheme activities like determining appropriate number of the Nepal Army, its democratic structure and national and inclusive character, shall be developed and the army shall be based on democratic and human rights values and other related works shall also be performed.

4.8. The Nepal Army shall continue to perform functions like border security, security of the conservation areas, protection of parks, banks, airports, power houses, telephone towers, central secretariat and security of very important persons.

5. Ceasefire

5.1. Termination of military action and armed mobilization

5.1.1. Both sides express their commitments not to carry out the following activities -

- a.) An act of using any type of arms and weapons targeted against each other in direct or indirect way or any attack;
- b.) Searching or confiscating weapons belonging to either side with or without weapons at the place where the arms have been stored as per the understanding reached between the two sides;
- c.) An act of hurting and exerting mental pressure on any person;
- d.) An act of setting up ambush targeting each other;
- e.) Murder and violent activities;
- f.) An act of kidnapping/arrest/detention/disappearance;
- g.) Damaging public/private/government or military property;
- h.) Aerial attack or bombardment;
- i.) An act of land mining and sabotage;
- j.) An act of spying on military activities of each other.

४.७. नेपाली सेनाको नियन्त्रण, परिचालन र व्यवस्थापन नयाँ सैनिक ऐन बमोजिम मन्त्रपरिषद्ले गर्ने । अन्तरिम मन्त्रपरिषद्ले राजनीतिक सहमति र अन्तरिम व्यवस्थापिकाको सम्बन्धित समितिसमेतको सुझाव लिएर नेपाली सेनाको लोकतान्त्रिकरणको विस्तृत कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने । यस अन्तर्गत नेपाली सेनाको उपयुक्त संख्या, लोकतान्त्रिक संरचना, राष्ट्रिय र समावेशी चरित्र निर्माण गर्दै लोकतन्त्र र मानवअधिकारको मूल्यद्वारा सेनालाई प्रशिक्षित गर्ने लगायतका कामहरू गर्ने ।

४.८. नेपाली सेनाले गर्दै आएका सीमा सुरक्षा, आरक्ष, निकुञ्ज, बैक, विमानस्थल, विद्युतगृह, टेलिफोन टावर, केन्द्रीय सचिवालय, विशिष्ट व्यक्तिहरूको सुरक्षा लगायतका कामहरूलाई निरन्तरता दिने ।

५. युद्धविराम

५.१. सैन्य कारवाही र सशस्त्र परिचालनको अन्त्य :

५.१.१. दुवै पक्ष देहायमा उल्लिखित कार्य नगर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछन् :-

- क) प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा एक अर्कोप्रति लक्षित कुनै पनि किसिमको हातहतियारको प्रयोग वा आक्रमण गर्ने कार्य,
- ख) दुवै पक्षको सहमतिले हातहतियार भण्डारण गरिएको स्थानमा हातहतियारसहित या रहितरूपमा अर्को पक्षको हातहतियार खानतलासी वा वरामदी गर्ने कार्य,
- ग) कुनै व्यक्तिलाई नोक्सानी गर्ने वा मानसिक दवाव पुऱ्याउने कार्य,
- घ) एक अर्कालाई लक्षित गरी धराप (एम्बुस) थाप्ने कार्य,
- ङ) हत्या तथा हिंसात्मक कारवाहीहरू
- च) अपहरण/पक्राउ/ थुनछेक/वेपत्ता पार्ने कार्य
- छ) सार्वजनिक/निजी/सरकारी वा सैनिक सम्पत्ति नोक्सानी,
- ज) हवाई आक्रमण वा बमबारी,
- झ) जमिन मुनी बारुद विछ्याउने कार्य (माइनिङ्ग) र विध्वंसात्मक कार्य (स्यावोटेज),
- ञ) एक अर्काको सैनिक गतिविधिको सुराकी गर्ने कार्य ।

5.1.2. Both sides shall not recruit additional military forces and shall not transport arms and ammunitions and explosives or conduct military activities against each other;

Provided that the Interim Government may, in order to prevent illegal trafficking of materials like arms and weapons, explosives or part or raw materials thereof, conduct patrolling, search or confiscate them at international borders or custom points by mobilising security forces.

5.1.3. No individual or group shall travel with illegal arms, ammunitions and explosives.

5.1.4. Both sides shall assist each other to mark landmines and booby traps used during the time of armed conflict by providing necessary information within 30 days and defuse and excavate the same within 60 days.

5.1.5. Armies of both sides shall not be present with arms or combat dress in any civil gathering, political meeting or any public programme.

5.1.6. The Nepal Police and Armed Police Force shall continue to act to maintain law, order and peace and conduct criminal investigation as per the spirit and letter of the people's movement and the Peace Accord according to the prevailing [existing] law.

5.1.7. Both sides shall issue circulars to their respective armed agencies or personnel to stop addressing as 'enemy' any armed person of the other side and also to treat them in similar manner.

5.1.8. Both sides express their consent to create an inventory of governmental, public and private buildings, land and other properties occupied, locked up or not allowed to be used in course of the armed conflict and to return them immediately.

5.2. Measures for Normalization of the Situation

5.2.1. It is not allowed to collect cash or kind and levy tax against one's will and contrary to the law in force.

5.2.2. Both sides agree to make public the status of the people taken in their custody and to release them within a period of fifteen days.

५.१.२ दुवै पक्षले थप सैन्य भर्ती गर्ने छैनन् र हातहतियार, गोलीगट्टा तथा विष्फोटक पदार्थ ओसार पसार वा एक अर्का विरुद्ध सैनिक हर्कत गर्ने छैनन् ।

तर, अन्तर्राष्ट्रिय सीमा र भन्सार विन्दुमा हात हतियार, विष्फोटक पदार्थ वा त्यसको अंश वा कच्चा पदार्थ जस्ता सामानहरु गैरकानूनी रूपमा ओसार पसार गर्ने कार्य रोक्ने सम्बन्धमा अन्तरिम सरकारले सुरक्षा निकाय परिचालन गरी गस्ती गर्न, खानतलासी गर्न वा वरामदी गर्न सक्नेछ ।

५.१.३ कुनै पनि व्यक्ति वा समूह अवैध हात हतियार, गोलीगट्टा र विष्फोटक पदार्थ साथमा लिई आवतजावत गर्ने छैनन् ।

५.१.४ दुवै पक्ष युद्धको समयमा प्रयोग गरिएका धराप तथा बारुदी सुरुङ्गहरुको रेखाङ्कन, भण्डारण ३० दिनभित्र एक अर्कालाई जानकारी दिन र ६० दिनभित्र निष्कृत र निर्मूल गर्न एक अर्कालाई सहयोग गर्नेछन् ।

५.१.५ कुनै पनि नागरिक सभा वा राजनैतिक सभा वा सार्वजनिक कार्यक्रममा दुवै पक्षका सेना हतियार वा कम्ब्याट पोशाकसहित उपस्थित हुने छैनन् ।

५.१.६ नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीले जनआन्दोलन र शान्ति सम्भौताको मर्म र भावना अनुरूप तथा प्रचलित कानूनबमोजिम कानून व्यवस्था र शान्ति सुव्यवस्था एवं अपराध अनुसन्धानको कार्य चालु राख्नेछ ।

५.१.७ एक पक्षका सशस्त्र व्यक्तिले अर्को पक्षका सशस्त्र व्यक्तिलाई 'शत्रु' भनी सम्बोधन गर्न र व्यवहार गर्न समेत रोक लगाउने गरी आ-आफ्ना सशस्त्र निकाय र व्यक्तिलाई परिपत्र गर्नेछन् ।

५.१.८ सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा कब्जा गरिएका, ताला लगाइएका वा प्रयोग गर्न नदिइएका सरकारी, सार्वजनिक, निजी भवन, जमिन तथा अन्य सम्पत्तिहरु लगत खडा गरी तत्काल फिर्ता गर्न दुवै पक्ष सहमति व्यक्त गर्दछन् ।

५.२ स्थिति सामान्यीकरणका उपायहरु:

५.२.१ इच्छा विपरीत तथा प्रचलित कानून प्रतिकूल नगद तथा जिन्सी संकलन र कर असूली गर्न पाइने छैन ।

५.२.२ आफ्ना कब्जामा रहेका मानिसहरुको बारेमा जानकारी सार्वजनिक गरी १५ दिनभित्र सबैलाई मुक्त गर्न दुवै पक्ष मञ्जूर गर्दछन् ।

5.2.3. Both sides agree to make public the information about the real name, surname and address of the people who were disappeared by both sides and who were killed during the war and to inform also the family about it within 60 days from the date on which this Accord has been signed.

5.2.4. Both sides agree to maintain peace in the society while normalizing the adverse situation created by the armed conflict and to form a National Peace and Rehabilitation Commission to carry out relief work for the people victimized and displaced by the war and to rehabilitate them.

5.2.5. Both sides agree to constitute a High-level Truth and Reconciliation Commission through mutual agreement in order to investigate truth about those who have seriously violated human rights and those who were involved in crimes against humanity in course of the war and to create an environment for reconciliation in the society.

5.2.6. Both sides pledge to renounce war, attack, counter-attack, violence and counter-violence of all forms in the country with a commitment to ensure democracy, peace and progressive change in the Nepali society. There is an understanding between the two sides in the matter of assisting one another in peace building and maintaining law and order.

5.2.7. Both sides guarantee to withdraw accusations, claims, complaints and cases under consideration alleged against various individuals due to political reasons and to make immediately public the state of those who are in detention and to release them immediately.

5.2.8. Both sides express their commitment to allow the persons displaced due to the armed conflict to return back voluntarily to their respective ancestral or previous places of residence without any political prejudice, to reconstruct the infrastructure destroyed as a result of the conflict and to rehabilitate and socialize the displaced persons with due respect.

5.2.9. Both sides agree to resolve the problems occurred in the above mentioned context on the basis of mutual agreement and to take responsibility in an individual and collective manner for the task to create favourable environment for normalization of mutual relations and reconciliation and to implement it with the help of all political parties, civil society and also local organizations.

५.२.३ दुवै पक्षद्वारा वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको तथा युद्धको समयमा मारिएकाहरूको वास्तविक नाम, थर र घरको ठेगाना सम्झौता भएको मितिले ६० दिनभित्र सूचनाहरू सार्वजनिक गरी परिवारजनलाई समेत जानकारी उपलब्ध गराउन मञ्जुर गर्दछन् ।

५.२.४ दुवै पक्ष सशस्त्र द्वन्द्वबाट उत्पन्न विषम परिस्थितिलाई सामान्यीकरण गर्दै समाजमा शान्ति कायम गराउन तथा युद्धबाट पीडित र विस्थापित व्यक्तिहरूको लागि राहत कार्य र पुनर्स्थापन गराउन राष्ट्रिय शान्ति तथा पुनर्स्थापन आयोग गठन गर्न र त्यसमार्फत् यससम्बन्धी काम अगाडि बढाउन सहमत छन् ।

५.२.५ दुवै पक्ष सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्नहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिबाट उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्न सहमत छन् ।

५.२.६ दुवै पक्ष नेपाली समाजमा लोकतन्त्र, शान्ति र अग्रगामी परिवर्तन सुनिश्चित गर्ने प्रतिवद्धताका साथ देशमा विद्यमान सबै स्वरूपका युद्ध, आक्रमण, प्रत्याक्रमण, हिंसा र प्रतिहिंसा परित्याग गर्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् । शान्ति स्थापना र शान्ति सुरक्षाको व्यवस्थामा दुवै पक्षले एक अर्कालाई सहयोग गर्ने कुरामा सहमति रहेको छ ।

५.२.७ दुवै पक्ष विभिन्न व्यक्तिहरूलाई राजनीतिक कारणले लगाइएका आरोप, दावी, उजुरी र विचाराधीन रहेका मुद्दामामिला फिर्ता लिन र थुनामा राखिएका बन्दीहरूको स्थिति तत्कालै सार्वजनिक गरी तुरुन्त रिहा गरिने ग्यारेन्टी गर्दछन् ।

५.२.८ दुवै पक्ष सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापित व्यक्तिहरूलाई राजनीतिक पूर्वाग्रह बिना स्वेच्छाले आ-आफ्नो पैतृक वा पूर्व बसोबासको स्थानमा फर्कन दिन, युद्धका कारणले नष्ट भएका पूर्वाधारहरू पुनर्निर्माण गर्न र विस्थापित व्यक्तिहरूलाई ससम्मान पुनर्स्थापना तथा सामाजीकरण गर्न प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछन् ।

५.२.९ उपरोक्त सन्दर्भमा उत्पन्न समस्याहरू आपसी सहमतिको आधारमा समाधान गर्न एवं आपसी सम्बन्ध सामान्यीकरण तथा मेलमिलाप गर्न अनुकूल वातावरण श्रृजना गर्ने कार्यमा सबै राजनितिक दलहरू, नागरिक समाज र स्थानीय संघ संस्थाहरू समेतको सहयोगमा व्यक्तिगत तथा सामूहिक रूपमा उत्तरदायित्व लिई कार्यान्वयन गर्न गराउन दुवै पक्ष सहमत छन् ।

5.2.10. Both sides express their commitment not to discriminate against and place any kind of pressure on other members of the family for associating with a member of the family of one or the other side.

5.2.11. Both sides agree not to create any kind of obstacle and not to allow any kind of obstruction to be created for the employees of the Government of Nepal and public agencies in the course of travelling freely to any part of the country to fulfill their duties and to perform their business and to extend cooperation to them to perform their duties.

5.2.12. Both sides agree to allow the United Nations, International Donor Agencies and Diplomatic Missions based in Nepal, national and international non-government organizations, press, human rights activists, election observers and foreign tourists unrestricted movement in the State of Nepal in accordance with law.

5.2.13. Both sides are committed to operate publicity programmes in a decent and respectable manner.

6. End of War

6.1. We hereby declare the end of the armed war going on since 1995, giving permanency to the ongoing ceasefire reached between the Government and the Maoists on the basis of the historic agreement concluded between the Seven Political Parties and the CPN (Maoist) on November 8, 2006.

6.2. The decision taken by the meeting of high level leaders of the Seven Political Parties and the CPN (Maoist) on November 8, 2006 shall be the main policy basis for long term peace.

6.3. After confining the Nepal Army in the barracks and the Maoist Army combatants in the cantonments, holding and displacing the arms, creating fear and threat and use of any type of violence and arms contrary to the understanding, agreements and law shall legally be punishable.

6.4. Armies of both sides shall not be allowed to publicize for or against any party and to go for or against of any side. However, they shall not be deprived of their voting rights.

५.२.१० दुवै पक्ष परिवारका कुनै सदस्य एक अर्का पक्षसँग सम्बद्ध भएका आधारमा परिवारका अन्य सदस्यहरूमाथि कुनै पनि विभेद नगर्न र कुनै पनि दवाव नदिन प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछन् ।

५.२.११ नेपाल सरकार तथा सार्वजनिक निकायका कर्मचारीहरूलाई देशको कुनै पनि भागमा स्वतन्त्र रूपमा आवतजावत गर्न, आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न तथा आफ्नो कार्यसम्पादनको क्रममा तिनीहरूलाई कुनै पनि किसिमको बाधा अवरोध खडा नगर्न र त्यस्तो अवरोध खडा हुन नदिन तथा उनीहरूको काममा सहयोग गर्न दुवै पक्ष सहमत छन् ।

५.२.१२ संयुक्त राष्ट्र संघ, अन्तर्राष्ट्रिय दातृ समुदाय लगायत नेपाल स्थित कूटनैतिक नियोग, राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, प्रेस, मानव अधिकारवादीहरू, निर्वाचन पर्यवेक्षक तथा विदेशी पर्यटकहरूलाई नेपाल राज्यभित्र कानून बमोजिम निर्वाध आवत जावत गर्न दिने कुरामा दुवै पक्ष सहमत छन् ।

५.२.१३ दुवै पक्ष प्रचार-प्रसारका कार्यक्रमहरू शिष्ट र मर्यादित ढङ्गले सञ्चालन गर्न प्रतिबद्ध छन् ।

६. युद्ध समाप्ति

६.१ २०६३ कार्तिक २२ गते सात राजनीतिक दल र नेकपा (माओवादी) बीच सम्पन्न ऐतिहासिक सहमतिको आधारमा सरकार माओवादीबीच चालु युद्धविरामलाई स्थायी रूप दिदै २०५२ सालदेखि चलिआएको सशस्त्र युद्ध समाप्त भएको घोषणा गर्दछौं ।

६.२ सात दल र नेकपा (माओवादी) का शीर्ष नेताहरूको २०६३ साल कार्तिक २२ गतेको बैठकबाट भएका निर्णयहरू दीर्घकालीन शान्तिको लागि मूल नीतिगत आधार हुनेछन् ।

६.३ नेपाली सेना ब्यारेकमा र माओवादी सेनाका लडाकुहरू अस्थायी शिविरमा आइसकेपछि सहमति, सम्झौता र कानून प्रतिकूल हतियार राख्न, प्रदर्शन, डरत्रास र कुनै पनि रूपमा हिंसा र हतियारको प्रयोग गर्न कानूनतः दण्डनीय हुनेछ ।

६.४ दुवै पक्षका सेनाले कसैको पक्ष वा विपक्षमा प्रचार प्रसार गर्न र पक्ष विपक्षमा लाग्न पाउने छैनन् । तर उनीहरूलाई मताधिकारबाट बञ्चित गरिनेछैन ।

7. Observance of Human Rights, Fundamental Rights and Humanitarian Law

Remaining committed to the Universal Declaration of Human Rights, 1948, international humanitarian law and fundamental principles and norms concerning human rights, both sides express their consent to the following issues-

7.1. Human Rights

7.1.1. Both sides reconfirm their commitment to the respect and protection of human rights and commitment to the international humanitarian law and accept that nobody shall be discriminated on the basis of colour, gender, language, religion, age, race, national or social origin, wealth, disability, birth or any other status, opinion or faith.

7.1.2. Both sides agree to create an atmosphere for the Nepali people to enjoy their civil, political, economic, social and cultural rights and are committed to create an atmosphere where such rights are not violated in the future under any condition.

7.1.3. Both sides express the commitment that impartial investigation and action shall be carried out in accordance with law against the persons responsible for creating obstructions to exercise the rights stated in the Accord and ensure that impunity shall not be encouraged. Apart from this, they also ensure the rights of the victims of conflict and torture and the rights of the family of disappeared persons to obtain relief.

7.1.4. Both sides shall not carry out acts of torture, kidnapping and forced labor against the public in general and shall also take necessary action to discourage such acts.

7.1.5. Both sides shall, on the basis of norms and values of secularism, respect social, cultural and religious sensitivity, religious sites and the religious faith of individuals.

7.2. Right to Life

7.2.1. Both sides respect and protect an individual's fundamental right to life. No one shall be deprived of this fundamental right and no law shall be made that provides for capital punishment.

७. मानव अधिकार, मौलिक अधिकार र मानवीय कानूनको परिपालना

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून र मानव अधिकार सम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मान्यताहरूप्रति प्रतिवद्ध रहँदै दुवै पक्ष देहायका विषयहरूमा आफ्नो सहमति जनाउँछन् :

७.१ मानव अधिकार :

७.१.१ दुवै पक्षले मानव अधिकारप्रतिको सम्मान र संरक्षण तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनप्रतिको प्रतिवद्धताको पुनःपुष्टि गर्दछन् र कुनै पनि व्यक्ति उपर वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, उमेर, जात जाति, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, अपाङ्गता, जन्म र अन्य हैसियत, विचार वा आस्थाको आधारमा भेदभाव हुनु हुँदैन भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दछन् ।

७.१.२ दुवै पक्ष नेपाली जनताको नागरिक, राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको उपभोग गर्ने वातावरण सिर्जना गर्न सहमत छन् र भविष्यमा कुनै पनि अवस्थामा यस्ता अधिकार हनन नहुने वातावरण बनाउन प्रतिवद्ध छन् ।

७.१.३ दुवै पक्ष सम्भौता पत्रमा उल्लेख भएका अधिकारको उपभोगमा बाधा पुऱ्याउने जिम्मेवार व्यक्तिहरू माथि कानून अनुसार निष्पक्ष छानवीन तथा कारवाही हुनेछ भनी प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछन् र दण्डहीनतालाई प्रश्रय नदिने सुनिश्चितता प्रदान गर्दछन् । यसका साथै द्वन्द्व र यातना पीडित तथा वेपत्ता पारिएकाहरूको परिवारको राहत प्राप्त गर्ने अधिकारलाई समेत सुनिश्चित गर्दछन् ।

७.१.४ दुवै पक्षले सर्वसाधारणलाई यातना दिने, अपहरण गर्ने, जबरजस्ती कुनै काममा लगाउने काम गर्ने छैनन् र त्यस्ता कार्यलाई निरुत्साहित गर्न आवश्यक कारवाही समेत गर्नेछन् ।

७.१.५ दुवै पक्षले धर्म निरपेक्षताको मूल्य मान्यताका आधारमा कुनै पनि सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक संवेदनशीलता, धार्मिक स्थल र व्यक्तिको धार्मिक आस्थाको सम्मान गर्नेछन् ।

७.२ बाँच्न पाउने अधिकार :

७.२.१. दुवै पक्षले व्यक्तिको बाँच्न पाउने आधारभूत अधिकारको सम्मान र संरक्षण गर्दछन् । कसैलाई पनि यो आधारभूत अधिकारबाट वञ्चित गरिने छैन तथा मृत्युदण्ड दिइने गरी कुनै पनि कानून बनाइने छैन ।

7.3. Right to Individual Dignity, Freedom and Movement

7.3.1. Both sides respect and protect the right to individual dignity. In this connection, no person including those deprived of their freedom in accordance with the law shall be subjected to torture or any other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. The citizens' right to privacy shall be respected by law.

7.3.2. Both sides shall, respecting fully the individual's right to freedom and security, not keep anyone under arbitrary or illegal detention, kidnap or take hostages. Both sides agree to make public the status of every disappeared person and those held captive and inform the family members, legal advisors and other authorized persons of matters related thereto.

7.3.3. Both sides respect and protect right to freedom of movement, freedom to choose the place of residence, subject to legal norms and express the commitment to respect the right of the persons displaced by the conflict and their families to return back to their original residence or to settle in any other places of their choice.

7.4. Civil and Political Rights

7.4.1. Both sides are committed to respect and protect every person's freedom of opinion, expression, to form union and association and to assemble peaceably and the right against exploitation.

7.4.2. Both sides respect the right of every citizen to take part directly or through one's nominated representative in the matters of public concern, to cast vote, to be elected and to enjoy the right to equality of entering into public service.

7.4.3. Both sides are committed to respect the person's right to be informed.

7.5. Socio-economic Rights

7.5.1. Both sides are committed to respect and protect a person's rights to livelihood through freely chosen or accepted employment.

7.5.2. Both sides are committed to respect and guarantee the rights to food sovereignty of all people. They ensure that no interference shall be made in use, transportation and distribution of food grains and food products.

७.३ वैयक्तिक मर्यादा, स्वतन्त्रता र आवतजावतको अधिकार

७.३.१. दुवै पक्षले वैयक्तिक मर्यादाको अधिकारको सम्मान र रक्षा गर्दछन् । यस सिलसिलामा कानून बमोजिम स्वतन्त्रताको उपभोग गर्नबाट बञ्चित व्यक्ति लगायत कोही पनि यातना वा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायका पात्र हुने छैनन् । कानूनतः नागरिकको गोपनीयताको अधिकारलाई सम्मान गरिनेछ ।

७.३.२. दुवै पक्षले व्यक्तिको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकारको पूर्ण सम्मान गर्दै कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी वा गैरकानूनी थुनामा राख्ने, अपहरण गर्ने वा बन्धक बनाउने छैनन् । दुवै पक्षले बेपत्ता पारेका र कब्जामा राखेका प्रत्येक व्यक्तिको अवस्था सार्वजनिक गर्न र तिनीहरूका परिवारजन, कानूनी सल्लाहकार र अन्य आधिकारिक व्यक्तिलाई यससँग सम्बन्धित जानकारी दिन सहमत छन् ।

७.३.३. दुवै पक्षले प्रत्येक नागरिकको स्वतन्त्रतापूर्वक आवतजावत गर्न पाउने अधिकार तथा आफ्नो बसोबासको स्थान कानूनी मर्यादामा रही छान्ने स्वतन्त्रतालाई सम्मान तथा संरक्षण गर्दै द्वन्द्वबाट विस्थापित भएका व्यक्ति र निजका परिवारहरू आफ्नो मूल बासस्थानमा फर्कन पाउने वा तिनीहरूले चाहे अनुसार अन्य कुनै ठाउँमा बसोबास गर्न पाउने अधिकारको सम्मान गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछन् ।

७.४ नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार

७.४.१. दुवै पक्ष प्रत्येक व्यक्तिको विचार, अभिव्यक्ति, संघसंस्था खोल्ने तथा शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता तथा शोषण विरुद्धको हकको सम्मान र संरक्षण गर्न प्रतिवद्ध छन् ।

७.४.२. दुवै पक्ष प्रत्येक नागरिकलाई प्रत्यक्ष वा आफूले इच्छाएको प्रतिनिधि मार्फत् सार्वजनिक सरोकारको विषयमा भाग लिने, मतदान गर्ने, निर्वाचित हुने र सार्वजनिक सेवामा प्रवेशको समानताको अधिकारको सम्मान गर्दछन् ।

७.४.३. दुवै पक्ष व्यक्तिको सुसूचित हुने अधिकारको सम्मान गर्न प्रतिवद्ध छन् ।

७.५ आर्थिक- सामाजिक अधिकार

७.५.१. व्यक्तिले स्वतन्त्ररूपले छान्नेको वा स्वीकारेको रोजगारी गरी जीवन यापन गर्ने अधिकारको सम्मान तथा संरक्षण गर्न दुवै पक्ष प्रतिवद्ध छन् ।

७.५.२. दुवै पक्ष सबै जनताको खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी हकको सम्मान एवम् प्रत्याभूति गर्न प्रतिवद्ध छन् । खाद्यवस्तु, खाद्य उत्पादन, खाद्यान्नको प्रयोग, ओसारपसार तथा वितरण कार्यमा कुनै हस्तक्षेप नगरिने सुनिश्चितता गर्दछन् ।

7.5.3. Both sides acknowledge that the right to health of the citizen must be respected and protected. Both sides shall not hinder the supply and assistance of medicine and health related campaigns, and express their commitment to the treatment and rehabilitation of those injured during the conflict.

7.5.4. Realizing that the right to education for all should be ensured and respected, both sides are committed to maintain appropriate academic environment in educational institutions. Both sides agree to guarantee that the right to education shall not be violated. They agree to immediately put an end to activities like taking educational institutions under control and using them, causing teachers and students to be disappeared or taking them under control or abduction and not to establish military barracks in the schools and hospitals in a way so that it would affect them.

7.5.5. Both sides agree that private property of any person shall not be seized or controlled except in accordance with law.

7.5.6. Both sides believe in giving continuity to productive activities without disturbing the industrial environment in the country, respecting the right to collective bargaining and social security in the industrial enterprises, encouraging industrial enterprises and labourers to solve problems that arise between them, if any, in a peaceful manner and respect the right to work determined by the International Labor Organization.

7.6. Rights of Women and Children

7.6.1. Both sides fully agree to provide special protection to the rights of women and children, to immediately prohibit all types of violence against women and children, including child labor, as well as sexual exploitation and harassment, and not to include or use children who are eighteen years or below. Children so affected shall, be rescued immediately and necessary and appropriate assistance shall be provided for their rehabilitation.

7.7. Right to Personal Liberty

7.7.1. Both sides agree to the freedom of belief and opinion, freedom of speech and publication, freedom to assemble peaceably and without arms, freedom of movement, freedom to practise any profession or occupation of one's choice, freedom to acquire and use property, freedom to participate in peaceful political activities, freedom to be equal before the law; and to operate or cause to be operated a tolerant system of justice.

७.५.३ दुवै पक्ष नागरिकको स्वास्थ्यसम्बन्धी हकको सम्मान र संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात गर्दछन् । दुवै पक्षले औषधिको आपूर्ति, सहायता एवम् स्वास्थ्यसम्बन्धी अभियानमा बाधा पुऱ्याउने छैनन् र द्वन्द्वको कारणबाट घाइते भएकाहरूको औषधि उपचार गर्न एवं पुर्नस्थापनाको कार्य गर्न प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछन् ।

७.५.४ दुवै पक्षले सबैलाई शिक्षासम्बन्धी अधिकारको प्रत्याभूति र सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात गर्दै शिक्षण संस्थामा उपयुक्त शैक्षिक वातावरण कायम गर्न प्रतिवद्ध छन् । दुवै पक्ष शिक्षासम्बन्धी हकको उल्लंघन नहुने कुराको सुनिश्चितता गर्न सहमत छन् । शिक्षण संस्थालाई कब्जामा लिने एवम् प्रयोग गर्ने र शिक्षक विद्यार्थीहरूलाई बेपत्ता पार्ने वा कब्जा वा अपहरण गर्ने कार्य तत्काल रोक्न र विद्यालय तथा अस्पताललाई असर पार्ने गरी सैन्य व्यापार नराल्न सहमति व्यक्त गर्दछन् ।

७.५.५ कानून बमोजिम बाहेक कसैको पनि व्यक्तिगत सम्पत्ति जफत वा कब्जा गरिने छैन भन्ने कुरामा दुवै पक्ष सहमति व्यक्त गर्दछन् ।

७.५.६ दुवै पक्ष मुलुकमा औद्योगिक वातावरणलाई नखल्बल्याई उत्पादन कार्यलाई निरन्तरता दिन, औद्योगिक प्रतिष्ठानमा सामूहिक सौदावाजीको हक एवं सामाजिक सुरक्षाको सम्मान गर्न, औद्योगिक प्रतिष्ठान र श्रमिकबीच कुनै समस्या उत्पन्न भएमा उनीहरूलाई शान्तिपूर्ण रूपमा समस्याको समाधान गर्न प्रेरित गर्ने कुरामा विश्वास गर्दछन् र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनले तय गरेको कामको अधिकारको सम्मान गर्दछन् ।

७.६ महिला तथा बालबालिकाको अधिकार

७.६.१ दुवै पक्ष महिला तथा बालबालिकाका अधिकारहरूको विशेष संरक्षण गर्न, कुनै पनि प्रकारको यौनजन्य शोषण तथा दुर्व्यवहार लगायत महिला तथा बालबालिका विरुद्ध हुने बालश्रम लगायतका सबै खाले हिंसात्मक कार्यहरूमाथि तत्काल रोक लगाउन र अठार वर्ष वा सोभन्दा मुनिका केटाकेटीहरूलाई कुनै पनि सैन्यबलमा समावेश वा उपयोग नगर्न पूर्ण रूपमा सहमत छन् । यसरी प्रभावित बालबालिकाहरू तुरुन्त उद्धार गरिने छन् र तिनीहरूको पुनर्स्थापनाको लागि आवश्यक र यथोचित सहयोग प्रदान गरिनेछ ।

७.७ वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अधिकार

७.७.१ दुवै पक्ष आस्था र विचारको स्वतन्त्रता, वाक तथा प्रकाशन स्वतन्त्रता, शान्तिपूर्वक र बिना हातहतियार भेला हुने स्वतन्त्रता, आवागमनको स्वतन्त्रता, आफूखुशी पेशा व्यवसाय गर्न, सम्पत्ति आर्जन र भोगचलन गर्ने स्वतन्त्रता, शान्तिपूर्ण राजनीतिक कृयाकलापमा सहभागी हुने स्वतन्त्रता, कानूनको नजरमा सबै समान हुने र सहिष्णुतापूर्ण न्याय व्यवस्था सञ्चालन गर्न गराउन सहमत छन् ।

8. Mechanism for Dispute Settlement and Implementation

8.1. Both sides express their consent to be individually and collectively responsible for not repeating past mistakes in the future, and for correcting them gradually.

8.2. The National Peace and Rehabilitation Commission may create mechanisms as necessary to make the peace campaign a success. The constitution and procedures of the Commission shall be as determined by the Interim Council of Ministers.

8.3. Both sides are committed to resolve all types of mutual differences or problems that may arise at present and in the future through mutual dialogue, understanding, agreements and negotiations.

8.4. Both sides express their commitment to the fact that the Interim Council of Ministers shall, in order to implement this Accord, the Interim Constitution and all the decisions, agreements and understandings concluded between the Seven Political Parties, the Government of Nepal and the CPN (Maoist), constitute the National Peace and Rehabilitation Commission, the Truth and Reconciliation Commission, a High-level Recommendation Commission for the Restructuring of the State and other mechanisms as needed, and may determine their working procedures.

9. Implementation and Monitoring

Both sides agree to the following arrangements for the implementation and the monitoring of the agreement referred to in this Accord -

9.1. Both sides agree to give continuity to the task for monitoring provisions concerning human rights referred to in this Accord by the Nepal based United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights.

9.2. Both sides agree to cause to be monitored the management of armies and the arms by the United Nations Mission in Nepal as referred to in the five-point letter sent to the United Nations earlier and in this Accord and express their commitment to assist therein.

9.3. Both sides agree to cause the election of the Constituent Assembly to be supervised by the United Nations. [Both sides agree to cause the election of the Constituent Assembly to be observed by the United Nations.]

८. मतभेद निरूपण तथा कार्यान्वयन संयन्त्र:

८.१ दुवै पक्ष विगतमा भए गरेका त्रुटिहरूलाई भविष्यमा नदोहोर्न्याउने र क्रमिक रूपमा सच्याउदै लैजाने गरी वैयक्तिक एवम् सामूहिक रूपमा उत्तरदायी हुने सहमति प्रकट गर्दछन् ।

८.२ राष्ट्रिय शान्ति तथा पुनर्स्थापन आयोगले शान्ति अभियानलाई सफल बनाउन आवश्यकता अनुसार संयन्त्रहरूको निर्माण गर्न सक्नेछ । आयोगको गठन र कार्यविधि अन्तरिम मन्त्रपरिषद्ले तय गरे बमोजिम हुनेछ ।

८.३ दुवै पक्ष वर्तमान र भविष्यमा हुन सक्ने सबै किसिमका पारस्परिक मतभेद वा समस्यालाई आपसी सम्वाद, समझदारी, सहमति तथा वार्ताको माध्यमबाट समाधान गर्न प्रतिबद्ध छन् ।

८.४ यो सम्झौता, अन्तरिम संविधान तथा सात दल एवं नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी) बीच भएका सबै निर्णय, सहमति र समझदारीहरू कार्यान्वयन गर्न अन्तरिम मन्त्रपरिषद्ले राष्ट्रिय शान्ति तथा पुनर्स्थापन आयोग, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग, राज्यको पुनर्संरचना सम्बन्धी उच्चस्तरीय सुझाव आयोग लगायत आवश्यकता अनुसारका अन्य संयन्त्रहरूको गठन गर्ने र तिनीहरूको कार्यविधि निर्धारण गर्न सक्ने कुरामा दुवै पक्ष प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछन् ।

९. कार्यान्वयन तथा अनुगमन

यस सम्झौतामा उल्लेख गरिएका सहमतिको कार्यान्वयन तथा त्यसको अनुगमनको लागि निम्न व्यवस्था गर्न दुवै पक्ष सहमत भएका छन् -

९.१ दुवै पक्ष संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको नेपाल स्थित कार्यालयबाट यस सम्झौतामा उल्लेखित मानवअधिकार सम्बन्धी प्रावधानहरूको अनुगमनको कामलाई निरन्तरता दिन सहमत छन् ।

९.२ दुवै पक्ष संयुक्त राष्ट्र संघको नेपाल स्थित मिशनबाट पूर्व प्रेषित पाँच बुँदे पत्र र यस सम्झौतामा उल्लेख भए अनुसार सैन्य तथा हतियार व्यवस्थापनको अनुगमन गराउन सहमत छन् र त्यस कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछन् ।

९.३ दुवै पक्ष संयुक्त राष्ट्र संघबाट संविधान सभाको निर्वाचनको पर्यवेक्षण गराउन सहमत छन् ।

9.4. The National Human Rights Commission shall, in addition to its responsibilities as determined by law, also carry out such works as are related to the monitoring of human rights as referred to in this Accord. The said Commission in the course of performance of its business may coordinate with national and international institutions concerning human rights and obtain necessary help.

9.5. Both sides agree to receive the reports submitted by all abovementioned bodies, to provide information requested by them, and to implement the suggestions and recommendations provided by them on the basis of agreements and discussions.

10. Miscellaneous

10.1. Both sides agree not to operate parallel or other forms of mechanism in any areas of the State or Government machinery as per the spirit of the decisions of November 8, 2006 and the essence of the Peace Accord.

10.2. Both sides agree to sign any complementary agreements, as per necessity, for the implementation of the present Accord.

10.3. This Accord may be amended at any time with the agreement of both sides. Both sides agree to provide the other party with a written notice of the amendment if a party desires to amend it. Amendment to the Accord may be made with the agreement of both sides after receiving such a notice. The provisions to be made by such an amendment shall not be below than that of the minimum standards of recognized international human rights and humanitarian laws and the main spirit for establishment of peace.

10.4. If any dispute arises in the interpretation of this Accord, a joint mechanism consisting of both sides shall make the interpretation on the basis of the preamble and the documents included in the annex to this Accord, and such an interpretation shall be final.

10.5. The concept of "two sides" and the "situation" as referred to in this Accord shall, *ipso facto*, cease after the constitution of the Interim Legislature-Parliament. Thereafter, all responsibility for implementing the obligations referred to in this Accord shall be as per the arrangements made by the Interim Council of Ministers. It shall be the duty and responsibility of all political parties to extend cooperation in the compliance and implementation of the Accord.

९.४ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले कानून बमोजिम निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वका साथै यस सम्झौतामा उल्लेख गरिएका मानव अधिकार अनुगमन सम्बन्धी कार्यहरू पनि सम्पादन गर्नेछ। आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्ने क्रममा मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थासँग आवश्यक समन्वय गरी सहयोग लिन सक्नेछ।

९.५ माथि उल्लेखित सबै निकायले दिएका प्रतिवेदनहरू बुझ्न, अनुरोध गरेका सूचनाहरू उपलब्ध गराउनु तथा तिनले दिएका सुझाव तथा सिफारिसहरूको कार्यान्वयन सहमति र छलफलको आधारमा गर्न दुवै पक्ष सहमत छन्।

१०. विविध:

१०.१ कार्तिक २२ गतेको निर्णयको मर्म र शान्ति सम्झौताको भावना अनुरूप सरकार वा राज्य संयन्त्रका कुनै पनि क्षेत्रमा समानान्तर वा अन्य स्वरूपको संयन्त्र सञ्चालन नगर्न दुवै पक्ष सहमत छन्।

१०.२ दुवै पक्ष प्रस्तुत सम्झौताको कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार अन्य पूरक सहमतिहरूमा हस्ताक्षर गर्न मञ्जुर गर्दछन्।

१०.३ दुवै पक्षको सहमतिबाट प्रस्तुत सम्झौतामा कुनै पनि समयमा संशोधन गर्न सकिने छ। संशोधन गर्न चाहेमा सो को लिखित सूचना अर्को पक्षलाई प्रदान गर्न दुवै पक्ष सहमत छन्। त्यसरी सूचना प्राप्त भएपछि दुवै पक्षको सहमतिबाट संशोधन गर्न सकिनेछ। त्यस्तो संशोधनले गर्ने व्यवस्था मान्यता प्राप्त न्यूनतम अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार, मानवीय कानूनको मापदण्ड तथा शान्ति स्थापनाको मूल मर्मभन्दा न्यून हुने छैन।

१०.४ यो सम्झौताको कुनै व्याख्यामा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा यो सम्झौताको प्रस्तावना र अनुसूचीमा सङ्लग्न दस्तावेजहरूका आधारमा दुवै पक्ष सम्मिलित संयुक्त संयन्त्रले व्याख्या गर्ने छ र यो व्याख्या अन्तिम हुनेछ।

१०.५ अन्तरिम व्यवस्थापिका-संसद गठन भएपछि यस सम्झौतामा उल्लेखित 'दुई पक्ष' को अवधारणा तथा स्थिति स्वतः समाप्त हुनेछ। यसपछि यस सम्झौतामा उल्लेखित सम्पूर्ण अभिभारा कार्यान्वयन गर्ने गराउने दायित्व अन्तरिम मन्त्रपरिषदले व्यवस्था गरे बमोजिम हुनेछ। सम्झौताको पालना तथा कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउनु सबै राजनीतिक दलहरूको कर्तव्य तथा जिम्मेवारी हुनेछ।

10.6. At a time when the entire country is centred on the main campaign of the election to the Constituent Assembly, we hereby heartily request all to resolve their problems and demands through dialogue and negotiation and to extend cooperation to the election of the Constituent Assembly and to the peace and security situation.

10.7. We hereby heartily appeal to civil society, professional groups, people's class organizations, media communities, intellectuals and all Nepali people to actively participate in this historic campaign to build a New Democratic Nepal and to establish sustainable peace through the elections of the Constituent Assembly by ending the armed conflict.

10.8. We heartily urge all the friendly nations and also the International Community including the United Nations Organization to extend their support to Nepal in this campaign for establishing full democracy and sustainable peace in the country. Taking cognizance of the responsibility for the future of the country and people, and being fully committed to the text of this Comprehensive Peace Accord, we hereby execute this Peace Accord on behalf of the Government of Nepal and the Communist Party of Nepal (Maoist), and make this Comprehensive Peace Accord public.

Prachanda

Chairperson

Communist Party of Nepal (Maoist)

Girija Prasad Koirala

Prime Minister

Government of Nepal

Done on November 21, 2006

१०.६ सिङ्गो मुलुक संविधान सभाको निर्वाचनको मुख्य अभियानमा केन्द्रित भइरहेको बेला आफ्ना समस्या र मागहरूलाई संवाद र वार्ताको माध्यमबाट समाधान गर्न तथा संविधान सभाको निर्वाचन तथा शान्ति सुरक्षाको स्थितिलाई सहयोग पुऱ्याउन सबैमा हार्दिक अनुरोध गर्दछौं ।

१०.७ सशस्त्र द्वन्द्वलाई अन्त्य गर्दै संविधान सभाको निर्वाचनद्वारा नयाँ लोकतान्त्रिक नेपालको निर्माण तथा दिगो शान्ति स्थापनाको यो ऐतिहासिक अभियानमा सकृय सहभागिता जनाई सफल बनाउन नागरिक समाज, पेशागत समुदाय, जनवर्गीय सङ्गठनहरू, पत्रकार जगत, वृद्धिजीवीहरू र आम नेपाली जनसमुदायमा हार्दिक अपील गर्दछौं ।

१०.८ पूर्ण लोकतन्त्र र दिगो शान्ति स्थापनाको यो अभियानमा नेपाललाई सहयोग पुऱ्याउन सबै मित्र राष्ट्रहरू तथा संयुक्त राष्ट्र सङ्घ लगायत अन्तर्राष्ट्रिय समुदायलाई हार्दिक आग्रह गर्दछौं । देश र जनताको भविष्यप्रतिको जिम्मेवारी बोध गर्दै र यस विस्तृत शान्ति सम्झौता प्रति पूर्ण प्रतिबद्ध हुँदै हामी-नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) का तर्फबाट हस्ताक्षर गरी यो विस्तृत शान्ति सम्झौता सार्वजनिक गर्दछौं ।

पुष्प

अध्यक्ष

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी)

गिरिजा प्रसाद कोइराला

प्रधानमन्त्री

नेपाल सरकार

हस्ताक्षर मिति :- २०६३/८/५

AGREEMENT ON MONITORING OF THE MANAGEMENT OF ARMS AND ARMIES 8 DECEMBER 2006

Preamble

In keeping with the letters to the United Nations (UN) Secretary-General of 9 August and the Comprehensive Peace Accord of 21 November 2006;

Guaranteeing the fundamental right of the Nepali people to take part in the constituent assembly elections in a free and fair environment without fear;

Declaring the beginning of a new chapter of peaceful democratic interaction by ending the armed conflict taking place in the country since 1996, based on the Comprehensive Peace Accord between the two parties in order to accomplish, through the constituent assembly, certainty of sovereignty of the Nepali people, progressive political outlet [solution], democratic restructuring of the state, and socio-economic-cultural transformation; and,

Affirming the will to fully observe the terms of this bilateral agreement witnessed by the United Nations

The parties agree to seek UN assistance in monitoring the management of the arms and armies of both sides by the deployment of qualified UN civilian personnel to monitor, according to international norms, the confinement of Maoist army combatants and their weapons within designated cantonment areas and monitor the Nepal Army (NA) to ensure that it remains in its barracks and its weapons are not used against any side.

1. Modalities of the Agreement

1.1 Principles

Neither of the parties shall engage in movement or redeployment of forces resulting in tactical or strategic advantage.

नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको हतियार र सेना व्यवस्थापनको अनुगमन सम्झौता, २०६३

प्रस्तावना

संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवलाई प्रेषित २४ साउन (९ अगस्ट) को पत्र तथा ५ मंसिर २०६३ (२१ नोभेम्बर २००६) को विस्तृत शान्ति सम्झौताका व्यवस्थाहरूलाई ध्यानमा राख्दै,

स्वतन्त्र, निष्पक्ष र भयमुक्त वातावरणमा संविधानसभाको निर्वाचनमा भाग लिन पाउने नेपाली जनताको मौलिक अधिकारको प्रत्याभूति गर्दै,

संविधानसभा मार्फत नेपाली जनताको सार्वभौमसत्ताको सुनिश्चितता, अग्रगामी राजनीतिक विकास, राज्यको लोकतान्त्रिक पुनर्संरचना र सामाजिक-आर्थिक-सांस्कृतिक रुपान्तरण गर्न दुवै पक्षबीच भएको विस्तृत शान्ति सम्झौताको आधारमा देशमा २०५२ (१९९६) सालदेखि चल्दै आएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई अन्त्य गरी शान्तिपूर्ण लोकतान्त्रिक सहकार्यको नयाँ अध्याय प्रारम्भ भएको घोषणा गर्दै, तथा

संयुक्त राष्ट्र संघको रोहवरमा सम्पन्न भएको प्रस्तुत द्विपक्षीय सम्झौताका शर्तहरू पूर्ण रुपमा पालना गर्ने इच्छालाई पुष्टि गर्दै,

माओवादी सेनाका लडाकुहरू र उनीहरूका हतियारहरू तोकिएका अस्थायी शिविरहरूमा सीमित रहेको तथा नेपाली सेना आफ्नो ब्यारेकभित्र सीमित रहेको र उसका हतियार कुनै पनि पक्ष विरुद्ध प्रयोग नभएको अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताहरू अनुसार अनुगमन गर्न संयुक्त राष्ट्र संघका योग्य गैर-सैनिक (सिभिलियन) कर्मचारीहरू खटाई दुवै पक्षका हतियार र सेनाको व्यवस्थापन अनुगमन गर्न संयुक्त राष्ट्र संघको सहयोग प्राप्त गर्न दुवै पक्ष मन्जूर गर्दछन् ।

१. सम्झौताका कार्यविधिहरू

१.१ सिद्धान्तहरू

कुनै पनि पक्षले युद्धकौशलीय वा रणनीतिक फाइदा प्राप्त गर्ने गरी सेना परिचालन गर्ने वा पुनःपरिचालन गर्ने कार्य गर्नेछैन ।

Any claims or reports of violations of this agreement will be reported to UN monitors, substantiated or not substantiated, and subsequently reported to the parties through the appropriate representative of the UN Mission in Nepal.

The security forces deployed by the interim government shall have authority to conduct routine patrol, explore in order to prevent illegal trafficking of the weapons, explosives or raw materials used in assembling weapons at the international border or custom points and seize them.

Both parties agree to allow the United Nations, international donor agencies and diplomatic missions based in Nepal, national and international non-governmental organizations, press, human rights activists, election observers and foreign tourists to travel unrestricted according to law in the state of Nepal. The parties will ensure the safety, security, freedom of movement and well-being of UN Mission and associated personnel, goods and services in all parts of Nepal.

The parties shall immediately take all necessary measures to cooperate with efforts aimed at controlling illicit trafficking of arms and the infiltration of armed groups.

Both parties fully agree to not include or use children who are 18 years old and under in the armed forces. Children thus affected would be immediately rescued and necessary and appropriate assistance will be provided for their rehabilitation.

1.2 Definitions

The following definitions are accepted

(1) *Cantonment (Maoist army)* is a temporarily designated and clearly defined geographical area for encampment and provision of services for the Maoist combatant units including weapons, ammunition and equipment. The cantonments are provided for all echelons of the Maoist army.

(2) *Barracking (NA)* is the deployment of Nepal Army units to barracks, including weapons, ammunition and equipment. No units below a company level will be independently deployed unless for activities specified elsewhere in this agreement or otherwise mutually agreed by the parties.

(3) *Secure arms storage areas* are either military barracks with regular armoury stores used for storage of weapons, munitions and explosives, or storage containers established in special perimeters at cantonment sites controlled and guarded by the responsible unit.

यस सम्झौताको उल्लङ्घन गरिएको कुनै पनि जानकारी वा प्रतिवेदन, सोको प्रमाण संलग्न गरी वा नगरी, संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरूलाई दिइनेछ र त्यसपछि नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगका उपयुक्त प्रतिनिधि मार्फत पक्षहरूलाई सोको जानकारी दिइनेछ ।

अन्तरिम सरकारबाट परिचालन गरिएका सुरक्षा बलले अन्तर्राष्ट्रिय सीमा र भन्सार विन्दुमा हातहतियार, विष्फोटक पदार्थ वा हातहतियार बनाउन प्रयोग गरिने कच्चा पदार्थ गैर-कानूनी रूपमा ओसारपसार गर्ने कार्य रोकथाम गर्ने सम्बन्धमा नियमित गस्ति गर्न, खानतलासी गर्न र त्यस्ता हातहतियार वा पदार्थ जफत गर्न सक्नेछ ।

संयुक्त राष्ट्र संघ, नेपालस्थित अन्तर्राष्ट्रिय दातृ निकाय र कूटनीतिक नियोगहरू, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरू, सञ्चार, मानव अधिकारकर्मीहरू, निर्वाचन पर्यवेक्षकहरू तथा विदेशी पर्यटकहरूलाई नेपाल राज्यमा कानून बमोजिम निर्वाध रूपमा आवातजावत गर्न दिने कुरामा दुवै पक्ष सहमत छन् । पक्षहरूले नेपालका सबै भागहरूमा संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोग र सम्बद्ध कर्मचारी, मालसामान र सेवाको सुरक्षा, संरक्षण र उनीहरूको आवतजावत गर्ने स्वतन्त्रता र हित सुनिश्चित गर्नेछन् ।

पक्षहरूले हातहतियारको गैर-कानूनी ओसारपसार र सशस्त्र समूहको घुसपैठ नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले गरिएका प्रयत्नहरूमा सहयोग गर्न आवश्यक सबै उपायहरू तुरुन्त अवलम्बन गर्नेछन् ।

दुवै पक्ष अठार वर्ष वा सोभन्दा मुनिका बालबालिकालाई सैन्य बलमा समावेश वा उपयोग नगर्न पूर्ण रूपमा सहमत छन् । यसरी प्रभावित बालबालिकाहरूको तुरुन्त उद्धार गरिनेछ र तिनीहरूको पुनर्स्थापनाको लागि आवश्यक र उपयुक्त सहयोग प्रदान गरिनेछ ।

१.२ परिभाषा

देहायका परिभाषाहरू स्वीकार गरिएका छन् :

(१) “अस्थायी शिविर (माओवादी सेना)” भन्नाले हतियार, खरखजाना र उपकरण लगायत माओवादी लडाकु एकाइ (युनिट) हरूलाई राख्न र उनीहरूलाई सेवाहरू उपलब्ध गराउनका लागि अस्थायी रूपमा तोकिएको र स्पष्ट रूपमा परिभाषित भौगोलिक क्षेत्र सम्भन्नु पर्छ । माओवादी सेनाका सबै तहहरूका लागि अस्थायी शिविरहरू व्यवस्था गरिएको छ ।

(२) “ब्यारेकमा राख्ने (नेपाली सेना)” भन्नाले हतियार, खरखजाना र उपकरण लगायत नेपाली सेनाका एकाइ (युनिट) हरूलाई ब्यारेकमा राख्ने र खटाउने कार्य सम्भन्नु पर्छ । यस सम्झौतामा अन्यत्र तोकिएका क्रियाकलापहरूका लागि वा पक्षहरूबीच आपसी रूपमा अन्यथा सहमति भएकोमा बाहेक गुल्म (कम्पनी) भन्दा तल्लो तहको कुनै पनि एकाइ (युनिट) लाई स्वतन्त्र रूपमा परिचालन गरिने छैन ।

(३) “सुरक्षित हतियार भण्डारण क्षेत्रहरू” भन्नाले हतियार, गोलिगट्टा तथा विष्फोटक पदार्थहरूको भण्डारण गर्नका लागि प्रयोग गरिएका नियमित गोलिगट्टा भण्डार सहितका सैनिक ब्यारेकहरू वा जिम्मेवार एकाइ (युनिट) बाट नियन्त्रित र सुरक्षा दिइएका अस्थायी शिविरहरूको विशेष परिधि (पेरिमिटर) भित्र स्थापित भण्डारण कन्टेनरहरू सम्भन्नु पर्दछ ।

(4) "*The parties*" refers to the party of Government of Nepal (including the Nepal Army) and the party of the Communist Party of Nepal (Maoist), (including the Maoist Army.)

(5) *UN Monitoring* refers to all efforts by the United Nations Mission to determine relative [reciprocal] compliance with the terms spelled out in this agreement and to report to all the parties and others concerned its findings.

(6) *The Joint Monitoring Coordination Committee (JMCC)* is the monitoring, reporting and coordinating body chaired by the UN with membership of the parties. The JMCC is responsible for supervising compliance by the parties with this agreement in accordance with provision 6.1 of this agreement.

(7) *Joint Monitoring Teams (JMTs)* are the bodies which will assist in monitoring the cessation of hostilities. The Joint Monitoring Teams will be active at the regional and local level and in mobile teams. Each team will be comprised of one UN monitor serving as team leader, one monitor from Nepal Army and one monitor from the Maoist Army. Joint Monitoring Teams will not be used for weapons storage inspections. Inspections at Maoist army cantonments will take place with a UN monitoring team and a representative of the Maoist army. Inspections at Nepal Army barracks will take place with a UN monitoring team and a Nepal Army representative.

(8) *Maoist army combatants*: For purposes of this agreement this will include regular active duty members of the Maoist army who joined service before 25 May 2006, who are not minors and who are able to demonstrate their service, including by CPN(M) identity card and other means agreed by the parties.

1.3 Promotion

The parties shall promote awareness of this agreement, and adherence to its provisions, among their commanders, members and affiliated groups.

The parties, Government of Nepal, Nepal Army (NA), CPN(M) and the Maoist army, shall design, in cooperation with the UN Mission, an awareness programme to ensure that local communities and the parties' commanders, members and affiliated groups understand the mandate of the UN Mission and all of the obligations of the parties spelled out in this agreement. The information programmes shall include the use of meetings and print and electronic media in local languages.

(४) “पक्षहरू” भन्नाले नेपाल सरकार (नेपाली सेना समेत) र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) (माओवादी सेना समेत) सम्भन्नु पर्दछ ।

(५) “संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमन” भन्नाले यस सम्झौतामा उल्लिखित शर्तहरूको सापेक्षक परिपालना निर्धारण गर्न र सबै पक्षहरू तथा अन्य सम्बद्ध पक्षहरूलाई आफ्ना ठहरहरूको जानकारी गराउन संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगबाट गरिएका सबै प्रयत्नहरू सम्भन्नु पर्दछ ।

(६) “संयुक्त अनुगमन समन्वय समिति” भन्नाले संयुक्त राष्ट्र संघको अध्यक्षतामा गठित दुवै पक्षका सदस्यहरू रहेको अनुगमन, रिपोर्टिङ्ग र समन्वय समिति सम्भन्नु पर्दछ । पक्षहरूले यस सम्झौताको पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा यस सम्झौताको धारा ६.१ को व्यवस्था अनुसार संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले सुपरीवेक्षण गर्नेछ ।

(७) “संयुक्त अनुगमन टोलीहरू” भन्नाले शत्रुतापूर्ण कार्यको अन्त्य (Cessation of Hostility) को अनुगमन गर्न सहयोग पुऱ्याउने निकायहरू सम्भन्नु पर्दछ । संयुक्त अनुगमन टोलीहरू क्षेत्रीय र स्थानीय तहमा तथा मोबाइल टोलीहरूमा परिचालित हुनेछन् । एकजना संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ता टोली नेता हुने प्रत्येक टोलीमा नेपाली सेनाको एकजना अनुगमनकर्ता र माओवादी सेनाको एकजना अनुगमनकर्ता रहनेछन् । संयुक्त अनुगमन टोलीहरूलाई हतियार भण्डारण निरीक्षण गर्ने कार्यमा प्रयोग गरिने छैन । संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमन टोली र माओवादी सेनाको प्रतिनिधिले माओवादी सेना रहेका अस्थायी शिविरहरूको निरीक्षण गर्नेछन् । संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमन टोली र नेपाली सेनाको प्रतिनिधिले नेपाली सेनाका ब्यारेकहरूको निरीक्षण गर्नेछन् ।

(८) “माओवादी सेनाका लडाकुहरू” भन्नाले यस सम्झौताको प्रयोजनका लागि ११ जेठ २०६३ (२५ मे २००६) भन्दाअघि सेवा प्रवेश गरेका, बालिग र नेकपा (माओवादी) को परिचयपत्र तथा पक्षहरूबाट मन्जूर गरिएका अन्य माध्यमहरू समेतबाट आफ्नो सेवा प्रदर्शन गर्न सक्षम, कर्तव्य पालनामा नियमित र सक्रिय रूपमा खटिएका माओवादी सेनाका सदस्यहरू समेतलाई जनाउँछ ।

१.३ प्रवर्द्धन

पक्षहरूले आफ्ना कमाण्डर, सदस्य र सम्बद्ध समूहहरूमा यस सम्झौताको र यसका व्यवस्थाहरूको परिपालनाको सम्बन्धमा सचेतना प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

पक्षहरू, नेपाल सरकार, नेपाली सेना, नेकपा (माओवादी) र माओवादी सेनाले स्थानीय समुदाय र पक्षहरूका कमाण्डर, सदस्य र सम्बद्ध समूहहरूले संयुक्त राष्ट्र संघीय कार्यादेश तथा यस सम्झौतामा उल्लिखित पक्षहरूका सम्पूर्ण दायित्वहरू बुझ्नेको सुनिश्चित गर्नको निमित्त संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगको सहयोगमा एक सचेतनामूलक कार्यक्रम तर्जुमा गर्नेछन् । जानकारीमूलक कार्यक्रमहरूमा स्थानीय भाषाहरूमा बैठकका कामकारवाही गर्ने, मुद्रण र विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गर्ने कुराहरू समेत समावेश हुनेछन् ।

1.4 Phases

This agreement shall come into force upon signing. Thereafter it shall be implemented in phases, as follows

- (1) Reporting and verification;
- (2) Redeployment and concentration of forces;
- (3) Maoist army cantonment, NA barracking and arms control; and,
- (4) Full compliance with the agreement.

A full and practical timeline will be established by the parties for all of these activities to take place in consultation with the UN.

2. Reporting and verification

The parties will report detailed information about their troops and this information will be treated with appropriate confidentiality by the United Nations. The parties will provide maps and sketches showing current dispositions, including

- (1) Order of battle/military structure, organisation, deployment and number of troops;
- (2) Minefields, landmines, unexploded ordnance, standard explosives, improvised explosive devices and exact location of such items;
- (3) All necessary information about roads, tracks, trails and passages related to encampments;
- (4) Information regarding armed or unarmed groups working along with the parties, the Nepal Army (NA) and the Maoist army, including their responsibilities; and,
- (5) Other information required by the UN Mission for proper monitoring of the disposition of arms and armies.

The UN Mission shall check this information immediately after monitors are deployed.

१.८ चरणहरू

यो सम्झौता हस्ताक्षर भएपछि लागू हुनेछ । त्यसपछि देहाय बमोजिमका चरणहरूमा यो सम्झौताको कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- (१) रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरण,
- (२) सैन्य बलको पुनःखटनपटन (Redeployment) र एकट्टा (Concentration),
- (३) माओवादी सेनालाई अस्थायी शिविरमा राख्ने, नेपाली सेना ब्यारेकमा रहने तथा हातहतियारको नियन्त्रण, र
- (४) सम्झौताको पूर्ण परिपालना ।

यी सबै कार्यहरू सम्पन्न गर्नका लागि पक्षहरूले संयुक्त राष्ट्र संघसँग परामर्श गरी एउटा विस्तृत र व्यावहारिक समयतालिका तर्जुमा गर्नेछन् ।

२. रिपोर्टिङ्ग र प्रमाणीकरण

पक्षहरूले आ-आफ्ना सेनाहरूको बारेमा विस्तृत जानकारी दिनेछन् र संयुक्त राष्ट्र संघले यस्तो जानकारीलाई उपयुक्त गोपनीयताका साथ उपयोग गर्नेछ । पक्षहरूले देहायका कुराहरू लगायत वर्तमान भण्डारणहरू देखाउने नक्सा र रेखाङ्कनहरू उपलब्ध गराउने छन्:

- (१) सैन्य क्रम (Order of battle) / सैनिक संरचना, सँगठन, सैनिकको खटनपटन र संख्या,
- (२) धराप, बारुदी सुरुङ्ग, विष्फोट नभएका गोलीगट्टा, स्टाण्डर्ड विस्फोटक पदार्थहरू, अपरिष्कृत विस्फोटक उपकरण (Improvised explosive devices) र यस्ता सामग्रीहरूको वास्तविक अवस्थिति,
- (३) क्याम्पसँग सम्बन्धित सडक, मार्ग, ट्रेल र वाटोहरू बारेको आवश्यक जानकारी,
- (४) पक्षहरू, नेपाली सेना र माओवादी सेनाहरूसँग काम गर्ने सशस्त्र वा निशस्त्र समूहहरू एवं उनीहरूको जिम्मेवारी लगायतको जानकारी, र
- (५) हतियार र सेनाहरूको स्थिति र व्यवस्थाको उपयुक्त अनुगमन गर्नका लागि संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगले मागेको अन्य जानकारी ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगले अनुगमनकर्ताहरू खटिएपछि तुरुन्तै यस्ता जानकारीको जाँच गर्नेछ ।

3. Redeployment and concentration of forces

Comprehensive plans, timelines and routes for the redeployment and concentration of forces will be provided by both the NA and Maoist army to the UN Mission.

The redeployment and concentration of all combatants in Nepal -- with the NA in barracks and the Maoist army moving into cantonment sites -- shall be carried out in consultation with the UN. The redeployment and cantonment of forces will be monitored by the UN monitors after they are deployed.

Both sides express an understanding to create a record of government, public and private buildings, land and other properties and return them immediately.

The parties will withdraw all military and paramilitary checkpoints (unless explicitly permitted in this agreement) to promote and guarantee free movement and create an environment free of fear and intimidation.

The Nepal Police and Armed Police Force shall continue the task of maintaining law and order and conduct criminal investigations as per the spirit and sentiment of the *Jana Andolan* and peace accord as well as the prevailing [existing] law. Both parties agree not to operate parallel or other forms of mechanism in any areas of the state or state machinery as per the spirit of the decisions of November 8, 2006 and the essence of the peace accord. All sides agree to let employees of Nepal Government and public agencies travel freely to any part of the country, to fulfill their duties and not to create any obstacle or obstruction while executing their work or not to let obstructions arise and to facilitate their work.

4. Maoist Army cantonment, barracking of the NA and arms control

4.1 Maoist army cantonment

In accordance with the commitment expressed in the letter sent to the United Nations, Maoist army combatants and their weapons shall be confined within designated cantonment areas. The cantonment shall be based on comprehensive planning and preparation before implementation. After the Maoist army combatants stay in the temporary cantonments, the Government of Nepal will provide food supplies and other necessary arrangements. When implemented, the comprehensive concept shall ensure good communications and proper logistics. UN monitors will have access to any and all cantonment sites for purposes of monitoring.

३. सैन्य बलको पुनःखटनपटन र एकट्ठा

नेपाली सेना र माओवादी सेना दुवैले सैन्य बलहरूको पुनःखटनपटन र एकट्ठाको लागि विस्तृत योजना, समय तालिका र विधिहरू संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगलाई उपलब्ध गराउने छन् ।

नेपालभित्रका सबै लडाकुहरूको पुनःखटनपटन र एकट्ठाको कार्य (नेपाली सेना ब्यारेकभित्र र माओवादी सेनाहरू अस्थायी शिविरभित्र जाने) संयुक्त राष्ट्र संघसँग परामर्श गरी सम्पन्न गरिनेछ । संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरू आएपछि उनीहरूले सैन्य बलहरूको पुनःखटनपटन र एकट्ठाको अनुगमन गर्नेछन् ।

सरकारी, सार्वजनिक र निजी भवन, जमिन तथा अन्य सम्पत्तिहरूको अभिलेख खडा गरी तत्कालै फिर्ता गर्न दुवै पक्ष सहमति व्यक्त गर्दछन् ।

पक्षहरूले स्वतन्त्र आवागमन प्रवर्द्धन र प्रत्याभूत गर्न र भय तथा त्रासमुक्त वातावरण तयार गर्ने उद्देश्यले सबै सैनिक र अर्धसैनिक जाँचकेन्द्र (चेकपोस्ट) हरू हटाउने छन् ।

नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बलले जन आन्दोलनको भावना र मर्म, शान्ति सम्झौता एवं प्रचलित कानून अनुसार कानून र व्यवस्था बहाल राख्ने तथा अपराध अनुसन्धानको कार्य चालू राख्ने छन् । २२ कार्तिक २०६३ (८ नोभेम्बर २००६) गतेका निर्णयहरूको मर्म तथा शान्ति सम्झौताको भावना अनुरूप राज्य वा राज्य संयन्त्रको कुनै पनि क्षेत्रमा समानान्तर वा अन्य स्वरूपको संयन्त्र सञ्चालन नगर्न दुवै पक्ष सहमत छन् । नेपाल सरकार तथा सार्वजनिक निकायका कर्मचारीहरूलाई देशको कुनै पनि भागमा स्वतन्त्र रूपमा आवतजावत गर्न, आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न तथा आफ्नो कार्यसम्पादनको सिलसिलामा तिनीहरूलाई कुनै पनि किसिमको बाधा अवरोध खडा नगर्न र त्यस्तो अवरोध खडा हुन नदिन तथा उनीहरूको काममा सहयोग गर्न सबै पक्षहरू सहमत छन् ।

४. माओवादी सेनालाई अस्थायी शिविरमा राख्ने, नेपाली सेनालाई ब्यारेकमा राख्ने र हातहतियार नियन्त्रण गर्ने कार्य

४.१ माओवादी सेनालाई अस्थायी शिविरमा राख्ने

संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित पत्रमा व्यक्त प्रतिबद्धता अनुसार माओवादी सेनाका लडाकुहरू र उनीहरूका हतियारहरू तोकिएका अस्थायी शिविरहरूमा सीमित रहनेछन् । कार्यान्वयन हुनु अगावै तय गरिएको विस्तृत योजना र तयारी अनुसार अस्थायी शिविरहरू राखिनेछन् । माओवादी सेनाका लडाकुहरू अस्थायी शिविरमा रहेपछि नेपाल सरकारले उनीहरूको रसदपानी लगायत अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ । कार्यान्वयन भएपछि विस्तृत अवधारणाले राम्रो सञ्चार र उपयुक्त प्रबन्धहरू (Logistics) सुनिश्चित गर्नेछ । संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरू अनुगमन गर्ने प्रयोजनको लागि कुनै तथा सबै अस्थायी शिविरहरूमा प्रवेश गर्न पाउनेछन् ।

4.1.1 Commanders' responsibilities

The normal Maoist army chain of command, control, communication and information will be utilised to control the Maoist army cantonment, using the normal Maoist army structure in administration of the sites.

There will be seven main cantonment sites and 21 satellite cantonment sites of three per main cantonment site. The satellite sites will be clustered no more than two hours driving distance from the main sites unless otherwise agreed by the parties.

The designated seven main sites will be under command, control, communication and information of the Maoist army site commander and the satellite sites by the designated satellite commanders. The site commanders shall provide the following information in detail for each site to the UN Mission

- (1) Command structure for the unit and sub-units plotted on a map;
- (2) Names of commanders down to company level;
- (3) Communication system;
- (4) Complete list of personnel;
- (5) Complete list of weapons, i.e. types, numbers, serial number and calibre under storage at the main cantonment sites;
- (6) Ammunition inventory type, lot number and amount; and,
- (7) List of names for the site security guards detachment, and complete list of weapons and ammunition for the detachment (main and satellite cantonment levels).

Site commanders' responsibilities include

- (1) Camp security, including access control to the site;
- (2) Ensuring the security, freedom of movement and well-being of UN Mission and associated personnel, goods and services;
- (3) Providing information in cooperation with the UN Mission in accordance with section 2;

४.१.१ कमाण्डरको जिम्मेवारी

माओवादी सेनाको अस्थायी शिविर नियन्त्रण गर्न साइटको प्रशासनमा माओवादी सेनाको नियमित संरचना प्रयोग गरिने र माओवादी सेनाको नियमित चेन अफ कमाण्ड तथा नियन्त्रण उपयोग गरिनेछ ।

सातवटा मुख्य अस्थायी शिविरहरू रहने र प्रत्येक मुख्य शिविर वरिपरि तीन/तीन वटाका दरले २१ वटा सहायक शिविरहरू रहने छन् । पक्षहरू अन्यथा सहमत भएकोमा बाहेक सहायक शिविर मुख्य शिविरबाट दुई घण्टाको सवारी दूरीभित्रै पर्ने गरी राखिने छ ।

तोकिएका सात वटा मुख्य शिविरहरू माओवादी सैनिक साइट कमाण्डरको र सहायक शिविरहरू तोकिएका सहायक कमाण्डरहरूको कमाण्ड, नियन्त्रण, सञ्चार र जानकारी अन्तर्गत रहने छन् । साइटका कमाण्डरहरूले प्रत्येक साइटको सम्बन्धमा देहायका कुराहरूको विस्तृत जानकारी संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगलाई उपलब्ध गराउने छन् :

- (१) नक्सामा देखाइएका एकाइ (युनिट) र सहायक एकाइ (सबयुनिट) हरूको कमाण्ड संरचना,
- (२) गुल्म तह तलसम्मका कमाण्डरहरूको नाम,
- (३) सञ्चार प्रणाली,
- (४) कर्मचारीहरूको पूर्ण सूची,
- (५) हातहतियारको पूर्ण सूची अर्थात किसिम, संख्या, क्रमसंख्या र मुख्य अस्थायी शिविरहरूभित्र भण्डारण अन्तर्गतको क्यालिवर,
- (६) खरखजानाको विवरण, किसिम, लट संख्या र परिमाण, र
- (७) साइटको सुरक्षाको लागि खटाइने गार्डहरूको नामावली, त्यस्तो खटनपटनको लागि आवश्यक हातहतियार र खरखजानाको पूर्ण सूची (मुख्य र सहायक शिविर तहमा) ।

साइट कमाण्डरको जिम्मेवारीमा देहायको जिम्मेवारी समेत समावेश हुनेछ,

- (१) क्याम्पको सुरक्षा, साइटमा प्रवेश नियन्त्रण गर्ने समेत,
- (२) संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोग, र सम्बद्ध कर्मचारी, मालसामान र सेवाको सुरक्षा, उनीहरूको आवतजावत गर्ने स्वतन्त्रता र हित सुनिश्चित गर्ने,
- (३) संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगसँगको सहयोगमा धारा २ अनुसार जानकारी उपलब्ध गराउने,

(4) Maintenance of discipline, morale and normal training in the spirit of the Comprehensive Peace Accord, excluding live fire exercises;

(5) Daily routines and control of troops; and,

(6) Logistics and camp services (in cooperation with the Government of Nepal and other assisting agencies).

4.1.2 Weapons storage and control

The parties agree upon the safe storage of all Maoist army weapons and ammunition, in the seven main cantonment areas under UN monitoring, except as provided below for perimeter security purposes. Both sides shall assist each other to mark landmines and booby-traps used during the time of armed conflict by providing necessary information within 30 days and to defuse and remove/lift and destroy them within 60 days. All improvised explosive devices will be collected at designated sites a safe distance from the main cantonment areas. These sites shall be agreed by the parties in consultation with the UN Mission. Unsuitable [Unstable] devices will be destroyed immediately. Stable devices will be stored safely and under 24-hour armed guard provided for by the guard arrangements cited below. The parties, in consultation with the UN, will determine a timeline and process for the later destruction of all improvised explosive devices. To ensure the safety of both monitors and Maoist army personnel, no improvised explosive devices or crude bombs will be brought inside the cantonment sites.

In the main cantonment sites the weapons and ammunition storage area will be secured by the following system

(1) A solid fence will surround the specified area, including a gate with a lock. There will be signs on the fence clearly identifying the restricted area.

(2) The weapons storage depot will be composed of storage containers painted white and furnished with shelves for safe weapons storage and easy control, and with a complete inventory (weapon type, calibre and serial number).

(3) A single lock provided by the UN will secure each storage container. The key will be held by the designated main cantonment site commander. A 24-hour surveillance camera provided by the UN Mission will cover the storage site and will be monitored from the UN office in the cantonment site. Floodlights will be switched on automatically during hours of darkness.

(४) विस्तृत शान्ति सम्झौताको भावना अनुसार लाइभ फायर अभ्यास बाहेक अनुशासन, मनोबल र साधारण तालीम सम्बन्धी कार्य गर्ने,

(५) नियमित (रुटिन) कार्य र सैनिकहरूको नियन्त्रण, र

(६) प्रबन्धहरू (लजिस्टिक) र क्याम्प सम्बन्धी सेवाहरू (नेपाल सरकार र सहायता दिने अन्य निकायहरूसँगको सहयोगमा) ।

४.१.२ हतियारको भण्डारण र नियन्त्रण

परिधि (पेरिमेटर) सुरक्षा गर्ने प्रयोजनको लागि देहाय बमोजिम व्यवस्था भएकोमा बाहेक, माओवादी सेनाका सम्पूर्ण हतियार र खरखजाना संयुक्त राष्ट्र संघले अनुगमन गर्नेगरी सात वटा मुख्य अस्थायी शिविरहरूमा सुरक्षित किसिमले भण्डारण गर्ने कुरामा पक्षहरू सहमत छन् । दुवै पक्षहरू सशस्त्र द्वन्दका समयमा प्रयोग गरिएका धराप तथा वारुदी सुरुङ्गहरूको रेखाङ्कन गर्न तीस दिनभित्र आवश्यक जानकारी उपलब्ध गराई र त्यस्ता धराप र सुरुङ्गहरू साठी दिनभित्र निष्कृत पार्न, हटाउन एवं निर्मूल गर्न एक अर्कालाई सहयोग गर्नेछन् । सबै अपरिष्कृत विस्फोटक उपकरणहरू मुख्य अस्थायी शिविर इलाकाबाट सुरक्षित दुरीभित्र रहेका तोकिएको स्थलहरूमा संकलन गरिनेछ । संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगसँग परामर्श गरी दुवै पक्षहरू यी स्थलहरूका वारेमा सहमत हुनेछन् । काम नलाग्ने उपकरणहरूलाई तुरुन्तै नष्ट गरिनेछ । स्थिर उपकरणहरूलाई सुरक्षित रूपमा भण्डारण गरी देहायमा उल्लिखित पहरा प्रबन्धमा व्यवस्था भए बमोजिम त्यसलाई चौबीसै घण्टा सशस्त्र पहरा दिइनेछ । पक्षहरूले त्यसपछि अपरिष्कृत विस्फोटक उपकरणहरूको विनास गर्नको लागि संयुक्त राष्ट्र संघसँग परामर्श गरी समयतालिका र प्रक्रिया निर्धारण गर्नेछन् । अनुगमनकर्ता र माओवादी सैनिक कर्मचारी दुवैको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न कुनै पनि अपरिष्कृत विस्फोटक उपकरणहरू वा कच्चा (क्रुड) बम अस्थायी शिविर इलाकाभित्र ल्याइने छैन ।

मुख्य अस्थायी शिविरहरूमा हतियार र खरखजाना भण्डारण क्षेत्रको सुरक्षा व्यवस्था देहाय बमोजिम मिलाइनेछ -

(१) तोकिएको क्षेत्र वरिपरी ताला लगाउने प्रवेशद्वार (गेट) सहितको बलियो पर्खाल लगाइनेछ । निषेधित क्षेत्र स्पष्ट रूपमा देखाउने गरी पर्खालमा चिन्हहरू राखिनेछन् ।

(२) हातहतियार भण्डारण डिपोमा सेतो रङ्ग लगाइएका भण्डारण गर्ने कन्टेनरहरू रहने र हतियारको सुरक्षित भण्डारण तथा सहज नियन्त्रणका लागि तखताहरू राखिनेछन् । साथै, त्यहाँ हतियारको पूर्ण फिहरिस्त (हतियारको किसिम, क्यालिबर र क्रमसंख्या) पनि राखिनेछ ।

(३) प्रत्येक भण्डारण कन्टेनरमा संयुक्त राष्ट्र संघले उपलब्ध गराएको एकल ताल्वा लगाइनेछ । तोकिएको मुख्य अस्थायी शिविरको कमाण्डरले चाबी राख्नेछ । भण्डारण स्थलमा संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगबाट उपलब्ध गराइएको चौबीसै घण्टा निगरानी गर्ने क्यामरा जडान गरी मुख्य अस्थायी शिविरमा रहेको संयुक्त राष्ट्र संघको कार्यालयबाट अनुगमन गरिनेछ । अध्यारो हुँदा स्वचालित रूपमा बल्ने वत्तीहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

(4) The UN Mission will provide an inspection registration device mounted on each container door indicating when the storage container has been opened.

(5) An alarm system provided by the UN Mission will be connected to sirens in both the UN office and the camp commander's office. The system will be activated if the container door is opened without a "safe button" having been switched off in connection with regular inspections.

(6) UN monitors will carry out the inspections of the arms storage area and containers in the presence of a Maoist army representative.]

Each main cantonment site will be allowed 30 weapons of the same make and model to be used only for clearly defined perimeter security by designated guards, with each satellite allowed 15 such weapons under the same conditions. These weapons will all be properly registered with make and serial number and locked in a guardhouse when not in use. The parties, in consultation with the UN, will periodically review the number of weapons needed for perimeter security purposes on the basis of a shared threat assessment.

Security provisions will be made for CPN(M) leaders through understanding with the government.

The UN Mission shall monitor these commitments with a full-time presence at the Maoist army main cantonment sites and through field visits and regular inspections. These inspections will be carried out randomly and without warning.

4.1.3 Registration of Maoist army combatants at cantonment sites

All Maoist army combatants will be registered at the main cantonment sites. This registration will include the provision of age, name, rank, responsibilities within unit/formation, date of entry into service and will provide the basis for a complete list of personnel. Maoist combatants will be registered regardless if they are in possession of weapons or not. If with weapon, the type and condition of weapon will be specified. The total number of weapons will be categorized by unit/formation. Only those individuals who were members of the Maoist army before 25 May 2006 will be eligible for cantonment. The parties will agree as to how this pre-existing service is to be confirmed in consultation with the UN.

(४) संयुक्त राष्ट्र संधीय नियोगले निरीक्षण दर्ता संयन्त्रको व्यवस्था गर्नेछ । भण्डारण गर्ने कन्टेनर कहिले खोलिएको हो सो उल्लेख गरी प्रत्येक कन्टेनरको ढोकामा सो संयन्त्र टाँसिनेछ ।

(५) संयुक्त राष्ट्र संधको कार्यालय र शिविर कमाण्डरको कार्यालय दुवैमा संयुक्त राष्ट्र संधीय नियोगबाट उपलब्ध गराइएको साइजर सहितको सचेत गराउने संयन्त्र जडान गरिनेछ । नियमित निरीक्षणको क्रममा “सुरक्षित बटन” बन्द नगरी कन्टेनरको ढोका खोलिएमा सो प्रणाली क्रियाशील हुनेछ ।

(६) संयुक्त राष्ट्र संधीय अनुगमनकर्ताहरूले माओवादी सैनिक प्रतिनिधिको रोहवरमा हातहतियार भण्डारण क्षेत्र र कन्टेनरहरूको निरीक्षण गर्नेछन् ।

प्रत्येक मुख्य अस्थायी शिविरमा तोकिएका गार्डहरूबाट स्पष्टतः परिभाषित परिधि सुरक्षाको लागि मात्र प्रयोग हुने गरी एकै खालका बनोट (मेक) र मोडेलका तीस वटा हतियार राख्न पाइने र प्रत्येक सहायक शिविरमा सोही शर्तहरू अन्तर्गत प्रयोग हुने गरी पन्ध्र वटा त्यस्ता हतियार राख्न पाइनेछ । यस्ता सबै हतियारको बनोट र क्रमसंख्या उल्लेख गरी रीतपूर्वक दर्ता गरिनेछ र प्रयोग नभएका बेला तिनीहरूलाई सुरक्षागृह (गार्डहाउस) मा बन्द गरी राखिनेछ । संयुक्त राष्ट्र संधसँग परामर्श गरी पक्षहरूले साभ्ना खतराको मूल्याङ्कनका आधारमा परिधि सुरक्षा गर्ने प्रयोजनका लागि आवश्यक हातहतियारको संख्याको आवधिक रूपमा पुनरावलोकन गर्नेछन् ।

नेकपा (माओवादी) नेताहरूको सुरक्षा व्यवस्था सरकारसँगको सहमतिले गरिनेछ ।

संयुक्त राष्ट्र संधीय नियोगले माओवादी सेना रहेका मुख्य अस्थायी शिविरहरूमा पूर्णकालीन रूपमा उपस्थित भएर तथा स्थलगत भ्रमण र नियमित निरीक्षणहरूको माध्यमबाट यी प्रतिबद्धताहरूको अनुगमन गर्नेछ । अनियोजित रूपमा र बिना सूचना यस्ता निरीक्षणहरू गरिनेछन् ।

४.१.३ मुख्य शिविरहरूमा माओवादी सैनिक लडाकुहरूको दर्ता व्यवस्था

माओवादी सेनाका सबै लडाकुहरूको दर्ता मुख्य अस्थायी शिविर साइटमा गरिनेछ । यस्तो दर्तामा उमेर, नाम, तह, एकाइ/गठनभित्र उसको जिम्मेवारी, सेवा प्रवेश गरेको मिति उल्लेख गर्ने व्यवस्था हुनेछ, र यसले कर्मचारीको पूर्ण सूची तयार गर्ने आधार उपलब्ध गराउनेछ । माओवादीका लडाकुहरूको साथमा हतियार रहेको वा नरहेको जेभए तापनि उनीहरूको दर्ता गरिनेछ । कुनै हतियार साथमा रहेको भए त्यस्तो हतियारको किसिम र अवस्था उल्लेख गरिनेछ । एकाइ/गठन विशेष आधारमा हातहतियारको कुल संख्या उल्लेख गरिनेछ । ११ जेठ २०६३ (२५ मे २००६) भन्दा अघि माओवादी सेनाको सदस्य भएका व्यक्तिहरू मात्र अस्थायी शिविरमा रहनको लागि योग्य हुनेछन् । पक्षहरूले संयुक्त राष्ट्र संधसँग परामर्श गरी यो पहिलेदेखिको विद्यमान सेवालार्इ कसरी निर्धारण गर्ने भन्ने बारेमा सहमति गर्नेछन् ।

As part of this registration, all Maoist army combatants will present their Maoist army identity card to be marked by the UN. The process for marking the cards will be determined. This registration card will be the basis for any assistance received by Maoist army members. Unregistered persons will not be eligible for assistance or permitted to remain in cantonments.

Only those Maoist army combatants who have been properly registered at cantonment sites will be eligible for possible integration into the security forces fulfilling the standard norms. Any discharged personnel will be ineligible for possible integration. Those who are eligible for integration into the security forces will be determined by a special committee as agreed in the Comprehensive Peace Accord. This integration process will be determined in subsequent agreement with the parties.

Upon registration Maoist army combatants, if found to be born after 25 May 1988, will be honourably and automatically discharged.

Discharged Maoist army combatants must: release all weapons, uniforms and other military gear; and, agree not to return to cantonment sites unless mutually agreed by UN monitors in consultation with the parties. The assistance packages to be provided to voluntarily discharged personnel will be agreed by the parties in advance of cantonment.

The Interim Council of Ministers will form a special committee to supervise, integrate and rehabilitate the Maoist army combatants.

4.2 Barracking of the Nepal Army

4.2.1 General regulations

In accordance with the commitment expressed in the letter sent to the United Nations, the Nepal Army shall remain in its barracks and its arms are not to be used in favour of or against any side. UN monitors will have access to any and all NA barracks for purposes of monitoring whether Nepal Army forces or weapons are being used for or against any party. Upon visiting any Nepal Army barracks for inspection, the site commander will be duly notified, and UN inspections will relate only to matters regarding the disposition of forces and weapons.

यस दर्ता व्यवस्थाको अङ्गको रूपमा माओवादी सेनाका सबै लडाकुहरूले आफ्नो माओवादी सेनाको परिचयपत्र प्रस्तुत गर्नेछन् र त्यसमा संयुक्त राष्ट्र संघको छाप लगाइनेछ। परिचयपत्रहरूमा छाप लगाउने प्रकृया निर्धारण गरिनेछ। यो दर्ता परिचयपत्रको आधारमा माओवादी सेनाका सदस्यहरूलाई उपलब्ध गराइने कुनै पनि सहयोग, सहायता उपलब्ध गराइनेछ। दर्ता नभएका व्यक्तिहरू सहायता पाउन योग्य हुने छैनन् र उनीहरूलाई अस्थायी शिविरमा बस्न दिइने छैन।

अस्थायी शिविर साइटमा रीतपूर्वक दर्ता भएका माओवादी सेनाका लडाकुहरू मात्रै स्तरीय मान्यताहरू पूरा गरी सुरक्षा फौजभित्र गरिने संभावित समायोजनका लागि योग्य हुनेछन्। बर्खास्त गरिएको कर्मचारी संभावित समायोजनको लागि अयोग्य हुनेछ। विस्तृत शान्ति सम्झौतामा सहमति भए बमोजिम एउटा विशेष समितिले सुरक्षा फौजभित्र समायोजन हुनको लागि योग्य व्यक्तिहरूको निर्धारण गर्नेछ। यो समायोजनको प्रकृयाको निर्धारण पक्षहरूबीच हुने भावी सम्झौताबाट हुनेछ।

दर्ता भएपछि, माओवादी सेनाको कुनै लडाकु १२ जेष्ठ २०४५ (२५ मे १९८८) पछि जन्मेको पाइएमा त्यस्तो लडाकुलाई सम्मानकासाथ बर्खास्त गरिनेछ।

बर्खास्त गरिएका माओवादी सेनाका लडाकुहरूले सम्पूर्ण हातहतियार, बर्दी र अन्य सैनिक सरसामान/उपकरण बुझाउनु पर्ने र त्यस्ता लडाकुहरू पक्षहरूसँग परामर्श गरी संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरूले आपसी रूपमा मन्जूर गरेकोमा बाहेक अस्थायी शिविरहरूमा फर्कने छैनन्। स्वेच्छिक आधारमा हटाइएका कर्मचारीलाई उपलब्ध गराइने सहयोगको प्याकेजका बारेमा अस्थायी शिविरमा जानुभन्दा अगावै पक्षहरूबीच सहमति हुनेछ।

माओवादी सेनाका लडाकुहरूको रेखदेख, समायोजन र पुनर्स्थापनाको निमित्त अन्तरिम मन्त्रपरिषद्ले एउटा विशेष समिति गठन गर्नेछ।

४.२ नेपाली सेनालाई ब्यारेकमा राख्ने कार्य

४.२.१ साधारण नियमहरू

संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित पत्रमा व्यक्त प्रतिबद्धता अनुसार नेपाली सेना आफ्नो ब्यारेकभित्र सीमित रहनेछन् र नेपाली सेनाका हातहतियारहरू कसैको पक्ष वा विपक्षमा प्रयोग हुने छैनन्। नेपाली सेनाका बलहरू वा हातहतियार कुनै पनि पक्ष वा विपक्षमा प्रयोग भए नभएको अनुगमन गर्ने प्रयोजनका लागि संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरूलाई नेपाली सेनाको कुनै वा सबै ब्यारेकहरूमा पहुँच प्राप्त हुनेछ। निरीक्षणको लागि नेपाली सेनाको कुनै ब्यारेकको भ्रमण गर्दा साइट कमाण्डरलाई विधिवत सूचना दिइनेछ र संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमन सैन्य र हातहतियारको व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूसँग मात्र सम्बन्धित हुनेछ।

The Council of Ministers will control, mobilise and manage the Nepal Army as per the Army Act of 2006 (*Sainik Ain 2063*) or its successor legislation. The Interim Council of Ministers to prepare and implement the detailed action plan of the Nepal Army's democratization by taking suggestions from the concerned committee of the Interim Parliament/legislature. Under this to carry out activities like assessing the appropriate number of the Nepal Army, to train the army in democratic and human rights values while developing democratic structure, national and inclusive character.

4.2.2 Commander responsibilities

The normal NA chain of command, control, communication and information will be utilised to monitor the NA deployment to barracks. The commanders shall provide the following information in detail to the UN Mission

- (1) Command structure for the unit and sub-units plotted on a map;
- (2) Names of commanders down to company level;
- (3) Communication system;
- (4) Order of battle/military structure, organisation, deployment and number of troops;
- (5) Minefields, landmines, unexploded ordnance, standard explosives, improvised explosive devices and exact location of such items; and,
- (6) Other information required by the UN Mission for proper monitoring of the disposition of arms and armies.

The NA will ensure the safety, security, freedom of movement and well-being of UN Mission and associated personnel, goods and services, and provide information in cooperation with the UN Mission according to Section 2.

The UN Mission shall monitor these commitments through daily presence in selected NA barracks, field visits and regular inspections.

4.2.3 Weapons storage and control

The Nepal Army will remain within the barracks as per the commitment expressed in the letter sent to the UN to ensure that their arms are not used for or against any party. The Nepal Army to store arms in equal numbers to that of the Maoist army, to seal it with a single-lock and give the key to the concerned party. In the process of installing the lock, to assemble a mechanism including a siren and register for the monitoring by the UN. While carrying out the necessary examination of the stored arms, the UN will do so under the presence of a Nepal Army representative. The barrack/barracks where NA arms will be monitored under the conditions spelled out in section 4.1.2 will be identified and agreed by the parties. The arms will be stored in storage containers.

मन्त्रपरिषदले सैनिक ऐन, २०६३ वा भविष्यमा बन्ने तत्सम्बन्धी कानून अनुसार नेपाली सेनाको नियन्त्रण, परिचालन र व्यवस्थापन गर्नेछ। अन्तरिम मन्त्रपरिषदले अन्तरिम संसद/व्यवस्थापिकाको सम्बन्धित समितिको सुझाव लिएर नेपाली सेनाको लोकतान्त्रीकरणको विस्तृत कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नेछ। यस अन्तर्गत नेपाली सेनाको उपयुक्त संख्या, लोकतान्त्रिक संरचना, राष्ट्रिय र समावेशी चरित्र निर्माण गर्दै लोकतन्त्र र मानव अधिकारको मूल्यद्वारा सेनालाई प्रशिक्षित गर्ने लगायतका कामहरू गरिनेछन्।

४.२.२ कमाण्डरको जिम्मेवारी

नेपाली सेना ब्यारेकभित्र रहेको अनुगमन गर्न नेपाली सेनाको नियमित चेन अफ कमाण्ड, नियन्त्रण, सञ्चार र सूचना उपयोग गरिनेछ। कमाण्डरहरूले संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगलाई देहायको कुराको विस्तृत जानकारी उपलब्ध गराउने छन्:

- (१) नक्सामा देखाइएका एकाइ (युनिट) र सहायक-एकाइ (सबयुनिट) को कमाण्ड संरचना,
- (२) गुल्म तह तलसम्मका कमाण्डरहरूको नाम,
- (३) सञ्चार प्रणाली,
- (४) सैन्य क्रम (Order of battle) / सैनिक संरचना, सँगठन, सैनिकको खटनपटन र संख्या,
- (५) धराप, बारुदी सुरुङ्ग, विष्फोट नभएका गोलीगट्टा, विष्फोटक पदार्थहरू, अपरिष्कृत विष्फोटक उपकरण र यस्ता सामग्रीहरूको वास्तविक अवस्थिति, र
- (६) हातहतियार र सेनाहरूको व्यवस्थाको उपयुक्त अनुगमन गर्नका लागि संयुक्त राष्ट्र संघले मागेको अन्य जानकारी।

नेपाली सेनाले संयुक्त राष्ट्र संघ र सम्बद्ध कर्मचारी, मालसामान र सेवाहरूको संरक्षण, सुरक्षा, उनीहरूको आवतजावत गर्ने स्वतन्त्रता र हित सुनिश्चित गर्ने तथा दफा २ अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगसँगको सहयोगमा जानकारी उपलब्ध गराउनेछ।

छानिएका नेपाली सेनाका ब्यारेकहरूमा दैनिक रूपमा उपस्थित भई, स्थलगत भ्रमण र नियमित निरीक्षण गरी संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगले यी प्रतिवद्धताहरूको अनुगमन गर्नेछ।

४.२.३ हातहतियारको भण्डारण र नियन्त्रण

संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित पत्रमा व्यक्त प्रतिवद्धता अनुरूप नेपाली सेनाका हातहतियारहरू कसैको पनि पक्ष वा विपक्षमा प्रयोग नभएको सुनिश्चित गर्न नेपाली सेना ब्यारेकभित्र सीमित रहनेछ। माओवादी सेनाको तर्फबाट भण्डारण गरिएका हतियारको बराबरी संख्यामा नेपाली सेनाले आफ्ना हातहतियारहरू भण्डारण गर्ने र एकल ताल्चा लगाई चाबी सम्बन्धित पक्षले राख्नेछ। सो ताल्चा लगाउने प्रकृत्यामा संयुक्त राष्ट्र संघको अनुगमनको लागि साइरन सहितको संयन्त्र जडान गरी दर्ता गर्ने। भण्डारण गरिएका हतियारको आवश्यक जाँचबुझ गरी संयुक्त राष्ट्र संघले सो कार्य सम्बन्धित पक्षको रोहवरमा गर्नेछ। पक्षहरू दफा ४.१.२ मा उल्लिखित शर्तहरू अन्तर्गत कुन कुन ब्यारेकमा नेपाली सेनाका हातहतियारको अनुगमन गर्ने हो सो पहिचान गरी तत्सम्बन्धमा सहमत हुनेछन्। भण्डारण गर्ने कन्टेनरहरूमा हतियार राखिनेछ।

4.2.4 Deployment and Concentration of Forces – NA permitted activities

In accordance with the spirit of the Comprehensive Peace Accord, continuity will be given to functions of the Nepal Army including border security, security of the conservation areas, protected areas, banks, airports, power houses, telephone towers, central secretariat and security of VIPs. A detailed list of these institutions and installations will be kept by the Secretary Ministry Defence, along with the number and types of forces assigned to such duties. The list of such institutions and installations will be kept by the NA under seal, and this list will be made available to UN monitors when they deem necessary on a case-by-case basis.

Permitted NA activities are as follows

1. Routine military activities within the barracks and regular training in barracks and camps. The JMCC will be notified 48 hours in advance before undertaking limited live fire exercises at designated live firing ranges.
2. Participation in official ceremonies, parades, etc. as directed by the Government.
3. Provision of Border Security as directed by the Government.
4. Relief of troops on a one-to-one basis, including transport as mentioned.
5. Regular maintenance and replacement of non-lethal equipment, including transport as mentioned. Maintenance and replacement of lethal weapons will take place only with the determination of the interim government or agreement by both parties.
6. Execution of development and construction tasks as directed by the civilian authorities, on central, regional and local levels.
7. Provision of support in relief work in times of natural and other disasters as directed by the Government.
8. Participation in Peacekeeping Operations called for by the United Nations, and all preparations, transport, training, transfer of equipment, etc. connected to this.
9. Provision of security for VVIPs and VIPs.

४.२.४ पुनःखटनपटन र एकट्टा- नेपाली सेनाले गर्न पाउने क्रियाकलापहरू

विस्तृत शान्ति सम्झौताको भावना अनुसार नेपाली सेनाले गर्दै आएका सीमा सुरक्षा, आरक्ष क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्र, बैंक, विमानस्थल, विद्युतगृह, टेलिफोन टावर, केन्द्रीय सचिवालयको सुरक्षा र विशिष्ट व्यक्तिहरूको सुरक्षा लगायतका कामहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ। रक्षा सचिवले यस्ता काममा खटाईएका सैन्य बलको संख्या र किसिम खुल्ने गरी यस्ता संस्था र संरचनाहरूको विस्तृत सूची तयार पारी राख्नेछ। अवस्था विशेषको आधारमासंयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरूले आवश्यक देखेमा यो सूची उनीहरूलाई उपलब्ध गराइनेछ।

नेपाली सेनाले गर्न पाउने क्रियाकलापहरू देहाय बमोजिम छन्:

१. ब्यारेकभित्र गरिने नियमित सैनिक क्रियाकलापहरू र ब्यारेक तथा क्याम्पहरूभित्र गरिने नियमित तालीम/तोकिएका लाइभ फायरिंग दूरीहरूमा सीमित लाइभ फायरका अभ्यासहरू गर्नु अघि संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिलाई ४८ घण्टाको पूर्व सूचना दिनु पर्नेछ।
२. सरकारले निर्देशन गरे बमोजिम सरकारी समारोह, परेड आदिमा भाग लिने।
३. सरकारले निर्देशन गरे बमोजिम सीमा सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने।
४. व्यवस्था भए बमोजिम सवारी लगायत, एकल-एकल (One-to-one) आधारमा सैनिकहरूको उद्धार गर्ने।
५. व्यवस्था भए बमोजिम सवारी लगायत घातक (लीथल) उपकरण वाहेकका अन्य उपकरणको नियमित मर्मतसम्भार, विस्थापन गर्ने। घातक (लीथल) हातहतियारको मर्मतसम्भार र विस्थापन गर्ने कार्य अन्तरिम सरकारले तय गरे बमोजिम वा दुवै पक्षको सहमतिले मात्रै गर्न सकिनेछ।
६. नागरिक निकायहरूले निर्देशन गरे बमोजिम केन्द्रीय, क्षेत्रीय र स्थानीय तहमा विकास र निर्माणका कार्य गर्ने।
७. सरकारले निर्देशन दिए बमोजिम प्राकृतिक र अन्य प्रकोपको समयमा उद्धार कार्यमा सहयोग उपलब्ध गराउने।
८. संयुक्त राष्ट्र संघको आव्हानमा शान्ति कायम राख्ने क्रियाकलापहरूमा तथा तत्सम्बन्धी सबै तयारी, यातायात, तालीम, उपकरणहरूको हस्तान्तरण गर्ने आदि कार्यमा भाग लिने।
९. अति विशिष्ट र विशिष्ट व्यक्तिहरूको सुरक्षा व्यवस्था गर्ने।

10. Provision of security of vital installations as directed by the Government.

11. Provision of security of transportation of Nepal Rastra Bank funds.

For all of the above activities the rules regarding notification of troop, air movements and exercises spelled out in section 5.2 apply.

5. Compliance with the Agreement

5.1 Prohibited Activities

In the spirit of the Comprehensive Peace Accord, and in light of this agreement, after the placement of the Nepal Army in the barracks and the Maoist Army combatants in cantonment, the parties shall scrupulously refrain from the following activities

1. Holding and carrying arms is in violation of the law. Displaying arms, intimidation and any type of use of violence is prohibited, and use of arms is legally punishable.
2. Any type of arms and weapons targeted against each other in a direct or indirect way or any act of attack.
3. Harming or intimidating any person, including internally displaced persons, humanitarian and development workers and other non-combatants, and any seizure of their equipment and property.
4. Ambushes, murder or violent operations.
5. Kidnapping, unlawful detention or imprisonment, disappearances;
6. All offensive military flights in and over Nepal.
7. Damaging or seizing public/private/government, military or UN property and all attacks on UN and associated personnel.
8. Planting mines or improvised explosive devices, conducting sabotage or military espionage.

१०. सरकारले निर्देशन दिए बमोजिम महत्वपूर्ण संरचनाहरूको सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने ।

११. नेपाल राष्ट्र बैंकको रकम ढुवानीमा सुरक्षा दिने व्यवस्था गर्ने ।

उपरोक्त सबै क्रियाकलापहरूको हकमा दफा ५.२ मा उल्लिखित सेनाको सूचना, हवाई आवागमन र अभ्यास सम्बन्धी नियमहरू लागू हुनेछन् ।

५. सम्झौताको पालना

५.१ निषेधित क्रियाकलापहरू

विस्तृत शान्ति सम्झौताको भावना अनुसार र यस सम्झौताको परिप्रेक्ष्यमा नेपाली सेना ब्यारेकमा सीमित रहेपछि र माओवादी सेनाका लडाकुहरू अस्थायी शिविरमा बसिसकेपछि, पक्षहरूले सुक्ष्म रूपमै देहायका क्रियाकलापहरू गर्ने छैनन्:

१. हातहतियार साथमा लिई हिड्ने कार्य कानून विरुद्धको कार्य हो । हातहतियारको प्रदर्शन, त्रास र कुनै पनि किसिमको हिंसाको प्रयोग निषेध गरिएको छ र हातहतियारको प्रयोग कानूनी रूपले दण्डनीय छ ।
२. प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा एक अर्काप्रति लक्षित कुनै पनि किसिमका हातहतियारको प्रयोग वा आक्रमण गर्ने कार्य ।
३. आन्तरिक रूपमा बिस्थापित व्यक्तिहरू, मानवीय र विकास कार्यकर्ताहरू र अन्य गैर-लडाकु व्यक्तिहरू लगायत कुनै पनि व्यक्तिलाई हानी पुराउने वा डर, त्रास देखाउने कार्य र उनीहरूका उपकरण र सम्पत्ति जफत गर्ने कार्य ।
४. धराप थाप्ने, हत्या र हिंसात्मक कारवाही ।
५. अपहरण गर्ने, गैरकानूनी थुनामा राख्ने वा कैद गर्ने, वेपत्ता पार्ने कार्य ।
६. नेपालभित्र र नेपाल माथि गरिने सबै आक्रमक सैन्य उडानहरू ।
७. सार्वजनिक/निजी/सरकारी, सैनिक वा संयुक्त राष्ट्र संघको सम्पत्ति हानी नोक्सानी गर्ने वा जफत गर्ने कार्य र संयुक्त राष्ट्र संघका सम्बद्ध कर्मचारी विरुद्धको आक्रमण ।
८. जमिनमुनि बारुद विछ्याउने वा अपरिष्कृत बिस्फोटक उपकरण राख्ने कार्य, विध्वंशात्मक कार्य (स्याबोटेज) वा सैन्य जासूसी कार्य ।

9. Recruiting additional armed forces or conducting military activities against each other, including transporting weapons, ammunitions and explosives (unless mutually agreed by the parties and notified in advance according to the terms of this agreement.)
10. Collecting cash or goods and services or levying tax against one's wishes and against the existing law.
11. Any actions that impede or delay the provision of humanitarian assistance or protection to civilians.
12. Any restrictions on the safe, free and unimpeded movement of humanitarian or development agencies undertaking activities approved by the interim government or its successor.
13. All acts and forms of gender-based violence.
14. Any restrictions on the free movement of people and goods.
15. All activities that obstruct the efforts of the UN Mission and amount to a failure to cooperate with the UN Mission, including the prohibition of the UN Mission patrols and flights over any location.
16. Any attempt by a party to disguise its equipment, personnel or activities as those of the UN Mission, other United Nations agencies, the International Committee of the Red Cross/Crescent or any other similar organisation.
17. Any attempt to redeploy military forces and equipment or occupation of any positions out of their respective deployment positions without the consent of the Joint Monitoring Coordination Committee.
18. The use of children who are 18 years old and under in the armed forces.
19. All hostile propaganda and incitement to military action.

The parties shall also refrain from all activities that are prohibited elsewhere in this agreement.

९. अतिरिक्त सशस्त्र सेना भर्ना गर्ने वा एक अर्का विरुद्ध सैनिक हर्कत गर्ने कार्य, हातहतियार, खरखजाना र विष्फोटक पदार्थहरू ओसारपसार गर्ने कार्य समेत (यस सम्झौताका शर्तहरू बमाजिम पक्षहरूले आपसी सहमति जनाई पूर्व सूचना दिएको अवस्थामा बाहेक) ।

१०. इच्छा विपरित तथा प्रचलित कानून प्रतिकूल नगद वा जिन्सी संकलन गर्ने र सेवा लिने वा कर लगाउने कार्य ।

११. मानवीय सहयोग उपलब्ध गराउने वा नागरिकहरूको संरक्षण गर्ने काममा अवरोध पुराउने वा ढिलाई गर्ने कुनै पनि कारवाही ।

१२. अन्तरिम सरकार वा सोको उत्तराधिकारीले स्वीकृत गरेका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने मानवतावादी वा विकास सम्बन्धी निकायहरूको सुरक्षित, स्वतन्त्र र निर्बाध आवागमनमा रोक लगाउने कुनै पनि कार्य ।

१३. लिङ्गमा आधारित हिंसाको सबै रूप र कार्य ।

१४. मानिस र मालसामानको स्वतन्त्र आवागमनमा प्रतिबन्ध लगाउने कुनै पनि कार्य ।

१५. संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगका प्रयत्नहरूमा व्यवधान पुराउने र संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगलाई सहयोग गर्न असमर्थ भएको मानिने कुनै पनि क्रियाकलाप, कुनै पनि ठाउँमा गस्ती गर्ने वा उडान भर्ने संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगको कार्यलाई निषेध गर्ने कार्य समेत ।

१६. कुनै पक्षले आफ्नो उपकरण, कर्मचारी वा क्रियाकलापलाई संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोग, अन्य संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरू, रेडक्रस/रेडक्रिसेन्टको अन्तर्राष्ट्रिय समिति वा अन्य यस्तै कुनै सँगठनको उपकरण, कर्मचारी वा क्रियाकलाप हो भनी ढाकछोप गर्ने कुनै पनि प्रयत्न/उद्योग ।

१७. संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिको सहमति बिना सैन्य बल र कुनै स्थितिको उपकरण वा दरवन्दीको पदलाई उनीहरूको आ-आफ्नो खटनपटन स्थिति वा दरवन्दी बाहिर पुनःपरिचालन गर्ने कुनै पनि प्रयत्न/उद्योग ।

१८. अठार वर्ष र सोभन्दा मुनिका बालबालिकालाई सशस्त्र बलमा प्रयोग गर्ने कार्य ।

१९. सबै आक्रमक प्रचारवाजी र सैन्य कारवाही उक्साउने कार्य ।

पक्षहरूले यस सम्झौतामा अन्यत्र निषेध गरिएका क्रियाकलापहरू पनि गर्नु हुँदैन ।

5.2 Permitted activities

The key principle that shall underpin permitted activities for both sides shall be to alleviate the effects of the armed conflict on civilians and the war-affected areas and to galvanise popular support for peace. Permitted activities for both sides will be conducted as per the decisions of the interim government. Troop, air movements and exercises have to be properly notified and approved by the Joint Monitoring Coordination Committee at least 48-hours in advance.

Permitted activities include

- (1) De-mining and decommissioning of military hazards;
- (2) Development activities to include improvement and opening of roads, rehabilitation of bridges and passages and airstrips according to the decisions of the interim government;
- (3) Humanitarian relief;
- (4) Socioeconomic activities such as assisting free movement of people, goods and services;
- (5) Free movement of unarmed soldiers in plain civilian clothes who are on granted leave, medical referrals, or visiting families – no more than 12 percent of the total retained force at a given cantonment or barracks will be on authorised leave at any given time unless mutually agreed by the parties;
- (6) Supply of non-lethal items to military units, food, water, medicine, petrol, oil and lubricants, stationary, uniforms etc; and,
- (7) Medical evacuation.

5.3 Violations

The following acts shall constitute violations of the agreement

- (1) Any act that contravenes this agreement;
- (2) Unauthorised troop movements;
- (3) Unauthorised recruitment, conscription or mobilisation;

५.२ गर्न पाइने क्रियाकलापहरू

दुवै पक्षले गर्न पाउने क्रियाकलापहरूमा अन्तर्निहित मुख्य सिद्धान्त सशस्त्र द्वन्द्वबाट गैर-सैनिक व्यक्तिहरू तथा युद्धबाट प्रभावित क्षेत्रमा पर्ने असर निवारण गर्नु र शान्तिको लागि आम समर्थन जुटाउनु हो। दुवै पक्षले गर्न पाउने क्रियाकलापहरूको सञ्चालन अन्तरिम सरकारको निर्णय अनुसार गरिनेछ। सैनिक, हवाई गतिविधि र अभ्यासको बारेमा विधिवत सूचना दिनुपर्ने छ र त्यस्तो कार्य कम्तीमा ४८ घण्टा अगावै संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिबाट स्वीकृत हुनुपर्नेछ।

गर्न पाइने क्रियाकलापहरूमा निम्नलिखित क्रियाकलापहरू समेत समावेश हुनेछन् :

- (१) बारुदी सुरुङ्ग र सैन्य अवरोधहरू हटाउने,
- (२) अन्तरिम सरकारको निर्णय अनुसार सडक सुधार र खुला गर्ने, पुल, पुलेसा तथा हवाई मैदानहरूको पुनर्स्थापना गर्ने समेतका कार्यहरू समेटिएका विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरू,
- (३) मानवीय उद्धार,
- (४) मानिस, मालसामान र सेवाहरूको स्वतन्त्र आवागमनमा सघाउ पुऱ्याउने जस्ता सामाजिक, आर्थिक क्रियाकलाप,
- (५) विदा स्वीकृत गराई बसेका, औषधोपचारको क्रममा रहेका वा पारिवारिक भेटघाटमा रहेका सादा पोशाकका हतियारविहीन सैनिकहरूलाई स्वतन्त्र रूपमा आवागमन गर्न दिने कार्य। पक्षहरू आपसी रूपमा सहमत भएकोमा बाहेक, कुनै पनि अस्थायी शिविर वा ब्यारेकमा रहेका कुल सैन्यमध्ये १२ प्रतिशतभन्दा बढीलाई एकसाथ विदामा बस्ने अनुमति दिइने छैन।
- (६) सैनिक एकाइहरूलाई गैरघातक सामानहरू, खाना, पानी, औषधि, पेट्रोल, तेल र लुब्रिक्याण्ट, शैक्षिक सामग्री, पोशाक आदि आपूर्ति गर्ने, र
- (७) उपचारको लागि उद्धार।

५.३ उल्लङ्घन

देहायका कार्यहरूलाई यस सम्झौताको उल्लङ्घन मानिनेछ :

- (१) यो सम्झौताको उल्लङ्घन गर्ने कुनै पनि कार्य,
- (२) अनधिकृत सैनिक गतिविधि,
- (३) अनधिकृत भर्ती, बोलावट वा परिचालन,

- (4) Unauthorised replenishment of military equipment;
- (5) Violation of human rights, humanitarian law or obstruction of freedom of movement of people, goods and services;
- (6) Espionage, sabotage, air surveillance and acts of subversion; and,
- (7) Military flights, or military flights utilising civilian aircraft, over cantonment sites without 48-hour notification to the parties and the UN mission, except in emergency situations or medical evacuations.

6. The United Nations Mission

Monitoring of compliance with this agreement will be carried out -

- (1) By UN Monitors; or,
- (2) By Joint Monitoring Teams, if so decided by the JMCC and in keeping with other provisions of this agreement.

The UN Mission will submit reports to the parties on compliance with this agreement. It will do so either directly or through the JMCC.

6.1 The Joint Monitoring Coordination Committee

The nine-member Joint Monitoring Coordination Committee (JMCC) will have a chairman appointed by the UN Mission. There will be two Vice-Chairmen, one each from the Maoist Army and the NA. The remaining six members will be two UN, two NA and two Maoist army, all as selected by the parties respectively.

The JMCC shall reach its decisions by consensus. In the event of a deadlock, the representative of the UN Secretary-General shall have final authority for reporting on the compliance of the parties with this agreement to the Secretary-General and to the interim government for resolution. The Chairman shall report regularly to the representative of the Secretary-General and to the designated representatives of the parties regarding the activities of the JMCC.

The JMCC shall serve three main functions

- (1) To assist the parties in implementing this agreement. The JMCC shall be the central coordinating body for monitoring arms and armies in accordance with the terms of this agreement and to approve, where appropriate those activities specified in Section 5.2.

(४) सैनिक उपकरणको अनधिकृत भण्डारण,

(५) मानव अधिकार, मानवतावादी कानूनको उल्लंघन वा जनताको आवागमनको स्वतन्त्रता, मालसामान र सेवाको स्वतन्त्र ओसारपसारमा अवरोध,

(६) जासूसी, विध्वंससात्मक कार्य, हवाई निगरानी र विध्वंश (Subversion) का कार्यहरू, र

(७) संकटकालीन अवस्थामा वा उपचारका लागि उद्धार गर्नु परेको अवस्थामा बाहेक पक्षहरूलाई र संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगलाई ४८ घण्टाको सूचना नदिई अस्थायी शिविरहरू माथि गरिने सैनिक उडानहरू वा गैर-सैनिक वायुयान प्रयोग गरी गरिने सैनिक उडानहरू ।

६. संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोग

यो सम्झौताको पालना भए नभएको कुराको अनुगमन

(१) संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुगमनकर्ताहरूबाट, वा

(२) संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिबाट यो सम्झौताका अन्य व्यवस्थाहरूलाई दृष्टिगत गरी निर्णय भएकोमा संयुक्त अनुगमन टोलीहरूबाट हुनेछ ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायले यस सम्झौताको पालनाका सम्बन्धमा पक्षहरूलाई प्रतिवेदन दिनेछ । त्यसरी प्रतिवेदन दिँदा यसले सिधै वा संयुक्त अनुगमन समन्वय समिति मार्फत दिन सक्नेछ ।

६.१ संयुक्त अनुगमन समन्वय समिति

नौ सदस्यीय संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिको अध्यक्षको नियुक्ति संयुक्त राष्ट्र संघीय नियोगबाट हुनेछ । माओवादी सेना र नेपाली सेनाबाट एक एक जना गरी दुई जना उपाध्यक्षहरू रहनेछन् । बाँकी ६ जना सदस्यहरूमा संयुक्त राष्ट्र संघका दुई जना, नेपाली सेनाका दुई जना र माओवादी सेनाका दुई जना रहनेछन् । यी सबै सदस्यहरूको छनौट सम्बन्धित पक्षहरूबाट हुनेछ ।

संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले सर्वसम्मतिको आधारमा निर्णय गर्नेछ । गतिरोध उत्पन्न भएको अवस्थामा, पक्षहरूले यस सम्झौताको पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा महासचिव र अन्तरिम सरकार समक्ष सोको समाधानका लागि जानकारी/प्रतिवेदन पेश गर्ने अधिकार संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवको प्रतिनिधिलाई हुनेछ । अध्यक्षले महासचिवका प्रतिनिधिलाई र पक्षहरूका तोकिएका प्रतिनिधिले संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिका क्रियाकलापहरूको बारेमा नियमित रूपमा प्रतिवेदन दिने छ ।

संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले तीन वटा मुख्य कामहरू गर्नेछ :

(१) यस सम्झौताको कार्यान्वयन गर्न पक्षहरूलाई सहयोग गर्ने । संयुक्त अनुगमन समन्वय समिति यस सम्झौताका शर्तहरू अनुसार हातहतियार र सेनाको अनुगमन गर्ने र उपयुक्तता अनुसार धारा ५.२ बमोजिमका क्रियाकलापहरू स्वीकृत गर्ने केन्द्रीय समन्वयकारी निकाय हुनेछ ।

(2) To serve as a dispute resolution mechanism. The JMCC shall resolve all disputes and military or operational difficulties, complaints, questions or problems regarding implementation of this agreement.

(3) To assist in confidence building. The JMCC shall work to gain the trust and confidence of the parties and promote the overall goals of this agreement among the people of Nepal.

In order to achieve these goals, the JMCC shall operate according to the following basic principles

(1) Resolve all problems and disputes at the lowest level possible, i.e. delegation of authority to the JMTs;

(2) Promote joint problem-solving and build trust and confidence through active efforts to appropriately investigate and report on all incidents of concern to the parties; and,

(3) Build on lessons learned in the process.

The Joint Monitoring Teams (JMTs) will assist the Joint Monitoring Coordination Committee at the local level and through site visits. The JMTs will comprise one international monitor as the team leader and one monitor from Nepal Army and one monitor from the Maoist Army. The number of JMTs and their deployment will be determined by the chairman of the JMCC in consultations with that body.

The tasks of the JMTs will include

(1) Village and community visits and liaison with the civilian community;

(2) Cooperation with other UN-agencies, and liaison with international organisations and nongovernmental organisations;

(3) Assistance to the parties in creating a favourable operational environment for the conduct of the ceasefire by information sharing and defusing local tension;

(4) A proactive concept for initiation of conflict management at the local level; and,

(२) विवाद समाधान संयन्त्रको रूपमा काम गर्ने । संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले यस सम्झौताको कार्यान्वयन सम्बन्धी सबै विवाद र सैन्य वा सञ्चालन सम्बन्धी कठिनाई, उजुरी, प्रश्न वा समस्याहरूको समाधान गर्नेछ ।

(३) विश्वास निर्माण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने । संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले पक्षहरूको आस्था र विश्वास प्राप्त गर्ने र नेपाली जनतामाथि यस सम्झौताका समग्र लक्ष्यहरू प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले काम गर्नेछ ।

यी लक्ष्यहरू हासिल गर्ने उद्देश्यले संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिले देहायका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुसार काम गर्नेछ :

(१) सम्भव भएसम्मको तल्लो तहमा सबै समस्या र विवादहरू समाधान गर्ने अर्थात् संयुक्त अनुगमन टोलीहरूलाई अख्तियार प्रत्यायोजन गर्ने ।

(२) पक्षहरूका सरोकारका सबै घटनाहरूका सम्बन्धमा उपयुक्त अनुसन्धान गरी तत्सम्बन्धमा प्रतिवेदन दिने सक्रिय प्रयत्नहरू मार्फत संयुक्त रूपमा समस्याको समाधान तथा आस्था र विश्वास निर्माण गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन दिने ।

(३) यस प्रक्रियामा हासिल गरिएका पाठहरूको आधारमा अधि बढ्ने ।

संयुक्त अनुगमन टोलीहरूले स्थानीय तहमा र स्थलगत भ्रमणको माध्यमबाट संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिलाई सहयोग गर्नेछन् । एकजना अन्तर्राष्ट्रिय अनुगमनकर्ता संयुक्त अनुगमन टोलीको नेता हुनेछ र नेपाली सेनाको एकजना अनुगमनकर्ता र माओवादी सेनाको एकजना अनुगमनकर्ता टोलीका सदस्य हुनेछन् । संयुक्त अनुगमन टोलीहरूको संख्या र खटनपटन संयुक्त अनुगमन समन्वय समितिको अध्यक्षले सो निकायसँग परामर्श गरी निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

संयुक्त अनुगमन टोलीका कामहरूमा निम्नलिखित कामहरू समेत समावेश हुनेछन् :

(१) गाउँ र समुदायहरूको भ्रमण गर्ने र नागरिक समुदायसँग सम्पर्क स्थापित गर्ने,

(२) संयुक्त राष्ट्र संघका अन्य निकायहरूसँगको सहयोग र अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्था र गैर-सरकारी संस्थाहरूसँग सम्पर्क स्थापित गर्ने,

(३) जानकारीको आदानप्रदान गरी तथा स्थानीय तनावलाई निष्कृत्य बनाई युद्धविरामको सञ्चालनको लागि अनुकूल कार्यवातावरण निर्माण गर्न पक्षहरूलाई सहयोग गर्ने,

(४) स्थानीय तहमा द्वन्द्व व्यवस्थापनको थालनी गर्नको लागि सक्रियतामूखी अवधारणा अवलम्बन गर्ने, र,

(5) Investigation of complaints linked to possible alleged violations of the agreement, reference paragraph 5.1, and to recommend measures to ensure compliance.

Joint Monitoring Teams will not be used for designated weapons storage inspections.

7 Miscellaneous

This agreement can be revised at any time with the consent of both parties. Both parties agree to provide to each other prior written information if they wish to make any change. The amendments can be made to the agreement with the consent of both parties after receiving the information. The provisions to be made by such an amendment will not fall below the minimum standards of accepted international human rights and humanitarian laws.

Both parties consent to sign any complementary understandings, as necessary, for the implementation of the present agreement.

This agreement will be signed by both parties in Nepali and English. The United Nations will witness the English language version of this agreement and, accordingly, the English-language version of this agreement will be considered as authoritative in matters of dispute.

The spirit of the Comprehensive Peace Accord shall guide the interpretation and implementation of this agreement by all the parties.

This agreement shall come into force upon signature, and it supersedes the agreement of the same name done on the 28th day of November 2006 (12 Mangsir 2063 BS).

Done in Kathmandu, Nepal on the 8th day of December 2006 (22 Mangsir 2063 BS)

Krishna Bahadur Mahara
Coordinator
Negotiating team
CPN (Maoist)

Krishna Prasad Sitaula
Coordinator
Negotiating team
Government of Nepal

Witnessed by
Ian Martin
Personal Representative of the Secretary-General
United Nations

(५) यस सम्झौता, सन्दर्भ प्रकरण ५.१, को सभावित आरोपित उल्लंघनसँग सम्बन्धित उजुरीहरूको अनुसन्धान गरी परिपालना सुनिश्चित गर्ने उपायहरू सिफारिश गर्ने ।

तोकिएको हतियार भण्डारण निरीक्षण गर्नका लागि संयुक्त अनुगमन टोलीहरूलाई प्रयोग गरिने छैन ।

७. विधि

दुवै पक्षको सहमतिबाट प्रस्तुत सम्झौतामा कुनै पनि समयमा संशोधन गर्न सकिनेछ । संशोधन गर्न चाहेमा सोको पूर्व लिखित सूचना अर्को पक्षलाई प्रदान गर्न दुवै पक्ष सहमत छन् । त्यसरी सूचना प्राप्त भएपछि दुवै पक्षको सहमतिबाट यस सम्झौतालाई संशोधन गर्न सकिनेछ । त्यस्तो संशोधनले गर्ने व्यवस्था मान्यताप्राप्त अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार र मानवतावादी कानूनका न्यूनतम मापदण्डहरूभन्दा न्यून हुने छैन ।

दुवै पक्ष प्रस्तुत सम्झौताको कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार पूरक समझदारीहरूमा हस्ताक्षर गर्न मन्जूर गर्दछन् ।

दुवै पक्षले यस सम्झौताको नेपाली र अंग्रेजी भाषाका प्रतिहरूमा हस्ताक्षर गर्नेछन् । संयुक्त राष्ट्र संघको रोहवरमा यस सम्झौताको अंग्रेजी भाषाको प्रतिमा हस्ताक्षर गरिनेछ, र सोही अनुसार, मतभिन्नता उत्पन्न भएका विषयहरूमा यस सम्झौताको अंग्रेजी भाषाको प्रतिलाई आधिकारिक मानिनेछ ।

सबै पक्षहरूबाट गरिने यस सम्झौताको व्याख्या र कार्यान्वयन विस्तृत शान्ति सम्झौताको मर्मबाट निर्देशित हुनेछ ।

यो सम्झौता हस्ताक्षर भएको मितिदेखि लागू हुनेछ र यसले १२ मंसिर २०६३ (२८ नोभेम्बर २००६) का दिन सम्पन्न यसै नामको सम्झौतालाई विस्थापित गर्नेछ ।

काठमाडौं, नेपालमा २२ मंसिर २०६३ (८ डिसेम्बर २००६) का दिन सम्पन्न भयो ।

कृष्णवहादुर महारा
संयोजक
वार्ता टोली
नेकपा (माओवादी)

कृष्ण प्रसाद सिटौला
संयोजक
वार्ता टोली
नेपाल सरकार

रोहवर
इयान मार्टिन
संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिवका प्रतिनिधि

The Interim Constitution of Nepal, 2063 (2007)

AS AMENDED BY THE FIRST, SECOND
AND THIRD AMENDMENTS

This publication of the Interim Constitution of Nepal 2007 is new in several ways. Firstly, the English translation has been revised to remove inaccuracies and clarify obscurities which result from the haste in which the first translation had to be prepared. Secondly, it integrates the amendments made by the three amendment Acts into the text of the Constitution – thus it shows the complete text as it is in force, at the date this volume is published. It also makes it clear what those amendments are. Thirdly, not only does it have both the official Nepali and revised English translation in one volume, but it puts the Nepali text opposite the corresponding English text. This will be convenient for anyone who would mainly use the translation but needs to be able to refer to the authoritative original, and also for translators who want to know how expressions are translated.

This publication has been prepared by the Constitution Advisory Support Unit of UNDP with help from others especially within the UN community. The Constitution Advisory Support Unit is a small group of lawyers, translators and others committed to enhancing public knowledge of the constitution and the constitution making process.

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

पहिलो, दोस्रो र तेस्रो संशोधनसहित

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को यो संस्करण धेरै किसिमले नौलो छ। प्रथमतः, पहिलो अनुवाद हतारमा तयार गर्नु परेका कारण भएका असान्दर्भिकता हटाउन तथा अस्पष्ट कुराहरूलाई स्पष्ट गर्न अङ्ग्रेजी अनुवादलाई परिमार्जन गरिएको छ। दोस्रो कुरा हाल सम्मका तीनवटा संशोधनद्वारा संशोधित कुराहरूलाई संविधानको पाठमा एकीकृत गरिएको छ। त्यसैले यो पुस्तक प्रकाशन भएको मितिसम्म कार्यान्वयनमा रहेको अन्तरिम संविधानको पूर्णपाठ यसमा राखिएको छ। के के कुरामा संशोधन भए भन्ने बारेमा पनि यसले स्पष्ट पार्दछ। तेस्रो, यसमा नेपाली भाषामा लेखिएको आधिकारिक संविधान र अङ्ग्रेजी भाषामा गरिएको परिमार्जित अनुवाद मात्र नभई नेपाली र अङ्ग्रेजी पाठलाई आमने सामने पनि राखिएको छ। अनुवादित सामग्रीको प्रयोग गर्नेहरूका निम्ति यो मुख्य रूपमा सहज हुनेछ, तर आधिकारिक संस्करण पनि हेरे उचित हुनेछ। अभिव्यक्तिहरूलाई कसरी अनुवाद गरिएको छ भन्ने जान्न चाहने अनुवादकहरूका लागि पनि यो उपयोगी हुनेछ।

यो पुस्तक संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकाय अन्तर्गतका अन्य निकायहरूको सहयोगमा युएनडीपी नेपालको संवैधानिक परामर्श सहायता एकाइबाट तयार पारिएको हो। संवैधानिक परामर्श सहायता एकाइ कानूनविद्, अनुवादक तथा संविधान एवं संविधान निर्माण प्रक्रियामा सर्वसाधारणको ज्ञान अभिवृद्धि गराउन प्रतिबद्ध व्यक्तिहरूको सानो समूह हो।

UNDP NEPAL

UN House, Pulchowk
G.P.O Box 107
Kathmandu, Nepal
Tel: + (977-1) 5523200
Fax: + (977-1) 5523991, 5523986
www.undp.org.np

युएनडीपी नेपाल

युएन हाउस, पुल्चोक
पोस्ट बक्स नं. १०७
काठमाडौं, नेपाल
फोन: + (९७७-१) ५५२३२००
फ्याक्स: + (९७७-१) ५५२३९९१, ५५२३९८६
वेब: www.undp.org.np